

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL
BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN TEŞKİLATI VE PERSONELİ
1831-1922

Doktora Tezi

20136127: Ayşen AY

TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ü.Filiz BAYRAM

İSTANBUL-2024

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN TEŞKİLATI VE PERSONELİ

1831-1922

Doktora Tezi

20136127: Ayşen AY

TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Ü.Filiz BAYRAM

İSTANBUL-2024

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım klavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

ÖNSÖZ

Padişah ve sultanların yaşadığı mekanlar ve devlet işlerinin yürütüldüğü bürokratik hiyerarşi, siyasî bir yapının yönetim anlayışı ve çalışma sistemiyle ilgilidir. Bundan dolayı saray teşkilatının yapısında hangi dönemlerde ne tür değişiklikler meydana geldiği hep merak konusu olmuştur. Osmanlı saraylarını mimari ve inşa edilmeleri açısından ele alan birçok çalışma mevcuttur; ancak bu tezin yazılmasında en önemli etken, II. Mahmud döneminde, 1831 senesinde kurulan ve 1922 yılına kadar devam eden Mâbeyn-i Hümayûn teşkilatının ve personelinin yer aldığı bir çalışmanın yeterince olmamasıdır. Bu eksikliği gidermek ve literatüre bu konuda katkı sağlamak amacıyla tez konusu olarak bu çalışmamız ele alınmıştır.

Çalışmamızda Mâbeyn-i Hümayûn ve personeli anlamlı bir bütün içerisinde dönemsel olarak Mâbeyn'in resmî kurumları olan Mâbeyn Müşiri, Serkurena, Başkitabet Dairesi, Tercüme Kalemi, Yaverlik Kurumu mercek altına alınmıştır. Padişahın en yakın çevresinde görev alan bu zümrenin profilleri, göreve getirilme usulleri, yetki alanları ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir. Ayrıca bu kurumlarda istihdam edilen bu seçkin kadroların padişaha bağlılık dereceleri sorgulanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda, yukarıda işaret edilen konuların her biri kapsamlı bir şekilde cevaplanamasa da arşiv malzemesi ve birinci el kaynaklardan yararlanılarak bilgi eksiklikleri elden geldiğince giderilmeye çalışılmıştır.

Bu süreçte değerli teşvik ve önerileri ile yoğun mesaisine rağmen çalışmamızı titizlikle inceleyerek katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ü. Filiz Bayram'a, tezin konusunun belirlenmesinde emeğinden dolayı kıymetli hocam Prof. Dr. Filiz Karaca'ya müteşekkirim. Tezin son şeklinin verilmesinde katkılarından dolayı Prof. Dr. Ali Fuat Örenç'e teşekkür ve minnettarlığımı sunmak isterim.

Tez izleme aşamalarında gerekli uyarıları yaparak katkılarını sunan Prof. Dr. Gülden Sarıyıldız'a, yakın ilgisinden dolayı Prof. Dr. Ömer İşbilir'e teşekkürlerimi

sunarım. Ayrıca Nur İpek Toprak Ay'a tezin son okuması ve düzeltmeleri için müteşekkirim.

Araştırma safhasında belge ve dijital kopya taleplerimizi özveri ile karşılayan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) çalışanlarına teşekkür ederim. Bu süreçte işlerimizi kolaylaştırmaya yönelik her türlü destekleri için Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırma Merkezi Kütüphanesi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak hayatım boyunca bana maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
TABLolar VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN TEŞKİLATI VE PERSONELİ

1.MÂBEYN MÜŞİRLİĞİ VE PERSONELİ (1831-1876).....	12
1.1.Mâbeyn Müşirliğinin İhdası ve yapılan İlk Atamalar	12
1.2.Mabeyn Müşirlerinin Görev ve Yetkileri	19
1.2.MÂBEYN SERKURENALIK KURUMU	22
1.2.1. Serkurenalık Kurumu'nun Personeli	24
1.2.2.Serkurena ve Kurenanın Tayin ve Azilleri	31
1.2.3. Serkurena ve Kurenanın Görevleri	33
1.2.3.1. Serkurena ve Fabrika-i Hümâyûnlar İdaresi.....	36
1.2.3.2. Serkurena ve Ceyb-i Hümâyûn İdaresi	37
1.2.3.3 Serkurena ve Mabeyn Müdürü.....	39
1.2.4. Serkurena ve Kurenanın Gelirleri.....	39
1.3. MÂBEYN YAVERLİK KURUMU.....	41
1.3.1. Yaverlik Kurumu'nun Personeli	42
1.3.2.Seryaver ve Yaverlerin Tayin ve Azileri	45
1.3.3.Seryaver ve Yaverlerin Görevleri	46
1.3.4. Seryaver ve Yaverlerin Gelirleri	48
1.4. MÂBEYN BAŞKİTÂBET DAİRESİ.....	50
1.4.1. Başkitâbet Dairesi'nin Personeli	51
1.4.2.Başkâtip ve Kâtiplerin Tayin ve Azilleri.....	56
1.4.3. Başkâtip ve Kâtiplerin Görevleri	59

1.4.3. Başkâtip ve Kâtiplerin Gelirleri	61
1.5.MÂBEYN TELGRAFHANESİ.....	63
1.6.TANZİMAT DÖNEMİ MÂBEYN-İ HÜMÂYUN VE PERSONELİ PROFİLİ DEĞERLENDİRMESİ.....	66

II. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN TEŞKİLATI VE PERSONELİ 1876-1908

2.1. MÂBEYN MÜŞİRLİĞİ VE PERSONELİ	68
2.1.1. Mâbeyn Müşirliğine Bağlı Kurulan Mâbeyn Islahat Komisyonu	72
2.1.2. Mâbeyn Müşiri ve Marûzat-ı Rikâbiye Dairesi'nin İdaresi	78
2.2. MÂBEYN SERKURENALIK DAİRESİ	80
2.2.1.Serkurenalık Dairesi'nin Personeli ve Yetiştirme Tarzları	80
2.2.2. Serkurena ve Kurenanın Görev ve Yetkileri.....	83
2.2.2.1. Serkurena ve Kurenaların Mâbeyn'de Kurulan Komisyonlarda Görevlendirilmesi	87
2.2.2.2. II. Abdülhamid Dönemi'nde Serkurena Sorumluluğundaki Ceyb-i Hümayunda Yapılan Düzenlemeler.....	88
2.2.3. Serkurena ve Kurenanın Gelirleri.....	91
2.3.MÂBEYN YAVERLİK DAİRESİ	92
2.3.1. Yaverlik Dairesi'nin Personeli	93
2.3.2. Seryaver ve Yaverlerin Tayin ve Azilleri.....	96
2.3.3.Seryaver ve Yaverlerin Görevleri	97
2.3.3.1. Özel Olarak Görevlendirilen Yaverler	101
2.3.4. Seryaver ve Yaverlerin Gelirleri	103
2.4. MÂBEYN BAŞKİTÂBET DAİRESİ	105
2.4.1. Başkitâbet Dairesi'nin Çalışma Disiplini	105
2.4.2. Başkitâbet Dairesi'nin Personeli	108
2.4.2.1.Tahrirat-ı Ecnebiye Kâtipliği.....	116
2.4.2.2.Şifre Kâtipliği	116
2.4.2.3. Kâtib-i Husûsî.....	117
2.4.2.4.Diğer Personel	118
2.4.3. Başkâtip ve Kâtiplerin Tayin ve Azilleri.....	120
2.4. 4. Başkâtip ve Kâtiplerin Görevleri	123
2.4.5. Başkâtip ve Kâtiplerin Gelirleri	128
2.5. MÂBEYN TERCÜME DAİRESİ	130
2.5.1. Mâbeyn Tercüme Dairesi'nin İhdası	130
2.5.2. Tercüme Dairesi'nin Personeli.....	131
2.5.3. Mâbeyn Mütercimlerinin Tayin ve Azilleri	135

2.5.4 Mâbeyn Mütercimlerinin Görevleri	136
2.5.5. Mâbeyn Mütercimlerinin Gelirleri	139
2.6.MÂBEYN TELGRAFHANESİ.....	140
2.7.TEŞRİFAT-I UMUMİYE DAİRESİ	142
2.7.1.Teşrifat-ı Umuiye Dairesi'nin Görevleri.....	143
2.8. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE PERSONELİ PROFİLİ DEĞERLENDİRMESİ.....	147
III. BÖLÜM	
II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN TEŞKİLATI VE PERSONELİ	
3. 1.II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN SONRA MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN'DA YAPILAN TENSİKAT	150
3.2.MÂBEYN SERKURENALIK DAİRESİ	152
3.2.1.Serkurenalık Dairesi ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde Yeniden Yapılandırılması	153
3.2.2. Serkurenalık Dairesi'nin Personeli	153
3.2.3. Serkurena ve Kurenanın Tayin ve Azilleri	156
3.2.4. Serkurena ve Kurenanın Görev ve Yetkilerinin Düzenlenmesi	160
3.2.5. Serkurena ve Kurenanın Gelirleri.....	163
3.3.MÂBEYN BAŞKİTÂBET DAİRESİ	164
3.3.1. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Başkitâbet Dairesi'nin Çalışma Düzeni.....	164
3.3.2. Başkitâbet Dairesi'nin Personeli	165
3.3.3.Başkâtip ve Kâtiplerin Tayin ve Azilleri.....	167
3.3.4.Başkâtip ve Kâtiplerin Görev ve Yetkilerinin Düzenlenmesi	169
3.3.5.Başkâtip ve Kâtiplerin Gelirleri	172
3.4. MÂBEYN YAVERLİK DAİRESİ	173
3.4.1. II. Meşrutiyet'ten Sonra Yaverlik Dairesi'nin Yeniden Yapılandırılması.....	173
3.4.2.Yaverlik Dairesi'nin Personeli	174
3.4.3. Seryaver ve Yaverlerin Tayin ve Azilleri.....	175
3.4.4. Seryaver ve Yaverlerin Görev ve Yetkilerinin Düzenlenmesi	177
3.4.5. Seryaver ve Yaverlerin Gelirleri	182
3.5. MÂBEYN TERCÜME DAİRESİ	183
3.6. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE PERSONELİ PROFİLİ DEĞERLENDİRMESİ.....	186
SONUÇ.....	188
KAYNAKÇA.....	191
EKLER.....	203
ÖZGEÇMİŞ	207

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN TEŞKİLATI VE PERSONELİ

1831-1922

ÖZET

Mâbeyn-i Hümayûn Teşkilatı, Sultan II. Mahmud döneminde, 1831 yılında kurulmuş; 1922 senesine kadar devam etmiştir. Mâbeyn'in yönetimi ve işleyişi için yeni kurumlar ihdas edilmiştir. İlk olarak Mâbeyn kurumlarının amiri olan Mâbeyn Müşirliği ihdas edilmiştir. Serkurenalık Makamı, Başkitabet Dairesi ve Yaverlik Kurumları Mâbeyn Müşirliğine bağlı olarak oluşturulmuştur. Yeni kurulan bu sistemde Başkitâbet Dairesi padişahın diğer devlet kurumları ile haberleşmesini sağlamıştır. Bu dairenin personeli Mâbeyn'de kalem erbabı olarak tanımlanan bir zümreyi de oluşturmuştur. Serkurenalık Makamı'nın personeli, padişahın dilediğinde yanına girip çıkabilmesinin yanı sıra Mâbeyn'in bütün işlerinden ve harcamalarından sorumludur. Yaverlik Kurumu'nda ise askeri kökenli devlet ricali görevlendirilmiştir.

Mâbeyn-i Hümayûn dönemlere göre değişiklik göstermiştir. Tanzimat döneminde Mâbeyn Müşirliği görevini güçlü devlet ricali yapmıştır. Ancak Mâbeyn'in üst düzey personelinin seçiminde dönemin güçlü devlet adamları etkindir. Tanzimat dönemi Mâbeyn personel profili, klasik olarak Enderun'dan ve kalemlerden yetişen seçkin devlet ricalidir. II. Abdülhamid döneminde devlet işlerinin Mâbeyn'den yürütülmesinden dolayı Mâbeyn-i Hümayûn'da farklı kurumlar da ihdas edilmiştir. Aynı şekilde görev yapan personel sayısı da giderek artmaya başlamıştır. Padişah Mâbeyn personelini bizzat seçmiş, herhangi bir devlet adamının Mâbeyn üzerinde etkin olmasına izin vermemiştir. II. Abdülhamid dönemi personeli çoğunlukla modern okullardan yetişen zümredir. II. Meşrutiyet döneminde Mâbeyn-i Hümayûn'da yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. II. Abdülhamid döneminde ihdas edilen kurumlar lağvedilmiş, Mâbeyn'in resmî kurumları olarak Serkurenalık Makamı, Başkitabet Dairesi ve Yaverlik Kurumu olarak kalmıştır. Buna bağlı olarak da Mâbeyn personelinin sayısı ve çalışma alanlarına giren işler azalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mâbeyn-i Hümayûn, Mâbeyn Müşiri, Serkurena,

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN ORGANIZATION AND PERSONNEL

1831-1922

ABSTRACT

The Mâbeyn-i Hümayûn organization established in 1831 during the reign of Sultan Mahmud II and continued till 1922. New institutions created for the administration and functioning of the Mâbeyn. Firstly, the “Mâbeyn Müşirliği”, which servece as the head of the Mâbeyn institutions, established. “Serkurenalık”, “Başkitabet”, and “Yaverlik” institutions established under the administration of “Mâbeyn Müşirliği”. In this newly established system, “Başkitabet” facilitated communication between the Sultan and other state institutions. The personnel of this department formed a group known as the “*Kalem Erbabı*”. The personnel of the “*Serkurenalık*” were responsible not only for accompanying the Sultan but also for all the management and expenses of the Mâbeyn. The personel of “*Yaverlik*” institution was military origin. The origin of Mâbeyn-i Hümayûn personel changes throughout different periods. During the Tanzimat period, the Mâbeyn Müşirliği was managed by influential state officials. However, powerful figures of the time played a role in the selection of high-ranking personnel within the Mâbeyn. The profile of Mâbeyn personnel during the Tanzimat period mostly consisted of distinguished state officials trained in Enderun and “*Kalemler*”. In the era of Abdulhamid II, due to the observed necessity of conducting state affairs through the Mâbeyn, different institutions were established under the Mâbeyn-i Hümayûn. Consequently, the number of personnel serving in the Mâbeyn increased. The Sultan personally selected the Mâbeyn personnel and did not allow any other statesman to have influence over the Mâbeyn. During Abdulhamid II's reign, the personnel mainly originated from modern educational institutions. In the period “II. Meşrutiyet”, a restructuring took place within the Mâbeyn-i Hümayûn. The institutions established during Abdulhamid II's reign were abolished. Only the official institutions of the Mâbeyn, namely the “*Serkurenalık*”, “*Başkitabet*”, and “*Yaverlik*”, remained. Consequently, the number of Mâbeyn personnel and the scope of their work decreased.

Keywords: “*Mâbeyn-i Hümayun, Mâbeyn Müşiri, Serkurena, Başitabet Dairesi,*

KISALTMALAR

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.m.: adı geçen makale

Bkz/bkz.: bakınız

BOA.: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı,
Osmanlı Arşivi

c. cilt

çev.: çeviren

DİA. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

haz.: hazırlayan

İ.E.M.K.: İbnül Emin Mahmud Kemal

s.: sayfa

V.Varak

M: Muharrem

S: Safer

RA: Rebûlevvel

R: Rebûlahir

CA: Cemaziyelevvel

C: Cemaziyelâhir

B: Receb

Ş: Şaban

N: Ramazan

L: Şevvâl

ZA: Zilkade

Z: Zilhicce

TABLÖLAR VE GRAFİKLER LİSTESİ

Tablo 1: Mâbeyn Müşirleri (1831-1876)

Tablo 2: Tanzimat Dönemi Serkurenalar (1831-1876)

Tablo 3: Tanzimat Dönemi Seryaverler

Tablo 4: Tanzimat Dönemi Mâbeyn Başkâtipleri (1832 1876)

Tablo 5: Sultan II. Abdülhamid Dönemi Serkurenaları (1876-1908)

Tablo 6: Sultan II. Abdülhamid Dönemi Seryaverler (1876-1908)

Tablo 7: Sultan II. Abdülhamid Dönemi Başkâtipleri (1876-1908)

Tablo 8: 1908 senesi Mâbeyn Başkitâbet Dairesi Kâtipleri

Tablo 9: 1892 Senesi Mâbeyn Mütercimleri

Tablo 10: II. Meşrutiyet Dönemi Serkurenalar

Tablo 11: II. Meşrutiyet Dönemi Başkâtipler

Tablo 12: II. Meşrutiyet Dönemi Seryaverler

Garfik 1: Tanzimat Dönemi Mâbeyn Personel Sayısı

Garfik 2: II. Abdülhamid Dönemi Mâbeyn Personel Sayısı

Grafik 3: II. Meşrutiyet Dönemi Mâbeyn Personel Sayısı

GİRİŞ

Klasik Osmanlı Sarayı, Bîrûn, (dış hizmetler), Enderun (iç hizmetler) ve Harem olmak üzere üç bölümden oluşmaktaydı. Bîrûn idarî, askerî ve dinî alanlarda olmak üzere altı sınıfa ayrılmıştı.¹ Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde yönetimin asıl merkeziydi ve padişahın dış dünya ile olan ilişkilerini sağlayan hizmetlerden sorumluydu.² Bir saray okulu olan Enderun'da devşirme yoluyla toplanan öğrenciler, devletin askerî ve idarî alanlarında görev almak üzere yetiştirilirdi.³ Harem ise ev, konak ve saraylarda genellikle iç avluya bakacak şekilde planlanan kadınların yabancı erkekler ile karşılaşmadan günlük hayatlarını sürdürdükleri bölümdü.⁴ Harem-i Hümayûn tabiri hem harem hem de Enderun için kullanılmıştır. Enderun padişah, saray ve devlet hizmetinde bulunacak erkeklerin; harem ise cariye olarak saraya gelen kadınların başlıca bilgi, görgü, usul, erkân öğrenmesi için yetiştirildiği disiplinli bir eğitim kurumuydu.⁵

Enderun'da eğitim yedi kademe üzerine kurulmuştu. Bu kademeler: Büyük ve Küçük Odalar, Doğancı Koğuşu, Seferli Koğuşu, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda'ydı. Enderun'un son kademesi olan Has Oda'nın dört zabiti vardı. Bunlar Has Odabaşı, silahdar, çuhadar, rikâbdar idi.⁶ II. Mustafa dönemine kadar silahdar, çuhadar ve rikâbdarın görevleri padişahın özel hizmetleri ile ilgilenen mâbeyncilik idi.⁷ Nitekim II. Mustafa döneminde (1695-1703) Enderun hizmetlerine yeni bir nizam verilmiştir. Silahdarlığa tayin edilen Çorlulu Ali Paşa bu görevi o zamana kadar bâbüssaâde ağasına ait olan padişaha takdim edilen telhisler ile çıkan hatt-ı hümayunların teslim alınması işini silahdara devredilmesi şartıyla kabul etmiştir.

¹ Abdülkadir Özcan, "Birun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (=DİA), c. 6. İstanbul, 1992, s. 205.

² Carter V.Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babıali (1789-1922)*, İstanbul, İz Yancılık, 1994, s.43. Ayrıca bkz. Özcan, "Birun", s. 205.

³ Mehmet İpşirli, "Enderun", *DİA*, c. 11. İstanbul, 1995, s. 185-187.

⁴ Abdülkerim Özeydin; Nebi Bozkurt, "Harem", *DİA*, c. 16, İstanbul, 1997, s. 132.

⁵ Mehmet İpşirli, "Harem", *DİA*, c.16, İstanbul, 1997, s.135.

⁶ Mehmet İpşirli, "Enderun", *DİA*, c. 11, İstanbul, s.185.

⁷ "Silahdâr ve çukadâr ve rikâbdâr ağalık me'muriyetleri Sultân Mustafâ Hân-ı sâni silahdârı ve Sultan Ahmed Hân-ı sâlis sadr-ı a'zamı Çorlulu Şehîd 'Alî Paşa'nın silahdârlığına gelinceye değin mâbeyncilik demek olarak külli-yevm hıdmet-ı hümayûnda bulunurlar...." Bkz. Tayyazâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi: Tarih-i Enderun*, haz: Prof. Dr. Mehmed Arslan İstanbul, Kitabevi, 2010, c. 5. s. 309.

Bunun üzerine bu söz konusu görev silahdar ağalara intikal etmiştir. Böylece silahdarın yetki alanı genişlemiş, önemli bir mevki haline gelmiştir.⁸

Ancak II. Mahmud'un merkezi otoriteyi güçlendirmek için yaptığı reformların bir diğer aşaması da sarayda uygulanmıştır. Bu köklü ıslahatların ilk adımı 1830'da Silahdar Giridli Ali Paşa'nın vefat etmesi üzerine bu göreve tayin yapılmamış ve silahdarlık lağvedilmiştir.⁹ Ardından padişahın verdiği şifahi bir irade ile Enderun ağalıkları ile ilgili tüm kurumlar lağvedilmiştir.¹⁰ Enderun'un ıslah edilmesinden sonra da 1831 yılında Enderun Nazırlığı'nın kurulmasıyla Osmanlı Sarayı'nın yeni düzeni Mâbeyn-i Hümayûn'da şekillenecektir.¹¹

Mâbeyn-i Hümayûn: Mekân Olarak Kullanımı

Mâbeyn kelime olarak "iki şeyin arası" anlamına gelmektedir.¹² Kaynaklarda ise "Mâbeyn-i Hümayûn", "Mâbeyn-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne" ifadeleri kullanılmaktadır.¹³ Mâbeyn-i Hümayûn'un mekânsal olarak kullanımı 1675 yılına kadar indirilebilmektedir. Ancak I. Abdülhamid dönemi (1774-1789) Mâbeyn oluşumu bakımından önemlidir. Topkapı Sarayı'ndaki *Hünkâr Sofası* bu dönemde *Mâbeyn* adını aldı. Padişahın dinlendiği, eğlendiği, çalıştığı ve günlük hayatını geçirdiği mekandı.¹⁴ Ayrıca Has Oda mensupları, Harem'e bitişik olan Mâbeyn Dairesi'nde görev yaparlardı.¹⁵

III. Selim döneminde, 1792 senesinde, Topkapı Sarayı'nda Mâbeyn görevlilerinin bulunduğu mekânda tadilat yapıldı. Bu sırada sırkatibi için özel bir

⁸ Tayyazâde Atâ, a.g.e., s. 261.

⁹ Süreyya a.g.e., c.5. s.729.

¹⁰ Sevgi Ağca Diker, *Has Oda ve Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Bilimdalı, (Dan. Arzu Terzi), İstanbul, 2019. s.27-28.

¹¹ Süreyya a.g.e., c.5. s.729.

¹² Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 375.

¹³ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, (=BOA), Y.PRK. BŞK.1/36, Ş 1295/2 Ağustos 1878.

¹⁴ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümayûn", *DİA*, c. 27, İstanbul, 2003, s. 283-284.

¹⁵ İpşirli, "Enderun", *DİA*, c.11. s.186.

mekân inşa edildi. III Selim devlet işlerini Mâbeyn Dairesi'nde görüyordu. Ayrıca padişah Mâbeyn'i dinlenme ve eğlenme alanı olarak da kullanırdı.¹⁶

Sultan II. Mahmud dönemi ise Mâbeyn için bir dönüm noktasıdır. Padişah 1831'de Topkapı Sarayı'nda Enderun'un yapısını değiştirerek saray teşkilatını yeniledi. Değişen saray kurumlarının yerine yeni kurumlar oluşturdu. Mâbeyn bölümü bu değişikliklerin ardından saray teşkilatında ön plana çıkıp yeniden şekillenmeye ve önem kazanmaya başlamıştır.

Sultan Abdülmecid döneminde inşa edilen Dolmabahçe Sarayı, bu dönemin özelliklerini yansıtmak ile birlikte Mâbeyn'in mekân olarak teşekkülünün tam olarak görüldüğü bir saraydır. Mâbeyn yine padişahın devlet işlerini gördüğü, dinlendiği bir mekân olma özelliğini koruyordu. Bu dönemde Dolmabahçe Sarayı'nda Mâbeyn bölümü üç kattan oluşmaktaydı. Bunlar:

1. İlk katta padişahın özel hizmetlileri görevliydi.
2. İkinci (orta) katta ise yerli ve yabancı devlet erkânın padişahın huzuruna çıkmadan önce bekletildiği oda ve salonlar, ayrıca Mâbeyn Başkitâbet Dairesi ve Mâbeyn Serkurenalık Dairesi bulunmaktaydı. Bu katta Bâbîâli'nin saraydaki temsil odası olan vezir odası da yer almaktaydı.
3. Üçüncü katta padişahın çalışma, dinlenme ve yabancı elçileri kabul ettiği, diplomatik ziyafetlerin de verildiği odalar yer almaktaydı. Dolmabahçe Sarayı'nda iş yükünün azlığı nedeniyle çok fazla resmi büro bulunmamaktaydı.¹⁷

Sultan Abdülaziz ve onu takip eden V. Murad döneminde Dolmabahçe Sarayı Mâbeyn teşekkülünde bir değişiklik olmadı. Ancak Sultan II. Abdülhamid döneminde devlet işlerinin Mâbeyn-i Hümayûn'dan yönetilmesinden dolayı yeni resmi daireler ihdas edilmiştir. Buna bağlı olarak Mâbeyn personelinin sayısı çoğalmış ve bu söz konusu durum yeni mekanların inşasını da gerektirmiştir.¹⁸

¹⁶ Akyıldız, a.g.m., s, 284.

¹⁷ Cengiz Göncü, *Dolmabahçe Saray'ının İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Osmanlı ve Müesseseleri ve Medeniyeti Bilimdalı, (Dan. Zeynep Tarım), İstanbul, 2014, s.54.

¹⁸ Yıldız Sarayı'nın resmi daireleri için bkz. Tahsin Paşa, *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları: Sultan Abdülhamid*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1999, s. 21.

Yıldız Sarayı'nın Mâbeyn Dairesi, sarayın cümle kapısı denilen herkesin girip çıktığı büyük kapıdan girildiğinde sağ tarafta bulunan kargir bir binaydı. Zemin katı ile birlikte üç kattan meydana geliyordu.

Bodrum katı kahve ocağı ile Mâbeyn hademesine mahsustu. Zemin katında mâbeynciler, esvapçı başı ve esvap odası, tütün odası, Mâbeyn müdürleri ve küçük kasa ile ceyb-i hümayun çantacıları bulunuyordu.

Birinci katta ise başmâbeyncilik makamı, ikinci mâbeynci, Mâbeyn Müşiri ile Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye heyeti odaları ve vükelâ odası vardı. Sadrazam ve vükelâ Mâbeyn'e geldiklerinde kendilerine tahsis olunan vekiller odasına giderlerdi. Bu odaların hepsi merdivenin arka ve yanında yer alıp cephe tarafı ise padişaha aitti.¹⁹ Küçük Mâbeyn Dairesi ise küçük bir köşk idi. Sultan II. Abdülhamid bazı kabullerini burada yaptığı için bu daireye Küçük Mâbeyn ismi verilmişti²⁰.

Başkitâbet Dairesi ise ilk zamanlar ahşap bir köşkte iken kâtiplerinin sayısının giderek artması ile birlikte bu bina yıkılarak yerine büyük bir bina inşa edilmiştir. Bu binada da başkitâbet dairesi ile birlikte, teşrifat dairesi, kızlar ağası²¹ ve musahiplerin²² daireleri bulunuyordu. Ayrıca “kâtib-i hususî” ünvanına sahip olan kâtip için de bu binada bir oda ayrılmıştı. Mâbeyn mütercimleri ve ceyb-i hümayûn dairesi ayrı binadaydı. Bazı mâbeyncilere de ayrı binalarda odalar tahsis edilmişti.²³

Yıldız Sarayı'nda ihtiyaç oldukça Mâbeyn personeli için yeni yapılar inşa ediliyordu. Bunlardan biri de yaveran dairesidir. Padişah yaverleri önceleri başkitâbet dairesinin alt katındaki odalardaydılar. Ancak zamanla sayıları arttığı için onlara mahsus bir daire inşa olundu.²⁴

II. Meşrutiyet döneminde Sultan Reşad kış aylarında Dolmabahçe Sarayı'nda yaşamayı tercih etmiştir. Bu dönemde Mâbeyn çalışanlarının sayısı Sultan II.

¹⁹ Örükağasızâde Hasan Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, haz: Ali Adem Yörük, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007, s. 185-186.

²⁰ Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi, Anılar*, yay. haz. Nur Özmel Akın, İstanbul, Özgür Yayınları, 2003, s. 193.

²¹ Kızlar Ağası; Sarayın kadınlara ait kısmına nezaret eden Hadım Ağalarına “kızlar ağası” denilmiştir. Bkz. Ülkü Altındağ, “Dârüsaâde” *DİA*, c. 9, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, s. 1.

²² Musahip: Osmanlı Sarayı'nda saraydaki görevliler için de vezir ve beylerbeylerinden padişaha danışmanlık ve arkadaşlıkta bulunanlar için kullanılmıştır. Bkz. Mehmed İpşirli, “Musahip”, *DİA*, c.31, Ankara, 2020, s. 230.

²³ Örükağasızâde, a.g.e., s. 190,

²⁴ Farnçois Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev: Ali Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 180; Örükağasızâde, a.g .e., s. 191.

Abdülhamid dönemine göre oldukça az olduğu için Mâbeyn personeli için sarayın içerisindeki odalar yeterli olmuştur. Ancak Tanzimat döneminden farklı olarak sarayın deniz tarafına bakan odaları başkâtip, serkurena ve padişah yaverlerine tahsis edilmişti. Kara tarafındaki odalar ise padişahın hizmetlerini gören personele ayrılmıştı.²⁵

Sultan Reşad yaz aylarını ise Yıldız Sarayı'nda geçirmiştir.²⁶ Ancak, Sultan II. Abdülhamid'in bazı kabulleri için kullandığı Küçük Mâbeyn Dairesi, Sultan Reşad tarafından kullanılmamıştır. Mâbeyn Dairesi ise Mâbeyn personeline tahsis edilmişti.²⁷

Sultan Vahideddin saltanatının ilk zamanlarında Dolmabahçe Sarayı'nı kullanıp daha sonra Yıldız Sarayı'na geçmiştir.²⁸ Padişah, Yıldız Sarayı'ndaki Küçük Mâbeyn Dairesi'ni Sultan II. Abdülhamid gibi kabullerde kullanıyordu.²⁹

Kaynaklar

Arşiv belgeleri çalışmanın ana malzemesini oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde Tanzimat dönemi için yararlanılan Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD) arasında (MAD)18951 nolu, 1843 tarihli; (MAD) 8356 nolu ve 1838 tarihli defterler Mâbeyn erkânın bir kısmının isim, maaş ve tayinat tespiti açısından kullanılan defterlerdir.

Hazine-i Hassa defterleri arasında serkurenaların ceyb-i hümayun masraf defterleri ve serkurena görevi devrettiğinde kendisine zimmetli nakit, eşyayı gösteren defterler bulunmaktadır. HH.d. 5721 nolu defter serkurenaya zimmetli olup devrolunan eşyayı gösteren bir defterdir. HH.d.379 nolu defter de serkurenanın ceyb-i hümayun harcamalarının olduğu ve yararlanılan bir defterdir. Bu defterler arasında Mâbeyn görevlilerinin maaşlarını gösteren HH.d.735 nolu defter yine yararlanılan defterlerdendir.

²⁵ Göncü, a.g.e., s. 60.

²⁶ Uşaklıgil, a.g.e., s.198.

²⁷ Uşaklıgil, a.g.e., s.194.

²⁸ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1831, s. 185.

²⁹ Uşaklıgil, a.g.e., s.194.

Mâbeyn-i Hümayûn İradeleri (MB.İ) kullanılan bir diğer arşiv fonudur. Özellikle Mâbeyn-i Hümayûn İradeleri fonundan Mâbeyn personelinin tayin ve azilleri, serkurenanın görev devri sonrasında, önceki serkurena döneminde yapılan harcamaları gösteren belgelerden yararlanılmıştır. İrade Mâbeyn-i Hümayûn (İ.MBH), aynı şekilde İrade Dahiliye (İ.DH), İrade Askeriye (İ.AS), ve İrade Dosya Usulü (İ.DUİT) Mâbeyn görevlilerinin tayin ve azillerini tespit etmek maksadıyla kullanılan fonlardır. Dahiliye Sicill-i Ahvâl Defterleri (DH.SAİD.) ve Hazine-i Hassa Sicill-i Ahvâl Defterleri (HH.SAİD.) bazı Mâbeyn personeli hakkında verilerin bulunduğu fonlardır.

Araştırmanın özellikle ikinci bölümü için Yıldız Evrakı, II. Abdülhamid dönemi Mâbeyn-i Hümayûn'un işleyişini gösteren fondur. Bu fonun alt fonları olan Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV), Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.), Yıldız Esas Defterleri (Y. EE.D.), Yıldız Perakende Serkurenalık (Y.PRK.SRN), Yıldız Perakende Başkitabet (Y.PRK.BŞK), Yıldız Perakende Mâbeyn Cedvelleri (Y.PRK.MBC), Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.), Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mâbeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.), Yıldız Perakende Yaveran ve Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD.) yararlanılan önemli fonlardır.

Yararlanılan diğer fonlar arasında Topkapı Sarayı Evrakı (TS.MA.), Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti (ML.EEM.), Bâbıâli Evrak Odası (BEO), bulunmaktadır.

Çalışmada incelenen dönemin vakanüvis tarihlerinden Ahmed Lûtfî Efendi tarafından kaleme alınan *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi (1825-1876)*, kullanılmıştır. Bu eserde bazı Mâbeyn görevlileri ile ilgili önemli bilgilerin yanı sıra tayin ve azillere de yer vermektedir. Bu veriler belgeler ile karşılaştırılıp kullanılmıştır. Yararlanılan bir diğer kaynak da İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Sadrazamlar* adlı eseridir. Bu eserde de Mâbeyn-i Hümayûn'un işleyişine dair önemli bilgiler mevcuttur. Mehmed Süreyya tarafından altı cilt olarak yazılan biyografik eser, *Sicill-i Osmânî'de* Mâbeyn-i Hümayûn'un oluşumu yazıldığı gibi Mâbeyn personelinden Mabeyn Müşirleri, başkâtipler ve serkurenalara ait bilgileri II. Abdülhamid döneminin bir kısmını da kapsayacak şekilde kronolojik bir sıra ile vermektedir. Ayrıca eserde bazı Mâbeyn görevlilerinin biyografisi de bulunmaktadır.

Kullanılan kaynaklardan Osman Nuri'nin *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı: Hayat-ı Hususîyesi ve Siyasîyesi* adlı eser Abdülhamid dönemi açısından önemli bir kaynaktır. Bu eser üç ciltten oluşmaktadır. İlk iki cildi dönemin tanığı olan Osman Nuri Bey tarafından yazılırken ömrü vefa etmediği için son cildi Ahmed Refik Bey tarafından tamamlanmıştır. II. Abdülhamid dönemini siyasî yönden ele aldığı gibi bu dönemdeki Mâbeyn teşkilatının işleyişi ve Mâbeyn görevlileri ile ilgili bilgi vermektedir.

Sinan Kunalp'ın yazdığı *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali, 1839-1922* adlı eser Mâbeyn Başkâtâbet Dairesi'nde görev yapan başkâtipler ve serkurenaların isimlerini ve görev yaptıkları tarihleri oluşumundan Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar kronolojik olarak vermiştir. İsimlerin kronolojik olarak verilmesi diğer kaynaklar ve belgeler ile karşılaştırma imkânı vermektedir.

Mâbeyn-i Hümayûn konusunda diğer önemli bir eser grubu Mâbeyn'de görevli personellerin yazdıkları hatıratlardır. Dönemin şahitleri tarafından yazılmış olmasından dolayı önemlidir. Hatıratların öznel bir şekilde yazıldığı göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Bu eserler Mâbeyn görevlilerinin konumlarını ve Mâbeyn işleyişini de ele alması bakımından oldukça değerlidir. Bu hatıratların başında Sultan Abdülaziz'in son Mâbeyn Başkâtibi Âtîf Bey tarafından kaleme alınan *Hâtıra-i Âtîf*, dönemin siyasî gelişmelerinin yanı sıra Tanzimat dönemi Mâbeyn görevlileri ile ilgili önemli bilgiler de mevcuttur.

II Abdülhamid döneminde hatırat sayısı diğer dönemlere kıyasla oldukça fazladır. Bunlardan biri de Mâbeyn Müşirliği görevini yapmış olan İngiliz Said Paşa olarak da bilinen Eğinli Said Paşa'nın, *Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)* isimli hatıratıdır. Hatırat günü gününe yazılmıştır. Dönemin siyasî olaylarına da yer verdiği eser, Said Paşa'nın Mâbeyn Müşirliğine tayin edilmesini ve görev yaptığı süreci de anlatması açısından önemlidir. II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn başkâtipliği ve yedi defa sadrazamlık yapmış olan Küçük Said Paşa'nın yazdığı, *Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı (Küçük) Mehmed Said Paşa'nın Hatıratı*, bu eser Said Paşa'nın kendisine yapılan siyasî eleştirilere cevap niteliğindedir. Mâbeyn başkâtipliğine atanmasını da anlattığı hatıratta Mâbeyn ile ilgili bazı önemli bilgiler de yer almaktadır. II. Abdülhamid döneminin önemli hatıratlarından biri de Mâbeyn başkâtipliği görevinde bulunan Tahsin Paşa'nın yazdığı *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları* isimli hatıratır. Tahsin Paşa Mâbeyn'in resmi

dairelerinin isimlerini de verdiği bu eserde, Mâbeyn personelinden öne çıkan şahıslarla da ilgili önemli bilgiler vermiştir. Mâbeyn Tercüme Kaleminde mütercimlik görevinde bulunan Örükağasızâde Hasan Sırrı Bey'in *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, genel olarak saray ile ilgili bilgilerin yanı sıra Mâbeyn'de bulunan daireler ile ilgili önemli bilgiler mevcuttur. Hasan Sırrı Bey'in hatıratı, Mâbeyn Tercüme Kalemi ile ilgili de ayrıntılı bilgi vermesi açısından yararlanılan kıymetli bir eserdir. II. Abdülhamid döneminde başkitâbet dairesinde kâtiplik görevinde bulunan Mehmed Tevfik Biren'in yazdığı *Bir Devlet Adamının Mehmed Teyfik Bey'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, İki ciltten oluşmaktadır. II. Abdülhamid dönemi ve sonrasının siyasî olaylarına ışık tutmasının yanı sıra özellikle Mâbeyn'de kâtiplik yaptığı dönemi ve kurumun işleyişi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu açıdan yararlanılan önemli eserler arasındadır. Yine önemli hatıratlar arasında Namık Kemal'in oğlu olan Ali Ekrem Bolayır, *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları*, II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn kâtipliği yaptığı dönemdeki başkitâbet dairesini edebi bir dille betimleyen Ali Ekrem Bolayır, başkâtip ve çalışma arkadaşları olan kâtipler ile ilgili önemli bilgiler de vermektedir. Mâbeyn kâtipliği ve başkâtiplik görevini de yapmış olan Ali Cevad Bey'in *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi: II. Abdülhamid'in Son Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevad Bey'in Fezlekesi*, isimli eseri II. Abdülhamid döneminin son zamanları için önemli bir kaynaktır. II. Meşrutiyetin ilanı sırasında ve II. Abdülhamid'in tahtan indirilişine kadar olan olayları ve Mâbeyn'deki gözlemlerini anlatmıştır. Ayrıca kâtiplik ve kritik bir dönemde yaptığı başkâtiplik dönemini anlatması açısından kıymetli bir eserdir. Bu döneme ait önemli olaylara şahitlik etmiştir. Mâbeyn kâtibi İsmail Müştak Mayakon'un *Yıldızda Neler Gördüm? Mâbeyn Kâtibinin Kaleminden II. Abdülhamid ve Çevresi*, hatıraları II. Abdülhamid döneminin sonuna doğru yaklaşırken Mâbeyn kâtipliğine atanmasını ve gözlemlerini anlattığı eseri ilgi çekici ayrıntılara yer vermektedir.

II. Meşrutiyet dönemini ele alan hatıratlardan Halit Ziya Uşaklıgil'in *Saray ve Ötesi*, adlı eseri Sultan Reşad döneminde Mâbeyn başkâtiplik görevini yapmış olan Halit Ziya Bey, II. Abdülhamid'in saltanatından sonra Mâbeyn'in değişimi ve dönüşümünü ile birlikte tanık olduğu olayları da edebi bir dille tasvir etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde başkâtiplik görevinde bulunan Ali Fuat Türkgeldi'nin *Görüp İştiklerim*, hatıratı Sultan Reşad ve Sultan Vahideddin'e başkâtiplik yapan Ali Fuat Bey'in iki padişah dönemindeki Mâbeyn'in yapısını anlatması bakımından oldukça

değerli bir eserdir. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Sultan Reşad ve Sultan Vahideddin'e serkurenalık yapmış olan Lütü Simavi'nin *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim: Sultan Reşad Hanın ve Halife'nin Sarayında Gördüklerim*, Lütü Bey'in eseri serkurenalığa atanması ve Mâbeyn'e ait bazı yerleşik kaidelere bakış açısı ilgili bilgiler vermesi açısından önemlidir. İzzet Ziya, *Saraydan Hatıralar*, Sultan Reşad ve Sultan Vahideddin döneminde Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nde kâtiplik görevi sırasında şahit olduklarını anlatması bakımından döneme ışık tutan önemli hatıratlardandır. Sultan Reşad döneminde seryaverlik görevi yapmış olan Hurşid Paşa'nın Hurşid Paşa'nın Saray Hatıraları: Sultan Reşad'a Nasıl Başyaver Oldum?", *Hayat Tarih Mecmuası*'nda yayınlanan hatıraları, seryaverlik görevi sırasında Mâbeyn teşkilatını ve yapmaya çalıştığı katkıları anlatması bakımından yararlanılan önemli hatıratlar arasındadır.

Akademik çalışmalara Mâbeyn-i Hümayûn açısından bakıldığında ise Ali Akyıldız'ın Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde yayınlanan "*Mâbeyn-i Hümayûn*" isimli maddesi bu konuda yapılan çalışmalara temel kaynak niteliğindedir. Akyıldız kurumun geçirdiği değişim ve dönüşümü genel hatlar ile ortaya koymuştur.

Diğer bir çalışmada *The Encyclopaedia of Islam*'da yayınlanan "Mâbeyn" isimli maddedir. Bu makalede kısa bir şekilde Mâbeyn'in mekân olarak oluşması ve daha erken dönemdeki silahdar ve çuhadar ile ilgili yine kısaca bilgi vermektedir.

S.Tanvir Wasti'nin, *Middle Easter Studies*'te yayınlayan makalesi "The Last Chroniclers of the Mâbeyn" Mâbeyn görev yapmış olan Tahsin Paşa, Mehmed Tefvik Biren, Ali Ekrem Bolayır, Ali Cevad Bey, Lütü Simavi, Halid Ziya Uşaklıgil, Ali Fuat Türkgeldi'nin hatıratlarını değerlendirmiştir. Bu eser hatıratları değerlendirdiği ve bilineni tekrar ettiği için çalışmada kullanılmamıştır.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı* adlı eserinde, klasik Osmanlı sarayı ve görevlileri ile ilgili temel bilgilere yer almaktadır. Ayrıca Uzunçarşılı, bu eserde Sultan II. Mahmud'un Mâbeyn başkâtibine yazdırdığı ilk irade örneğini de vermektedir.

Bu çalışmanın yapıldığı sırada yayınlanan Sedat Kanat'ın *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümayûn Görevleri* adlı doktora tezi, Mâbeyn-i Hümayûn'un işleyişini Sultan II. Abdülhamid'in yönetim anlayışı çerçevesinde icra ettiği fonksiyonlar ile birlikte ele almıştır.

Ali Karaca'nın *II. Abdülhamid'in İdareyi Kontrol Mekanizmalarından Yâverlik Kurumu* adlı makalesinin giriş bölümünde saray ve Bâbîâli arasındaki idari gücün paylaşımı ele alınmıştır. Karaca, II. Abdülhamid döneminde Yaverlik Kurumunun fonksiyonlarını örnekler üzerinden açıklamıştır.

Hakan T. Karateke'nin *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi'sinde* yayımlanan "II. Abdühamid Devrinde Mabeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne Kitabet Dairesi" makalesi, Yıldız Sarayı'nda başkitabet dairesinin meşrutiyeti sağlama yollarına göre ideal tiplerden ne gibi özellikler barındırdığına ve saraydaki bürokratik geleneğin gelişimine kısaca değinmiştir.

Cengiz Göncü'ün *Dolmabahçe Sarayı'nın İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat* adlı doktora tezi, Dolmabahçe Sarayı'nın inşa süreci ile birlikte genel hatlar ile Mâbeyn-i Hümayûn'u da ele almıştır.

Bu tezin hazırlanmasındaki temel etkenler Mâbeyn-i Hümayûn'nun yaklaşık yüzyılı bulan teşkilatı ile ilgili kapsamlı bir çalışma olmamasıdır. Mâbeyn-i Hümayûn teşkilatını çalıştığımız sırada karşılaştığımız problemlerden biri de Mâbeyn kurumlarının nasıl ihdas edildiği ve her bir personelin görev ve yetkilerini tek tek belirlemektir. Özellikle de sayıları sekiz ila on arasında değişen kurenaların her birinin vazifesi tam olarak belirlenememiştir. Bu konuda arşiv vesikaları ve literatür titizlikle taranmış fakat vazifelerini tek tek belirlemek mümkün olmamıştır. Kaynaklar el verdiği sürece bilgiler verilmiştir. Tanzimat döneminde başkitâbet dairesinde istihdam edilen kâtiplerin ise görevleri tespit edildiği kadar verilmiştir. Ancak II Abdülhamid dönemi vesikaları ve literatürü bu konuya daha açıklık getirmiştir. Başkitabet dairesinde hangi görevlerin nasıl yürütüldüğü, kâtiplerin görev ve yetkileri ile ilgili daha net veriler elde edilmiştir. Seryaver ve yaverlerin görev ve yetki alanlarını belirlemede aynı problemler söz konusudur. Bunun için de tezin bütününde elde edilen veriler kullanılarak örneklemeler üzerinden gidilmiştir. II. Meşrutiyet dönemi Mâbeyn personeli sayısı oldukça sınırlı tutulduğu için görev dağılımları daha kolay anlaşılmıştır.

Biz bu çalışmada Mâbeyn'in resmî kurumları olarak karşımıza çıkan birimleri incelemeye çalıştık. Bu bağlamda tezimiz üç bölüm şeklinde hazırlandı:

Birinci Bölüm, Tanzimat dönemi Mâbeyn Müşirliğinin ihdas edilmesi ve müşirlerin profilleri ile başlamaktadır. Diğer üst düzey makamlar olan *serkurenalık*,

başkitabet dairesi ve *yaverlik* kurumunun ihdasları personel profilleri ve görev ve yetkileri ile birlikte ele alınmıştır.

İkinci Bölüm, Tezin en yoğun bölümü ise şüphesiz ki II. Abdülhamid döneminin ele alındığı *İkinci Bölüm*'dür. Bu dönemde Mâbeyn-i Hümâyûn'da ihdas edilen yeni kurumlar ile birlikte devlet işlerinin Mâbeyn'den yönetilmesi, evrakın da bu yönden zengin olması bu kurumların daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır.

Üçüncü Bölüm: Bu bölümde II. Meşrutiyet dönemi ele alınmıştır. Öncelikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan tensikat; II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra Mâbeyn kurumlarının ve personelinin değişimi ve dönüşümü işlenmiştir. Çalışma boyunca konu daima Mâbeyn kurumlarının genel yapısı, personel profili, görev ve yetki alanları, göreve alınmalarındaki kriterler, görevden alınmaları ve gelirleri önceleyen bir çerçevede ele alınmıştır. Tezde bölümlerin sayfa sayısı ne kadar dengeli tutulmaya çalışılsa da bu mümkün olmamıştır. II. Meşrutiyet döneminde Mâbeyn'in oldukça mütevazı bir yapıya sahip olması da son bölümün sayfa sayısının daha az olmasına sebep olmuştur.

I.BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE MÂBEYN-İ HÜMÂYUN TEŞKİLATI VE PERSONELİ

Bu bölümde öncelikle Mâbeyn-i Hümayûn'un kurumlarının nasıl ihdas edildiği ele alınacaktır. Bu kurumların personel profilleri, göreve getiriliş kriterleri, görev ve yetki alanları ile birlikte işlenecektir.

1.MÂBEYN MÜŞİRLİĞİ VE PERSONELİ (1831-1876)

1.1.Mâbeyn Müşirliğinin İhdası ve yapılan İlk Atamalar

Mâbeyn Müşirliği, silahdarlığın lağvedilmesinden sonra ihdas edilen bir kurumdur. Osmanlı klasik döneminde Silahdarlık Kurumu, Yıldırım Bayezid döneminde (1389-1402) ortaya çıkmıştır. Silahdar ağa, Has Oda mensupları arasında padişahın özel hizmetlerinde bulunan mâbeyncilerden biriydi. O, Has Oda Koğuşu'nun ikinci büyük idarecisidir.³⁰ Silahdarın altında çuhadar ve rikâbdar³¹ bulunurdu. Silahdar, merasim ve alaylarda at üzerinde padişahın kılıcını sağ omuzunda tutarak taşıır; başında zülûf ve kırmızı kadifeli üsküfle hükümdarın sağ gerisinde yürürdü. Sarayda padişaha ait bütün silahların muhafazasından sorumluydu.³² II. Mustafa döneminde silahdarlık görevine tayin olunan Çorlulu Ali Paşa, padişaktan silahdarlığın görev ve yetki alanlarının genişletilmesini talep etmiştir. Buna göre, o zamana kadar babüssaâde ağaları vasıtasıyla gönderilen telhislerin padişaha takdimi ve çıkan hatt-ı hümayûnların teslim alınması, silahdar ağa vasıtasıyla gerçekleşecekti. Böylece babüsaâde ile birlikte bütün Enderun hizmetlerinin idaresi silahdarın uhdesine verilmiştir. Tayyarzâde Ata, bu görevin başmâbeyncilik görevine denk olduğunu; bu döneme kadar başmâbeyncilik görevini ise döneminin usullerine göre başçuhadarın ifa ettiğini belirtmektedir. Silahdarlık, sarayda darüssâde ağası sorumlulukları dışındaki

³⁰ C.E. Bosword, "Mâbeyn", *The Encyclopaedia of İslam*, V. 5, Leiden, 1986, s. 938.

³¹ Osmanlı'da rikâb, sultanın bizzat kendisi, yanı, katı; "rikâb-ı hümayun" tabiri ise "padişahın huzuru" anlamında kullanılırdı. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Rikâb" *DİA*, c. 35, Ankara, 2008, s. 110.

³² Şerafettin Turan, "Silahdarlık", *DİA*, c.37, İstanbul, 2009, s. 191-192.

Enderun hizmetlerinin idarecisi konumuna yükseltilince başçuhadarın görevi yine başmâbeyncilik görevi itibarında, silahdarlığın altında bir birim olarak görevini sürdürmüştür.³³

Mâbeyn teşkilatına dair en önemli ve tarihi adımlar Osmanlı'da modernleşmenin hız kazandığı II. Mahmud döneminde (1808-1839) atılmıştır. Silahdar Giritli Ali Ağa'nın Ekim 1831'de vefat etmesiyle bu göreve kimse tayin edilmeyerek lağvedilmiş ve sistem yeni baştan şekillendirilmiştir. Aynı yıl içerisinde silahdar ağalığın yerine geçmek üzere Enderun-ı Hümâyûn Nazırlığı kurulmuştur. Yeni teşkil olunan bu nazırlığa Hazine Kethüdası Bekir Efendi tayin edilmiştir. Böylece Enderun-ı Hümâyûn'a ait bu kurum ve ünvan lağv edilerek Mâbeyn-i Hümâyûn ön plana çıkmaya başlamıştır. Bundan sonra Mâbeyn-i Hümâyûn'un yönetimi Mâbeyn Müşirliğine geçmiştir.³⁴

Aslında müşirlik, askeri bir rütbedir. Bu rütbe 1832 senesinde teşkil edilmiş ve askeri sınıfın başı olan serasker ile aynı düzeydedir. Vezirlik rütbesi, müşirlik rütbesiyle aynı derecededir. Vezirlik ve müşirlik rütbesinin altında ise feriklik rütbesi yer alırdı.³⁵ 1832 senesinde teşkil edilen bu rütbe ilk defa Ahmed Fevzi Paşa'ya vezirlik ile birlikte tevcih edilmiştir. Bu iki ünvanı alan Ahmed Fevzi Paşa 1832'de Mâbeyn Müşiri olarak atanmıştır. Bu atama Mâbeyn tarihinde çok önemli bir aşamadır. Müşirlik rütbesi bir süre sonra Osmanlı bürokrasisinde yüksek mevkili mülkiye memurları için sivil bir ünvan olarak kullanılmaya başlamıştır.³⁶ Anlaşıldığı kadarıyla müşirlik rütbesi ile Mâbeyn-i Hümâyûn'un en üst makamına atama yapılmasından sonra bu makamın ismi yeni teşkil edilen bu yüksek dereceli rütbe ile devam etmiştir. Bu makama dönem dönem nazırlık ünvanıyla atamalar yapılsa da kaynaklarda Mâbeyn Müşirliği olarak geçmektedir. Ünvanlar farklı da olsa görev ve yetki alanı olarak değişen bir şey yoktu. Belgelerde ise “*Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Şâhâne*

³³ Tayyazâde Atâ, a.g.e., c.1. s. 260-261 ve 302-303.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet'inin Saray Teşkilatı*, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988. s.342-43.; Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun- Letaif-i Enderun 1812-1830*, çev: Cahit Kayra, İstanbul, Güneş Yayınları, 1987. s. 35.

³⁴ Süreyya, a.g.e., c.5, s. 729.

³⁵ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993, s. 38.

³⁶ Zekeriya Türkmen, “Müşir”, *DİA*, c.32. Ankara, 2006, s. 160.

Müşiri”,³⁷ *Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne Müşirliği*”³⁸ ifadelerinin geçtiği görülmektedir. Mâbeyn Müşirleri için “*devletlû*”³⁹ elkabı kullanılmıştır.

Mâbeyn Müşirliği, daha önce de belirttiğimiz gibi Mâbeyn-i Hümayûn personelinin en üst makamı yani yöneticisiydi. Mâbeyn-i Hümayûn personeli resmi ve hususi olarak ikiye ayrılıyordu. Padişahın hususi hizmetlerine bakan görevliler görevlerinin hususi olmasından dolayı bizim inceleme alanımıza girmemektedir.⁴⁰ Bunlardan biz Mâbeyn-i Hümayûn’da resmi olarak bürosu olan padişah ve devlet kurumları arasında iletişimi sağlayan kurumları ve personelini inceleyeceğiz.

Mâbeyn Müşirleri’nin atama kriterlerine gelince, padişahın yakınında görev alan bu zatların iyi yetişmiş, sadakatli, güvenilir, sarayın kaide ve usullerini bilen kişilerin arasından seçilmesine özen gösterildiği görülmektedir. Müşirlerin bazılarının profillerini incelediğimizde ise, yukarıda değindiğimiz ilk Mâbeyn Müşiri Ahmed Fevzi Paşa Enderun’dan yetişmiştir. 1826’da Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması sırasında II. Mahmud’un yanında yer alarak güvenini kazanmıştır. Padişahın Rami Kışlası’nda kaldığı süre zarfında yanında yaver-i harp olarak hizmet vermiştir.⁴¹ Padişah bu güçlü paşayı 1832’de Mâbeyn Müşiri olarak atadıktan bir sene sonra da Asâkir-i Hassa Müşirliği görevini vermiştir.⁴² Bu sıfatı alan Ahmed Fevzi Paşa 1833’de Petersburg Anlaşması’nı imzalamak için görevlendirilmiştir.⁴³ 1836 senesinde Mâbeyn Müşirliği ile birlikte Kaptan-ı Derya olarak tayin edilerek daha da güçlenen Ahmed Fevzi Paşa, 1839’da Nizip’te II. Mahmud’un vefatı akabinde donanmayı Mısır valisine teslim etmiştir. Ancak bu ihaneti tahta geçen Abdülmecid tarafından af edilmemiştir.⁴⁴

³⁷ BOA, İ.DH.11/530, 5 S 1256/8 Nisan 1840.

³⁸ BOA, İ.DH.762/62141, 7 M 1295/11 Ocak 1978.

³⁹ BOA, MB.İ.67/15, 10.Z 1297/1 Kasım 1880.

⁴⁰ Padişahın hususi hizmetlerine bakan görevliler, seccadecibaşı, ibrikdarbaşı, serresvabi, serkiları, şamdancı, gibi görevlilerdir. Daha geniş bilgi için bkz. BOA, MB.344/3, MB.306/32.

⁴¹ Reşad Ekrem Koçu, “Ahmed Fevzi Paşa” *İstanbul Ansiklopedisi*, c.1, İstanbul, Tan Matbaası, 1958. s. 356-357.; Yüksel Çelik, *Râmi Kışlası: II. Mahmud Devrinde Aydın-Despotik Modernleşmenin Karargâhı*, İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022, s. 104-105.

⁴² Hassa Ordu-yı Hümayûnu olarak bilinen ordu Birinci Ordu’dur. Bu ordunun merkezi İstanbul’daydı. Bkz.Hürü Sağlam, *Sultanın II. Abdülhamid’in Muhafız Alayı, İstanbul*, Yeditepe Yayınları,2020. s. 34.

⁴³ Hayrettin Pınar, “Ahmed Fevzi Paşa’nın Petersburg Seyahati ve Petersburg Anlaşması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı.29, (2013), s. 188.

⁴⁴ Paşa, tarihe firari ve hain sıfatları ile geçmiştir. Bkz. Ahmed Dönmez, “Bâbüâlî’de Hizip Çatışmaları: Ahmed Fevzi Paşa’nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslim Olayı” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 40 (2016), s. 46.

Mabeyn tarihindeki bir diğer önemli isim Hasan Rıza Paşa'dır. Ahmed Fevzi Paşa'dan sonra göreve gelen Hasan Rıza Paşa, Mısır Çarşısı'nda çıraklık yaparken Mâbeyn-i Hümayûn'a alınmıştır. Daha sonra kendisine kurena ve serkurena görevi verilmiştir.⁴⁵ Mâbeyn-i Hümayûn görevlerinde tecrübe sahibi olan Rıza Paşa'nın ilk Mâbeyn Müşirliği görevi Sultan Abdülmecid'in tahta çıkmasından sonra 1839 senesinde Ahmed Fevzi Paşa'nın yerine atanmasıyla olmuştur. Rıza Paşa'ya bir sene sonra Asâkir-i Hassa Müşirliği de tevcih olunmuştur.⁴⁶ Rıza Paşa'ya 1843 senesinde seraskerlik görevi de tevcih olunması görev ve yetki sahasının genişlemesine, nüfuzunun artmasına sebep olmuştur; ancak Sultan Abdülmecid'in kendisinden hoşnut olmaması ile birlikte Tophane Müşiri Damad Fethi Paşa'nın desteği ile oluşan muhalif hava 1845 senesinde Mâbeyn Müşirliği ile birlikte seraskerlik görevinden azledilmesine sebep olmuştur.⁴⁷ Zaman içerisinde tekrar eski nüfuzuna kavuşan Cihanseraskeri ünvanlı Hasan Rıza Paşa, önce seraskerlik görevine atanmış; Abdülaziz'in tahta çıkmasından sonra 1861 senesinde tekrar Mâbeyn Müşirliği görevi verilmiştir.⁴⁸ Damad-ı Şehriyârî Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa ile çekişmesi sonucu seraskerlik ve Mâbeyn Müşirliği görevinden azledilmiştir.⁴⁹

Hasan Rıza Paşa'dan sonra Mabeyn'de İbrahim Edhem Paşa'nın etkili olduğunu görüyoruz. İbrahim Edhem Paşa Paris'te eğitim görmüştür. Çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra 1851 senesinde Mâbeyn-i Hümayun Müşirliği'ne tayin olundu. Burada dikkat çeken bir husus, İbrahim Edhem Paşa'nın Mâbeyn'de görev aldığı süre içerisinde Sultan Abdülmecid'e Fransızca öğretmesidir.⁵⁰ Padişahın yakınında olma dilediğinde huzuruna girip çıkabilme şüphesiz ki birçok bürokratin hayaliydi. Bu durum padişahı etkileme fırsatı yakalamalarını ve kariyerlerinde hızlıca yükselmelerini sağlıyordu; ancak İbrahim Edhem Paşa'nın Tophane Müşiri Ahmed Fethi Paşa'yla olan siyasî çekişmesinde Fethi Paşa'nın Sultan Abdülmecid nezdinde daha nüfuz sahibi olması, onun azledilmesiyle sonuçlanmıştır.⁵¹

⁴⁵ Charles White, *Three Years in Constantinople; or Domestic Manners of the Turks in 1884*, Vol: 1, London: Henry Colburn, Publisher Great Marlborough Street, 1846, s. 177-178.

⁴⁶ BOA, İ.DH.11/530; Lûtfî Tarihi, c. 6, s. 1072.

⁴⁷ Lûtfî Tarihi, c.8, s. 1198-1199.

⁴⁸ Süreyya, a.g.e., c.5. s. 1389.

⁴⁹ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, s. 148-149; Lûtfî Tarihi, c.8. s. 1198-1199.

⁵⁰ İ.E.M.K. a.g.e., c.4-6.s. 600-635.

⁵¹ İ.E.M.K, a.g.e., c.4-6, s. 603-604.

Tanzimat döneminin önemli şahsiyetlerinden biri de Damâd-ı Şehriyârî Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa'dır. Enderun'da yetişmiş Sultan II. Mahmud döneminde mâbeyncilik görevinde bulunmuştur. Daha sonraları da sadrazam ve seraskerlik gibi üst düzey görevlerde bulunmuştur.⁵² Sultan Abdülaziz'in tahta çıkmasında gayret göstermiştir.⁵³ Padişaha yakın olması bürokraside nüfusunun artmasını sağlamış, fikirleriyle padişahı etkilediği de görülmüştür. Siyasi çekişme içerisinde olduğu Serasker ve Mâbeyn Müşir'i Rıza Paşa'nın görevden alınmasını sağlamıştır. Hasan Rıza Paşa'nın Mâbeyn Müşirliği ve diğer görevlerinden azledilmesinde etkin rol oynayan Mehmed Ali Paşa'ya, Hasan Rıza Paşa'nın⁵⁴ yerine 28 Eylül 1861 tarihinde Mâbeyn-i Hümayûn Müşirliği görevi ile birlikte Tophane, Mühimmatı Harbiye, Hazine-i Hassa Nezareti tevcih olundu.⁵⁵ Bu önemli görevleri şahsında toplaması padişahın yanında etkin olduğunun göstergesidir. Ancak zamanla padişahın nezdinde itibarını kaybetmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla padişah Mehmed Ali Paşa'nın azline Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa'yı da dahil etmek istemiştir. Sadrazam, Mehmed Ali Paşa'nın hanedan damadı olması nedeniyle buna yanaşmadığı görülmektedir. Nihayetinde Mehmed Ali Paşa, 2 Ocak 1863 tarihinde tüm görevlerinden azledilmiştir.⁵⁶

Mâbeyn'de öne çıkan şahsiyetlerden biri de Ferid Abdülhamid Paşa'dır. Meşhur şair Lebîb Efendi'nin damadıdır. Mâbeyn-i Hümayûn ikinci kâtipliği görevi ve başkâtiplik görevlerinde bulunduktan sonra kariyerine meclis-i vâlâ azâlığı, Hazine-i Hassa ve Evkaf nazırlığı, sadaret ve seraskerlik müsteşarlığı gibi önemli görevlerde bulunarak devam etmiştir. Ferid Abdülhamid Paşa, 1871 senesinde Mâbeyn Müşirliği görevi ile birlikte Hazine-i Hassa Nazırı, Valide Kethüdası görevlerine atanmıştır. Bu görevleri sürdürürken 1875 senesinde vefat etmiştir.⁵⁷

Görüldüğü gibi Tanzimat döneminde Mâbeyn'e atanan müşirler döneminin önde gelen ve nüfuzlu şahsiyetleridir. Bahsi geçen müşirlerin isim ve görev süreleri kronolojik olarak tabloda gösterilmiştir:

⁵² İ.E.M.K, a.g.e., c. 1, s. 59-71.

⁵³ Serap Sunay, *Hemşinli Mehmed Ali Paşa Tanzimat Muhâlifî ve Hanedan Damadı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2023, s. 392-393.

⁵⁴ Hasan Rıza Paşa'nın ikinci Mâbeyn Müşirliği görevi (?1861-28 Eylül 1861) tarihleri arasında İbrahim Edhem Paşa'dan sonradır. Mâbeyn Müşirleri'nin Kronolojik sıralaması için bkz. Tablo: 1

⁵⁵ İ.E.M.K, a.g.e., c. 1, s. 59-71.

⁵⁶ Sunay, a.g.e., s. 406-407.

⁵⁷ Lûtfî Tarihi, c. 15, s. 69.

Tablo 1. Tanzimat Dönemi Mâbeyn Müşirleri (1831-1876)

<i>Tanzimat Dönemi Mâbeyn Müşirleri (1831-1876)</i>					
<i>Mâbeyn Müşiri/Nazır/Ferik Rütbe</i>	<i>Kaçıncı Görevi Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görev Süresi</i>	<i>Sonraki Görevi</i>	<i>Aynı zamanda Yaptığı Görev</i>
Bekir Efendi ⁵⁸ Nazır	1	Hazine Kethüdası	(1831-1832)	—	—
Ahmed Fevzi Paşa ⁵⁹ Vezir/Müşir	1	—	(1832-1839)	Kaptan-ı Derya	—
Hasan Rıza Paşa ⁶⁰ Müşir	1	Serkurena	(1839-1845)	—	Serasker ⁶¹ ve Bursa Valiliği ⁶²
—	—	—	(1845-1851) ⁶³	—	—
İbrahim Edhem Paşa ⁶⁴ Ferik	—	Erkânı-ı Harbiye Memuru	(1851-1855)	Hariciye Nazırlığı	Encümen-i Daniş ve Meclis-i Âli Tanzimat Azalığı
—	—	—	(1855-1860) ⁶⁵	—	—
Hasan Rıza Paşa Müşir ⁶⁶	2	—	(?1861-28 Eylül 1861)	—	Serasker
Mehmed Ali Paşa ⁶⁷ Müşir	—	Kaptan-ı Derya	(Eylül-1861- Ocak-1863)	Kaptan-ı Derya	Tophane Müşirliği, Mühimmat-ı Harbiye, Hazine-i Hassa Nazırlığı

⁵⁸ Süreyya, a.g.e., c.5, s. 72

⁵⁹ Süreyya, a.g.e., c.4, s. 729.

⁶⁰ Süreyya, a.g.e., c.5. s. 1389.

⁶¹ Süreyya, a.g. e., c.4. s.729.

⁶² Süreyya, a.g.e., c.5. s. 1389.

⁶³ Mâbeyn Müşirliği 1845 senesinde lağv edilmiş, görevleri serkurenalık makamının sorumluluğuna verilmiştir. 1851 senesine kadar bu makama tayin yapılmamıştır. Bkz. Lûtfi Tarihi, c.8. s. 1199.

⁶⁴ İbrahim Edhem Paşa II. Abdülhamid döneminde 1877-1878 yılları arasında sadrazamlık görevini ifa etmiştir. Bkz. İ.E.M.K. a.g.e., c. 6.s. 600-635.

⁶⁵ Bu tarihlerde Mâbeyn Müşirliği görevinde bulunan kimseyi tespit edemedik.

⁶⁶ Süreyya, a.g. e., c.4. s. 729.

⁶⁷ İ.E.M.K, a.g.e., c. 1, s. 59-71.

Hakkı Paşa ⁶⁸ (Nazır)	—	Sadaret Müsteşarlığı	(1863-1867)	—	Hazine-i Hassa Nazırlığı ve Bahriye Nazırlığı ⁶⁹
Refik Bey ⁷⁰ Nazır	—	—	(Eylül 1871- Kasım-Aralık- 1871)	Sadaret Müsteşarı	Hazine-i Hassa Nazırlığı
Ferid Paşa ⁷¹ (Müşir)	1	Bahriye Nazırı	Aralık 1871- 1875)	—	Valide Kethüdalığı ve Hazine-i Hassa Nazırlığı ⁷²
Nuri Paşa ⁷³ (Müşir)	—	—	(30 Mayıs 1876-31 Ağustos 1876)	—	Tophane Müşirliği ⁷⁴

Tanzimat döneminde Mâbeyn Müşirliği görevine zaman zaman Mâbeyn Nazırlığı ünvanı ile tayinler yapılsa da genel olarak Mâbeyn Müşiri ya da feriki rütbeleri kullanılmıştır. Sadece Mâbeyn Müşirliğine ilk tayin olunan zat vezirlik rütbesi ile tayin olunmuştur.⁷⁵ Ancak ünvan ve rütbeleri farklı olsa da görev ve sorumluluk bakımından değişen bir şey olmuyordu. Tanzimat döneminde Mâbeyn Müşirleri'nin görev ve yetki sahaları bir hayli genişti. Tabloda da görüldüğü üzere Enderun Nazırı Bekir Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa dışında kalan Mâbeyn Müşirliği görevini ifa edenler, Mâbeyn Müşiri görevinin yanı sıra seraskerlik, Hazine-i Hassa Nazırlığı, Tophane Müşirliği, Bahriye Nazırlığı, Valide Kethüdalığı, valilik gibi üst düzey görevler de yapmaktaydı. Ayrıca dönem dönem Mâbeyn Müşirliği görevine atama yapılmadığı görülmektedir. Buna göre, 1845-1851 yılları arasında bu göreve kimse tayin edilmemiş, Mâbeyn Müşirliği lağvedilmiştir. Aynı şekilde 1867-1871

⁶⁸ Hakkı Paşa'ya 1867 senesinde Hazine-i Hassa Nazırlığı görevi de verilmiş, fakat kısa bir süre sonra Hazine-i Hassa Nezareti lağv edilmesiyle Hakkı Paşa'ya Mâbeyn-i Hümayûn Müşiri ünvanı verilmiştir. *Hatıra-i Âtîf*, haz: Nurettin Gemici- Hikmet Toker, , İstanbul, TBMM Milli Saraylar, 2016, s.75.; Bkz. Lûtfî Tarihi, c.11, s. 4-88.

⁶⁹ Lûtfî Tarihi, c.11, s. 14.

⁷⁰ Lûtfî Tarihi, c.13. s. 29. Refik Bey 1872-1873 yılları arasında Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtipliği görevinde bulunmuştur.

⁷¹ Lûtfî Tarihi, c. 15, s. 69.

⁷² *Hatıra-i Âtîf*, s. 146.

⁷³ Fatma Sultan'ın zevci olan Damad Nuri Paşa Sultan Abdülaziz'in tahtan indirildiği gün 30 Mayıs 1876 yerine tahta geçen Sultan V. Murad'ın Mâbeyn Müşiri olarak tayin olunmuştur. Bkz. Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 158.

⁷⁴ Cevdet Paşa, *Tezâkir-i Cevdet*, s. 170.

⁷⁵ Süreyya, a.g.e., c.4, s. 729.

yılları arasında yine kimse tayin olunmamıştır. 1871’de Refik Bey, Mâbeyn-i Hümâyûn Nezareti, Hazine-i Hassa Nezareti ile birleştirilerek tayin olunmuştur.⁷⁶

Mâbeyn Müşiri’nin maaşı 75.000 kuruş gibi oldukça yüksek bir meblağdır. Yine Mâbeyn’in üst düzey personelinden olan serkurenaya bunun yarısından daha az olan 30.000 kuruş verilmektedir.⁷⁷ Bunun yanı sıra Mâbeyn Müşiri’ne tayinat olarak yem ve erzak verilmekteydi. 1843 senesinde aylık olarak verilen tayinat miktarı şöyledir: pirinç 3010 kıyye, sadeyağ 664 kıyye, şeker 2866 kıyye, nohut 82 kıyye, soğan 129 kıyye, zeytinyağı 2236 kıyye, eflak tuzu 41 kıyye, yağ mumu 2486 kıyye, balmumu 248 kıyye, karabiber 10 kıyye, kahve 15 kıyye, tavuk 20 kıyye idi.⁷⁸

Mâbeyn Müşiri’ne Mâbeyn’de diğer önemli görevlerde bulunan kişilere verildiği gibi saraya yakın semtlerde görev süresince kullanılmak üzere konak tahsis ediliyordu. Beşiktaş’ta Serencebey yokuşunda önce Mâbeyn Müşiri Hakkı Bey’in kullandığı konak daha sonra Refik Bey Mâbeyn Nazırı olarak atanınca kullanması için tahsis olunmuştur. Saraya yakın semtlerin tercih edilmesinin sebebi hem görev yerlerine yakın olmasıyla birlikte padişah herhangi bir konu için çağırdığında süratli bir şekilde saraya gelmelerini sağlamak içindi.⁷⁹

Yukarıda değindiğimiz Tanzimat dönemi Mâbeyn Müşirleri’nin çoğu Enderun çıkışlıdır. Bundan dolayı bu kişiler klasik tarzda Mâbeyn’e alınmıştır. Bu kişilerin Osmanlı devlet bürokrasisi içerisinde önemli yerleri vardır. Sonraki dönemlerde bazıları sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Vazife gördükleri dönemde ve sonrasında Osmanlı siyasetinde kilit roller oynamışlardır.

1.2.Mabeyn Müşirlerinin Görev ve Yetkileri

Mâbeyn Müşiri, Mâbeyn’de görevli kişilerin amiriydi. Bundan dolayı da bürokratik prosedürü yürütürdü. Mâbeyn personelinin saray dışında farklı bir kuruma tayinlerini, ilgili kuruma bildirirdi. Bunu örnekler üzerinden gösterecek olursak: Serkurena Nevres Paşa’nın vezirlik rütbesi ve aylık altmış bin kuruş maaş ile Maliye

⁷⁶ Lûtfî Tarihi, c. 18. s. 29.

⁷⁷ MB.İ.25/154, 24 N 1288/7 Aralık 1871.

⁷⁸ BOA, MAD.,18951, V.76, 1259/1843.

⁷⁹ Lûtfî Tarihi, c. 18. s. 25.

Nezareti'ne tayin olunmasını Bâbîâli'ye bildirmiştir.⁸⁰ Mâbeyn kâtiplerinden Ziya Bey'in kitâbetten ayrılışı da müşirlik tarafından Bâbîâli'ye bildirmiştir.⁸¹ Aynı şekilde kurenalıktan ayrılan ve Mekteb-i Harbiye'ye gönderilen Mâbeyn görevlisi için seraskerliğe tezkire yazılıp bu kişinin kaydının silindiğini bildirmiştir.⁸²

Mâbeyn'in en üst düzey makamı olan Mâbeyn Müşiri, padişah tarafından birçok şekilde vazifelendiriliyordu. Sadrazam, vekil ve başkâtip ile birlikte protokolde yer alarak silahhanenin açılışına katılmıştır.⁸³ Yine önemli bir tebligat olan sadrazama azledildiğini bildirme ve sadrazamlık mührünü alma görevi de verilirdi. Aynı zamanda bir olayın soruşturulması veya sorunun çözümü için görevlendirildikleri gibi irade-i seniyye tebliği için de görevlendirilebilmekteydi.⁸⁴

Mâbeyn-i Hümayûn'da görevli personel ile ilgili ortaya çıkan problemler Mâbeyn Müşiri'ne bildirilirdi. Burada işleyen prosedüre dair örneği Serkurenalık bölümünde değindiğimiz Serkurena Ahmed Bey'in döneminde Hazine-i Hassa'dan yapılan harcamaların hesabını tetkik etmek için komisyon kurulması gerekmektedir. Mâbeyn Müşirliği bu komisyonun kurulma aşamasında sadaret ile gereken yazışmaları yapmış ve komisyon kurulmuştur.⁸⁵ Benzer şekilde Nevres Paşa'nın serkurenalığı döneminde Mâbeyn-i Hümayun için alınan bazı mücevheratın alacaklılarına ödeme planını Mâbeyn Müşiri yapmış ve bu ödemeler için bulunan çözümler padişaha tezkire ile bildirilip onayı alınmıştır.⁸⁶

Bilindiği gibi seryaver ile birlikte Mâbeyn'deki bütün yaverler de Mâbeyn Müşiri'nin maiyetindeydi.⁸⁷ Bundan dolayı yaverlerin terfisi de Mâbeyn Müşirliğine bildiriliyordu.⁸⁸ Nitekim yaverler ile ilgili bir problem olduğunda bu durum seryaver tarafından Mâbeyn Müşiri'ne bildiriliyordu. Bu konuda karşımıza çıkan örneklerden biri, Süvari Yüzbaşısı Ahmed Faiz Bey disiplinsiz davranışlarda bulununca, seryaver bu durumu Mâbeyn Müşiri'ne bildirir. Bunun üzerine Ahmed Faiz Bey'in disiplinsiz

⁸⁰ BOA, MB. İ.18/3, 3 S 1279/31 Temmuz 1862.

⁸¹ BOA, MB. İ.17/19, 29 R 1278/30 Ocak 1862.

⁸² BOA, MB. İ.18/74, 19 R 1279/10 Ocak 1263.

⁸³ Lûtfî Tarihi, c. 14. s. 64.

⁸⁴ Mâbeyn Feriki İbrahim Edhem Paşa bazı olayların araştırılması için Sırbistana, Ayrıca Kırım Savaşı'nda da irade-i seniyye tebliği için gönderilmiştir. Bkz. İ.E.M. K,a.g e., c.4, s. 603.

⁸⁵ BOA, MVL. 1034/11, 23 C 1282/13 Kasım 1865.

⁸⁶ BOA, MB. İ.28/59, 22 S 1290/21 Nisan 1873.

⁸⁷ Örikağasızâde, a.g.e., s. 137.

⁸⁸ BOA, Y.EE.d., 1096, 1876.

davranışlarının diğer yaverleri olumsuz yönde etkileyeceği gerekçesiyle yaverlikten ihraç edilir.⁸⁹

Mâbeyn-i Hümayûn'da görevli personele ifâ-yı hizmet tezkiresi⁹⁰, Mâbeyn Müşirliğinden verilirdi.⁹¹ Aynı şekilde Mâbeyn'de çalışan hademelerin hangi tarihte işe girdiği Mâbeyn Müşirliğine bildiriliyordu.⁹²

Ayrıca Mâbeyn'deki mali konular ile ilgili prosedürleri Mâbeyn Müşiri uyguluyordu. Mâbeyn görevlilerine ödenecek maaş miktarı Mâbeyn Müşirliğinin sorumluluğundaydı.⁹³ Buna göre Mâbeyn-i Hümayun'da çalışan bütün memur ve hademelerin maaşlarının miktarının ne kadar tuttuğuna dair tanzim edilen makbuz Mâbeyn Müşiri'ne takdim edilip onayı alındıktan sonra Mâbeyn personelinin maaşları ödeniyordu.⁹⁴ Keza emekliye ayrılan Mâbeyn personeline tahsis olunan maaşların senetleri de Mâbeyn Müşiri'ne teslim edilirdi.⁹⁵ Bunların yanı sıra serkurena tayin olunan kişiye verilmesi icap eden maaş miktarı ve tayinat için de Mâbeyn Müşirliğinden Hazine-i Hassa'ya tezkire yazılmaktaydı.⁹⁶ Aynı şekilde Mâbeyn'de çalışıp emekli olan eski görevlilerin maaşlarıyla ilgili bir sorun yaşadıklarında bu durumu bir arzuhal yazarak Mâbeyn Müşirliğine bildiriyorlardı. Bunun üzerine müşirlik, gereken bürokratik yazışmaları yapıyordu.⁹⁷

Ayrıca Mâbeyn-i Hümayûn Müşirliğinin bir görevi de Hazine-i Hassa'nın yıllık altın tahsisatını sikkeye çevrilmesi için Maliye Hazinesi'ne göndermekti. Bu altınlar sikkeye çevrildikten sonra tekrar Mâbeyn Müşirliğine teslim olunuyordu.⁹⁸

Mâbeyn Müşiri'nin yukarıda değindiğimiz görevlerinin yanı sıra saraya bağlı yerlerin tamirleri ile ilgilenmekti. Yapılacak tamirlerin masrafının ne kadar olduğunu

⁸⁹ BOA, Y.PRK.MM.1/75. 20 ZA 1311/25 Mayıs 1894.

⁹⁰ İfâ-yı Hizmet Tezkiresi: personelin hizmet sürelerini gösteren evraktır.

⁹¹ BOA, HH.d., 3739, 1306/1888.

⁹² BOA, HH.d., 2469. s. 3-4, CA 1298/Nisan 1880.

⁹³ Ertuğrul Sancağı'ndan Mâbeyn Müşiri'ne 23 Eylül 1888'de Mâbeyn personelinin maaşlarının ödenmesi için 27500 kuruş gönderilmiştir. Bkz. HH.D.3739, s. 3.

⁹⁴ Mâbeyn-i Hümayûn gedikâni, zabitan ve hademe maaşlarının toplamı olan 36100 kuruş değerindeki makbuz Mâbeyn Müşirliğine takdim için gönderilmiştir. 23 Eylül 1888, Bkz. HH. d. 3739, s.3.

⁹⁵ BOA, İ.DH.762/62128, 23 ZA 1294/ 29 Kasım 1877.

⁹⁶ BOA, MB.İ. 24/136, 29 RA 1288/18 Haziran 1871.

⁹⁷ Eski Serkurena Fuad Bey ve eski Seresvapçı Ahmed Bey kesilen emekli maaşları için Mâbeyn Müşirliğine arzuhal yazmışlardır. Mâbeyn Müşiri bu durumu sadarete bildirmiştir. Bkz. BOA, ŞD.2419/3, 2 R 1296/26 Mart 1879.

⁹⁸ BOA, Y.EE.85/29, 3 C 1293/26 Haziran 1876.

nereye ne kadar masraf yapılacağı yapılan ödemeyi ve daha yapılacak ödeme var ise bunlar ile ilgili bilgiyi ayrıntılı bir şekilde padişaha arz ederdi.⁹⁹

Mâbeyn'in her bir biriminden sorumlu olan Mâbeyn Müşiri, Mâbeyn-i Hümayûn'da çalışan personele verilen yemek ile ilgili bir değişiklik olduğunda bu durumu Matbah-ı Âmire idaresine bildirirdi.¹⁰⁰ Benzer şekilde Istabl-ı Âmire için alınacak uygun hayvanların vilayetlerden seçilip saraya getirilmesi için uygulanması gereken bütün bürokratik prosedürü Mâbeyn Müşiri takip ediyordu.¹⁰¹

1.2.MÂBEYN SERKURENALIK KURUMU

Mâbeyn-i Hümayûn tarihinde önemli kurumlardan biri de serkurenadır. Bilindiği gibi Mâbeyncilik görevi klasik dönemlerden itibaren mevcuttu. Enderun-ı Hümayûn'da silahdar, çuhadar, rikâbdar, berberbaşı, kahvecibaşı, tûlbend gulâmı, peşkir gulâmı, başmüezzin, sırkatibi ve tüfekçibaşı mâbeyncilik görevini yerine getirirdi. Silahdarın görevine “Mâbeyn Müşirliği” konusunda değinmiştik. Çuhadar ise Çelebi Sultan Mehmed Dönemi'nde ihdas olunmuştur. Yavuz Sultan Selim döneminde 1512-1520 hane-i hassaya nakil olunarak mâbeynci görevini görmüştür. Bu durumda başçuhadar dönemin usullerine göre başmâbeynci görevini ifa etmekteydi. Başçuhadâr, silahdârlığın yetkilerinin genişletildiği II. Mustafa dönemine (1695-1703) kadar başmâbeyncilik görevini yapmıştır. Bu dönemde daha önce de belirttiğimiz gibi Çorlulu Ali Paşa'nın silahdarlığa tayin olunmasıyla silahdarın yetki alanı genişlemiş ve başmâbeyncilik görevini de yürütmüştür.¹⁰²

Mâbeyncilik görevinde bulunanlardan olan serkurena ismindeki “Kurena” Arapçada “Karin” kelimesinden gelmektedir ve “yakın” anlamındadır demektir. Aslında hükümdara yakınlıklarından dolayı bu tabirler kullanılmıştır.¹⁰³ Daha önceki dönemlerde kurena arz ağaları olarak tabir olunan darüssaâde, silahdâr, bâbussaâde, çuhadâr, rikâpdâr, dülbend, anahdar, baş pîş-gîr ağaları ile hazinei kîlâr, seferli

⁹⁹ Y.PRK. MM. 1/32, 21 Mart 1889.

¹⁰⁰ BOA, HH.d., 3739. 1306/1888.

¹⁰¹ BOA, Y.EE.d., 43, 1300/1882.

¹⁰² Tayyazrâde Atâ, c.1.s. 302;298-299; Akyıldız, a.g.m., s. 284.

¹⁰³ Pakalın, a.g.e., s. 187.

kethüdaları, sırkâtibi, başçuhâdar, sarıkçı başılar, tırnakçı, başlalalar, müezzin, berber ve kahveci için kullanılırdı.¹⁰⁴

Bizim incelediğimiz dönem itibari ile yukarıda değindiğimiz arz ağalarından darüssade ve babüsaâde ağaları dışındaki zümre 1831senesinde lağvedilmiştir. Mâbeyni Hümâyûn'da görevli kişilerin ünvanları değiştirilerek yeni bir teşkilatlanmaya gidilmiştir.¹⁰⁵ Böylece mâbeyncinin, Mâbeyn'deki konumu daha çok güçlenmiştir. Padişahın yakınında farklı ünvanlara sahip görevliler tek bir ünvan altında toplanmış birinci kurenaya “*serkurena*”, “*serkarin*”, “*karin-i evvel*” veya “*başmâbeynci*” denmiştir. İkinci kurenaya “*kurenâ-ı sâni*” diğerlerine de “*kurena*” ya da “*mâbeynci*” tabirleri kullanılırdı. Daha önce de değindiğimiz gibi Enderun-ı Hümâyûn'a ait makamlar lağvedilince Osmanlı sarayında Mâbeyn-i Hümâyûn ön plana çıkmıştır. Mâbeyn'de yeni ihdas edilen bu makamlar üst dereceli memurlar olarak padişahın huzuruna Mâbeyn Müşiri, başkâtip, serkurena ve kurenalar çıkıyordu. Bu bağlamda serkurenalık makamı artık Osmanlı İmparatorluğu Sarayı'nda Mâbeyn Müşirliği'nden sonra gelen ikinci en büyük makamdı. Serkurena için diğer ünvanlar ile birlikte “Büyük Bey¹⁰⁶” tabiri kullanılırdı. Bu tabir serkurenanın Mâbeyn-i Hümâyûn'daki rolünün ehemmiyetini ve azametini göstermektedir. Özellikle de bu dönemde Mâbeyn Müşiri aynı anda farklı birçok görevi bünyesinde barındırdığından daha çok protokol anlamında bir makamı vardı. Mâbeyn-i Hümâyûn personeli ve saraya bağlı birimler serkurenanın sorumluluğundaydı.

Belgelerde ise “*serkurenâ-ı hazret-i şehriyârî*¹⁰⁷”, “*serkarîn hazret-i şehriyârî*”¹⁰⁸ ikinci kurena ise belgelerde “*kurena-ı sâni*”¹⁰⁹ veya “*ikinci mâbeynci*”¹¹⁰, kurenalar için de “*kurenâ-ı hazret-i şehriyârî*”¹¹¹, “ifadeleri yer almaktadır.” Serkurenalar için “*devletlû*”¹¹², “*atûfetlû*”¹¹³, “*sa'âdetlû*”¹¹⁴, elkabları kullanılırdı.

¹⁰⁴ Tayyazâde Atâ, c.1, s. 262.

¹⁰⁵ Süreyya. a.g.e., c. 6. s.1733.

¹⁰⁶ İ.E.M.K. a.g.e., s, c.1-3. s. 276-277.

¹⁰⁷ BOA, İ.DH.791/64215, 13 N 1296/31 Ağustos 1879.

¹⁰⁸ BOA, Y.MTV.313/60, 25 Ş 1326/ 22 Eylül 1908.

¹⁰⁹ BOA, MB.İ.29/44, 16 CA 1290/12 Temmuz 1873.

¹¹⁰ BOA, MB.İ.29/89, 1 CA 1290/27 Haziran 1873.

¹¹¹ BOA, MB.182/52, 24 R 1295/27 Nisan 1878.

¹¹² BOA, İ.DH.791/64215, 13 N 1296/31 Ağustos 1879.

¹¹³ BOA, MB.İ. 29/123, 9 ZA 1290/29 Aralık 1873.

¹¹⁴ BOA, MB.İ.30/129, 6 Ş 1291/ 18 Eylül 1874.

İkinci mâbeynci için “atûfetlû”¹¹⁵ elkabı, kurenalar için ise “sa‘âdetlû”¹¹⁶ elkabı kullanılırdı. Merasimlerde teşrifatta önce başmâbeynci, sonra başkâtip ve ikinci mâbeynci gelirdi.¹¹⁷

1.2.1. Serkurenalık Kurumu’nun Personeli

Serkurena dairesinde görev alacak personelde belli vasıflara dikkat edilirdi. Padişahın huzuruna çıkacak zatın öncelikle usul ve erkan bilmesi, sadık olması dışında özellikle de Mâbeyn görevlileri gibi kritik mevkide olanlar için kullanılan “ketum”¹¹⁸ olma, bu özellik güvenilirlik, sır saklama ve gerekmedikçe konuşmama anlamlarına gelirdi. Bu kişilerin Mâbeyn-i Hümayûn’da tecrübe sahibi olması da oldukça önemliydi. Yapılan atamalarda buna dikkat edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Edhem Bey Hazine Kethüdalığı görevinden serkurenalık görevine atanmıştır.¹¹⁹ Mehmed Bey ise Enderun-ı Hümayûn’dan yetişmiş, önce kurenalık görevinde bulunmuş bu görevi uzun süre yaptıktan sonra serkurena olmuştur.¹²⁰ Fuad Bey iki padişah döneminde Mâbeyn-i Hümayûn’da hizmet etmiştir. Sultan Abdülmecid’in esvapçılığında bulunmuş daha sonra Sultan Abdülaziz’e önce kurenalık görevi sonra da serkurenalık görevinde bulunmuştur.¹²¹

Mâbeyn’de tecrübesi olmayan serkurenaların görevlerini yürütemedikleri görülmüştür. Mesela İzzet Bey, Bâbîâli’den Mâbeyn kitâbetine bu görevden de serkurenalık görevine atanmıştır. Padişahın huzuruna girip çıkarken gerekli tazim ve âdâbı gösteremediğinden görevden alınmıştır.¹²² Bu durum serkurena ve kurenanın göreve getirilme kriterinin iyi bir eğitim almasından çok sarayın kaide ve usullerine göre davranmayı bilmesinin daha ön planda olduğunu göstermektedir. Mâbeyn kitâbet dairesine alınan bir personelin padişahın huzuruna çıkacak yeterli yetkinlikte sahip olması özelliği aranmamaktadır. Tabi ki bu kâtiplerin de göreve getirilme kriterleri

¹¹⁵ BOA, MB.29/89, 2 ZA 1290/22 Aralık 1873.

¹¹⁶ BOA, MB.İ.60/186, 19 RA 1297/1 Mart 1880.

¹¹⁷ Uşaklıgil, a.g.e., s. 592.

¹¹⁸ BOA, Y.EE.48/21, 23 RA 1255/6 Haziran 1839.

¹¹⁹ BOA, İ.DH. 756/61708, 5 L 1293/24 Ekim 1876.

¹²⁰ Süreyya, a.g.e., c.4. s. 731.

¹²¹ BOA, ŞD.2419/3/3.

¹²² BOA, MB.İ. 23/94, 28 CA 1287/26 Ağustos 1870.

vardı. Bu konuya da sırası geldikçe değineceğiz. Benzer bir örnekte Feyzi Paşa asker kökenli olup aslında Miralay Hakkı Bey'in maiyetinde yaverlik görevinde bulunuyordu. Onun tavsiyesi ile önce seryaver olarak mabeyne atanmıştır. Sonra kısa bir süreliğine ikinci mâbeynci görevinde bulunduktan sonra serkurena olarak atanmıştır. Ancak iki defa serkurenalık görevi verilmiş ve her iki seferde de bu görevi gerektiği gibi yürütemediğinden dolayı görev süresi kısa sürmüştür.¹²³ Mâbeyn-i Hümâyûn'da seryaverlik görevinden serkurenalığa atanan Selami Paşa Ağustos 1873-Aralık 1873 tarihleri arasında kısa bir süreliğine görev yapmıştır.¹²⁴ Ancak benzer şekilde padişahın huzuruna girip çıkarken usulüne uygun davranamayınca görevden alınmıştır. Tekrar askeri bir mevki olan askeri mirlivalığa atanmıştır.¹²⁵

Serkurenaların görev süreleri ve hangi görevden bu göreve atandıkları bize bu şahısların göreve getirilme niteliklerini de gösterir. Aşağıdaki tablo serkurenaların atama ve göreve getirilme niteliklerini göstermektedir.

Tablo: 2. Tanzimat Dönemi Serkurenaları (1831-1876)

<i>Tanzimat Dönemi Serkurenaları (1831-1876)</i>					
<i>Serkurena/Başmâbeynci Rütbe</i>	<i>Kaçıncı Serkurenalığı Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görevde Bulunduğu Tarihler</i>	<i>Sonraki Görevi</i>	<i>Aynı Zamanda Yaptığı Görev</i>
Rıza Paşa ¹²⁶ (?)	—	Kurena	(1831-1839)	Mabeyn-i Hümâyûn Müşirliği ¹²⁷	—
Mehmed İzzet Bey (?)	1	—	(Temmuz - 1839- Ağustos 1842) ¹²⁸	—	—

¹²³ Süreyya, a.g.e., c.2. s. 526. *Hâtıra-i Âtîf*, s.145.

¹²⁴ BOA, MB.İ.29/3, 3 R 1290/27 Ağustos 1873.

¹²⁵ BOA, İ.DH.672/46827, 5 R 1290/29 Ağustos 1873.

¹²⁶ Süreyya, a.g.e., c. 5. s. 1389; *Hâtıra-i Âtîf*, s. 74.

¹²⁷ Lûtfî Tarihi c. 6.s. 1012.

¹²⁸ Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkanı ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul, İsis Yayıncılık, 1999, s.97.

Mahmud Hamdi Paşa (Çürüksulu): (?)	1	—	(Ağustos 1842-Mayıs 1848) ¹²⁹	Bolu Kaymakamı ¹³⁰	—
Selim Bey ¹³¹ Ferik	—	—	(Mayıs 1848-Ocak 1855) ¹³²	—	—
Ali Bey Ferik	—	—	(Ocak1855- Temmuz 1855) ¹³³	—	—
Neşet Efendi Ferik	—	—	(Mart 1856- Haziran 1857) ¹³⁴	—	—
Osman Bey Ferik	—	—	Haziran 1857-Nisan 1860) ¹³⁵	—	—
Ahmed Bey Ferik	—	—	(Nisan 1860- Haziran 1861) ¹³⁶	—	—
Galip Paşa Ferik	—	—	(0.6.1861- 0.8.1861) ¹³⁷	Prizren Valisi ¹³⁸	—
Mehmed Emin Bey Ferik	—	—	(Ağustos 1861- Haziran 1862) ¹³⁹	—	Hazine-i Hassa Nazırlığı ¹⁴⁰
Halid Bey Ferik	—	—	(0.6.Haziran 1862- 0.	—	—

¹²⁹ Kunalp, a.g.e., s. 89.

¹³⁰ Lûtfî Tarihi, c. 8. s. 1278.

¹³¹ BOA, MB.İ., 2/67, 22 C 1264/26 Mayıs 1848.

¹³² Kunalp, a.g.e., s. 13.

¹³³ Kunalp, a.g.e., s.62.

¹³⁴ Kunalp, a.g.e., s. 113.

¹³⁵ Kunalp, a.g.e., s.13.

¹³⁶ Kunalp, a.g.e., s. 55.

¹³⁷ Kunalp, a.g.e., s.73.

¹³⁸ Kunalp, a.g.e., s. 73.

¹³⁹ Kunalp, a.g.e., s.13.

¹⁴⁰ Kunalp, a.g.e., s. 94.

			6.Haziran 1862) ¹⁴¹		
Mehmed Nevres Paşa Ferik	1	İstabl-ı Âmire Müdürlüğü ¹⁴²	(0.6.Haziran 1862- 07.Temmuz 1862) ¹⁴³	Maliye Nazırlığı ¹⁴⁴	—
Hacı Hasan Refik Bey ¹⁴⁵ Ferik	—	Kurena	(0.7.Temmuz 1862- Ekim 1862) ¹⁴⁶	Hazine-i Hümâyûn Kethüdalığı	—
Yaver Bey ¹⁴⁷ Ferik	—	Hatab Eminliği	(0.2.Şubat 1862- .0.7.Temmuz 1862) ¹⁴⁸	—	—
Ali Bey Ferik	2	—	(Şubat 1862 Kasım- 1866) ¹⁴⁹	—	—
Mehmed Nevres Paşa Müşir	2	—	(Kasım 1866-Mayıs 1867) ¹⁵⁰	—	—
Hüseyin Cemil Bey ¹⁵¹ Ferik	—	Yaveri Harp ¹⁵²	(Mayıs 1867-Şubat 1869) ¹⁵³	—	—
Fuad Bey ¹⁵⁴ Ferik	1	Kurena	(Şubat 1869- Mayıs 1870) ¹⁵⁵	—	—

¹⁴¹ Kunalp, a.g.e., s. 74.

¹⁴² BOA, İ.DH.487/32905, 9 N 1278/10 Mart 1862.

¹⁴³ Kunalp, a.g.e., s. 99.

¹⁴⁴ BOA, MB.İ., 18/3, 3 S 1279/ 31 Temmuz 1862.

¹⁴⁵ Süreyya, a.g.e., c. 4. s. 730; Kunalp, a.g.e., s. 77.

¹⁴⁶ Kunalp, a.g.e., s.13.

¹⁴⁷ Süreyya, a.g.e., c. 5, s. 731.

¹⁴⁸ Kunalp, a.g.e., s. 13.

¹⁴⁹ Kunalp, a.g.e., s.13.

¹⁵⁰ Kunalp, a.g.e., s. 13.

¹⁵¹ Kunalp, a.g.e., s. 79.

¹⁵² BOA, İ.DH.562/39135, 28 ZA 1283/3 Nisan 1867.

¹⁵³ Kunalp, a.g.e., s. 13.

¹⁵⁴ BOA, ŞD.2419/3, 2 R 1296/26 Mart 1879; Kunalp, a.g.e., s. 72.

¹⁵⁵ Kunalp, a.g.e., s. 13.

Mehmed Nevres Paşa¹⁵⁶ Müşir	3	Meclis-i Vâlâ Azalığı ¹⁵⁷	(Mayıs 1870-Eylül 1871) ¹⁵⁸	—	—
Mustafa Ziver Bey Ferik	1	—	(Nisan1872-Ocak 1872) ¹⁵⁹	—	—
Hurşid Paşa (Kuşçubaşı/Çerkes) Ferik	—	Kapıcılar Kethüdalığı ¹⁶⁰	(Ocak 1872-Ağustos 1872) ¹⁶¹	Zaptiye Müsteşarlığı ¹⁶²	—
İzzet Bey¹⁶³ Ferik	—	Mâbeyn Kâtibi ¹⁶⁴	(Ağustos 1872-Ekim 1872) ¹⁶⁵	Mâbeyn Kâtibi ¹⁶⁶	—
Mustafa Ziver Bey Ferik	2	—	(Ekim1872-Mart 1873) ¹⁶⁷	—	—
Fuad Bey¹⁶⁸ Ferik	2	—	(Mart 1873-Nisan 1873) ¹⁶⁹	—	—
Hüsameddin Bey¹⁷⁰ Ferik	—	Yaver	(Mart 1873-Nisan 1873) ¹⁷¹	—	—
Hayri Bey Ferik	—	—	(04-Nisan 1873- 09-Eylül 1873) ¹⁷²	—	—

¹⁵⁶ BOA, İ.DH.612/42653, 25 S 1287/ 27 Mayıs 1870.

¹⁵⁷ Lûtfî Tarihi c. XI. s. 79.

¹⁵⁸ Kunalp, a.g.e., s. 13.

¹⁵⁹ BOA, MB.İ. 27/106, 11 S 1289/20 Nisan 1872; Kunalp, a.g.e., s. 127.

¹⁶⁰ BOA, MB.İ. 26/17, 16 ZA 1288/27 Ocak 1872.

¹⁶¹ Kunalp, a.g.e., s. 79.

¹⁶² BOA, İ.DH.654/45529, 29 CA 1289/4 Ağustos 1872.

¹⁶³ BOA, MB.İ. 23/94, 28 CA 1287/26 Ağustos 1870.

¹⁶⁴ *Hâtıra-i Âtîf*, s. 111.

¹⁶⁵ Kunalp, a.g.e., s. 13.

¹⁶⁶ BOA, MB.İ. 27/44, 17 CA 1289/23 Temmuz 1872.

¹⁶⁷ Kunalp, a.g.e., s. 13.

¹⁶⁸ BOA, MB.İ. 28/29, 27 M 1290/27 Mart 1873.

¹⁶⁹ Kunalp, a.g.e., s. 13.

¹⁷⁰ BOA, MB. İ.28/36, 29 M 1290/29 Mart 1873.; Bkz. Süreyya, a.g.e., c. 4, s. 731.

¹⁷¹ Kunalp, a.g.e., s. 13.

¹⁷² Kunalp, a.g.e., s. 13.

Selami Bey¹⁷³ Ferik	—	Seryaver ¹⁷⁴	(08-Ağustos 1873- 11- Aralık 1873) ¹⁷⁵	Askeri Mirliva ¹⁷⁶	—
Feyzi Ahmed Paşa¹⁷⁷ Ferik	1	Seryaver	(Eylül-1873- Aralık- 1873) ¹⁷⁸	Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Azalığı	—
İsmail Hakkı Paşa¹⁷⁹ Ferik	—	—	(Aralık 1873 Ocak 1874) ¹⁸⁰	—	—
Ahmed Şevked Bey¹⁸¹ Ferik	—	Seryaver ¹⁸²	(Ocak1874- Mart 1874) ¹⁸³	Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri Azalığı ¹⁸⁴	—
Feyzi Ahmed Paşa¹⁸⁵ Ferik	2	Dâr-ı Şûrâ-ı Askeri Azalığı	(Mart 1874- Eylül 1874) ¹⁸⁶	Havran Mutasarrıfı ¹⁸⁷	—
Hafız Mehmed Bey¹⁸⁸ Ferik	—	Kurena	(Eylül 1874- Haziran 1876) ¹⁸⁹	Tekke Mutasarrıflığı	—

¹⁷³ BOA, MB.İ.29/3, 3 R 1290/27 Ağustos 1873.

¹⁷⁴ BOA, MB. İ.29/3.

¹⁷⁵ Kuneralp, a.g.e. s. 13.

¹⁷⁶ BOA, İ.DH.672/46827, 5 R 1290/29 Ağustos 1873.

¹⁷⁷ Süreyya, a.g.e., c.2. s.526.

¹⁷⁸ Kuneralp, a.g.e., s. 13.

¹⁷⁹ BOA, MB.İ. 29/89, 29 Ş 1290/20 Aralık 1873.

¹⁸⁰ Kuneralp, a.g.e., s. 13.

¹⁸¹ Kuneralp, a.g.e., s. 60.

¹⁸² *Hâtıra-i Âtîf*, s. 134.

¹⁸³ Kuneralp, a.g.e., s. 13.

¹⁸⁴ BOA, İ.DH. 679/47335.

¹⁸⁵ BOA, İ.DH. 679/47335, 17 M 1291/6 Mart 1874.

¹⁸⁶ Kuneralp, a.g.e., s. 13.

¹⁸⁷ Süreyya, a.g.e., c.2. s. 526.

¹⁸⁸ Süreyya, a.g.e., c.4. s. 731.

¹⁸⁹ Kuneralp, a.g.e., s. 13.

Edhem Efendi ¹⁹⁰ Ferik	—	Hazine-i Hümâyûn Kethüdalığı ¹⁹¹	(Haziran 1876-Eylül 1876) ¹⁹²	Hazine-i Hümâyûn Kethüdalığı ¹⁹³	—
--	---	---	--	---	---

Tablodan da anlaşılacağı gibi Tanzimat döneminde 27 serkurena görev yapmıştır. Mehmed Nevres Paşa üç defa, Mehmed İzzet Bey iki defa, Mustafa Ziver Bey iki defa, Fuad Bey iki defa, Feyzi Bey iki defa serkurenalık görevini yapmışlardır. En uzun dönem serkurenalık yapan Selim Bey yedi yıl görev yapmıştır. Aslında sekurenaların uzun süre görevde kalamadıkları görülmektedir. Çoğunlukla kurenalık görevinden serkurenalığa atama yapılmıştır. Görevlerine son verilen serkurenalar kabiliyetlerine göre başka görevlere ya da eski görevine tekrar atanıyordu.

Genel itibariyle serkurenalara aynı anda iki görev verilmemektedir. Çünkü Mâbeyn-i Hümâyûn ve saraya bağlı birimler onların sorumluluğundaydı. İstisnai bir durum olarak sadece Mehmed Emin Bey'in Hazine-i Hassa Nazırlığı görevini yürüttüğü görülmektedir.

Serkurenalar askeri bir rütbe olan feriklik seviyesindeydiler. Bu rütbe serkurenalara görev süresince verilen bir rütbedir. Görevden azledilince rütbe onlardan alınıyordu. Mesela Serkurena Edhem Bey görevden azledilince sahip olduğu rütbe elinden alınarak üzerinde sadece Hazine-i Hümâyûn Kethüdalığı rütbesi kalmıştır.¹⁹⁴ Ancak üç defa serkurenalık görevinde bulunan Nevres Paşa birinci serkurenalık görevinden sonra müşirlik rütbesi ile Maliye Nazırlığına atanmıştır.¹⁹⁵ Bu görevinden sonra tekrar serkurenalık görevine atanınca müşirlik rütbesi elinden alınmamış ve bu rütbeyle devam etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla serkurenaların yüksek bir rütbeyle görevlerini sürdürmelerine müsaade ediliyordu. Ancak görevinden azledilen serkurenaların feriklik rütbesini kullanmalarına izin verilmiyordu.

Tanzimat döneminde kurenaların sayısı dört ila dokuz arasında değişmektedir. Bu dönemde altı kurena ikinci kurenalık görevinden serkurenalık görevine geçerek kariyerlerinde yükselmiştir. En uzun süre kurenalık görevinde bulunan Selim Bey beş yıl kurenalık, yedi yıl da serkurenalık görevini ifa ederek toplamda on iki yıl Mâbeyn-

¹⁹⁰ BOA, İ.DH. 756/61708, 5 L 1293/24 Ekim 1876.

¹⁹¹ Süreyya, a.g.e., c.4, s. 731.

¹⁹² Kunalp, a.g.e., s. 13.

¹⁹³ BOA, Y.EE.d. 40/2, Ş 1294/ Ekim 1877.

¹⁹⁴ BOA, İ. DH.739/60481, 5 M 1294/20 Ocak 1877.

¹⁹⁵ Lûtfî Tarihi, c, 10. s, 76.

i Hümâyûn'da görev yapmıştır. Kurenalar arasındaki hiyerarşik yapılanma ise ikinci kurena serkurena olunca diğer kurena ikinci diğerleri de bir üst dereceye geçiyordu. Kurenaların belirlenmiş bir görev süresi yoktu. Bu iş daha çok liyakat esasına dayanıyordu. En kısa süre görev yapan kurenanın görev süresi bir yıldır. Daha önce de belirttiğimiz gibi serkurena ve kurenaların bulundukları rütbe askeri rütbelerdir. Rütbeleri binbaşı rütbesinden başlayıp sırasıyla kaymakam, mirliva, miralay ve ferikliğe kadar terfi ediyorlardı.

1.2.2.Serkurena ve Kurenanın Tayin ve Azilleri

Mâbeyn-i Hümâyûn'da istihdam edilecek kurenalar özenle seçiliyordu. Sultan Abdülmecid, kurena seçiminde oldukça titiz davranıyordu. Boylarının uygun olması ve görünüşlerinin iyi olmasının yanı sıra yüzlerinde el ve ayaklarında herhangi bir yara izi ve kusur olmasını istemiyordu. Bunun için de Mızıka-yı Hümâyûn Feriki Necip Paşa'yı saray dışından bazı kalemlerden ve mekteplerden uygun vasıflarda kurena seçimi için görevlendirmiştir.¹⁹⁶ Bu dönemde artık yeni kurulan mekteplerden diğer devlet dairelerine ve Mâbeyn'e personel alınmaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla Mektebi Harbiye'den de kurena seçimi yapılıyordu. Mâbeynci Cevad Bey ve bazı mâbeynciler Harbiye Mektebi'nden kurenalığa alınmıştır.¹⁹⁷

Tanzimat döneminin belirgin özelliği sadrazamın Mâbeyn üzerinde nüfuz sahibi olmasıdır. Tanzimat bürokratlarının güçlü kişiliklerinin etkisi Mâbeyn'de de görülmüştür. Ancak bu padişahın Mâbeyn-i Hümâyûn üzerinde tümüyle etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Sırası geldikçe bunun da örneklerine değineceğiz. Sadrazam Mahmud Nedim Paşa 1871-1872 Paşa Serkurena Ziver Bey'e güvenmediğinden dolayı azledilmesini istemiştir. Nedenini ise şöyle ifade etmiştir: "*Serkurena Ziver Bey'den emin değilim bazı maruzat ve ifâdâtım şayi oluyor...*" Bunun üzerine Ziver Bey'in yerine serkurenalık görevine Hurşid Bey tayin olunmuştur.¹⁹⁸ Ancak Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'dan yana gözüken Hurşid Bey, Midhat Paşa'nın Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'yı bazı konularda eleştirmesine destek vermesi

¹⁹⁶ "...bazı aklâm ve mekteplerden tab'an münasip kurenâ intihabına Mızıka-yı Hümâyûn Feriki Necip Paşa memur idi." Bkz. *Hatıra-i Âtîf*, s. 58.

¹⁹⁷ İ.E.M.K., a.g.e., c.8, s. 1474.

¹⁹⁸ *Hâtıra-i Âtîf*, s. 108.

üzerine padişah, sadrazam ile Mithat Paşa arasındaki siyasi çekişmeye serkurenanın müdahil olmasından dolayı Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'yı azlettikten sonra Serkurena Hurşid Bey'i de azletmiştir.¹⁹⁹ Daha önce de değindiğimiz üzere böyle kritik mevkilerdeki kişilerin "ketum" olması istenen bir özellikti. Padişah, Hurşid Bey'in fikir belirtmesinden hoşlanmamıştır. Aynı şekilde Serkurena Hayri Bey'in gereksiz görüş bildirmesi ve tutarsız davranışları onu görevinden azledilmesine sebebiyet vermiştir.²⁰⁰ Tanzimat döneminde Mâbeyn-i Hümayun personelinin tayin ve azledilmesi, hizipler arasındaki siyasi çekişmeden oldukça etkilenmiştir. Buna da sırası geldikçe değineceğiz.

Özellikle Sadrazam Âli Paşa'nın 1871'de vefatından sonra serkurenaların sık sık değiştiği görülmektedir. Âli Paşa, Mâbeyn üzerinde oldukça etkiliydi. Sultan Abdülaziz döneminde Mâbeyn kitâbetinde bulunan ve Hurşid Paşazade Süleyman Bey "*Zatı şahane Âli Paşa öldü de şimdi padişah olduğumu anlamaya başladım*"²⁰¹ dediğini aktarmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde toplamda 19 serkurena görev yapmıştır. Bunlardan dokuzunun Âli Paşa'nın vefatından sonraki beş yıl içerisinde görev yaptığı görülmektedir.²⁰² Âtîf Bey hatıratında serkurenanın kısa süreliğine görev yapma sebeplerini şöyle izah eder: Âli Paşa'nın vefatından sonra bazı serkurenalar görevlerini suistimal etmişlerdir. Serkurenalar Mısır Hidiv'inin sarayda etkin olma çabalarına destek olmuşlardır. Başmâbeynci Ziver Bey ve Başkâtip Refik Bey ile birlikte Mısır Hidiv'ine hizmet etmişlerdir. Bunun karşılığında ise Mısır Hidiv'inden maddi değeri yüksek hediyeler almışlardır. Daha sonra başmâbeynci olan Şevket Paşa'da bu şekilde Mısır Hidiv'inin gönderdiği hediyelerden kendisine düşen miktarı az bulup daha fazla almak ister. Bunun üzerine de padişaha hidivin daha önce kendisine daha fazla hediye gönderdiğinden bahsedip ayrıca hidivi destekler nitelikte sözler sarf etmesi üzerine padişah başmâbeynciyi azletmiştir.²⁰³

Üç defa serkurenalık görevinde bulunan Nevres Paşa da suistimal nedeniyle görevden alınmıştır. Sarayda ve kasr-ı hümayunlarda yapılacak tamirat ve inşa edilecek yeni binaların masraflarının Hazine-i Hassa'dan tesviyesi ile serkurena ilgilenmekteydi. Nevres Paşa inşa edilen ebniye-i seniyye masraflarını olduğundan

¹⁹⁹ *Hâtıra-i Âtîf*, 110.

²⁰⁰ *Hâtıra-i Âtîf*, s. 117.

²⁰¹ İ.E.M.K., c.1.s.29.

²⁰² Serkurenaların bilgisi için bkz. Tablo-4.

²⁰³ *Hâtıra-i Âtîf*, s. 134-137.

daha yüksek gösterdiği, bu konuda ebniye-i seniyye inşasında bulunan Agop Kalfa ile iş birliği yaptığı tespit edilmiş; ayrıca buna benzer başka suiistimaller yaptığı anlaşılınca görevinden azledilip sürgüne gönderilmiştir.²⁰⁴ Anlaşıldığı üzere serkurenaların yaptığı suiistimal ya da tarafgirlik gösterme çabaları görevden alınmalarına hatta sürgüne gönderilmesine sebep oluyordu.

Mâbeyn-i Hümâyûn içerisindeki personel arasında geçiş olabiliyordu. Yaverlerden kurena tayin edildiği veya kurenanın yaverliğe tayin olduğu durumlar görülmektedir. Kurenadan Mehmed Bey, 17 Nisan 1875’de yaverliğe, yaverlerden İsmail Bey de kurenalığa tayin olunmuştur.²⁰⁵ Yaverlerin yanı sıra esvapçıların da kurena olarak tayin olduğu görülmektedir. İzzet Bey esvapçılık görevinde bulunduğu sırada kurena olarak tayin olunmuştur.²⁰⁶ Ayrıca Mâbeyn müezzini Arif Bey kurena olarak tayin edilmiştir.²⁰⁷

Saltanat değişikliğinde sabık padişahın serkurena ve kurenaları azledilirdi. Ancak bu kişiler mağdur edilmiyorlardı.²⁰⁸ Sultan Abdülaziz tahtan indirildikten sonra kurenalarının bir kısmı emekli edilmiş ve maaş bağlanmış, başka bir işte istihdam edilmeye uygun kriterlere sahip Kurena İbrahim Bey ise Şehiremaneti Meclisleri’nden birinin azalığına tayin edilmiştir.²⁰⁹

1.2.3. Serkurena ve Kurenanın Görevleri

Serkurenanın esas görevi padişahın huzuruna çıkacak kişileri takdim etmektir.²¹⁰ Mâbeyn-i Hümâyûn’a gelen sadrazam, şeyhülislam gibi üst düzey devlet erkânı başmâbeyncinin ya da ikinci mâbeyncinin odasında beklerlerdi. Bunlar

²⁰⁴ BOA, MB. İ.26/102.

²⁰⁵ BOA, MB.İ.31/70, 11 RA 1292/17 Nisan 1875.

²⁰⁶ BOA, İ.DH. 242/14679, (5 Z 1267/1 Ekim 1851.

²⁰⁷ BOA, MB.İ.13/72, 2 ZA 1270/ 27 Temmuz 1854.

²⁰⁸ Sultan Abdülaziz tahtan indirildikten sonra görevlerine son verilen Mâbeyn-i Hümâyûn personeli için bkz. BOA, Y.PRK. HH. 1/41, 1293/1876.

²⁰⁹ “...Sultan Abdülaziz’in azl edilen mâbeyn personeline tahsis edilen maaş miktarı için bkz.BOA, İ.DH. 754/615558, 25 N 1294/3 Ekim 1877.; BOA, İ.DH. 895/71238, 1 ZA 1300/3 Eylül 1883.

²¹⁰ *Hatırâ-i Âtuf*, s. 108.

padişahın müsaadesiyle huzura çıkarılırdı.²¹¹ Serkurena, padişahın huzuruna çıkardığı devlet ricalinin padişahı ziyareti bitinceye kadar kapı önünde beklerdi.²¹²

Sadrazamlar deniz yoluyla saraya geldiklerinde başmâbeynci sadrazamı deniz kapısında karşılardı. Sadrazam Âli Paşa bir gün deniz yolu ile saraya gittiğinde başmâbeynci padişahın huzurunda bulunduğundan dolayı sadrazamı karşılayamamıştır. Başmâbeynci huzurdan çıktıktan sonra kendisine sadrazamın bahçede dolaştığı söylenince hemen Sadrazam Âli Paşa'nın yanına gider ve mazeret bildirir, bunun üzerine Âli Paşa “*Beis yok, baharın letafetinden istifade etmek için bahçede biraz dolaşmak istedim.*”²¹³ der.

Padişahın yakınında bulunan bu zümre birçok şekilde görevlendirilirdi.²¹⁴ Başmâbeynci, çoğunlukla başkâtibin görevi olan sadaret hattını Bâbîâlî'ye götürmek²¹⁵ ve sadrazamın azlediliğini bildirip, sadrazamlık mührünü almak için de görevlendirilirdi.²¹⁶ Kurenalar ise serasker, Şûrâ-yı Devlet gibi diğer önemli mevkilerde bulunan kişilere tayinlerini bildirmek için görevlendirilirdi.²¹⁷ Serkurena ve kurena vasıtasıyla devlet ricaline ihsan edilen nişan ve benzeri hediyeler gönderilirdi. Sadrazama ihsan olunan murassa nişanını Serkurena İzzet Bey vasıtasıyla ulaştırmıştır.²¹⁸ Aynı şekilde padişah sadrazam ile olan haberleşmede başkâtibi gönderdiği gibi serkurenayı da görevlendirirdi.²¹⁹

Ayrıca Mâbeyn'in amiri olan Mâbeyn Müşirliği makamı lağvedildiği 1845-1853,²²⁰ 1855-1860²²¹ ve 1867-1871²²² yılları arasında görevlerini serkurena yürütmüştür. Mâbeyn personelinin terfi rütbesi Mâbeyn Müşiri'nin sorumluluğundaydı. Ancak müşirliğin lağvedildiği dönemde bu sorumluluk serkurenaya verilmiştir.

²¹¹ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 24.

²¹² Bu görevi zaman zaman Mâbeyn başkâtibi de yapardı. Bkz. *Hatıra-i Âtîf*, s. 108.

²¹³ İ.E.M.K, a.g.e, c.1, s. 50.

²¹⁴ Padişah, Kurena Cevad Bey'den odadaki pencereyi açmasını istemiştir. Bkz. İ.E.M.K. a.g.e., c.8.s. 1474.

²¹⁵ İ.E.M.K, a.g.e., c. 1-3, s. 111.

²¹⁶ *Hatıra-i Âtîf*, s. 151.

²¹⁷ *Hatıra-i Âtîf*, s. 160.; İ.E.M.K, a.g.e., c.1-3. s. 417.

²¹⁸ *Hatıra-i Âtîf*, s. 111. 43.

²¹⁹ *Hatıra-i Âtîf*, s. 140.-141.

²²⁰ Mâbeyn Müşirliği 1845 senesinde lağvedilmiş, 1851 senesinde kadar bu makama tayin yapılmamıştır. Bkz. Lûtfî Tarihi, c.8. s. 1199.

²²¹ 1855 -60 yılları arasında Mâbeyn Müşirliği görevinde bulunan kimseyi tespit edemedik.

²²² 1867-71 yılları arasında Mabeyn Müşirliği görevine kimse atanmamıştır. Refik Bey 1871 senesinde Mâbeyn Müşiri olarak atanmıştır. Bkz. Lûtfî Tarihi, c.18. s. 29.

Mehmed adlı kişi çavuşluk ya da yüzbaşılığa terfi olmak için bir arzuhal vermiştir. Bunun üzerine bu kişinin terfi rütbesinin de Serkurena Hamdi Beyi'n sorumluluğunda olduğu bildirilmiştir.²²³

Mâbeyn'de yapılacak tefriş (döşeme) ile serkurena veya kurenalardan biri ilgileniyordu. Tefriř padişahın iradesi üzerine yapılırdı. Padişahın bu isteği başmâbeynci veya mâbeynci tarafından mefruşat idaresine bildirilirdi.²²⁴ Sarayın ve Kasr-ı Hümâyûn'ların tamirlerinden de serkurena ve kurena sorumluydu. Padişahın isteği ile serkurena ya da kurena tamir ile ilgilenir çıkan masrafı Hazine-i Hassa'ya bildirirdi. Buna göre masraflar Hazine-i Hassa'dan tedarik edilirdi.²²⁵

Osmanlı'da Hazine-i Enderun-ı Hümâyûn'da kıymetli eşyalar, kıymetli para, mücevher gibi eşyalar muhafaza edilirdi. Ayrıca kutsal emanetlerin muhafaza edildiği Hırka-i Saadet dairesinin de içinde bulunduğu bu kurumun başında Hazine-i Hümâyûn Kethüdası bulunmaktaydı.²²⁶ Merasimlerde kullanılmak üzere kıymetli eşyalardan sim, buhurdanlık, şerbet ve ibrikler gibi eşyalar Hazine-i Hümâyûn Kethüdası'ndan istenirdi. Ancak Hazine-i Hümâyûn Kethüdası bu eşyaların tekrar iade olunması şartıyla merasim için kullanılabileceğini belirtirdi. Bunun üzerine serkurena bu konuda padişahın iradesini alır ve eşyanın tekrar yerine konulacağı garantisini vererek eşyaları kullanmak üzere alırdı.²²⁷ Vefat eden Behice Sultan'ın muhafaza edilen eşyaları padişahın iradesiyle kurena tarafından Hazine-i Hümâyûn'a teslim olunmuştur.²²⁸

Mâbeyn'de bulunan dairelerinin herhangi birinde kullanılmayacak olan bir eşya serkurena veya kurena eliyle başka bir yere aktarılırdı. Feriyye Dairesi'nde artık kullanılmayacak bazı eşyalar Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nde çalışan Haydar Bey'in evinde kullanması için alınmıştır.²²⁹

Çalışmamızın bu kısmında serkurenanın sorumluluğunda olan fabrika-i hümâyûnlar, ceyb-i hümâyûn idaresi ve Mâbeyn müdürünü de alt başlıklar halinde inceliyeceğiz.

²²³ BOA, A.) MKT. /70/88, 21 RA 1263/9 Mart 1847.

²²⁴ Terzi, a.g.e., s. 74.; BOA, HH.d., 2965.s. 6, 1307/1890.

²²⁵ BOA, HH.d., 2965.s. 6, 1307/1890.

²²⁶ Göncü,a.g.t., s. 235-236.

²²⁷ BOA, TS.MA. E.626/83, 10 RA 1310/2 Ekim 1892.

²²⁸ BOA, MB.182/52, 24 R 1295/27 Nisan 1878.

²²⁹ BOA, D.7770/1, 18 ZA 1263/28 Ekim 1847.

1.2.3.1. Serkurena ve Fabrika-i Hümâyûnlar İdaresi

Devlet fabrikaları “Fabrika-i Hümâyûnlar” olarak adlandırılırdı.²³⁰ Bu dönemde 1845 yılında inşa olunan Hereke Fabrikası ordunun ve sarayın ihtiyaç duyduğu mamûlleri üretmesi açısından önemli konumdaydı. Bu fabrika 1845 senesinde Serasker ve Mâbeyn Müşiri Rıza Paşa tarafından inşa edilmiş sonra da Hazine-i Hassa’ya devredilmiştir.²³¹

Fabrika-i hümâyûnların işinin daha düzenli bir şekilde idare edilmesi için Fabrika-i Hümâyûn Nezareti kurulmuştur. Bu nezaret kurulmadan önce anlaşıldığı kadarıyla fabrika-i hümâyûnlar ve çiftlikât-ı hümâyûnlar önce 4 Şubat 1846 tarihinde sadrazam idaresine verilmiştir.²³² Tam olarak nezaret hangi tarihte kuruldu bilemiyoruz ancak Serkurena Selim Bey döneminde Fabrika-i Hümâyûnlar Nezareti kurulmuş ve 1848-1855 tarihleri arasında serkurenalık görevini yapan Selim Bey’e Fabrika-i Hümâyûn Nazırlığı ile birlikte Anbar-ı Âmire’nin idaresi verilmiştir. Serkurenalık görevine atanan Ali Bey’e bu fabrikalar ile birlikte Anbar-ı Âmirenin hesabı devredilmiştir.²³³

Serkurena Ali Bey Ocak-1855-Temmuz-1855 tarihleri arasında altı ay gibi kısa bir süre görev yapmıştır. Ondan sonra serkurena olan Neşet Bey döneminde Fabrika-i Hümâyûn Nazır’lığı görevi serkurenalardan alındığı görülmektedir. 1856 senesinde Fabrika-i Hümâyûn Nazır’ı olarak Mustafa Bey’in ismi geçmektedir.²³⁴

²³⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Tevfik Güran, “Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları”, 150. Yılında Tanzimat, yay. Haz., Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992. s. 235-257.

²³¹ Ali Ata Yiğit, “19. Yüzyıl Osmanlı Halıcılık Eğitiminde Hereke Fabrika-i Hümâyûn Modeli”, *Arış Dergisi*, sayı 5 (2011), s. 138

²³² MB.İ 1/22, 7 S 1262/4 Şubat 1846.

²³³ Eski Serkurena Selim Bey’den 1855 senesinde serkurenalık görevine atanan Ali Bey’e devredilen fabrikalar hesabı ise şöyledir: Fabrika 9 yük 7398 kuruş ve 15 lira ticaret yapmıştır. Bu sürede yapılan tamir masrafları ve demirbaş masrafları ise 7 yük 85.505 kuruştur. Fabrikaların çalışanlarına ve Anbar-ı Âmire’in memurlarına ödenen miktar ise 267 kise 122 kuruştur. Bu maaşlar ve masraflar düşüldükçe kalan 104 kise 270 kuruş ve 15 paradır. Bu para padişaha takdim edilmek üzere gönderilirdi. Görülen bu hesap Hazine-i Hassa’ya da bildirilmiştir. Padişah istediğinde serkurenaya bu fabrikaların gelirlerinden harcama yapması için talimat veriyordu. 1855’de meydana gelen depremden dolayı zarar gören Mihaliç ve Kirmasti kazalarındaki çiftlikât-ı hümâyûnların tamirleri fabrika-i hümâyûnların gelirlerinden padişahın isteği ile serkurena tarafından ödenmiştir. Bkz. BOA, MB.İ.14/14, 7 B 1271/26 Mart 1855.

²³⁴ A.) DVN. 114/55, 5 ZA 1272/8 Temmuz 1856.

1.2.3.2. *Serkurena ve Ceyb-i Hümâyûn İdaresi*

Serkurenanın en mühim görevlerinden biri Mâbeyn-i Hümâyûn ve saraya bağlı kasr-ı hümâyûnlarda lüzum görülen harcamaları yapmaktı. Bu masraflar Mâbeyn-i Hümâyûn içerisinde yer alan ceyb-i hümâyûndan yapıldı. Ceyb-i hümâyûn tabiri Osmanlı Devlet’inde padişahın şahsi kullanımına ayrılan para ve buradan yapılan harcamaları ifade etmektedir.

Bu dönemde ceyb-i hümâyûn dairesinin personeli bir kâtip ile bir yardımcıdan ibaretti. Bunlar serkurenaya bağlıydılar. Belgelerde kâtibin ismine ilk olarak Mayıs 1879 tarihinde rastlamaktayız. Bu tarihte ceyb-i hümâyûn dairesinde Cemil Bey adında bir kâtip bulunmaktaydı.²³⁵ Sultan Abdülaziz döneminde ise kâtip olarak Faik Bey’in ismi geçmektedir.²³⁶ Bunlar dışında ceyb-i hümâyûnda iki çantacı görevde bulunurdu. Mâbeyn’deki hususi küçük kasa çantacıların sorumluluğundaydı. Bu kasadan serkurenanın emri ile masraflar senet karşılığında tesviye olunurdu. Senetler günlük harcamaları gösteren cetvel ile birlikte Hazine-i Hassa’ya gönderilirdi. İhtiyaç olunan para Hazine-i Hassa’dan getirtilerek yine kasaya teslim edilirdi.²³⁷

Ceyb-i hümâyûn kâtibi ile çantacılardan biri gece nöbetine kalırdı. Sultan Abdülaziz’in saray dışındaki gezintilerinde ceyb-i hümâyûn kâtibi, çantacılar ve kurena halka dağıtılmak üzere bir miktar para ile heyete katılırlardı.²³⁸

Hazine-i Hassa’dan ceyb-i hümâyûn masrafları için aylık bir tahsisat ayrılırdı.²³⁹ Hazineden alınan para ve harcanan yerler, masraf defterlerine günlük ya da aylık olarak kaydedilirdi.²⁴⁰ Serkurenanın görev süresi bittiğinde yaptığı

²³⁵ Cemil Bey’in maaşı 1000 kuruştur. BOA, HH.d., 735, 1283/1867.

²³⁶ Ceyb-i hümâyûn kâtibinin ismi, Aralık 1876 tarihli bir ceyb-i hümâyûn günlük cetvelindeki mühürde yazılmaktadır. Bkz. BOA, Y.PRK. HH.1/31, 4 Z 1293/21 Aralık 1876.

²³⁷ Günlük cetvel örneği için, bkz. BOA, Y.PRK.HH.1/31. 4 Z 1293/21 Aralık 1876, Senet örneği için bkz. BOA, YPRK. SRN.5/34, 3 Z 1317/4 Nisan 1900.

²³⁸ Örûkağasızâde, a.g.e., s.140-141.

²³⁹ Terzi, a.g.e., s.14-17; 78. Hazine-i Hassa’dan ceyb-i hümâyûn için verilen tahsisat senetleri için bkz. BOA, TS.MA. E. 1188/8, ZA 1286/Şubat 1870.

²⁴⁰ Yapılan masraf kalemleri şu şekildedir: arzuhal takdim eden kişiye verilen miktar, fukaraya ihsan olunan, Beşiktaş Camisi’ne yapılan yardım, silahşörlüğe alınan kişiye yapılan ihsan, selamlık resminde fakirlere verilen, Üsküdar ve Beşiktaş’da çıkan yangınlarda yapılan yardım, serkuşunun masrafı, harem-i hümâyûn masrafları, BOA, HH.d., 379. (1281-1282/1864-1865), Bu masraflarının bir kısmı ödenmiş ve daha ödenecek miktar var ise bu kişilere ne miktarda ödeme yapılacağı da belirtiliyordu. Bunlar şu şekilde belirtilmiştir. Tabib İskender Bey’e verilecek miktar, kuyumcuya verilecek miktar,

harcamaların hesabı Hazine-i Hassa muhasebecisi tarafından görüldü. Bu hesap görüldükten sonra yeni tayin olunan serkurenaya devredilirdi.²⁴¹ Serkurena bu masraf defterleri dışında ceyb-i hümayûndan günlük olarak yapılan harcamaları cetvel halinde tutardı. Bu cetvellerde yapılan harcamalar için Hazine-i Hassa'dan alınan paranın miktarı, harcanan yerler ile birlikte bazı harcamaların karşısında kimin eliyle harcama yapıldığı da kaydedildiği olurdu.²⁴²

Serkurena görevinden azledildikten sonra yeni tayin olunan serkurenaya hazineden yaptığı masraflar ve kalan para miktarı devredilirdi. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu hesabı Hazine-i Hassa muhasebecisi görürdü. Sultan Abdülmecid döneminde serkurena olan Ahmed Bey, Sultan Abdülaziz tahta geçtikten sonra görevinden azledilir. Ancak Serkurena Ahmed Bey 1860-1861 döneminde esvabi odası için yapılan masrafların ödenmediği anlaşılır. Alacaklılar, feshane, fabrikay-ı hümayun, kunduracı ve serbahçıvanın Avrupa'dan getirttiği korniş masrafları gibi borçların ödenmesi için talepte bulunmuşlardır. Bunun üzerine hesaplarda suiistimal olup olmadığının araştırılması için önce Hazine-i Hassa'da bir komisyon kurulur. Fakat bu komisyon üyelerini padişah tayin ettiği ve bundan dolayı da olayın tarafsızca araştırılmayacağı için Bâbîâlî' de kurulacak bir komisyonun inceleme yapmasına karar verilir. Yapılan incelemede masraf defterlerinin bir kısmı daha ortaya çıkar. Bu şekilde eski Serkurena Ahmed Bey'in herhangi bir suiistimali olmadığı anlaşılır. Ödenmesi gereken borçların bir miktarı, Sultan Abdülmecid'in zamanından kalan diğer borçlar gibi Maliye Hazinesi'nden²⁴³ bir kısmı da Hazine-i Hassa'dan ödenecektir.²⁴⁴ Anlaşılacağı üzere serkurenaların Mâbeyn-i Hümayûn ve saraya bağlı birimler için yaptıkları masraflar titizlikle tetkik ediliyor ve herhangi bir suiistimale izin verilmiyordu. Ancak serkurenaların ceyb-i hümayûn sorumluluğu tesbit edebildiğimiz

ebniye-i seniyye kalfası Serkiz Bey, Musahip Elmas Ağa, Hazine-i Hümayûn vekili Ramiz Bey'in, esvabi Mehmed Bey'e ödenecek para miktarı bulunmaktadır. BOA, HH.d., 5721, 1287/1870.

²⁴¹ BOA, I.MMS.29/1242, 4 Z 1280/11 Mayıs 1864.

²⁴² Ceyb-i hümayûn günlük masraf kalemleri; harem-i hümayuna takdim edilen, Serkülhancı Derviş Bey'e masraflar için verilen, fukara cenazesi masrafı, gidiş parası olarak Lala Hurşid'e verilen, Maslak Kasr-ı Hümayûn'un için imal edilen eşyanın parası, Serasker Paşa için imal edilen altın kılıç, caminin temizliği için tanzifat müdürüne verilen miktar, Valide Camisi hademesine verilen evkaf-ı hümayun, kahveci ve kiler için verilen meblağlar yer almaktadır. BOA, Y.PRK.HH.1/31, 26 ZA 1293/13 Aralık 1876.

²⁴³ Maliye hazinesi; devletin bütün gelir ve giderlerini yöneten hazinedir. Daha geniş bilgi için bkz. Tevfik Gürkan, *Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları, (1841-1861)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 7.

²⁴⁴ BOA, I.MMS.29/1242, 4 Z 1280/ 11 Mayıs 1864.; BOA, MVL.1034/11, 8 R 1282/31 Ağustos 1865.

kadarıyla bir seferliğine Mâbeyn-i Hümayûn başkâtibine verilmiştir. Başkâtip Refik Bey'e 13 Ekim 1872- Eylül 1873'te ceyb-i hümayûn sorumluluğu verilmiştir.²⁴⁵

1.2.3.3 *Serkurena ve Mabeyn Müdürü*

Mâbeyn müdürü sarayın memur kadrolarındandı. Ayrıca Gedikler diye de tabir edilen ve Mâbeyni Hümayûn'da padişahın hususi hizmetlerini yapan esvab odası, tütüncü, serkiları, seccadeci, kahveci, ibrikdar, şamdancı, kuşçu gibi görevlilerin amiriydi.²⁴⁶ Mâbeyn müdürü serkurenaya bağlıydı ve verdiği vazifeleri yapardı.

Mâbeyn müdürü, kaynaklarda müdir-i evvel ve yardımcısı müdir-i sanisi olarak geçmektedir. Belgelerde “*Mâbeyn-i Hümayûn-ı Hademeleri*”²⁴⁷ ya da “*Mâbeyn-i Hümayûn-ı Memurları*”²⁴⁸ ifadeleri ile geçmektedir.

Saray bahçelerinde yetişen meyve ve sebzeler serkurenanın sorumluluğundaydı. Serkurena bu sorumluluğu Mâbeyn müdürüne vermiştir. Burada yetişen meyvelerin bir kısmı Matbah-ı Âmire'ye ve kilere teslim olunur, geri kalanlar ise satılırdı. Bu gelir ile yine saray ve Kasr-ı Hümayûn'ların bahçelerinin masrafları karşılanırdı.²⁴⁹

Ayrıca Mâbeyn'de ihtiyaç olunan bazı harcamalarda Mâbeyn Müdür-i evveli veya Müdür-i sânis tarafından yapılıyordu. Malta Kasr'ı için alınan fırça, sarayda çalışacak bazı işçiler için yatak alımı, bir ihtiyaç için kiralanan araba ücreti gibi masraflar Mâbeyn-i Hümayûn Müdürü tarafından ödenmiştir.²⁵⁰

1.2.4. *Serkurena ve Kurenanın Gelirleri*

Tanzimat Dönemi'nde Mâbeyn-i Hümayûn'da serkurena olarak tayin olunan zata aylık olarak 30. 000 kuruş maaş tahsis ediliyordu.²⁵¹ Kurenaların maaş miktarı

²⁴⁵ *Hatıra-i Âtîf*, s. 116-117.

²⁴⁶ Örükağasızâde. a.g.e., s. 155.

²⁴⁷ BOA, MB.118/9, 1284/1867.

²⁴⁸ BOA, Y.EE.d., 257.s.2, 3 ZA 1296/19 Ekim 1879.

²⁴⁹ BOA, C.SM.36/1843, 5 L 1266/ 14 Ağustos 1850.

²⁵⁰ BOA, Y.PRK.HH.5/17, 30 CA 1296/22 Mayıs 1879.

²⁵¹ BOA, MB.İ.18/1, 3 S 1289/12 Nisan 1872.

kurenalık derecelerine göre değişmekteydi. Buna göre 1862 senesinde ikinci kurenaya aylık 20.000 kuruş, diğer kurenalara da kurenalık derecelerine göre 15.000, 7,5000, 6000, 5000 kuruş maaş tahsis ediliyordu.²⁵² Emekliye ayrılan serkurenaya 5000 kuruş emekli maaşı tahsis ediliyordu.²⁵³

Maaşların yanı sıra serkurena ve kurenalara Anbar-ı Âmire'den tayinat verilirdi.²⁵⁴ Serkurena Selim Efendi'nin 26 Mayıs 1848 senesinde aldığı tayinat miktarı şöyledir: günlük olarak; odun 3 kantar, kömür, 40 kıyye; haftalık olarak; 50 ekmek; aylık olarak; pirinç 180 kıyye, sadeyağ, 160 kıyye, şeker, 60 kıyye, bal, 60 kıyye, un 120 kıyye, zeytinyağı, 90 kıyye, balmumu 90 kıyye, tuz 30 kıyye, nohut 30 kıyye, soğan 60 kıyyedir.²⁵⁵

Kurena Ragıp Bey'e 1860 senesinde tahsis olunan tayinat miktarı şöyledir:²⁵⁶ günlük pirinç 3 kıyye, sadeyağ 2 kıyye, bal 1 kıyye, un 2 kıyye, zeytinyağı 1 kıyye, balmumu 1 kıyye, şeker 0.5 kıyye, tuz 100, odun 1 çeki, kömür 15 kıyye; haftalık ekmek 20; aylık saman 15 kantar, şa'ir 50 kisedir.²⁵⁷

Bunlar dışında Mâbeyn-i Hümayûn'a gönderilen hediyelerden Mâbeyn personeline birer hisse veriliyordu. Mısır Hidiv'lerinin gönderdiği hediyelerden serkurenalara bir hisse verilmekteydi.²⁵⁸ Aynı şekilde vezir olan ricale menşur götüren Mâbeyn görevlisine hediye verildiği gibi Mâbeyn personeline teşrifat gereği taksim edilmesi için bir miktar para gönderilirdi. Bu paradan 1.500 lira başmâbeynciye verilirdi.²⁵⁹

Mâbeyn-i Hümayûn'un ikinci amiri olan serkurenalara saraya yakın yerlerden, bu dönem padişah Dolmabahçe Saray'ını kullandığı için Beşiktaş'tan, ev tahsis edilirdi. Serkurenanın görevi bittikten sonra ev tekrar Emlak-ı Hümayûn'a devredilirdi.²⁶⁰

²⁵² BOA, HH.d. 727. s. 2. 1279/1863.

²⁵³ BOA, İ.DH. 612/42656. 25 S 1287/27 Mayıs 1870.

²⁵⁴ BOA, MB.5/83, 23 ZA 1263/2 Kasım 1847.

²⁵⁵ BOA, C.SM.21/1055, 21 C 1264/25 Mayıs 1848.

²⁵⁶ Mâbeyn personeline verilen tayinat miktarının fazla olmasının sebebi bu görevlilerin yanında istihdam ettikleri kapı halkı diye tabir edilen şahıslardır. Devlet hizmetinde önde gelen kimselerin hizmetinde bulunan şahıslara kapı halkı denirdi. Geniş bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Kapı Halkı", *DİA*, c. 24. İstanbul, 2001, s. 343.

²⁵⁷ BOA, HH.d.706/2, 1276/1860.

²⁵⁸ *Hatıra-i Âtîf* s. 135-136.

²⁵⁹ *Hatıra-i Âtîf*, s. 156.

²⁶⁰ BOA, MB. İ.16/36, 16 M 1287/18 Nisan 1870.

1.3. MÂBEYN YAVERLİK KURUMU

Mâbeyn'de bulunan yaverler bu kuruma bağlıydılar. Yaverlerin başlarında Seryaver bulunmaktaydı. Bu dönemde padişah yaverleri: ²⁶¹

1. Yaver-i harp,
2. Yaver-i ekrem,
3. Fahri yaver olmak üzere üçe ayrılıyordu.

Seryaverin statüsüne baktığımızda, bu makama atanacak kişinin belirli kriterlere uygun olması gerekiyordu. Bu kişinin Mâbeyn'de padişahın rikâb-ı hümayûnunda, yani yakınında bulunması önemliydi. Ayrıca, askeri konularda uzman ve yetkin olması da temsil açısından gerekli bir faktördü. II. Mahmud'a yaverlik yapmış olan Ahmed Fevzi Paşa gibi, bu makama getirilen kişiler genellikle üst düzey askeri rütbelere sahip olurlardı. Ahmed Fevzi Paşa, müşirlik rütbesiyle Mâbeyn Müşiri olarak atanmıştır. Bu bağlamda, Mâbeyn-i Hümayûn'da askeri kökenli bir zümrenin bulunması, padişahın iktidarının simgesel olarak gücünü göstermesi açısından önem taşıyordu. Seryaverlik makamına getirilenlerin askeri konularda uzman ve yetkin olmaları, padişahın çevresindeki önemli askeri figürlerin Mâbeyn'de etkili bir rol oynamasına olanak tanımıştır.

Yaver-i harpler Mâbeyn-i Hümayûn'da seryaverin maiyetinde idiler. Kara ve deniz birliklerinin mensuplarından seçiliyorlardı. ²⁶² İlk yaver-i harp ünvanı II. Mahmud döneminde 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kullanıldığı anlaşılmaktadır. Padişah 1828-1830 yılları arasında Rami Kışlası'nda kaldığı süre içerisinde yaver-i harpler hizmetinde bulunmuştur. ²⁶³

Yaver-i ekremlik Sultan Abdülaziz döneminde 1862 senesinde ihdas olunmuştur. İlk olarak o dönemde serasker görevinde bulunan Fuad Paşa'ya verildiği bilinmektedir. Sultan Abdülaziz Mısır seyahatinde Fuat Paşa'yı yanında götürmüş ve

²⁶¹ Yaver, Farsça kökenli olup sözlükte kelime anlamı “yardımcı”, çoğulu “yaveran” kumandanın maiyetinde ve refakatinde olup komutayla ilgili emirleri tebliğe memur bulunan subay olarak tanımlanmıştır. Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet, 1317, s.1538-1539.

²⁶² BOA, Y.MTV.229/53, 20 B 1317/24 Kasım 1899.

²⁶³ Koçu, a.g.e., s. 356.

ona “yaver-i ekremlik” ünvanını vermiştir.²⁶⁴ Bu ünvanın ihdas edilme sebebi ise Serasker Fuad Paşa’nın Mısır Valisi’ne karşı daha yüksek dereceli bir temsiliyet kazanması içindir.²⁶⁵ Ayrıca padişahın nezdindeki değeri ve yakınlığını vurgulamak içindir. Daha sonraki dönemlerde padişah bu ünvanı sadrazam, müşir ve nazır gibi üst düzey kişileri taltif etmek için vermiştir.

Fahri yaverlerlik ise padişah taltif etmek istediği kişilere verdiği bir ünvan olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶⁶

1.3.1. Yaverlik Kurumu’nun Personeli

Padişahın yakınında bulunan bu askeri görevlilerin askeri tecrübe ve liyakatlarının olması önemliydi. İlk ismini tespit edebildiğimiz seryaver 1847-1848 senesinde görev yapan Mahmud Bey’dir. Tam olarak hangi askeri eğitimi aldığı belli değilse de askeri kökenli olup hassa piyade mirlivâsı olduktan sonra seryaver olarak tayin olunmuştur.²⁶⁷

Bu dönemde en öne çıkan meşhur seryaverlerden birisi şüphesiz ki Ahmed Vesim Paşa’dır. Mektebi Harbiye’den mezun olduktan sonra 1841 senesinde Kaptan Halil Paşa’nın maiyetinde Girid ve Sisam Adaları’nın ıslahatı için görevlendirilmiştir. Çeşitli önemli görevlerde bulunduktan sonra Şehzade Abdülaziz’e tahsis edilen Peyk-i Şevket Vapuru Hümâyûnu Süvariliği’ne tayin edildi. Bu görevde Abdülaziz’in dikkatini çekmiş olmalı ki Sultan Abdülaziz tahta çıktıktan sonra 1864’te seryaverlik görevine atandı. Aynı anda kendisine Meclis-i Bahriye Reisliği görevi de verildi. Sultan Abdülaziz’in Mısır seyahati sırasında eşlik etti.²⁶⁸ Yine padişah seryaverlerinden Hüseyin Paşa önce Mâbeyn’de yaverlik görevinde bulundu. Daha sonra da ferklik rütbesi ile seryaver olarak atandı.²⁶⁹

²⁶⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Maruzat*, Yay. haz. Dr. Yusuf Hallaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980, s. 56.

²⁶⁵ Ali Karaca, “II. Abdülhamid’in İdareyi Kontrol Mekanizmalarından Yâverlik Kurumu” *XIII. Tarih Kongresi*, Ankara:1999, s. 1705.

²⁶⁶ Örikağasıza, s. 148-149. Tahsin Paşa, a.g.e., s. 29.

²⁶⁷ Süreyya, a.g.e., c.3, s. 924.

²⁶⁸ BOA, DH. SAİD. 3, 19 B 1300/26 Mayıs 1883.; Mustafa İsmet Uzun, “Ahmed Vesim Paşa”, *DİA*, c. 2. İstanbul, 1989, s. 158.

²⁶⁹ Süreyya, a.g.e., c. 3. s. 716.

Devletin yüksek mevkilerinde görevlerde bulunmuş ailelerin üyelerinin de tercih edildiği görülmektedir. Köle Reşid Paşa olarak bilinen 1829-1833 tarihleri arasında sadrazamlık yapan Reşid Paşa'nın oğlu Halil Paşa Mâbeyn-i Hümayûn'da seyaverlik görevinde bulunmuştur. Askeriyeden yetişmiş bürokratik görevlerde tecrübe sahibi olduktan sonra 1873'de miralaylık rütbesi ile yaver-i padişahî oldu.²⁷⁰ Kısa bir süre sonra, önce livalık rütbesi sonra feriklik rütbesi verildi.²⁷¹ Mehmed Paşa ise Zaptiye Müşiri Alyanak Mustafa Paşa'nın oğludur. Mektebi Harbiye'den mezun olduktan sonra İzmir kumandanlığı görevinden Mâbeyn-i Hümayûn'da seryaver görevine atanmıştır.²⁷² Sekurenaları anlattığımız kısımda değinmiştik. Feyzi Paşa ve Şevket Paşa serayaverlik vazifesinden serkurenalık görevine atanmışlardır ancak ikisi de askeri konularda yetkin olmalarına rağmen serkurenalık görevini gerektiği gibi yapamamıştır.

Aşağıdaki tabloda Tanzimat döneminde tespit edebildiğimiz seryaverlerin isimleri mevcuttur.

Tablo: 3. Tanzimat Dönemi Seryaverleri

<i>Tanzimat Dönemi Seryaverleri</i>					
<i>Seryaver</i>	<i>Kaçıncı Seryaverliği Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görev Yaptığı Yıllar</i>	<i>Sonraki Görevi</i>	<i>Aynı Zamanda Yaptığı Görevler</i>
Hassa Süvari Miralayı Mahmud Bey ²⁷³	—	—	(1847- 148) ²⁷⁴	—	—
Hassa Süvari Miralayı Hüseyin Bey	—	—	(1848-1849) ²⁷⁵	—	—
Hassa Süvari Miralayı Mahmud Paşa	—	—	(1849-1859)	—	—

²⁷⁰ Süreyya, a.g.e., c. 3. s. 58.

²⁷¹ BOA, İDH, 679/47300.

²⁷² Lûtfî Tarihi, c.13. s. 57., Süreyya, a.g.e, c.4. s.1040.

²⁷³ Süreyya, a.g.e, c.3, s. 924.

²⁷⁴ Devlet Salnamesi Def'a 1. s. 44.

²⁷⁵ Devlet Salnamesi Def'a 2. s. 42.

Hassa Süvari Mirlivası Said Paşa	1	—	(1859-1861)	—	—
Hassa Piyade Miralayı Mahmud Bey	—	—	(1861-1862)	—	—
Hassa Feriki Said Paşa	2	—	(1862-1864)	—	—
Meclis Bahriye Reisi Ferik Vesim Paşa²⁷⁶	—	Yaver-i Şehriyârî	(1864-1865)	Bahriye Meclisi Reisi ²⁷⁷	—
Hassa Feriki Said Paşa	3	—	(1865-1866)	Dâr-ı Şûrâ Azalığı ²⁷⁸	—
Hassa Feriki Hüseyin Paşa²⁷⁹	—	Yaver-i Şehriyârî	(1866-1869)	Dâr-ı Şûrâ Azalığı	—
Hasan Refet Paşa Ferik²⁸⁰	—	—	(1869-?)	—	—
Hassa Feriki Hüseyin Paşa	2	—	(1869-1870)	—	—
Hassa piyade Mirlivası İbrahim Hakkı Paşa²⁸¹	1	Yaver-i Şehriyârî	(1870-1871)	Dâr-ı Şûrây-ı Askeri Azalığı ²⁸²	—
Hassa Piyade Feriki Mehmed () Alyanakzade) Paşa²⁸³	—	—	(1872-1873)	Dâr-ı Şûrây-ı Askeri Azalığı	—
Feyzi Ahmed Paşa²⁸⁴	—	—	(1873-?)	Serkurena	—
Şevket Paşa Ferik²⁸⁵	—	Mektebi-i Fünûn-ı Harbiye ²⁸⁶	(?1873?)	Serkurena	—

²⁷⁶ BOA, DH. SAİD. 3, 19 B 1300/26 Mayıs 1883.

²⁷⁷ Süreyya, a.g.e., c.4.s 787.

²⁷⁸ Lûtfî Tarihi, c. 10. s. 117.

²⁷⁹ Süreyya, a.g.e., c. 3. s. 716.

²⁸⁰ Lûtfî Tarihi, c. 12. s. 74.

²⁸¹ Süreyya, a.g.e., c.3. s. 764.

²⁸² BOA, A.) MKT.MHM. 465/29, 29 S 1291/ 17 Nisan 1874.

²⁸³ Lûtfî Tarihi, c.13. s. 57.; Süreyya, a.g.e., c.4. s.1040.

²⁸⁴ Süreyya, a.g.e., c.2. s.526.

²⁸⁵ *Hatıra-i Âtîf*, s. 117.

²⁸⁶ *Hatıra-i Âtîf*, s. 134.

Hassa Piyade Feriki İbrahim Paşa	2	—	(1873-1874)	—	—
Hassa Piyade Mirlivası Halil paşa²⁸⁷	—	Yaver-i Şehriyârî	(1874-1876)	—	—
Mirliva Mustafa Paşa²⁸⁸	—	—	(29 Haziran 1876)	—	—

Tabloda görüldüğü gibi Tanzimat döneminde Mâbeyn-i Hümayûn'da 13 seryaver görev yapmıştır. Said Paşa farklı zamanlarda toplamda üç kere seryaverlik görevinde bulunmuştur. Hüseyin Paşa iki, İbrahim Paşa da iki kere bu görevi yürütmüştür. Görev sürelerinin genel olarak iki yılı geçmediği görülmektedir. Seryaverler mirliva ve feriklik rütbesinde bulunurlardı. Genel itibari ile askeri tecrübe bakımından iyi ve kabiliyetli şahıslar seryaverlik görevini yürütmüşlerdir. Bir kısmı yaver-i şehriyârî görevini yürütürken seryaverlik görevine tayin edilmişlerdir. Seryaverlik görevinden azledildikten sonra Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriye'de görev alabildikleri görülmektedir. Seryaverlere aynı anda iki görev verilmemiştir.

Yaverlerin Mâbeyn'de sayısal olarak varlıklarını değerlendirdiğimizde ise Sultan Abdülmecid döneminde, 1847'de²⁸⁹ Mâbeyn-i Hümayûn'da seryaver ile birlikte sekiz yaver vardır. Bu sayı aslında birimin daha yeni oluşmaya başladığının bir göstergesidir. Nitekim Abdülmecid'in saltanatının son yıllarında ise, 1860²⁹⁰ senesinde bu sayı 15 yavere çıkmıştır. Yaverlerin Mâbeyn'deki asıl artışı Abdülaziz döneminde olmuştur. 1868²⁹¹ senesinde yaver sayısı 42'ye çıkmıştır. Yaverlerin bu dönemde Mâbeyn-i Hümayûn'da ulaştığı en yüksek sayı ise 1871²⁹² senesinde 50'dir. Ayrıca Mâbeyn'de padişah yaverleri arasında 1868 senesi ve sonraki yıllarda Osmanlı gayrimüslim tebaasından Marko, Yorgi, Vasilaki, Konstantin isimlerinde yaverlerin varlığına rastlanmaktadır.

1.3.2.Seryaver ve Yaverlerin Tayin ve Azileri

²⁸⁷ Süreyya, a.g.e., c. 3. s.584.

²⁸⁸ BOA, İ.DH.725/050577, 6 C 1293/29 Haziran 1876.

²⁸⁹ Devlet Salnamesi Def'a 1, s. 44.

²⁹⁰ Devlet Salnamesi Def'a 14, s. 35.

²⁹¹ Devlet Salnamesi Def'a 23, s. 34.

²⁹² Devlet Salnamesi Def'a 26, s. 36.

Mâbeyn-i Hümayûn'da istihdam edilecek seryaver ve yaverleri sadrazam, seraskerden talep ederdi. Liyakat ve kabiliyetli şahıslar serasker tarafından seçilirdi. Sadrazamın arz tezkiresi üzerine padişahın iradesi ile tayin ediliyorlardı.²⁹³ Mâbeyn'deki padişah yaverlerinden seryaverliğe tayin olunabiliyordu Hüseyin Paşa, İbrahim Paşa ve Halil Paşa yaverlik görevinden seryaverlik görevine tayin olunmuşlardır.²⁹⁴

Daha önce de belirtildiği üzere Mâbeyn-i Hümayûn personeli arasında görev geçişleri oluyordu. Yaverlerden Rauf Bey, Istabl-ı Âmire Müdürü olarak tayin olunmuştur.²⁹⁵ Yaverlerden serkurenalık görevine tayin yapılabiliyordu. Yaver Cemil Paşa serkurena olarak da tayin olunmuştur.²⁹⁶ Kurenalık görevinden yaverlik görevine ya da yaverlikten kurenalığa da geçişler olabiliyordu. Kurenadan Mehmed Bey yaverliğe tayin olunurken, yaverlerden İsmail Bey de kurenalığa tayin olunmuştur.²⁹⁷ Yaverlerin maiyetinde bulunan çavuşluk görevine ise zaman zaman Mâbeyn hademelerinden de tayin yapılmaktaydı.²⁹⁸

1.3.3.Seryaver ve Yaverlerin Görevleri

Mâbeyn-i Hümayûn'da görev alan seryaver ve yaverler Mâbeyn Müşirliğine bağlıydılar. Yaverlerin maiyetinde ise çavuşlar bulunmaktaydı. Seryaver bu çavuşlara amirlik etmesi için bir yaver görevlendirirdi. Çavuşlar yaverin verdiği vazifeleri yaparlardı.²⁹⁹ Tanzimat döneminde Mâbeyn'de istihdam edilen çavuş sayısını tam olarak tespit edemedik. Fakat bazı belgelerde çavuşların isimlerine rastlanmaktadır.³⁰⁰

²⁹³ BOA, HAT, 1643/33/4, 29 Z 1261/29 Aralık 1845; BOA, İ.DH. 725/050577, 28 CA 1293/21 Haziran 1876.

²⁹⁴ Süreyya, a.g.e., c. 3. s. 716.

²⁹⁵ Lûtfî Tarihi, c.11. s. 105.

²⁹⁶ Lûtfî Tarihi, c. 11. s. 78.

²⁹⁷ BOA, MB.29/41, 11 L 1292/10 Kasım 1875.

²⁹⁸ BOA, MB.İ. 27/55, 23 CA 1289/29 Temmuz 1872.

²⁹⁹ BOA, Y.EE.d., 257, s.9. 3 ZA 1296/19 Ekim 1879.

³⁰⁰ BOA, HH.d.735, 1282-1283/1866-1867. Bu defterde Hasan Çavuş ismi yer almaktadır.

Seryaverin maiyetinde olan yaverlerden birinin rütbesinin terfi etmesi gerektiğinde seryaver bunu bir tezkire ile Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'ne bildirirdi. Padişahın iradesi ile yaverler bir üst rütbeye terfi edilirdi.³⁰¹

Seryaver padişah tarafından yine askeri temsil gücünü gösterecek şekilde görevlendiriliyordu. Seryaver Vesim Paşa'yı Eski Mekke Emiri Abdullah Paşa'ya nişan götürmesi için Hicaz'a göndermiştir.³⁰² Mısır Hidiv'inin tersane için aldığı zırhlı fırkateyn ve bazı mühimmatın bedeli olan 30.000 lira, Seryaver Hasan Refet Paşa vasıtasıyla Mısır'a gönderilmiştir. Bunun üzerine Mısır Hidiv'i seryaver vasıtasıyla padişaha sunulmak üzere bazı hediyeler göndermiştir.³⁰³

Yaverler, padişahın saray dışına çıkması gerektiğinde mevkib-i şahanenin³⁰⁴ arasında bulunurlardı. Sultan Abdülaziz sık sık saray dışına çıktığı için yaverler ona eşlik ederdi.³⁰⁵

Mâbeyn-i Hümayûn'da padişah yaverleri farklı şekilde de görevlendirilirdi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yazılı iradeleri genel itibarıyla Mâbeyn başkâtibi tebliğ ederdi. Ancak evrakın çokluğu bunu her zaman mümkün kılmamaktadır. Özellikle de hızlı bir şekilde tebliğ edilmesi gereken iradeleri yaverler tebliğ ediyordu. Yaverler aracılığı ile vekiller, sadrazam, şeyhülislam, serasker ve bahriye nazırları Mâbeyn'e davet edilirdi. Ancak diğer nazırların ve devlet ricalinin huzuruna çavuşlar gönderilirdi.³⁰⁶ Serkurenanın yaverleri görevlendirdiği durumlar da oluyordu. Serkurena Mehmed Bey 29 Mayıs 1876 tarihinde yaverlerden Hüsnü Bey'i, Serasker Hüseyin Avni Paşa'yı hem Mâbeyn'e davet etmesi için hem de irade tebliğ etmesi için göndermiştir.³⁰⁷

³⁰¹ BOA, Y.MTV.80/130, 19 M 1311/ 2 Ağustos 1893.

³⁰² BOA, DH. SAİD. 3, 19 B 1300/26 Mayıs 1883.

³⁰³ Lûtfî Tarihi, c.12. s, 74.

³⁰⁴ Padişah bir yere giderken atlı veya yaya olarak Padişaha refakat eden alay.

³⁰⁵ Örûkağasızâde, s 148.

³⁰⁶ Örûkağasızâde, s. 147-149.

³⁰⁷ İ.E.M.K. c.4, s. 518.

Yaverlerin diğerk Mâbeyn personeli gibi menşur götürme vazifesi vardı.³⁰⁸ 1 Mart 1851’de yaverandan Rüstem Ağa’ya vezirlik menşurunu götürme vazifesi verilmiştir.³⁰⁹

Padişah yaverleri, askeri birliklere ferman götürmek ve teftiş etmek için de görevlendiriliyorlardı. Yaver Binbaşı Şükrü Efendi Arabistan Ordusu Müşiri Abdülhalim Paşa’ya, yaverandan Miralay Vesim Bey, Rumeli Ordusu Müşiri Ömer Paşa’ya ve Vidin mevkii askeri kumandanı Ferik İsmail Paşa’ya, yaver Mirliva Hüseyin Paşa ile de Anadolu Müşiri Abdülkerim Paşa’ya ferman gönderilmiştir. Bu padişah yaverleri vazifeleri için harcayacakları masrafların bedeli olarak 42954 kuruş harcırah verilmiştir.³¹⁰ Benzer şekilde Mısırlı Mustafa Fazıl’ın Meclis-i Âlî-yi Hazâin Reisiliği’ne tayin edilmesi üzerine yaverlerden Cemil Paşa vasıtasıyla, hatt-ı hümayûn Bâbîâli’ye gönderilmiştir.³¹¹

1.3.4. Seryaver ve Yaverlerin Gelirleri

Padişah yaverleri maaş ve tayinatlarının bir kısmını daire-i askeriyeden alırlardı. Yaverlerin rütbelerine göre maaş tahsisatlarını seraskeriyeden getirtmek ve bu tahsisatı yaverlere dağıtmak seryaverin göreviydi.³¹² Bunun yanı sıra seryaver ve yaverler Hazine-i Hassa’dan bir miktar maaş alırlardı. Ferik rütbesinde bulunan seryaverin Hazine-i Hassa’dan aldığı maaş miktarı 29 Ağustos 1873’e kadar 8333 kuruş iken bu tarihten sonra 15.000 kuruşa çıkmıştır.³¹³

Yaverlerin aldığı maaş Nisan 1867’de 416 kuruş iken yaverlerin maiyetindeki bir çavuşun aldığı maaş miktarı 150 kuruştur.³¹⁴ Daha sonraki yıllarda yaverin aldığı maaş miktarının 1873’te 500 kuruşa çıktığı görülmektedir.³¹⁵

³⁰⁸ Osmanlı diplomatikasında menşur; sadrazam, vezir, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli şahıslara göreve tayin veya bir hizmete görevlendirme dolayısıyla verilen bir tür berat cinsidir. Bkz. „Menşur Maddesi”, *DİA*, c.29, İstanbul, 2004, s. 150.

³⁰⁹ BOA, MB.14/8, 7 RA 1267/10 Ocak 1851.

³¹⁰ Lûtfî Tarihi, c.10. s. 61.

³¹¹ Lûtfî Tarihi, c.10. s. 144.

³¹² Örükağasızâde, s. 148.

³¹³ BOA, MB.İ. 29/6, 5 B 1290/29 Ağustos 1873.

³¹⁴ BOA, HH.d. 735. s. 10.

³¹⁵ BOA, MB.İ. 29/641, 8 B 1290/ 1 Eylül 1873.

Seryaver Mâbeyn’de görevde bulunan diğer büyük memurlar gibi görev yaptığı süre içerisinde Nişantaşı’nda bir konakta ikamet ediyordu.³¹⁶ Ayrıca Seryaver olarak tayin olunduğunda taltif olarak bir miktar para veriliyordu.³¹⁷

³¹⁶ Lûtfî Tarihi, c. 17. s. 12.

³¹⁷ Lûtfî Tarihi, c. 13. s. 57.

1.4. MÂBEYN BAŞKÎTÂBET DAİRESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde sadrazam, padişahın iradesini gerektiren konuları özetleyerek saraya takdim ederdi. Padişah bu telhislerin üzerine yapılması gerekenleri kendi el yazısıyla yazardı. Bu belgelere hatt-ı hümayûn denirdi. Hatt-ı hümayûnlar ve telhisler bâbüssaâde ağaları vasıtasıyla gönderilirdi. Sultan II. Mustafa döneminde Çorlulu Ali Paşa silahdarlık görevini, bâbüssaâde ağası vasıtası ile gönderilen telhis ve hatt-ı hümayûnları silahdarlık makamına verilmesi şartıyla kabul etmiştir.³¹⁸

Mâbeyn-i Hümayûn'da yeni bir yazı işleri sistemin kurulmasına niye ihtiyaç duyulmuştur? II. Mahmud döneminde bürokrasinin genişlemesi ve evrakın sayısının çoğalması ile her konuyu hatt-ı hümayûnlar ile karara bağlama yetersiz kalmıştır. Bunun için de sır kâtipliğinin mahiyeti biraz daha genişletilerek Mâbeyn Başkâtipliği'ne dönüştürülmüştür. Esasen sır kâtipliği padişahın özel kâtibiydi. Yazı kâğıdı ve diğer yazı malzemelerinden sorumluydu. Padişahın kaleme aldığı hatt-ı hümayûnu destimale sardıktan sonra bunu Bâbîâlî'ye götürecek olan telhisçiye teslim etmek ile görevlidir.³¹⁹ Yukarıda değindiğimiz gibi oluşturulan bu yeni sistemde padişah kararlarını belgelerin üzerine kendi el yazısı ile yazmıyor, padişahın kararı sadrazamın arzının altına irade-i seniyye olarak Mâbeyn başkâtibi veya kâtipler tarafından yazılıyordu.³²⁰

En erken tarihli irade-i seniyye örneği Ekim 1832 tarihinde Kastamonu'da çıkan Tahmisçioğlu İsyanı'yla ilgilidir. Padişah bir kısım evrakı kendi el yazısıyla yazmış ve bazı evraka başkâtip vasıtasıyla cevap vermiştir.³²¹

³¹⁸ Tayyarzâde Atâ, c.1, s. 261.

³¹⁹ Fikret Sarıcaoglu, Sır Kâtibi", (Yeniçağ Dönemi), *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, s. 117-118.

³²⁰ Ali Akyıldız, , "Sır Kâtibi ", (Yeniçağ Dönemi), *DİA*, c.37. İstanbul, 2009, s. 118.

³²¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s, 68-69.

Tesis edilen bu yeni sistemde, tezkire, tahrirat ve telgraf şeklinde gelen maruzat padişaha değil Mâbeyn-i Hümayûn Başkitâbet Dairesi'ne hitaben yazılırdı. Ancak arzuahaller hünkârın şahsına hitaben yazılırdı.³²²

Başkitâbet dairesinin görevi resmi makamlardan hükümdara arz olunmak üzere gelen evrakı, özetleyip hünkâra göndermek ve bunlara cevap olarak çıkan veya doğrudan doğruya verilen iradeleri ait oldukları makamlara yazılı olarak tebliğ edip bu iradeleri ve gelen maruzatın suretlerini defterlere kayıt etmektir.³²³

Başkitâbet dairesi belgelerde “*Mâbeyn-i Hümayûn-ı Kitâbeti*,”³²⁴ “*Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne Başkitâbeti*”³²⁵, “*Başkitâbet Dairesi*”³²⁶, “*Daire-i Kitâbet*”³²⁷ gibi ifadeler ile belirtilmiştir. Başkâtip için ise “*Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârî*,”³²⁸ “*Başkâtib*,”³²⁹ ifadeleri kullanılırdı.

1.4.1. Başkitâbet Dairesi'nin Personeli

Osmanlı bürokrasisinde işlerin yürütülmesinde en önemli rol kâtiplerindi. Osmanlı Devleti'nde kalemiye sınıfını genelde kâtipler oluştururdu. Divan-ı Hümayun kalemleri dışındaki Bâbîâli kalemlerinde çalışanlar ise halife veya hulefa olarak tabir edilirdi.³³⁰ İncelediğimiz dönemde ise hulefa, kâtip ve memur tabirleri kullanılmaktadır.

Mâbeyn-i Hümayun'da başkitâbet dairesinin 1832'de kurulmasından sonra ilk personel zümresi, kalemiye ve sonradan mülkiye mensuplarından oluşmuştur. İlk Başkâtip Vassaf Bey, Osmanlı tarihinde önemli bir yeri olan Köprülü ailesindendir.

³²² Örnekler için bkz. BOA, İ.DH.771/62783, 19 B 1295-19 Temmuz 1878.; BOA, MB.594/52; 25 M 1310-19 Ağustos 1892.; BOA, HAT 320/18826B; 29 Z 1251-16 Nisan 1836.; BOA, C.BH.12/5663, 22 RA 1255- 5 Haziran 1839.; BOA, İ.AS.49/3, 29 L 1321-18 Ocak 1904.

³²³ Mehmed Tefik Biren, “*Bir Devlet Adamının*” Mehmed Tefik Bey'in (BİREN) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları, c.I. haz. Rezan Hürmen, İstanbul, Arma Yayınları, 1993, s.19.; Ali Ekrem Bolayır, *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları*, haz. Metin Kayahan Özgül, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 358.

³²⁴ BOA, HH.d., 404, 1288-1289 /1872-1873.

³²⁵ BOA, İ.MBH.12/53, 26 C 1331- 2 Haziran 1913.

³²⁶ BOA, Y.PRK.BŞK.20/102, 21 Ş 1308/1 Nisan 1891.

³²⁷ BOA, Y.PRK.BŞK.21/58, 14 L 1308/ 23 Mayıs 1891.

³²⁸ BOA, Y.PRK.BŞK.21/82, 29 ZA 1308/ 6 Temmuz 1891.

³²⁹ BOA, BEO.3566/267408, 14 CA 1327/3 Haziran 1909.

³³⁰ Erhan Afyoncu, Recep Ahışalı, “Kâtip”, *DİA*, c. 25, Ankara, 2002, s. 53-55.

Bâbîâli'den yetişmiş divan kâtipliği görevinde bulunduktan sonra sır kâtipliği görevine tayin olunmuştur. Başkitâbet dairesi oluşturulduktan sonra da başkâtip olmuştur.³³¹ Sait Bey yüksek seviyeli kâtipler ve kalem amirlerine verilen hâcegân³³² ünvanına haizdi. Bu ünvana sahip olan kişilerin yaptığı Enderun Kâğıt Eminliği, daha sonra da Amedi Hulefalığı görevinde bulunduktan sonra önce Mâbeyn kitâbetinde kâtiplik görevine atanmıştır. Bu da Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'ne kâtip olarak atanmanın da kabiliyetli olmanın yanı sıra böyle itibarlı ve kritik bir mevkide hizmet edebilmek için en iyisi olması gerektiğini göstermektedir. Sait Bey yukarıda da değindiğimiz gibi kâtiplik görevinden başkâtiplik görevine atanmıştır. Yine Osmanlı tarihçileri arasında önemli bir yere sahip olan *Netayicülvukuat* isimli tarihin yazarı Nuri Paşa'nın da başkâtiplik görevinde bulunduğunu görmekteyiz. Osmanlı Bürokrasisinde önemli bir yeri olan Sadaret Mektubi Kalemi'nde görev aldıktan sonra meclis-i vâlâ başkâtipliği görevi sırasında, padişah her sene Hicri yılbaşı olan muharrem ayında meclis-i vâlâ dairesine teşrif ederek bir önceki senenin yapılan çalışmalarının bir özetinin huzurunda okunmasını isterdi. Padişahın huzurunda bir yıl içerisinde yapılan işlerin özeti okunurdu. Abdülaziz meclis-i vâlâ dairesine teşrifinde meclis-i vâlâ başkâtipliği görevinde bulunan Mustafa Efendi'nin yaptığı konuşmayı çok beğenmiş, bunun üzerine Mustafa Efendi'yi Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nin başkâtipliği görevine tayin etmiştir.³³³ Bu durum Mâbeyn'de başkâtip olmanın dönemin usullerine göre iyi bir eğitim, bürokratik tecrübe, kişinin temiz ve iyi bir aileden olmasının yanı sıra padişahın huzuruna çıkacak zatın belâgatının iyi olması, anlamlı ve akıcı konuşmasının da ne kadar önemsendiğinin bir göstergesidir. Bu bağlamda yine Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'ne personel alımında seçici olunmasında iyi bir örnek de Osmanlı tarihinde önemli bir yeri olan meşhur şair ve yazar Ziya Paşa başkitâbet dairesinde kâtip olarak görev yapmasıdır. Ziya Paşa gibi birinin kâtip olarak atanmasında elbette kalem erbabı olmasının önemli bir rolü vardır.³³⁴

Başkâtiplerden Âtîf Bey'in validesi II. Mahmud'un hazinedarlarındandır. Zevcesi ise Sultan Abdülmecid'in cariyelerindendi. Mâbeyn'e kâtip olarak alınmasında sarayla olan bu alakası etkilidir. Devletin çeşitli kademelerinde görev

³³¹ Süreyya, a.g.e., c.5, s. 1654.

³³² İpşirli, "Hâcegân" *DİA*, c.14. Ankara, 1996, s. 430-431.

³³³ İsmail Nâmi Erbilek, "Eski Tarihler ve Müverrihler: Mustafa Nuri ve Eserleri", *Yeni Türk Mecmuası*, c.8, sayı 80 (Ağustos 1939), s. 314. *Hatıra-i Âtîf*, s. 80.

³³⁴ İ.E.M.K., c.1. s. 165

aldıktan sonra meclis-i vâlâ mektubi kaleminin serhalifesi görevinden başkâtiplik görevine tayin olunmuştur.³³⁵

Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nde Tanzimat döneminde kaç başkâtip görev yapmıştır? Bu başkâtiplerin önceki ve sonraki görevleri neydi? Başkâtiplik görevi ile birlikte başka bir görev veriliyor muydu? Bu soruların cevabı için aşağıdaki tabloyu oluşturduk.

Tablo: 4 Tanzimat Dönemi Mâbeyn Başkâtipleri

<i>Tanzimat Dönemi Mâbeyn Başkâtipleri (1832 1876)</i>					
<i>Başkâtip/Rütbesi</i>	<i>Kaçıncı Başkâtipliği Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görevde bulunduğu Tarihler</i>	<i>Sonraki Görevi</i>	<i>Aynı zamanda Yaptığı Görev</i>
Vassaf Efendi ³³⁶ ?	1	Sır Kâtibi	(1832-1837)	Maâdin-i Hümâyûn Emaneti ³³⁷	—
Sait Bey ³³⁸ ?	1	—	(1837-1839)	Baruthane Nazırlığı ³³⁹	—
Mehmed Tefvik Bey (Yazıcızâde) ?	1	—	(1839-Temmuz 1842) ³⁴⁰	—	—
Ali Şefik Paşa I/1 ³⁴¹	1.	—	(Temmuz 1842- Temmuz 1848) ³⁴²	Evkaf Nazırlığı ³⁴³	—

³³⁵ *Hatıra-i Âtîf*, s. 37.

³³⁶ Süreyya, a.g.e., c.5, s. 1654.

³³⁷ BOA, HAT.746/35263B, 11 B 1253/11 Ekim 1837.; Bkz. Lûtfî Tarihi, c.5, s. 910.

³³⁸ Süreyya, a.g.e., c.5, s. 1445.

³³⁹ Lûtfî Tarihi, c. 6, s. 1068.

³⁴⁰ Kuneralp, a.g.e., s. 105.

³⁴¹ Bu simge; Rütbe-i ula sınıfı ula için kullanılacaktır.

³⁴² Kuneralp, a.g.e., s. 65. Başkâtip Ali Şefik Bey'in 20 Ocak 1844 tarihinde rütbe-i ûlâ sınıfı saniye olan rütbesi sınıf-ı ûlâya terfi olunmuştur. Bkz. BOA, İ.DH.82/4127, 29 Z 1259/20 Ocak 1844.

³⁴³ Lûtfî Tarihi, c.8, s. 1260.

Ferid Efendi I/I	1	Mabeyn İkinci Kâtibi	(Temmuz 1848- Ocak 1855) ³⁴⁴	Serasker Müşteşarı ³⁴⁵	—
İsmail Hakkı Paşa I./I	1	Mâbeyn Kâtibi	(Ocak-1855- 1861) ³⁴⁶	Sadaret Müşteşarlığı ³⁴⁷	—
Mehmed Emin Bey (Bursalı) I/I	1	—	(Kasım 1861-Ocak 1863) ³⁴⁸	Emin Bey (11 Ocak 1863) Meclis-i Vâlâ Azalığı ³⁴⁹	—
Mustafa Nuri Paşa (Mansurizade) I/I	1	Meclis-i Vâlâ Başkâtibi	(Ocak-Kasım 1863) ³⁵⁰	Sadaret Müşteşarı (Kasım-1872- Mayıs 1873) ³⁵¹	—
Mehmed Emin Bey I/I	2	—	(1863 -1871) ³⁵²	—	—
Halimi Hilmi Bey I/I	1	Mâbeyn İkinci Kâtipliği	(Eylül-1871-13 Ekim-1872) ³⁵³	—	—
Ali Rıza Refik Bey Bala	1	Mabeyn-i Hümâyûn Nazırı	(13 Ekim 1872 Eylül 1873) ³⁵⁴	Temyiz Hukuk Riyâseti	Ceyb-i Hümâyûn İdaresi

³⁴⁴ Kuneralp, a.g.e., s.13.

³⁴⁵ Lûtfî Tarihi, c.9,s.113.

³⁴⁶ Lûtfî Tarihi, c. 9. s. 33. Ocak 1855- 1861.

³⁴⁷ İ.DH.481/32396, 20 CA 1278/23 Kasım 1861.

³⁴⁸ Kuneralp, a.g.e., s. 97. Emin Bey'e sahip olduğu rütbe-i ûlâ sınıfı saniye, ûlâya terfi olunmuştur. Bkz. İ.DH.485/32732. 10 Ş 1278/10 Şubat 1862.

³⁴⁹ BOA, İ.DH.501/34089, 20 B 1279/11 Ocak 1863.

³⁵⁰ İsmail Nâmi Erbilek, "Eski Tarihler ve Müverrihler: Mustafa Nuri ve Eserleri", *Yeni Türk Mecmuası*, c.8, (Ağustos 1939), s.314.; *Hatıra-i Âtîf*, s. 80.

³⁵¹ Kuneralp, a.g.e., s. 110.

³⁵² Kuneralp, a.g.e., s. 110.

³⁵³ Kuneralp, a.g.e., s.76.

³⁵⁴ *Hatıra-i Âtîf*, s. 113-114-116-117.; BOA, MB.İ. 29/3, 3 B 1290/27 Ağustos 1873.

Atıf Bey I/I	1	Mâbeyn Kâtipliği	(27Ağustos1873) ³⁵⁵	—	Hazine-i Hassa Nazırlığı(1875- 1876)
Sadullah Rami Paşa?	1	Ticaret Nazırı	(Haziran-Ağustos 1876) ³⁵⁶	—	—

Tanzimat döneminde Mâbeyn Başkâtâbet Dairesi'nde toplamda 12 başkâtip görevde bulunmuştur. Başkâtiplerin belirlenmiş bir görev süresi yoktur. Daha önce değindiğimiz gibi bu kişilerin başkâtâbet dairesine atanmadan önceki bürokratik tecrübeleri önemlidir. Nazırlık gibi üst düzey görevlerde bulunduktan sonra Mâbeyn Başkâtâbet Dairesi'ne başkâtip olarak atanan bürokratlar da vardı. Bunun yanı sıra ikinci kâtip ya da kâtiplerden biri başkâtip olarak tayin edilmekteydi. Başkâtiplik görevinden azledildikten sonra da üst düzey bir göreve atanıyorlardı. Mehmed Emin Bey, iki defa olmak üzere toplamda dokuz sene görev yaparak, en uzun süre başkâtiplik görevinde bulunan kişidir. Görev süresi en kısa süre olan V. Murad'ın başkâtibi Sadullah Rami Paşa'dır.

Genel teamüle göre başkâtiplere aynı anda iki görev verilmemektedir. Anlaşıldığı üzere ceyb-i hümayun sorumluluğu bir kereye mahsus olarak Refik Bey'e Hazine-i Hassa Nazırlığı da bir seferliğine Âtıf Bey'e verilmiştir. Bunun sebebi Hazine-i Hassa Nazırı Ferid Paşa'nın hasta olmasıdır.³⁵⁷

Mâbeyn başkâtipleri mülki rütbede bulunuyorlardı. Genel olarak başkâtiplerin rütbeleri ûlâ sınıfı; ûlâ olmak ile birlikte sadece Başkâtip Ali Rıza Refik Bey'in rütbesi bâlâdır.

Mâbeyn Başkâtâbet Dairesi'nin teşekkül ettiği 1832 senesine ait kâtip ismi tespit edemedik. Ancak 1833 senesinde ilk nüvesi oluşmaya başlayan kurumun kâtip sayısı ikidir. Bundan sonra kâtip sayısı yavaş yavaş Tanzimat dönemi için stabil hale gelip en fazla başkâtip ile birlikte altı kâtibe kadar çıkmıştır.

Kâtiplerin belirlenmiş bir görev süresi yoktu. Görevde yükselme kriteri ise ikinci kâtip başkâtip azledilince başkâtip olarak tayin edilebiliyordu. Diğer kâtiplerde

³⁵⁵ *Hatıra-i Âtıf*, s. 37.

³⁵⁶ Kunalalp, a.g.e., s. 65.

³⁵⁷ *Hatıra-i Âtıf*, s. 240.

bir üst dereceye yükseliyordu. Kâtipler tayin edildiklerinde genellikle kaçınıcı kâtiplik görevine atandıkları belirtiliyordu. “*Bu kere Mâbeyn-i Hümayûn-ı beşinci kitâbetine ta ‘yin buyrulmuş olan sa ‘âdetlü Ziya Bey ...*”³⁵⁸ şeklinde ifade ediliyordu.

En az iki yıl, en çok da on yıla kadar kâtiplik görevinde bulunan kâtipler vardı. Kâtiplikten başkâtipliğe terfi eden beş kâtip vardır. Mehmed Emin Bey altı yıl kâtiplik yaptıktan sonra dokuz yılda başkâtiplik yaparak toplamda 15 sene başkitâbet dairesinde görev yapmıştır.

Mâbeyn kitâbetine alınacak kâtipler rütbe-i sâlise ile tayin ediliyorlardı. Kâtip Ziya Bey Mâbeyn kitâbetine tayin olunduktan bir yıl sonra sahip olduğu sâlise rütbesi, sâniye terfi edilmiştir.³⁵⁹ Ancak 5 Ağustos 1848 tarihinde Mâbeyn kitâbetine tayin olunan Mehmed Bey’e bir yıl sonra rütbe-i üla sınıfı sâniye tevcih olunmuştur.³⁶⁰ Mâbeyn kâtiplerinin 1872 tarihine kadar terfi edebildikleri en yüksek rütbe rütbe-i üla sınıfı sânidir. Bu tarihten sonra mütemeyyiz rütbesi verildiği görülmektedir.³⁶¹

1.4.2. Başkâtip ve Kâtiplerin Tayin ve Azilleri

Padişahın yakınında istihdam ettiği ve güvendiği başkâtip ve kâtipler saltanat değişikliğinde görevden alınıyorlardı. Ancak bu durumun bazı istisnaları olabiliyordu. Sultan Abdülmecid (1839-1861) padişah olduktan sonra başkâtibi ve üç kâtipten ikisini azletmiş, sadece bir kâtibin görevine devam etmesine izin vermiştir. Fakat Sultan Abdülaziz (1861-1876) tahta çıktıktan sonra Başkâtip Hakkı Bey’in vazifesine devam etmesini istemiş, bütün kâtipleri ise azletmiştir.³⁶²

Ancak Tanzimat döneminde, sadrazamın Mâbeyn-i Hümayûn personeli üzerinde etkisi dikkate değerdir. Tayin ve azillerde belirleyici roller oynamışlardır. Tanzimat bürokratlarının lider kadrosunda olan Sadrazam Âli Paşa, padişahın sadece nazırlar ile ilgili atamalarda değil, kâtiplerin ve Mâbeyn’deki diğer personelin tayinleri için de kendisine danışmasını istiyordu.³⁶³ Vekiller Âli Paşa’nın izni olmadıkça

³⁵⁸ BOA, MB. İ 20/1, 6 RA 1281/9 Ağustos 1864.

³⁵⁹ BOA, İ. DH, 316/20421, 5 C 1271/23 Şubat 1855,

³⁶⁰ BOA, İ.DH.189/10625, 2 CA 1265/26 Mart 1849.

³⁶¹ İ.DH.501/34089, 30 B 1279/11 Ocak 1863.

³⁶² “*Başkâtip Hakkı Bey iffet ve istikametine mebni ipka olundu.*” bkz. *Hatıra-i Âtîf* s.68.

³⁶³ Findley, a.g.e., s. 144.

Mâbeyn'e gidemez, başkâtip ve başmâbeynci gibi Mâbeyn memurları azil ve tayin edilemezdi.³⁶⁴ Bu şekilde Mâbeyn personeli üzerinde etkisinin olmasının en iyi göstergesi kâtiplerden Ziya Paşa'nın, Âli ve Fuad Paşa'ya herkesçe bilinen muhalefetinden dolayı azledilmesidir.³⁶⁵

Yeni görev alan sadrazam Mâbeyn'de kendisiyle uyumlu çalışacak görevliler tayin ediyordu. Mahmud Nedim Paşa kâtiplerden Şevket ve Muhtar Bey'in görevden alınmasını sağlamıştır.³⁶⁶ Mithat Paşa ise sadrazam olduğunda Mâbeyn personeline düzenleme yaparak kâtiplerden birini serkurenalık görevine getirilmesini istemiş, sadarette görevli iki zatı kâtip olarak Mâbeyn'e göndermiştir.³⁶⁷ Aynı şekilde siyasi çekişmelerin Mâbeyn personeline yansımaya bir örnek de Rüştü Paşa sadrazam olduğunda başkâtip ile birlikte Mithat Paşa'nın isteği ile kâtip olarak atanan Namık ve Hamdi Bey'leri azlettirmiştir.³⁶⁸ Anlaşılabacağı üzere bu dönemde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi sadrazamlar Mâbeyn başkâtip ve kâtiplerini kendi istedikleri kişilerden seçiyorlardı.

Suistimali tespit edilen Mâbeyn görevlilerine yaptırımlar uygulanırdı. Sadrazam, Başkâtip Emin Bey'in Yanya taraflarındaki çiftliği uhdesine geçirdiğini tespit edip padişaha bildirmiştir. Bunun üzerine görevinden alınarak Kıbrıs'a sürgün edilmiştir.³⁶⁹

Mâbeyn-i Hümayûn'da görevli personel arasındaki çekişmeler başkâtibin azledilmesine sebep olabilmekteydi. Normal şartlarda ceyb-i hümayun sorumluluğu serkurenalara verilirdi. Ancak Başkâtip Refik Bey'e 13 Ekim 1872-Eylül 1873 tarihleri arasında ceyb-i hümayûnun sorumluluğunun verilmesi, serkurenanın ona karşı tavır almasına sebep olmuştu. Mısır Hıdiv'i İsmail Paşa'nın Mâbeyn-i Hümayûn'a gönderdiği hediyelerden Başkâtip Refik Bey'in alması gereken miktardan daha fazla hisse alması, serkurenanın bunu kendi lehine çevirmesine sebep olmuştur. Serkurenanın durumu padişaha arz etmesi üzerine Refik Bey görevinden azledilmiştir.³⁷⁰

³⁶⁴ İ.E.M.K., c.1.s.50-51.

³⁶⁵ İ.E.M.K., c.1. s. 165.

³⁶⁶ BOA, İ.DH.654/45478, 21 CA 1289/27 Temmuz 1872. ve bkz. *Hatıra-i Âtîf*, s. 107.

³⁶⁷ *Hatıra-i Âtîf*, s. 111.

³⁶⁸ *Hatıra-i Âtîf*, s. 114-115.

³⁶⁹ *Hatıra-i Âtîf*, s. 107., Bkz. İ.E.M.K. c. 1. s. 271.

³⁷⁰ *Hatıra-i Âtîf*, s. 116-117.

Ayrıca Sultan V. Murad tahta geçtikten sonra, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Âli ve Fuad Paşa'ya muhalefetinden dolayı azledilen Ziya Paşa başkâtip olarak tayin olunmuştu. Fakat biat resmi sırasında Ziya Paşa'nın olmaması ve Rüştü Paşa'nın Namık Kemal Bey'in getirilmesi konusunda ısrar etmesine rağmen sonuç alınmaması üzerine Rüştü Paşa, Defter-i Hâkani Nazırı Sadullah Bey'i çağırıp başkâtip olarak tayin etmiştir.³⁷¹ Sultan II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra Sadullah Bey'i azletmiştir.

Başkitâbet dairesine alınacak kâtiplerin tayin ve azil usulüne bakıldığında ise Mâbeyn kitâbetinde, kâtibe ihtiyaç olduğunda sadrazamdan dairede istihdam edilecek uygun vasıflarda kâtip istenirdi. Sadrazamın arz tezkiresi üzerine padişahın iradesi ile kâtip tayin edilirdi. Padişahın yakınında görev alacak kâtiplerin özellikle tecrübeli, iyi yetişmiş olmasının yanı sıra usul, erkan bilmelerinin ve belgelerin muhteviyatını ifşa etmeyecek kadar güvenilir olmalarına ehemmiyet veriliyordu.³⁷²

Mabeyn kitâbetine Hariciye, Amedi Kalemi ve Bâbîâli Tercüme Odası'ndan da kâtip istihdam ediliyordu. Hariciye Kâtibi Saffet Efendi, Sultan Abdülaziz ile birlikte şehzade ve sultanlara Faransızca dilini öğretmesi için tayin olunmuştu. Ayrıca sefaretlere de gönderilebilecekti.³⁷³ Amedi Kalemi önemli devlet işlerinin görüldüğü bir daireydi. Buraya diğer kalemlerden yetişmiş kâtipler alınırdı.³⁷⁴ Kâtiplerden Edhem Bey³⁷⁵ 5 Aralık 1842 tarihinde hastalığından dolayı Mâbeyn kitâbetinden ayrılmak zorunda kalınca yerine Amedi Hülefası'ndan Ferid Efendi Mâbeyn kitâbetine tayin edilmiştir.³⁷⁶ Aynı şekilde Mâbeyn kitâbetinde kâtip istihdamına ihtiyaç olduğunda 21 Şubat 1848 yine sadrazamın tavsiyesi ile Tanzimat'ın mimarı Mustafa Reşid Paşa'nın oğlu Amedi Divân-ı Hümayun Hulefası görevinde bulunan Mehmed Bey atanmıştır.³⁷⁷ Bâbîâli Tercüme Odası hulefasından Fehim Bey kâtip olarak tayin olmuştur. Muhtemelen dil bilmesi atanmasında etkilidir.³⁷⁸

³⁷¹ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, s. 157.

³⁷² BOA, Y.EE.48/21, (23 RA 1255/6 Haziran 1839)

³⁷³ BOA, İ.DH.114/5771; 29 Z 1261/29 Aralık 1845, Bkz. İ.E.M.K. a.g.e. s. 809-894.

³⁷⁴ Muzaffer Doğan, *Osmanlı Devleti'nde İçişlerinin Yönetimi: Sadaret Kethüdalığı (1730-1836)*, Ankara, Türk İdari Araştırmalar Vakfı, 2000, s. 23.

³⁷⁵ Sadrazamın yazdığı bir tezkirede 1848 Edhem Bey'in hala hanesinde ikamet ettiği meclis-i ahkâm-ı adliye azalığına tayin edilmesini önermektedir. Bkz. BOA, İ.DH. 169/8902, 25 R 1264/31 Mart 1848.

³⁷⁶ BOA, İ.DH.56/2781, 2 RA 1258/13 Nisan 1842.

³⁷⁷ BOA, İ.DH.177/9620, 5 N 1264/5 Ağustos 1848.

³⁷⁸ BOA, İ.DH.723/050463, 10 CA 1293/3 Haziran 1876.

Devlet kademelerinde önemli bir mevki olan Mabeyn kitâplığı görevinden azledildikten sonra da yine önemli görevlere getiriliyorlardı ki saray ikbal merdivenlerini tırmanmak için iyi bir kademeydi. Bunun en iyi örneklerinden biri de yukarıda bahsettiğimiz Saffet Efendi’de kâtiplik görevinden sonra Meclis-i Âli-i Tanzimat Azalığı’na tayin olmuştur.³⁷⁹ II. Abdülhamid döneminde ise sadrazamlığa kadar yükselmiştir.³⁸⁰ Kâtip Tevfik Bey 1845 senesinde Mâbeyn kâtipliği görevinden azledilerek Tophane Nazırlığı gibi önemli bir mevkiye atanmıştır.³⁸¹

1.4.3. Başkâtip ve Kâtiplerin Görevleri

Mâbeyn-i Hümayûn başkitâbetinde görevli başkâtip maruzatı padişaha takdim eder. Padişahın irade-i seniyyesini yazar veya iradesini alır müsveddeleri de kâtiplere yazdırırdı.³⁸² Yazılı iradelerin başkâtip tarafından tebliğ edilmesi bir kaide idi; ancak bazı durumlarda padişahın emri ile başkaları tarafından da tebliğ olunduğu da olurdu. Başkâtip ve ikinci kâtip başkitâbet dairesine sabah gelir ve gece maruzatın padişaha takdiminden sonra evlerine giderdiler.³⁸³

Yukarıda vazifelerini tanımladığımız başkâtip ve kâtiplerin Mâbeyn Başkitâbet Dairesi’ndeki asli ve sürekli görevleri dışında, padişahın görevlendirdiği durumlar da vardır. Başkâtipler tayin ve azledilme kararlarını tebliğ ile yükümlülerdi. Bu tayin ve azillerin bildirildiği zevat devletin önemli mevkilerde bulunan serasker, sadrazam, müftü, gibi devlet ricaliye. Özellikle de devletin en üst kademesinde görevli zatın karşısına çıkıp sadrazamlık mührünü istemek oldukça önemli bir mesele ve bunu yapacak zatın da duruşu ve kullanacağı dili bilmesi gerekirdi. Aynı şekilde ordu kumandanı konumundaki seraskere azledildiğini bildirmek vazifesi oldukça ehemmiyetliydi. Bundan dolayı da böyle külfetli bir görevi özellikleri seçilerek alınmış başkâtip, ya da sırası geldikçe görevlerine değineceğimiz başmâbeynci

³⁷⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir*, s. 39.

³⁸⁰ İ.E.M.K. a.g.e., s. 809-894.

³⁸¹ Lûtfî Tarihi, c. 8, s. 1191.

³⁸² (...sadrazam Mahmud Paşa’ya taraf-ı ‘acizanedan bâ-irade-i seniyye yazılan tezkirede...) bkz. Hatıra-i Âtîf s. 161.

³⁸³ Biren, a.g.e, s. 19-20.

yapardı.³⁸⁴ Padişah birçok konuyla ilgili sadrazama başkâtibi gönderdiği gibi sadrazam rahatsızlandığında hatırını sordurmak için de başkâtibi gönderirdi.³⁸⁵

Sadrazamlar, şeyhülislam ve vekilleri huzura başkâtip ya da serkurena çıkarırdı. Kapının önünde bulunan ziyaretçilerin yanında onlardan birinin beklemesi usuldendi.³⁸⁶ Padişah başkâtibi İstanbul'a gelen yabancı önemli devlet adamlarını resmi olarak padişah adına ziyarete gönderirdi.³⁸⁷ Ayrıca başkâtip vasıtasıyla Mısır valisine imtiyaz nişanı ve hediyeler gönderilirdi.³⁸⁸ İşkodra ihtilalinde Mâbeyn Başkâtibi Vassaf Bey durumu tetkik edip bilgilendirmesi için gönderilmiştir. Başkâtip Vassaf Bey'e bu hizmetlerinden dolayı nişân-ı iftihâr ihsan olunmuştur.³⁸⁹

Padişah başkâtipleri görevlendirdiği gibi Mabeyn kâtiplerine de bazı görevler verirdi. Kâtipler padişah tarafından sefaretlere ve yabancı devletlere gönderilebiliyordu. Kâtip Tevfik Bey'i Prusya kralı vefat edip yerine oğlu geçtiğinde taziye ve tebrik için gönderilmişti.³⁹⁰ Yine Tevfik Bey Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya hatt-ı hümayûn götürmesi için görevlendirilmiştir.³⁹¹ Padişah sadrazama gönderilecek hediyeleri Mâbeyn kâtipleri vasıtasıyla gönderirdi. Padişah sadrazam Rauf Paşa'ya hediye ettiği murassa enfiye kutusunu mabeyn kâtiplerinden Said Bey vasıtasıyla göndermiştir.³⁹²

Osmanlı Devleti'nde yeni tayin edilen sadrazama sadaret mührünü teslim etmek için merasim düzenlenirdi. Mâbeyn başkâtibinin sadaret alayındaki görevi ise sadrazam namzedi olan zat huzura çıkıp padişah'tan sadaret mührünü teslim aldıktan sonra alayla Bâbiâli'ye gider ve orada da sadaret hatt-ı hümayunu okunurdu. Mâbeyn başkâtibi bu fermanı bir kırmızı atlas kese içerisinde bulunduğu ve yeni sadrazam Bâbiâli'ye giderken maiyetinde bulunduğu halde bir elinde göğsünün en üst tarafında

³⁸⁴ Padişah Başkâtip Emin Bey'i sadaret mührünü iade etmesi için Sadrazam Fuad Paşa'ya göndermiştir. Bkz. Süleyman Kani İrtem, *Osmanlı Sarayı ve Harem'in içyüzü*, haz, Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 1999. s.129. *Hatıra-i Âtîf*, s. 105-141.

³⁸⁵ Lûtfî Tarihi, c. 13. s. 16.

³⁸⁶ *Hatıra-i Âtîf*, s. 108.

³⁸⁷ Mısır Hidiv-i İsmail Paşa darsaadete geldiğinde padişah başkâtibi bazı işler için ve hatırını sormak için göndermiştir. Bkz. *Hatıra-i Âtîf*, s. 105.

³⁸⁸ Başkâtip Şefik Bey Mısır'a gönderilmiştir. Bkz. Lûtfî Tarihi, c.8, s. 1251.

³⁸⁹ Lûtfî Tarihi, c.5, s. 853.

³⁹⁰ Lûtfî Tarihi, c.6, s. 1059.

³⁹¹ Lûtfî Tarihi, c.6, s. 1097.; Mâbeyn kâtipleri vasıtasıyla hatt-ı hümayûn gönderilmesine bir örnekte, Mâbeyn Kâtibi Ferid Efendi ahkâm-ı adliye meclisi reisi tayin olunan Rauf Paşa'ya hatt-ı hümayûn götürmüştür. Bkz. Lûtfî Tarihi, c.7, 1124.

³⁹² Lûtfî Tarihi, c. 4, s. 768.

taşıması ve itina ile muhafaza etmesi usuldendi. Sadrazam bir arabaya binmiş olarak arkasında süvariler olduğu halde önce deniz kıyısına, oradan da çiftte kayıklar ile Sirkeci İskelesi'ne; buradan genellikle bir ata veya bir arabaya binerek bir alayla Bâbîâli'ye giderdi. Yanında çoğu kez ya sadrazam ile beraber değişen veya görevine devam eden şeyhülislam bulunur ve gerek kayıkta gerek arabada Mâbeyn başkâtibi karşısında otururdu. Bâbîâli'de büyük bir hürmetle karşılanır, teşrifatçılar kendilerini karşılayıp divan odasına götürürlerdi. Başkâtip sadaret hatt-ı hümayunun içinde olduğu kırmızı atlas torbayı teslim ederek (alnına götürür) sadaret mektupçusuna verir, o da aynı ta'zimi ifa ederek hatt-ı hümayunu okurdu. Mabeyn başkâtibi sadrazamı tebrik ettikten sonra şeyhülislam ile birlikte meşihat dairesine giderdi. Aynı merasim orda da icra olunurdu. Sonra başkâtip saraya dönerdi.³⁹³

Ayrıca Başkâtip cuma selamlığında ve bayram alaylarında inzibat ve teşrifat tertibatının tam olduğunu padişaha bildirirdi. Bunun üzerine padişah bulunduğu yerden hareket ederek arabaya binerdi.³⁹⁴ Bunların dışında Mâbeyn'de başkâtibin sakal bırakma zorunluluğu vardı. Ancak mâbeyncilerin ve diğer personelin sakal bırakmalarına izin verilmiyordu.³⁹⁵

1.4.3. Başkâtip ve Kâtiplerin Gelirleri

Mâbeyn kitâbetinde istihdam edilen başkâtip ve kâtiplere tahsis edilen aylık maaş ve tayinat vardı. İlk dönemlerde maaşlar aylık olarak Mansure Hazinesi'nden verilmekteydi. 5 Nisan 1838 tarihinde başkâtibin maaş miktarı 20.000, kâtibin maaş miktarı 10.000 kuruştur.³⁹⁶

Başkâtibin ve kâtiplerin maaşlarında sonraki yıllarda, 1867'de, artış olduğu görülmektedir. Başkâtip Emin Bey'in maaşı: 30.000, İkinci Kâtip Hilmi Bey: 15.000, Üçüncü Kâtip Şevket Bey: 10.000, Dördüncü Kâtip Muhtar Bey: 7500 olduğu

³⁹³ Biren, a.g.e., s. 48-49, Tahsin Paşa, s. 51.

³⁹⁴ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 176.

³⁹⁵ Uşaklıgil, a.g.e., s. 130.

³⁹⁶ BOA, MAD. d. 8356, 21 S 1255/6 Mayıs 1839.

görülmektedir.³⁹⁷ Başkâtip ve kâtiplerin maaşları 1876'ya kadar yani bu dönemin sonuna kadar aynı miktarda kalmıştır.³⁹⁸

Başkâtiplere aylık ve günlük olarak tayinat tahsis edilirdi. Başkâtip Ferid Bey'e 15 Nisan 1850 tarihinde Ambarı Âmire'den verilen tayinat günlük olarak: ekmek, 40, odun 6 kile, kömür 30 kıyye; aylık olarak: pirinç 120, sade yağ 90 kıyye, bal 60 kıyye, şeker 30 kıyye, un 60 kıyye, zeytinyağı 60 kıyye, yağ mumu 60 kıyye, tuz 15 kıyye, nohut 15 kıyye, soğan 15 kıyyeydi.³⁹⁹ Kâtiplere tahsis edilen tayinat ise 1843 senesinde aylık olarak verilen miktar şöyledir: fülül 4 kıyye, tavuk 60 adet, kahve 15 kıyye, Eflak tuzu 57 kıyyedir.⁴⁰⁰

Başkâtip ya da kâtip azledildiğinde tayinatı yerine tayin olunan zata tahsis edilirdi.⁴⁰¹ Mâbeyn kitabetine kâtip tayin edildiğinde ise maaşı ve tahsis olunan tayinatı belirtilerek tayin olunurdu.⁴⁰²

Mâbeyn başkâtiplerine ve kâtiplere teşrifat gereği bazı hediyeler verilmekteydi. Padişah tarafından vekillere iltifat için vasıta olan kâtibe ve sadaret, müftülük gibi diğer görev değişimini bildiren hatt-ı hümayûnları götüren bâşkâtibe teşrifat gereği bir miktar para ve hediye verilirdi. Bu hediyeler padişahın izniyle vasıta olan personele verilirdi.⁴⁰³ Aynı şekilde vezir olan zata, Mâbeyn-i Hümayûn'da görevli bir personel tarafından menşur götürülürdü. Menşuru getiren personele hediye verilirdi. Gönderilen meblağ da Mâbeyn personeli arasında taksim edilirdi.⁴⁰⁴ Bunlar dışında başkâtip padişah tarafından İstanbul'a gelen yabancı önemli devlet adamlarını ziyarete gönderilir kaide gereği başkâtibe bir miktar nakit ve hediye verilirdi. Ancak bu hediyeler Mâbeyn-i Hümayûn'a ulaştıktan sonra padişahın izniyle başkâtibe verilirdi.⁴⁰⁵

³⁹⁷ BOA, HH.d. 735, s. 2, 16 ZA 1284/10 Mart 1868.

³⁹⁸ 1876 senesi başkâtip ve kâtiplerin maaşı için bkz. BOA, HH.d. 762, 27 M 1295/31 Ocak 1878.

³⁹⁹ BOA, C.SM.21/1055, 29 Z 1270/22 Eylül 1854.

⁴⁰⁰ BOA, MAD.d. 18951.,

⁴⁰¹ BOA, HH.d.404, 1288/1871. Bu defterde tayin olunana ve azl edilen kâtiplerin tayinatının verildiği pek çok örnek mevcuttur.

⁴⁰² BOA, MB.İ.29/19, 18 B 1290/11 Eylül 1873.

⁴⁰³ *Hatıra-i Âtîf*, s. 109.

⁴⁰⁴ Âtîf Bey, bu meblağın miktarının üçyüz lira olduğunu söyler. Ancak Nasır Paşa Mabeyn-i Hümayûn'a yedi bin altın göndermiştir. Bu paradan kendisine bin beş yüz lira verildiğini söylemektedir. Nasır Paşa'nın Mısır'dan Mâbeyn'e getirdiği hediyelerden başkâtibe iki top şal ile maşlah ve birkaç top kumaş verilmiştir. bkz. *Hatıra-i Âtîf*, s. 156.

⁴⁰⁵ *Hatıra-i Âtîf*, s. 116.

Mâbeyn-i Hümayûn personeline rikâb-ı hümayûn münasebetiyle “rikâbiye” adı altında senede iki kere hazineden sekiz bin kuruş tahsis edilmişti.⁴⁰⁶ Aynı şekilde serkurena, kurena ve başkâtip ve kâtiplere hicaziye olarak bohça verilmekteydi: Başkâtip Şefik Bey’e, İkinci Kâtip Ferid Efendi’ye, Üçüncü Kâtip Rıza Bey’e, Dördüncü Kâtip Saffet Efendi’ye, Beşinci Kâtip Halim Bey’e birer bohça verilmiştir.⁴⁰⁷

1.5.MÂBEYN TELGRAFHANESİ

Osmanlı İmparatorluğu’nda kullanılan ilk telgraf optik telgraftır. Bu telgraf 1828-29 Osmanlı- Rus savaşı esnasında kullanılmıştır.⁴⁰⁸ Ancak ilk elektrikli telgraf ise 1855 senesinde Kırım Savaşı sırasında ordu ile iletişim için kurulmuştur. İlk olarak da İstanbul Telgrafhanesi tesis edilmiştir.⁴⁰⁹

Mâbeyn-i Hümayûn Telgrafhanesi ise 31 Ocak 1868 tarihine kadar nöbetleşerek gelen telgraf memurlarıyla hizmet vermekteydi. Ancak her gün farklı memurların gelmesi karışıklığa ve işlerin düzenli olarak yürütülememesine sebebiyet vermekteydi.⁴¹⁰ Bunun üzerine serkurenanın hem masraf açısından hem de işlerin daha düzenli yürütülmesi için artık Mâbeyn Telgrafhanesi’nde düzenli memurların çalışması gerektiğini tavsiye etmesi üzerine düzenli memurların alınmasına karar verilmiştir.⁴¹¹ Telgrafhane işlerin daha süratle karara bağlanmasını sağlıyordu. Örneğin, Sarımsaklı nahiyesi halkı vergi vermemek için direnmişlerdir. Bunun üzerine vali tarafından bu durum rapor edilmiştir. Halkın bu tutumuna karşı tedbir içeren irade bir haftada

⁴⁰⁶ BOA, HAT. 759/35855. 29 Z 1255/4 Mart 1840.

⁴⁰⁷ BOA, MB. 5/45, 21 S 1263/8 Şubat 1847.

⁴⁰⁸ İrem Ceran, Nuran Kara Pilehvarian, “Osmanlı Devleti’nde Telgraf Mektebi/Fünûn-ı Telgrafiye/Telgrafhane-i Âmire Mektebi ve Eğitim Verdiği Binalar”, *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E- Dergisi*, c.10, say:1,(2023).s.4.

⁴⁰⁹ Semavi Eyyice, “İstanbul’da İlk Telgrafhâne-i Âmire’nin Projesi (1855)”, *Tarih Dergisi*, sayı,34 (1984), s. 62.

⁴¹⁰ BOA, İ.HR.230/13497, 24 L 1284/18 Şubat 1868.

⁴¹¹ BOA, İ.HR.230/13497, 24 L 1284/18 Şubat 1868.

çıkıştır. ⁴¹² Bu şekilde hem vilayetler ile hem de ordu ile hızlıca haberleşme sağlanıyordu.

Kurulan Mâbeyn Telgrafhanesi'ne ilk olarak bir müdür ve yanında çalışacak bir personel tayin edilmiştir. Müdürlük görevi Neşet Bey'e yanında çalışması için memur olarak da Mehmed Bey görevlendirilmiştir. ⁴¹³

Neşet Bey 1869⁴¹⁴ senesinden 1872 senesine kadar Beyoğlu merkez memurları arasında “*Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne Merkez Baş Memuru Neşet Bey*” olarak geçmektedir. ⁴¹⁵ Fakat 1872 tarihinde baş memur sıfatıyla Kemal Bey'in ismine rastlamaktayız. ⁴¹⁶ Nitekim Kemal Bey'in bir yıl kadar bu görevi yürüttüğü görülmektedir. Ancak 1873'den 1877 senesine kadar yine Neşet Bey'in ismi geçmektedir. ⁴¹⁷

Mâbeyn Telgrafhane Müdürü Neşet Bey 800 kuruş maaş, yanında memur olarak görevlendirilen Mehmed Bey ise 400 kuruş maaş ile göreve başlamıştır. ⁴¹⁸ Bu şekilde ilk nüvesi oluşmaya başlayan Mâbeyn Telgrafhanesi asıl önemini II. Abdülhamid döneminde kazanacaktır.

⁴¹² İlber Ortaylı, “Osmanlı Kançılıyasında Reform: Tanzimat Devri Osmanlı Diplomatiğasının Bazı Yönleri” *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalçık, Mehmed Seyitdanlıoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011. s. 395.

⁴¹³ BOA, İ.HR.230/13497, 24 L 1284/18 Şubat 1868.

⁴¹⁴ Devlet Salnamesi Def'a 24. s. 179.

⁴¹⁵ Devlet Salnamesi Def'a 24. s. 179.

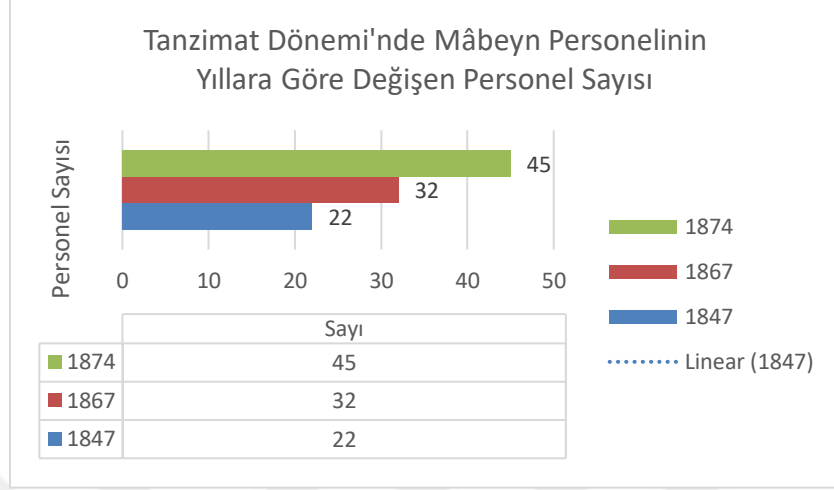
⁴¹⁶ Devlet Salnamesi Def'a 27, s. 198.

⁴¹⁷ Devlet Salnamesi Def'a 28. s. 226, Devlet Salnamesi Def'a 32. s. 324.

⁴¹⁸ BOA, HR.MKT.604/55, 11 ZA 1284/5 Mart 1868.

Aşağıdaki grafikte Tanzimat döneminde yıllara göre değişkenlik gösteren Mâbeyn personeli sayısı verilmiştir.⁴¹⁹

Grafik 1.

Grafikte görüldüğü gibi 1847 senesinde Mâbeyn Personeli sayısı 22 iken dönemin sonun da bu sayı 47'e kadar çıkmıştır.

⁴¹⁹ Devlet Salnamesi Def'a 1. s.43-44; Devlet Salnamesi Def'a 22, s. 33-34.; Devlet Salnamesi Def'a 29, s.33-34.

1.6.TANZİMAT DÖNEMİ MÂBEYN-İ HÜMÂYUN VE PERSONELİ PROFİLİ DEĞERLENDİRMESİ

II. Mahmud döneminde Mâbeyn-i Hümayun'un oluşmaya başladığı 1831-1839 yılları arasını ayrı değerlendirmeye tabi tutmak gerekir. 1839-76 yılları arasını ise farklı bir şekilde değerlendirmek gerekir. II. Mahmud'un 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasıyla başlayan reform ve merkezileştirme çabalarına yönelik uygulamalarından olan Enderun'a ait makam ve ünvanların lağvedilmesi, Osmanlı sarayında yeni bir dönemi başlatmıştır. Daha önceki gibi aynı ünvana sahip birçok görevli yoktur. Daha sade, kavram kargaşası olmayan her kurumun ve görevlinin vazifesi bellidir. Daha önceki dönemlerde birçok ricale verilen mâbeynci ünvanı ya da başmâbeynciye denk olarak verilen ünvanlar artık yoktur. Mâbeyn'in tek amiri Mâbeyn Müşiri onun altında serkurenalık makamı ve yazı işlerinin tamamıyla sorumluluğunda olan başkitâbet dairesi ve kâtipler ki Osmanlı tarihinde ilk defa Mâbeyn'de bir kâtiplik kurumu ortaya çıkmıştır. Birbirinden farklı ve mahiyeti belli olan kurumlar oluşturularak sarayda bu zümreler arası rekabeti en aza indirmiştir. Üstelik ağalık zümresi yerine yeni açılan mekteplerden mezun olan kişilerin Mâbeyn'e ve diğer devlet dairelerine alınması ile yeni bürokrat tipinin ilk nüvesi oluşmaya başlayacaktır. Mâbeyn-i Hümayun Nazırlığına yeni teşkil edilen müşirlik rütbesiyle askeri ve bürokratik anlamda üst düzey bir devlet adamını atayarak bu kurumu daha güçlü ve önemli bir hale getirmiştir. Mâbeyn'de ayrıca askeri yetkinliğe sahip bir yaverler zümresi oluşmuş bunlar da padişahın temsili açısından güçlü kılmak için yapılan önemli adımlardır. II. Mahmud'un 1839'da vefatından sonra ise Mâbeyn-i Hümayûn'u güçlendirmek için kurduğu sistem Abdülmecid dönemindeki güçlü bürokratların etkisi altına girdi. Bu dönemin Mustafa Reşid Paşa ve Âli Paşa gibi sadrazamlar Mâbeyn'in stratejik konumunda olan personelin görevlendirmelerinde etkiliydiler. Özellikle de başkâtip ve kâtiplerinin üzerinde tesirliydiler. Göreve atanma ve görevden alma neredeyse tamamıyla onların izniyle gerçekleşiyordu. Kâtip olma güçlü bir kalem erbabı olmayı gerektirdiğinden bu kalemiye sınıfının Mâbeyn'de varlığının kendi kontrolünde olmasını istiyorlardı. Bir anlamda Bâbîâli'nin saray ile olan güç dengesinde Mâbeyn'de kendilerine rakip olarak en çok kâtipleri görüyorlardı. Bundan dolayı nerdeyse her sadrazam değiştiğinde başkâtip ve kâtipler de değişiyordu. Sadrazamlar kendileri ile uyumlu ya da bir bakıma kendi müntesibatlarını başkitâbet dairesinde istihdam ediyorlardı.

Öte yandan başkitâbet dairesinde yeni bir kalemiye sınıfı oluşuyordu. Daha önceleri kalemiye sınıfı deyince akla Bâbîâlî gelirken artık Mâbeyn de oluşan bir kalemiye sınıfı vardır. Bu sınıf sonraki dönemde aralarında önemli mevkilere gelen devlet ricalini oluşturacaktır. Tanzimat döneminde Mâbeyn kâtipliği yapan Saffet Bey, II. Abdülhamid döneminde sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Yine bu dönemde kurena olan ve sonraki dönemde sadrazam mevkiine yükselen Cevad Bey ve Mâbeyn Müşiri İbrahim Edhem Paşa bunun örneklerindendir. Ya da daha görev yaptıkları zaman diliminde kariyer basamaklarını hızla tırmanmışlardır. Yine yüksek mevkilere serasker, nazır, valilik, kaptan-ı derya, mutasarrıflık gibi önemli konumlara gelmişlerdir.

Mâbeyn bu dönemde Mâbeyn Müşirleri açısından da hareketli bir dönemdir. Padişahın üzerinde etki kurabilen güçlü devlet adamları Mâbeyn'in amiri olan Mâbeyn Müşirliği görevine atanıyordu. Tanzimat döneminde Mâbeyn Müşiri'nin görev ve yetki sahaları oldukça geniştir. Aynı anda birçok üst düzey görevi yürütüyorlardı. Bu da yine padişahı etkileyebilme kabiliyetlerine bağlıydı. Özellikle de II. Mahmud'un vefatından sonra tahta çıkan Abdülmecid nispeten daha yumuşak huylu ve kolay tesir edilen bir padişah'tır. Keza Abdülaziz de ilk yıllarda bu etki altında Mâbeyn Müşiri atamıştır. Ancak fırsatını bulan padişah onları azletmekten de geri durmamıştır. 1871'de Âli Paşa'nın vefatından sonra padişah Mâbeyn personeli konusunda biraz daha etkin rol oynama fırsatı bulsa da siyasi çekişmeler Mâbeyn personelinin üzerinde etkisini sürdürmüştür. V. Murad'ın çok kısa süren saltanatı (30 Mayıs 1876-31 Ağustos 1876) da aynı şekilde Sadrazam Rüşdi Paşa ve Mithat Paşa'nın etkisiyle Mâbeyn personeli oluşturulmuştur. Ancak II. Abdülhamid dönemi her yönden Tanzimat döneminden farklı olduğu için biz bu dönemi ayrı bir bölüm olarak ve farklılıklarını da ortaya koymaya çalışarak ele alacağız.

Ayrıca saray artık Beşiktaş'ta olduğu için semt olarak da Beşiktaş ve Nişantaşı ön plana çıkmıştır. Artık Mâbeyn personelinin yani yeni devlet ricali için bu semtlerde yaşayacakları konaklar inşa edilmiştir. Bu açıdan da bu semtlerin statüsü değişecektir ki bir sonraki dönemde bu durum daha net olarak gözükcektir.

II. BÖLÜM

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN TEŞKİLATI VE PERSONELİ (1876-1908)

Bu bölümde Sultan II. Abdülhamid dönemi Mâbeyn-i Hümayûn'unu ayrı olarak ele almaya çalışacağız. Bunun nedeni Mâbeyn-i Hümayûn'un II. Abdülhamid döneminde Tanzimat dönemine göre Mâbeyn personeli bakımından oldukça genişlemesi ve işlevsel olarak da farklılıkların olmasıdır. II. Abdülhamid dönemi ve sonrasında Mâbeyn-i Hümayûn kurumları kaynaklarda daire olarak adlandırıldığı için bu kurumlar daire olarak başlıklandırılmıştır.

2.1. MÂBEYN MÜŞİRLİĞİ VE PERSONELİ

II. Abdülhamid tahta çıkmadan önce kendisini destekleyen Mithat Paşa ve Mehmed Rüştü Paşa'ya Mâbeyn'in stratejik görevlileri olan Mâbeyn Müşiri, serkurena ve başkâtibi onların istediği kişilerden seçeceği sözünü verir. Ancak Mâbeyn personeli padişahın en yakınındaki görevlidir. II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra Mâbeyn görevlilerini kendi güvendiği devlet ricalinden seçmiştir.⁴²⁰ Bu tavrının nedeni ise babası Sultan Abdülmecid ve amcası Sultan Abdülaziz döneminde Mâbeyn personeli üzerinde güçlü sadrazamların ve güçlü bürokratların belirleyici etkisi olmuştur. Bundan dolayı da Mâbeyn personelinin bir kısmı sık sık değişmiş ve bu güçlü devlet adamlarının etkisiyle Mâbeyn şekillenmişti. II. Abdülhamid bu konuda tahta çıktığı gibi otoriter davranmıştır. Padişahın bu politikasını sırası geldikçe örnekler üzerinden değerlendireceğiz.

Padişahın yakınındaki üst düzey bir mevkide bulunan ve Mâbeyn-i Hümayûn personelinin amiri olan Mâbeyn Müşirliği görevini bu dönemde iki önemli devlet adamı yapmıştır. Askeri kökenli olan bu müşirlerden biri İngiliz Askerî Akademisi'de

⁴²⁰ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev: Ali Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 69.

öğrenim görmüş olan Eğinli Said Paşa (İngiliz Said Paşa), diğeri ise Plevne Kahramanı olarak bilinen Gazi Osman Paşa'dır.

Eğinli Said Paşa, Tophane Nazırı Ahmed Fethi Paşa'nın damadı ve Sultan Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan ile evli bulunan Mahmud Celaleddin Paşa'nın eniştesidir. Ayrıca II. Abdülhamid'in ilk yaverlerindendir.⁴²¹ Dikkat çeken bir husus da Sultan II. Abdülhamid cülusundan önce Said Paşa'ya onu Mâbeyn-i Hümayûn'da görevlendirmek istediğini söyler. Ancak Said Paşa Mâbeyn-i Hümayûn'un kötü durumunu eleştirerek bu görevi kabul etmek istememiştir. Bunun üzerine II. Abdülhamid kendisini Mâbeyn-i Hümayûn'u ıslah etmesi için görevlendirmek istemiştir. Eğinli Said Paşa kendisine Mâbeyn ferikliği görevinin verilmesi şartıyla Mâbeyn'de görev almayı kabul etmiştir.⁴²² Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığı gün, 31 Ağustos 1876, fiili olarak göreve başlamış; resmî olarak da 1 Eylül 1876'da Mâbeyn Müşirliğine feriklik rütbesi ile tayin olunmuştur.⁴²³

Mâbeyn Müşirliğine atanan Eğinli Said Paşa'nın ilk icraatlarından biri hazırlanan anayasa metninin üzerinde çalışmasıdır. Özellikle de devletin resmî dilinin Türkçe olduğuna dair maddenin oluşmasında etkin oldu. Mithat Paşa'nın sadaret mührünün bir hadise çıkarılmadan alınmasını ve sürgüne gönderilecek gemiye bindirilmesini sağladı.⁴²⁴ Bunun yanı sıra padişahın yabancı diplomatlar ile görüşmelerinde tercümanlık görevini yerine getiriyordu.⁴²⁵

Eğinli Said Paşa, Mâbeyn Müşirliği görevini yürüttüğü sırada Osmanlı Devleti Rusya ile savaştaydı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgili birçok konuda II. Abdülhamid'e danışmanlık yapmıştır.⁴²⁶ Savaş esnasında Rus tehdidi altına giren İstanbul'u tehlikeden korumak için İngilizlerden yardım alarak İngiliz gemilerinin Marmara'ya girmesini sağladı. Aldığı bu önlem ile İstanbul'u Rus tehdidine karşı korudu.⁴²⁷ Savaş sırasında, 18 Temmuz 1877'de⁴²⁸, önce Bahriye Kaymakamlığına

⁴²¹ Michele de Grece, *II. Abdülhamid'in Yıldız Sürgünü*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1995, s.83.

⁴²² Davut Erkan, *II. Abdülhamid'in ilk Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hâtıratı (1876-1880)*, İstanbul; Bengi Yayınları, 2011.s, 13.

⁴²³ BOA, C.AS.1002/43820, 2 Ş 1293/2 Eylül 1876.

⁴²⁴ Kemal Beydilli, (Haz. Davut Erkan), *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hâtıratı, I-II (1876-1880)*, *Osmanlı Araştırmaları*, c. 37, sayı 37 (2011), s. 224.

⁴²⁵ *Eğinli Said Paşa Hâtıratı*, s. 14.

⁴²⁶ *Eğinli Said Paşa Hâtıratı*, s. 16-30.

⁴²⁷ Beydilli, a.g.e., s.224.

⁴²⁸ BOA, İ.DH. 751/61338, 8 B 1294/19 Temmuz 1877.

atanmıştır. Eğinli Said Paşa 11 Ocak 1878’de vezaret rütbesiyle Bahriye Nazırlığı görevine tayinin yanı sıra müşirlik rütbesi de verilmiştir. Mâbeyn Müşirliği görevi ile birlikte vezaret rütbesini de alarak padişahın yanındaki üst düzey bir konuma gelmiştir.⁴²⁹ Böylece Mâbeyn tarihinde ilk defa Mâbeyn Müşiri’ne vezirlik rütbesi de verilmiştir.

Ancak padişah, 18 Nisan 1878 ’de Osmanlı-Rus Savaşı (1877-78) sırasında uğranılan hezimetten dolayı gelen eleştirileri hafifletmek amacıyla bir kısım devlet adamlarının görevine son vermiştir. Bu süreçte de Said Paşa hem Bahriye Nazırlığından hem de Mâbeyn Müşirliğinden azledilmiştir. Ancak padişah aynı gün içerisinde Kurena Kazım Bey’i Said Paşa’nın konağına gönderip kendisine “*hasbe’l-îcâb*” görevden azlettiğini bildirmiştir. Nitekim bir hafta sonra Said Paşa’ya Mâbeyn Müdürü Ahmed Ağa’yı gönderip Mâbeyn-i Hümâyûn’a davet etmiştir. Said Paşa Mâbeyni Hümâyûn’a gidip huzura çıktığında padişah kendisine iltifat etmiştir. Said Paşa kendisine edilen bu iltifattan çok memnun kalmıştır.⁴³⁰

Anlaşıldığı kadarıyla Eğinli Said Paşa’nın ikbali çok uzun sürmemiştir. Mâbeyn Müşirliği görevine bir hafta sonra tekrar tayin olunan Eğinli Said Paşa, 20 Mayıs 1878’de Ali Suavi’nin düzenlediği Çırağan Baskınıyla padişahın nezdinde şüpheliler arasına girerek gözden düşmüştür. Yıldız Sarayı’ndaki askeri tedbirleri kasten geç aldırarak ile suçlanmıştır.⁴³¹ Bu olaydan sonra II. Abdülhamid ile görüşmüş ve Mâbeyn Müşirliği görevinden Adana valiliğine tayin olunacak iken bu görüşmeden sonra tayininden vazgeçilmiştir.⁴³² Ancak bu durum Said Paşa’nın azlini bir süre geciktirse de sonunda 9 Haziran 1878’de Mâbeyn Müşirliği görevine son verilmiştir.⁴³³

Eğinli Said Paşa’nın Mâbeyn Müşirliği’nden azledildiği gün 9 Haziran 1878’de Gazi Osman Paşa Mâbeyn Müşiri ve Hassa Müşiri olarak tayin olunmuştur.⁴³⁴ Böylece Hassa Müşirliği görevi tekrar Mâbeyn Müşiri’nin sorumluluğuna verilmiştir. II. Abdülhamid’in Gazi Osman Paşa’yı bu göreve tayin etmesinde en önemli etken Plevne’deki kahramanlığının yanı sıra başarıları ile herkesin teveccühünü kazanan

⁴²⁹ BOA, İ.DH.762/62141; 7 M 1295/11 Ocak 1878.

⁴³⁰ *Eğinli Said Paşa Hâtıratı*, s. 31.ve 214-215.

⁴³¹ *Eğinli Said Paşa Hâtıratı*, s. 32.

⁴³² BOA, İ.DH. 768/62601, 4 C 1295/5 Haziran 1878.; bkz. *Eğinli Said Paşa Hâtıratı*, s. 36.

⁴³³ *Eğinli Said Paşa Hâtıratı*, s. 224.

⁴³⁴ BOA, İ.DH.769/62657, 8 C1295/9 Haziran 1878.

böyle bir komutanı yanında tutma ve dışarıdan herhangi birileriyle görüşmesini engelleme isteğidir.⁴³⁵ Askerî tecrübesinden yararlanılan Gazi Osman Paşa, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda başmüfettiş sıfatıyla savaş yerine gönderilmiştir. Alınması gereken tedbirleri raporlar halinde padişaha bildirmiştir.⁴³⁶ Yine Evkaf Nezaretinde görülen bazı suistimalleri tahkik etmesi için görevlendirilmiştir.⁴³⁷

Gazi Osman Paşa'ya 11 Temmuz 1878'de yaver-i ekremlik ünvanı da verilerek bulunduğu makamın temsiliyet gücü daha da artırılmıştır.⁴³⁸ Serasker Ali Galip Paşa'nın vefatı üzerine Gazi Osman Paşa serasker görevine tayin oldu. Ancak kısa bir süre seraskerlik vazifesini yaptı. 4 Eylül 1891'de seraskerlik görevinden azledildi.⁴³⁹ Padişah, Gazi Osman Paşa'yı cuma selamlığı, bayram ve mevlit alaylarında arabada karşısına oturturdu.⁴⁴⁰ Bir diğer vazifesi de bayramlarda muayede alayında⁴⁴¹ tahtın yanındaki saçağı tutmaktı.⁴⁴² Mâbeyn Müşirliği Gazi Osman Paşa'nın Nisan 1900 senesinde vefat etmesiyle yerine kimse tayin edilmeyerek lağvedilmiştir.⁴⁴³

Ancak hem kurenalık vazifesi hem de ikinci kâtiplik görevini aynı anda yürüten İzzet Holo Paşa 31 Ağustos 1904'de padişaha verdiği bir arizada Hicaz Demiryolu yapılırken yaptığı hizmetlere mukabil Mâbeyn Müşiri görevinin kendisine verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine II. Abdülhamid, Hicaz Demiryolu yapılırken yaptığı hizmetlere karşılık kendisine imtiyaz nişanı verdiğini söyleyerek bu isteğini reddetmiştir.⁴⁴⁴

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn Müşiri'nin 11 Ocak 1879'da Hazîne-i Hassa'dan aldığı maaş 45.000 kuruş olmuştur.⁴⁴⁵ Burada dikkat çeken bir husus da

⁴³⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.1. sayı:1 (1983), s. 57.

⁴³⁶ M. Metin Hülagü, "Gazi Osman Paşa", *DİA*, c.13, İstanbul, 1996, s. 464-465. Bkz.BOA, Y.PRK. MM. 1/87, 29 Z 1314/1 Mayıs 1897.

⁴³⁷ BOA, Y.PRK. MM. 1/83, 11 C 13131/29 Kasım1895.

⁴³⁸ BOA, MB.İ.45/128, 11 B 1290/4 Eylül 1873.

⁴³⁹ Cevdet Paşa, *Tezâkir*. s.278.

⁴⁴⁰ *Eğimli Said Paşa Hâtıratı*, s. 14 ve 210; Tahsin Paşa, a.g.e, s. 22.

⁴⁴¹ Muayede Alayı: Osmanlı'da dini bayramlar devlet töreniyle kutlanırdı. Bayramlarda padişahın devlet ricali ile bayramlaşmasıdır. Geniş bilgi için bkz. Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012.

⁴⁴² Tahsin Paşa, a.g.e., s, 22. Örikağasızâde, s. 139.

⁴⁴³ Hülagü, a.g.m., s.465.

⁴⁴⁴ İzzet Paşa'nın arzısı için bkz. BOA, Y.EE.14/104, (19 CA 1322/31 Ağustos 1904.; Ayrıca bkz. *Abdülhamid'in Kara Kutusu Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri*, haz: İbrahim Küreli, c.I, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 408.

⁴⁴⁵ BOA, MB. İ.49/153, 17 M 1296/11 Ocak 1279.

Tanzimat döneminde Mâbeyn Müşirleri'nin maaşı 75.000 kuruştur. Bu dönem maaşlarının daha düşük olduğu görülüyor. Padişah diğer Mâbeyn mensuplarına ihsanlarda bulunduğu gibi Mâbeyn Müşirleri'ne de ihsanda bulunurdu. II. Abdülhamid, Eğinli Said Paşa'ya senelik 50.000 kuruş gelir getirecek bir sehm (pay) ihsan etmiştir.⁴⁴⁶ Gazi Osman Paşa'ya da diğer Mâbeyn üst düzey personeli gibi Beşiktaş'ta konak tahsis olunmuştur.⁴⁴⁷

Çalışmamızın bu kısmında Mâbeyn Müşirliğine bağlı kurulan Mâbeyn Islahat Komisyonu ve Mâruzat-ı Rikâbiye Dairesi ele alınacaktır.

2.1.1. Mâbeyn Müşirliğine Bağlı Kurulan Mâbeyn Islahat Komisyonu

Daha önce de değiniğimiz üzere II. Abdülhamid, Eğinli Said Paşa'ya Mâbeyn Ferikliği görevini teklif ettiğinde Eğinli'nin Mâbeyn'in kötü durumunu eleştirmesi üzerine Padişah kendisini Mâbeyn-i Hümayûn'u ıslah etmesi için görevlendirmek istediğini söylemişti. II. Abdülhamid de mali konularda israfı önlemek gayesinde olduğundan Mâbeyn'de gereksiz harcamaların kontrol altına alınmasını istiyordu. Eğinli Said Paşa Mâbeyn Müşirliği görevinden azledilmeden önce muhtemelen Mayıs-Haziran 1878'de Mâbeyn Müşirliği altında Mâbeyn Islahat Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun görevi yedi maddeden oluşan bir nizamname ile belirlenmiştir.⁴⁴⁸ Hazırlanan nizamname gereğince komisyon cuma günü hariç her gün saat beşte toplanacaktır. Komisyonun görevi şu şekildeydi: Mâbeyn-i Hümayûn ve Mâbeyn'e bağlı daire ve şubeler tetkik ve teftiş edilecektir. İhtiyaç halinde dairenin reisi ya da personeli davet etmek ya da komisyondan birini veya birkaçını dairenin durumunu tetkik etmek için gönderebilecektir. Gerekliği şekilde yazılı ya da sözlü olarak personelden bilgi alabilme yetkisine sahiptir. Bu dairelerin gereksiz masrafları azaltılacak ve her daire için de gerekli görülen kurallar konulacaktı. Mâbeyn'in ve bütün dairelerinin ve Mâbeyn'e bağlı olan şubelerin harcamalarının usul ve kanunları tarafsızca belirlenecektir. Komisyonun icra mazbataları Mâbeyn-i Hümayûn Müşiri vasıtasıyla padişaha sunulacaktır. Padişahın iradesi ile kararlar uygulanacaktır.

⁴⁴⁶ *Eğini Said Paşa Hâtrâtı*, s. 230.

⁴⁴⁷ BOA, HH.d.27830. 29 RA 1312/30 Ekim1894.

⁴⁴⁸ Mâbeyn-i Hümayûn Islahat Komisyonu nizamnamesi için bkz. BOA, Y. EE. d. 945; 1295/1878; BOA, Y.EE. 112/15, 6 R 1327/27 Nisan 1909.

Komisyonunda kararlar oylanıp çoğunluğun kararı uygulanacaktır. Ancak komisyon üyelerinin oyları eşit olduğunda komisyon reisinin oyu iki sayılacak, komisyon reisinin olmadığı zamanlarda reisi-i sâninin (komisyon başkan yardımcısı) oyu iki sayılacaktır. Komisyonun kararları okunup tasdik olunduktan sonra da daha sonraki kararlara emsal teşkil etmesi için zabıt tutulacaktır. Komisyon birinci reisi ve ikinci reisten başka, yedi aza, iki kâtip, bir de kâtip muavinininden oluşacaktır. Mâbeyn Başkâtibi Ali Fuat Bey komisyonun azaları arasındadır. Kurenayı Sâni Osman Bey’e de Reisi Sâni görevi verilmiştir.⁴⁴⁹

Öncelikle geniş ve kapsamlı bir ıslahat programı için Hazine-i Hassa, Mâbeyn-i Hümâyûn içerisindeki daireler, Mâbeyn’e bağlı daireler ve şubeler ile yazışmalar başlamıştır. Her bir dairede çalışan personelin isimleri, maaşları ve elbise masraflarının kayıtlı olduğu defterlerin gönderilmesi istenmiştir. Eğer personelden herhangi birisine bir vakıftan tayinat ya da maaş tahsis edilmiş ise bu konular ile ilgili bilgilerinin ilave edilerek komisyona bildirilmesi istenmiştir.⁴⁵⁰

Mâbeyn Islahat Komisyonu ilk olarak *Istabl-ı Âmire*⁴⁵¹’den başlamıştır. Istabl-ı Âmire için hususi bir heyet tayin edilmiştir. Komisyonun azası olan Miralay Tahir Bey Istabl-ı Âmire’nin ıslahına dair bir layiha hazırlamıştır. Yapılan tahkikat sonucunda gereğinden fazla memur ve hademe sayısı olduğu anlaşılmıştır. Bunların maaşlarının, tayinat ve elbiselerinin de yeniden tanzim olunması gerektiği görülmektedir. Yapılan önemli tespitlerden biri de Istabl-ı Âmire başkîtâbetinin görevinin hesapların görülmesi olduğu; ancak görevini gerektiği gibi yerine getirmediğidir. Bundan dolayı da kitâbetin ünvanı muhasebeye çevrilmiştir. Müdüre yardımcı olması için kabiliyetli bir müdür muavini tayin edilmesi uygun görülmüştür. Istabl-ı Âmire personelinin vazifelerini düzenlemek için yeni bir nizamname hazırlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca personel sayısında ciddi bir tensikat yapılmış ve iki yüz altı personelin emekliye ayrılmasına karar verilmiştir. Istabl-ı Âmire’den bazı kimselere verilen yemek ve tayinatın masrafı bundan böyle Hazine-i Hassa’dan ita edilecektir. Personelinin üniformalarında da değişiklik yapılmıştır. Daha önce

⁴⁴⁹ BOA, Y.EE.d. 945, s.3

⁴⁵⁰ BOA, Y.EE.d. 945.

⁴⁵¹ Istabl-ı Âmire: Saray hayvanlarına ve bunların takımlarına, bu hayvanların bakım ve yetiştirilmelerine ait işleri gören teşkilat ve bulundukları yer. Bkz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2011. s.301.

sırmalı olarak hazırlanan elbiseleri bundan böyle daha uygun olan bir kumaştan yapılacaktır. Istabl-ı Âmire hademelerinin kıyafetlerinin diğer personelden farklı olmasına karar verilmiştir. Beyaz yakalı çukadan ve üzerine de bir numara konulmasına karar verilmiş ve faytoncuların cuma resmi için farklı üniforma kullanma usulü de kaldırılmıştır.⁴⁵²

Komisyonunda alınan önemli kararlardan biri de Istabl-ı Âmire için alınacak olan eşyaların artık perakende değil de bir yıllık toptan alınması ve yapılan harcamaların dökümlerinin Hazine-i Hassa'ya gönderilmesidir. Istabl-ı Âmire müdürü askeriyeden tayin olunacak ise maaşı askeriyeden tahsis edilecekti. Ancak mülkiyeden atanacak müdür ve müdür muavinine Hazine-i Hassa'dan maaş verilecektir. Kadın efendilere ve Harem-i Hümayun ağalarının hayvanlarına tayin olunan yem miktarının bedelinin bir kısmı Maliye Hazinesi ve kalan belli bir oranda da Hazine-i Hassa'dan verilecektir. Bu şekilde Hazine-i Hassa'nın mali yükü hafifletilmeye çalışılmıştır.⁴⁵³

Bu ıslahatlar Istabl-ı Âmire'deki hayvanları da kapsamış ve kullanılan hayvanların sayısının da lüzumundan fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca şehzadelerin ve Mâbeyn personelinin Istabl-ı Âmirede'ki ihtiyaç fazlası olan hayvanların sayısında da tasarrufa gidilmiştir. Böylece elbise, maaş, erzak ve yem tayinatından önemli ölçüde tasarruf sağlanmıştır. Bu şekilde Istabl-ı Âmire mali ve personel bakımından esaslı bir düzenlemeye tabi tutulmuştur.⁴⁵⁴

Istabl-ı Âmire'den sonra komisyonun ikinci olarak ıslah ettiği birim Matbah-ı Âmire'dir.⁴⁵⁵ Ancak Matbah-ı Âmire'nin büyüklüğü ıslahının kısa zamanda olmasını zorlaştıracaktır. İlk adım olarak ramazan ayının yaklaşmasından dolayı Mâbeyn'de yapılacak iftarlar için öncelikle bazı tasarruf tedbirlerinin alınması uygun bulunmuştur.⁴⁵⁶ Yapılan düzenlemede ramazanda personele mahsus olan kaşık, tabak, havlu, reçel gibi özel eşyaların kullanma usulü ve tayinat lağvedilerek her akşam kilerden gerektiği kadar iftar takımının kullanılması uygun görülmüştür. Ramazan ayı

⁴⁵² BOA, Y.EE.d. 945, s. 9.

⁴⁵³ Askeriyeden atanacak Istabl-ı Âmire müdürünün maaşı 5000 kuruş olacaktı. Mülkiyeden atanacak müdüre ise 7500 kuruş maaş verilecektir. Müdür muavinine ise 2500 kuruş maaş tahsis edilecektir. Bkz. BOA, Y.EE.d. 945, s. 8.

⁴⁵⁴ Istabl-ı Âmire'den yapılan tasarrufun miktarı toplamda senelik beş milyon seksen bir bin sekiz yüz yetmiş üç kuruştur. BOA, Y.EE.d. 944.

⁴⁵⁵ Matbah-ı Âmire: sarayın genel mutfağına verilen isimdir. Bu mutfakta her gün saray ekânının yiyecekleri pişirdi. Bkz. Ünal, a.g.e., s.448.

⁴⁵⁶ BOA, Y.EE.d. 945.

dışında sofralarda özel kiler takımları kaldırılmıştır. İkinci adım ise Beşiktaş'tan Yıldız Sarayı'na yemeklerin gelmesi, lezzetinin bozulmasına ve tablakârların suistimaline sebep olmaktadır. Bunu önlemek için de Yıldız Sarayı'nın mutfağının yanında bir mutfak inşa edilmesine karar verilmiştir. Mâbeyn personelinin yemekleri bu mutfakta pişirilecektir. Bu mutfaktan şehzadeler için yapılacak yemek ve verilen erzak artık Hazine-i Hassa'nın yerine Maliye Hazinesi'nden karşılanacaktır.⁴⁵⁷ Topkapı Sarayı'nın Harem mutfığı, teberdar ve Enderun-ı Hümâyûn mutfığı birleştirilip bunların idaresi de Hazine-i Hümayun Kethüdalığı nezaretine verilmiştir. Matbah-ı Âmire'den personele tahsis olunan yemeğe de bir düzenleme getirilmiştir. Tablakârlara da bundan böyle yemek verilmeyerek yemek masrafları için maaşlarına yüz kuruş ilave edilmiştir.⁴⁵⁸ Bunların yanı sıra tayinatı usulü de düzenlenmiştir. Matbah-ı Âmire'den yemeği verilen Seretbba-i Mavroni Paşa'ya ve Mâbeyn-i Hümayûn eczacılarına Matbah-ı Âmire'den yemek gönderilmeyecektir. Artık tayinatları erzak olarak verilecektir.⁴⁵⁹ Ancak Hazine-i Hassa personeline verilen et ve ekmek tayinatı usulü lağvedilmiştir.⁴⁶⁰ Ayrıca Enderun-ı Hümâyûn dairesine bağlı sebze kayıkçılarına ve hamallarına daha önceleri Topkapı Sarayı'nın mutfağından yemek veriliyordu. Bunlara verilen yemek usulü de kaldırılmış ve bundan sonra erzak olarak verilecektir. Böylece mutfağın giderlerinde tasarrufa gidilmiştir. Diğer bir düzenleme de mabeyne alınan ekmek ile ilgilidir. Serkilari nezaretinde has fırınlardan imal edilen ekmeklerden numune alınıp usulüne uygun üretim yapılıp yapılmadığı tetkik edilecekti. Bundan sonra da Mâbeyn personelinin ihtiyacı kadar ekmek imal edilecektir.⁴⁶¹

Mâbeyn Islahat Komisyonu'nun yeniden yapılandığı diğer bir birim de Enderun-ı Hümâyûn'dur. Enderun-ı Hümâyûn'da bilindiği üzere daha önce de çeşitli devlet adamları yetişmiştir. Ancak sonraları mevcut hademenin emir, talim ve terbiyesinin düzenli bir şekilde yapıldığı bir okul konumundaydı. Enderun-ı Hümâyûn'da yerleşik usul ve kaideler tadil edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucu burada eğitim gören öğrencilerin de sayısı ihtiyaç duyulandan daha fazladır. Enderun-ı Hümâyûn'un 256 personeli vardır. Bu sayı 122 personele, neredeyse yarı yarıya,

⁴⁵⁷ BOA, Y.EE. d. 944. s. 11.

⁴⁵⁸ BOA, Y.EE. d. 944. s. 12.

⁴⁵⁹ BOA, Y.EE.d. 945, s. 23.; BOA, Y.EE.d. 946. s. 9.

⁴⁶⁰ BOA, Y.EE.d. 946.s. 3.

⁴⁶¹ BOA, Y.EE.d. 944. s.12.

indirilmiştir. Padişahın iradesi olmadıkça artık Enderun-ı Hümâyûn'a bir kişi dahi kabul edilmeyecektir. Bunun yanı sıra Enderun-ı Hümâyûn'un içerisinde olan okulda da düzenlemeye gidilmiştir: Bu okuldaki mezun olanların da padişahın hizmetine dahil olacakların dışında kalanlar ise askeri mektepler ve Mekteb-i Mülkiye'ye kabul edilmeleridir. Öğrencilerin bu okullara kabul edilme şartları da belirlenmiştir. Buna göre bu okullara kabul olacak öğrencilerin iki yıldan en fazla on beş yıla kadar eğitim görmüş olmaları gerekmektedir. Ancak Enderun-ı Hümâyûn'da on beş yılı dolduranlar ise bu düzenlemenin dışında kalacak ve yaşlı kabul edilecektir. Bu personelden yaşlı ve kabiliyetsiz olanlar da emekli edilecektir. Bunların dışında okullara kabul edilemeyecek ve yaş bakımından uygun öğrencilere ise kabiliyetlerine göre bir devlet görevi ya da serçavuşluk görevi verilmesine karar verilmiştir.⁴⁶²

Ayrıca Enderun-ı Hümâyûn'da sınıf usulü uygulamaya konulmuştur. Göreve devam edecek olan 122 personel dört sınıfa ayrılarak maaşları yeniden düzenlenmiştir. On personelden oluşan birinci sınıf 300, ikinci sınıf 250, üçüncü sınıf 200 ve 90 personelden oluşan dördüncü sınıfın maaşı ise 150 kuruş olarak belirlenmişti.⁴⁶³ Bu yeni düzenlemeyle Enderun-ı Hümâyûn'da personel arasındaki görev ve maaş karışıklıkları sona ermiş ve daha istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur.⁴⁶⁴

Aynı şekilde *Hırka-i Saadet* personelinin düzeni de Enderun-ı Hümâyûn personeli gibi belli bir standart çerçeveye oturtulmuştur. *Hırka-i Saadet* personeli her biri onar kişiden oluşmak üzere dört sınıfa bölünmüştür. Birinci sınıf 550, ikinci sınıf 500, üçüncü sınıf 450, dördüncü sınıf 400 kuruş maaş alacaktı. Bu personelden yaşlı olan 13 kişinin uygun bir maaşla emekli edilmesine karar verilmiştir. Bu personelin yerlerine ise Enderun-ı Hümâyûn hademesinden en kıdemli ve uygun ricalin alınmasına karar verilmiştir.⁴⁶⁵

Diğer birimlerde olduğu gibi *Hazine-i Enderun-ı Hümâyûn*⁴⁶⁶ personelinin de sayısında da tensikat yapılmıştır. Öncelikle yaşlı hademeler emekli edilerek personelin sayısı yüz yirmiye indirilmiştir. Bu personelden çocuk yaşta olanlar diğer askeri

⁴⁶² BOA, Y.EE.d. 945, s.18.

⁴⁶³ BOA, Y.EE.d.945, s. 19.

⁴⁶⁴ BOA, Y.EE.d.945, s. 19.

⁴⁶⁵ BOA, Y.EE.d. 945, s. 19.

⁴⁶⁶ Hazine-i Enderun-ı Hümâyûn'un yapısı ile ilgili birinci bölümde açıklama yapılmıştır.

mekteplere yazdırılmıştır. Teberdârların⁴⁶⁷ (baltacılar) sayısı da 57'den 31'e indirilmiştir. Hazine-i Hümayun Kethüdalığı'ndan esvabi odası için gönderilen kırtasiye masrafları ve benzeri giderlerin artık Hazine-i Hassa'ya devredilmesine karar verilmiştir. Ancak Hazine-i Hassa'nın bütçesini aşan giderler yine Hazine-i Hümayun Kethüdalığı tarafından ödenecektir. Hazine-i Hümayûn personeli ve Hırka-i Şerif personeline tahsis olunan hastanenin artık kullanılmamasına karar verilmiştir. Bu personel Âsâkir-i Şahane Hastahanesi'ni kullanacaktır. Ayrıca *sim sakalığına*⁴⁶⁸ ihtiyaç kalmadığı için sim sakası olan iki görevli de emekli edilmiştir. Yapılan önemli bir düzenleme de *Ak Ağalar Ocağı*⁴⁶⁹ ile ilgilidir. Bu ocağın lağvı gündeme geldiyse de sayıları on personele indirilmiştir. Böylece Hazine-i Hümayun dairesinin bütün birimleri ıslah edilmiştir.⁴⁷⁰

Mabeyn-ı Hümayûn Islahat Komisyonu'nun düzenleme yaptığı önemli bir birim de *Dolmabahçe, Çırağan ve Topkapı Sarayları*'ndaki saray kapılarında görevli kapıcılar ile ilgilidir. Saray kapılarında kapıcı bulundurmanın artık gereksiz olduğuna karar verilmiştir. Bundan dolayı da Kapıcılar Müdürlüğü lağvedilmiştir. Bu saray kapılarının muhafazası Âsâkir-i Şahane'nin nezaretine verilmiş ve açıkta kalan kapıcılar uygun bir maaşla ile emekliye ayrılmışlardır. Kapıcıların yaptıkları hizmetlerin de mabeyn müdürlülüğünün sorumluluğuna verilmesine karar verilmiştir.⁴⁷¹

Islahat Mabeyni Hümayûn ve Mâbeyn'e bağlı olan bütün birimleri kapsıyordu. Bütün birimler titizlikle incelenmiş ve her bakımdan israfın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Saraylar için kullanılan su boruları ile ilgili de bir karara varılmıştır. Ortaköy ve yakınındaki meyve bahçelerinin ve çiçeklerin sulanması için kullanılan su boru hatları devre dışı bırakılıp, sadece Yıldız Saray'ı ve Beylerbeyi'ne ait su borularının kullanımına karar verilmiştir.

⁴⁶⁷ Baltacılar: diğer adları da teberdardır. Klasik dönemde seferde yol açmak için kullanılmıştır. Bunların bir kısmı zülüflü baltacılar da olarak saray hizmetlerine verilmiştir. Bkz. Ünal a.g.e., s.83.

⁴⁶⁸ Sim sakalığı: gümüş kablara taşıdıkları için bu ismi almışlardır. Vazifeleri divan günleri sadrazam gelmeden evvel divan halkına yaz ise şerbet, kış ise macun ikram etmektir. Bkz. Ünal a.g.e., s.617.

⁴⁶⁹ Ak Ağalar Ocağı: Osmanlı Sarayı'nda istihdam edilen köle asıllı bir sınıftır. Bkz. Ünal a.g.e., s.23.

⁴⁷⁰ Hazine-i Hümayûn personeline senede bir setre pantolon, kalın don, gömlek ve püsküllü fes verilecektir. BOA, Y.EE.d. 945, s. 19

⁴⁷¹ BOA, Y.EE.d. 945, s. 22.

Mabeyn-i Hümayun'a ait saltanat kayıkları ile ilgili de düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeye göre 86 tane saltanat kayığı mevcuttur. Bu kayıklarda çalışan 366 mufazzaf kayıkçı bulunmaktadır. Kayıkçılardan 218'i işe devam etmiş, geri kalan kayıkçılar işten çıkarılmıştır. Bu kayıklardan 50 tanesi kullanılacak geri kalan saltanat kayıkları ise ihtiyaç halinde kullanılmak üzere kaldırılacaktır.⁴⁷²

Düzenlenen diğer bir birim ise Mâbeyn-i Hümayûn kuşçularıdır. Elli dört kuşçu istihdam edilmekte; yapılan tahkikatta bu kadar kuşçuya ihtiyaç olmadığı belirlenmiştir. Bunun için de 39 kuşçunun çalışması yeterli bulunmuştur.⁴⁷³

Bunların dışında Mâbeyn-i Hümayûn'da ve mabeyne bağlı birimlerde yapılacak bütün harcamaların Mâbeyn'deki dairelerin döşenmesinden Hazine-i Hümayun ve Hırkâ-i Şerif personeline verilecek elbiseye kadar Mâbeyn Islahat Komisyonu'na yazıyla bildirilip komisyonun onayı alındıktan sonra harcamalar yapılmıyordu.⁴⁷⁴

Mâbeyn Islahat Komisyonu çiftlikât-ı hümayûnlardan Mihaliç Çiftliği'nin de hesaplarını kontrol etmiş, ancak herhangi bir ıslah yapılmamıştır.⁴⁷⁵ Fabrikâ-i hümayûnlardan Hereke Fabrikası'nın da hesapları için bilgi istenmiş, ancak anlaşıldığı kadarıyla fabrikâ-i hümayûnlar için ayrı bir ıslahat komisyonu kurulmuştur.⁴⁷⁶ Görüldüğü üzere Mâbeyn Islahat Komisyonu Mâbeyn ve Mabeyn'e bağlı bütün birimleri ıslah etmiştir. Bu düzenlemede özellikle de personel sayısında ciddi bir tensikata gidilmiştir. Yukarıda da değindiğimiz üzere yapılacak düzenlemeler önce Mâbeyn Müşirliğine sunulmuştur. Mâbeyn Müşiri bu düzenlemeleri padişaha takdim etmiş, padişahın iradesi alındıktan sonra uygulamaya konulmuştur. Mabeyn Islahat Komisyonu 1881 senesine kadar yaklaşık dört yıl çalışmalarını sürdürmüştür. Padişahın isteği ile komisyon feshedilmiştir.⁴⁷⁷

2.1.2. Mâbeyn Müşiri ve Marûzat-ı Rikâbiye Dairesi'nin İdaresi

⁴⁷² BOA, Y.EE.d. 945, s, 18.

⁴⁷³ BOA, Y.EE.d. 945, s, 22.

⁴⁷⁴ BOA, TS.MA. e. 629/154, 8 Z 1297/11 Kasım 1880.; BOA, TS.MA. e. 204/6,4 M 1298/7 Aralık 1880.

⁴⁷⁵ BOA, ML.EEM. 55/31, 22 CA 1296/14 Mayıs 1879.

⁴⁷⁶ BOA, HR.SFR. 393/38, 1 Ş 1309/1 Mart 1892.

⁴⁷⁷ BOA, MB. İ,70/106, 20 S 1298/ 22 Ocak 1881.

Arz kelimesi, bir büyüğe sunma, takdim, resmî bir evrakın padişaha sunulması manalarını taşır. Osmanlı diplomatiğinde de aynı manaya gelmektedir. Genelde resmî görevlilerin bir konu hakkında bilgi vermek veya dilekte bulunmak üzere sundukları resmî belgeler *arz* adını alır. Aynı kimselerin ve halkın özel dilek veya şikayetlerini dile getirdikleri belgelere ise *arz-ı hâl* (arzuhal) denir.⁴⁷⁸

Rikâb-ı hümayûna (hükümdara) verilen arzuhallerin bir kısmı padişahın yardım ve merhamet dileyen sadaka arzuhallerini oluşturmaktaydı. Divan-ı Hümayun önemini koruduğu dönemlerde ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere hazırlanmış nakit kesesi, sadrazamın yanında bulunur; o anda ihtiyaç sahiplerine dağıtılırdı. Ancak Bâbîâli'nin önemi artınca da ihtiyaç sahipleri arzuhal ile Bâbîâli'ye müracaat etmişlerdir. Marûzât-ı rikâbiye, hünkâr cuma selamlığına ve bayram alaylarına giderken rikâb-ı hümayûna takdim olunan arzuhaller demektir. Bu arzuhallerin muamelatı ilk dönemlerde Deavi Nezareti tarafından yürütülürdü. Rikâba verilen arzuhaller ile 1870-1877 yılları arasında teşrifat ilgilenmiştir.⁴⁷⁹ Ancak II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra sadaka dağıtımında karışıklığı önlemek için Mâbeyn Müşirliğinin altında Marûzât-Rikâbiye Dairesi'ni ihdas etmiştir.⁴⁸⁰

Bu daire Mâbeyn Müşiri'nin riyasetinde çalışıyordu. Arzuhaller direkt olarak Mâbeyn Müşirliği makamına yazılıyordu.⁴⁸¹ Dairenin altı personeli vardı. Bu kişilere arzuhalci deniliyordu.⁴⁸² Bunların görevi Mâbeyn Müşiri tarafından hünkâra takdim edilen arzuhalleri ait oldukları nezaretlere göndermekti. Bu arzuhaller birer zarf içerisinde gönderilir ve arkasına “*Marûzât-ı Rikâbiye Dairesi*” ibaresi yazılıp mühür basılırdı.⁴⁸³ Ancak bir defasında padişahın Hırka-i Şerif ziyaretinden sonra verilen arzuhaller serkurena tarafından başkitâbet dairesine gönderilmiştir. Bunun üzerine başkitâbet dairesi bu arzuhallerin sayısının çok olduğunu ve her zaman olduğu gibi

⁴⁷⁸ Mübahat Küçüköğlü, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Üçüncü Baskı, , Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 217.

⁴⁷⁹ Gülten Sarıyıldız, *Sokak Yazıcıları Osmanlılarda Arzuhaller ve Arzuhalciler*, İstanbul, Derlem Yayınları, 2010, s. 51.

⁴⁸⁰ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 22.

⁴⁸¹ Mâbeyn Müşirliğine gönderilen arzuhal örneği için bkz. BOA, MB. 202 /32, 11 L 1294/ 8 Ekim 1878. ve BOA, Y.PRK.MM.1/90, 12 M 1316/ 2 Haziran 1898.

⁴⁸² BOA, YEE.d. 257, 3 ZA 1296/19 Ekim 1879.

⁴⁸³ Maruzat-ı Rikâbiye Dairesinin arzuhaller için tuttuğu cedvel örneği için bkz. BOA, Y. PRK. MBC. 102/12. 29 S 1310/ 22 Eylül 1892.

diğer rikab-ı hümayûn arzuhalleri ile birlikte Mâbeyn Müşiri'nin birer ikişer padişaha sunmasının daha uygun olacağını bildirmiştir.⁴⁸⁴

2.2. MÂBEYN SERKURENALIK DAİRESİ

II. Abdülhamid döneminde serkurenalık makamı Mâbeyn personelinin tek amiri konumuna yükselmiştir. Bunun nedeni Mâbeyn Müşiri Gazi Osman Paşa'nın Nisan 1900'de vefat etmesiyle yerine kimse tayin edilmeyerek lağvedilmesidir. Bu durum Mâbeyn-i Hümayûn tarihinde önemli bir aşamadır. Böylece serkurenalık makamı padişahın yakınındaki en üst düzey makam olarak kalmıştır.

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn'de serkurena ile birlikte kurenalar da Mâbeyn'de aktif roller üstlenmişlerdir. Dikkat çeken bir husus da kurena ve kâtip ünvanının aynı kişiye verildiği de görülmektedir.

2.2.1. Serkurenalık Dairesi'nin Personeli ve Yetiştirme Tarzları

Serkurena ve kurenaların genel özelliği padişaha sadakatleri ve güvenilirlikleridir. Bu genel çerçeve II. Abdülhamid dönemi için de geçerlidir. II. Abdülhamid'in ilk serkurenası Yusuf Bey dört ay gibi çok kısa süreliğine görev yapmıştır. Ondan sonra göreve gelen Mehmed Nafiz Paşa ise Mekteb-i Harbiye'den mezundu, Fransızca ve Arapça dillerini biliyordu. Burada dikkat çeken husus şehzadelik yıllarında Sultan Abdülaziz'e yaverlik yapmasıdır. Basra Valiliği ve Altıncı Ordu Kumandanlığı gibi önemli görevlerde bulunmuş olan Mehmed Nafiz Paşa Şehrizar Mutasarrıflığı görevini sürdürürken Ocak 1877'de serkurenalık görevine atanmıştır.⁴⁸⁵ Padişah en yakınında görev alacak olan zümreyi daha önce bir şekilde sadakatlerini ve güvenilirliklerini ispatlamış olan devlet adamları arasından seçmeyi tercih etmiştir. Buna yine iyi bir örnek de Serkurena Hamdi Paşa Sultan Abdülmecid döneminde serkurenalık yapmasıdır. Anlaşıldığı üzere II. Abdülhamid burada babasına serkurenalık yapmış birini tercih etmiş, en yakınında istihdam edeceği devlet adamlarının hanedana bağlı olmasına dikkat etmiştir. Hamdi Paşa'nın ilk serkurenalık

⁴⁸⁴ BOA, Y.PRK.BŞK.17/102, 18 N 1308/27 Nisan 1891.

⁴⁸⁵ BOA, DH. SAİDd.25/61. 29 Z 1270/22 Eylül 1854.

görevinden sonra uzun süren bir valilik dönemi olmuştur. Kastamonu Valiliği, Hüdavendigâr Valiliği ve Ankara Valiliğinde bulunmuştur. 1878 senesinde atandığı serkurenalık görevini 1802 senesinde vefat edinceye kadar sürdürmüştür.⁴⁸⁶

Osman Bey ise yine aynı şekilde II. Abdülhamid'in şehzadeliği döneminde kendisine lalalık yapmış tanıdığı ve güvendiği kişilerden birisiydi. Hamdi Bey vefat edince yerine serkurena olarak atanmıştır. Hattat Hafız Serkurena Osman Bey olarak da biliniyor. Padişaha yakınlığı ile elde ettiği mevki bazı imtiyazları da elde etmesini sağlamıştır. Osman Bey bu dönemde Kuran-ı Kerim'i basma iznini alan ilk kişi olup Matbaa-i Osmaniye'yi kurmuştur. Bunun yanı sıra Hamidiye Kâğıt Fabrikası'nı kurmuştur.⁴⁸⁷ Serkurena Osman Bey vefat edinceye kadar bu görevi yürütmüştür.

II. Abdülhamid dönemi önemli serkurenalarından olan Hacı Ali Paşa iyi bir eğitim almamıştı. Anlaşıldığı kadarıyla padişaha olan sadakatinden dolayı serkurenalık görevine tayin edilmişti. II. Abdülhamid şehzadeliği döneminde Hacı Ali Paşa'yı Maçka'da validesinin sarayında görmüş ve sarayın hizmetlerini gören bu kişiyi tahta çıktıktan sonra önce Odun Ambarı Emîni yapmıştır. Daha sonra da ikinci mâbeyncilik görevine tayin etti.⁴⁸⁸ Serkurena Osman Bey'in vefatından sonra da 1891'de Hacı Ali Paşa'yı serkurena olarak tayin etti.⁴⁸⁹ II. Meşrutiyetten sonra görevinden azledilerek emekliye ayrıldı.⁴⁹⁰

Görüldüğü üzere II. Abdülhamid dönemi serkurenalarının çoğu padişahın şehzadeliğinden beri tanıdığı ve itimat ettiği önemli devlet adamlarıdır. Aşağıdaki tabloda serkurenalar isimleri görev süreleri ile birlikte kronolojik olarak verilmiştir.

Tablo: 5. Sultan II. Abdülhamid Dönemi Serkurenaları

<i>Sultan II. Abdülhamid Dönemi Serkurenaları (1876-1908)</i>					
<i>Serkurena/ Rütbe</i>	<i>Kaçıncı Görevi Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görev Yaptığı Yıllar</i>	<i>Sonraki Görevi</i>	<i>Aynı Zamanda Yaptığı Görevler</i>
Yusuf Efendi Ferik	—	—	Eylül 1876- Aralık 1876) ⁴⁹¹	—	—
Mehmed Nafiz Paşa (Mudurnulu)	—	—	(Ocak 1877- Haziran 1878) ⁴⁹²	Dördüncü Ordu Komutanlığı	—

Ferik					
Mahmud Hamdi Paşa Müşir	—	Hüdâvendigâr Valiliği	(Haziran 1878- Ekim 1882) ⁴⁹³	—	—
Osman Zeki Bey (Hakkakzade) Bâlâ	—	—	(Ekim 1882- Mayıs 1891) ⁴⁹⁴	—	—
Hacı Ali Paşa Bâlâ	—	Hatab Eminliği ⁴⁹⁵	Mayıs 1891- Ağustos 1908) ⁴⁹⁶	—	—

Tabloda da görüldüğü üzere II. Abdülhamid döneminde beş serkurena görev yapmıştır. Bu dönemde Mâbeyn’de görev alan serkurena ve kurenaların sayıları sekiz ile on arasında değişmekteydi. En kısa süre serkurenalık görevinde bulunan Yusuf Bey ve Mehmed Nafiz Paşa’dır. En uzun süre, 17 yıl görev yapan Hacı Ali Paşa’dır. II. Abdülhamid döneminde rütbelere taltif amaçlı olarak birçok kimseye veriliyordu. Bundan dolayı da serkurenalar için tek bir rütbe çeşidi kullanılmamıştır. Ferik, müşir, bâlâ gibi farklı rütbelere bir arada kullanılmıştır.

Sultan II. Abdülhamid kurenalık görevine de eğitim gördükleri okullardan en iyi derece ile mezun olan yabancı dil bilen kabiliyetli şahıslar arasından seçiyordu.⁴⁹⁷ Kurenalardan Mehmed Arif Bey 13 Temmuz 1886’da Mülkiye Mektebi’nden birincilik ile mezun olmuştu.⁴⁹⁸ Arif Bey bir ara Mâbeyn’de etkin konuma gelmiştir. Ancak eniştesi Ahmed Rıza ve Ahmed Şevket ile birlikte Paris’e kaçmış, pişman olup döndükten sonra kurenalık görevine devam etmiştir. Fakat Mâbeyn’de eski nüfuzu

⁴⁸⁶ Bkz. Kuneralp, a.g.e., s. 89.

⁴⁸⁷ Fatih Damlıbağ, “Hamideye Kâğıt Fabrikası” *Ankara Üniversitesi Osmalı Tarihi Araştırma Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 37 (2015), s. 25.

⁴⁸⁸ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 46.

⁴⁸⁹ BOA, İ.DH.1227/96071, 9 L 1308/18 Mayıs 1891.

⁴⁹⁰ BOA, BEO.3374/ 253039, 16 B 1336/27 Nisan 1918.

⁴⁹¹ Kuneralp, a.g.e., s. 126.

⁴⁹² Kuneralp, a.g.e., s. 98.

⁴⁹³ Kuneralp, a.g.e., s. 89.

⁴⁹⁴ Kuneralp, a.g.e., s. 116.

⁴⁹⁵ Süreyya, a.g.e., c.4. s. 731.

⁴⁹⁶ Kuneralp, a.g.e., s. 12, BOA, BEO.3374/ 253039, 16 B 1326/14 Ağustos 1908.

⁴⁹⁷ Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı*, c.1, İstanbul, Kitaphane-i İslam ve Askeri, 1327, s. 500.; Tahsin Paşa, a.g.e., s. 47.

⁴⁹⁸ BOA, HH. SAİD. MEM.13/9, 15 ZA 1340/10 Temmuz 1922.

kalmamıştır.⁴⁹⁹ Mâbeyncilerden Mehmed Emin Bey ise iyi bir eğitim almış *kalem erbabı* olarak tanımlanırdı. Farklı türde seyahatnameleri çevirip yayınlamıştır.⁵⁰⁰

Yine bu dönemde sıra dışı olarak görülen Mâbeyn tarihinde ilk defa ikinci kâtip ve kurenalık görevi Arap İzzet Holo Paşa'ya verilmiştir. İzzet Paşa önce kurena olarak sonra da 17 Nisan 1896 tarihinde başkitâbet dairesine ikinci kâtip olarak tayin edilmiştir.⁵⁰¹ II. Abdülhamid Mâbeyn'de kâtib-i husûsî olarak istihdam ettiği kâtibin yerine kabiliyetli lisan bilen birini istihdam etmek istemiştir. Bunun üzerine Serkurena Hacı Ali Paşa, İzzet Bey ile Mizancı Murad'ı tavsiye etmiştir. Padişah ise Arap İzzet Holo Paşa'yı seçmiştir.⁵⁰² Kurena ünvanı verilmesinin nedeni padişahın yanına girip çıkabilmesi içindir. Kâtiplik ünvanı ise lüzum görülen yazı işlerini yapması içindir. İzzet Paşa'nın başkitâbet dairesi ile herhangi bir ilişkisi yoktur. Kendisine bir oda tahsis edilmiştir. Padişahın güvenini kazanan İzzet Paşa'ya diğer kurenalar gibi şifahi irade tebliğ etme vazifesi de verilmiştir. Bununla birlikte padişaha birçok konuda danışmanlık yapıyordu.⁵⁰³

II. Abdülhamid genelde yakınında istihdam ettiği devlet adamlarını çok önemli bir sebep olmadığı sürece azletmiyordu. Bu durum kurenalar için de geçerliydi. Güvenini kazanmış olan mâbeyncileri yanında uzun yıllar bulunduruyordu. Mehmed Bey otuz bir yıl kurena olarak hizmet etmiştir. Kurena Ragıp Paşa yirmi dokuz sene yanında hizmet etmiştir. Arif Bey de yirmi bir sene görev yapmıştır. Emin Bey ise on yedi sene mâbeyncilik görevini sürdürmüştür. Bu mâbeynciler II. Abdülhamid tahtan indirilinceye kadar görev yapmışlardır.

Bu dönemde yukarıda değindiğimiz gibi taltif amaçlı kurenalara hem mülki hem askerî rütbelere verilmiştir. Kurenalar binbaşı veya sınıf-ı sâniye rütbesi ile de tayin olunabiliyorlardı. Rütbeleri üst düzey rütbelere olan ferik, müşir ve bâlaya kadar terfi ediyordu.⁵⁰⁴ Nitekim Kurena Ragıp Paşa'ya vezirlik rütbesi verilmiştir.

2.2.2. Serkurena ve Kurenanın Görev ve Yetkileri

⁴⁹⁹ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 180-181.

⁵⁰⁰ Osman Nuri, a.g.e., s. 500.

⁵⁰¹ BOA, İ.DH.1333/21, 4 ZA 1313/17 Nisan 1896.

⁵⁰² Biren, a.g.e., s. 48.

⁵⁰³ Osman Nuri, a.g.e., c.II, s. 509.

⁵⁰⁴ Kurena Arif Bey ve Faik Bey'e bâlâ rütbesi tevcih edilmesi, bkz. BOA, İ.TAL. 292/28, 30 N 1320/31 Aralık 1902.

II. Abdülhamid döneminde serkurena ve kurenaların sorumlulukları açısından Tanzimat dönemine göre tespit edebildiğimiz farklılıkları ele alacağız.

Serkurenanın mühim görevlerinden biri de Hazîne-i Hassa'nın maruzatını padişaha arz etmektir. Hazîne-i Hassa'nın maruzatını zaman zaman Mâbeyn Başkitâbet Dairesi de takdim ederdi.⁵⁰⁵ İradeler ise hangi makam maruzatı takdim etti ise bu makam Hazîne-i Hassa'ya tebliğ ederdi. Serkurenanın takdim ettiği maruzatın iradesi serkurena veya kurenalardan biri tarafından tebliğ edilirdi.⁵⁰⁶ Serkurena, padişaha Hazîne-i Hassa'dan haftalık harcamalar için tahsisat-i seniyye olarak verilen parayı takdim ederdi.⁵⁰⁷ Ayrıca Hazîne-i Hassa'nın aylık masraflarını gösteren cetvelleri,⁵⁰⁸ emlak-ı hümâyûn hasılatını ve Mâbeyn personelinin maaşlarını gösteren defterleri de padişaha takdim ederdi.⁵⁰⁹ Bunların yanı sıra padişah tarafından Mâbeyn personeline ihsanda bulunulduğunda bunu Hazîne-i Hassa'ya bildirmektedir. Serkahveciye ihsan olunan evin kaydının emlak idaresinde yapılmasının ve senedinin tanzim ettirilip Hazîne-i Hassa'dan ödenmesinin takibini yapmaktadır.⁵¹⁰ Hazîne-i Hassa'nın ödemeyeceği türden bir şey olunca bu durumu serkurenaya bildirirdi. Mesela, Hazîne-i Hassa'dan kitab-ı şehriyârîlerden beş kişiye birer kat alaylık üniforma imal edilmesi talep edilmiştir. Ancak hazine bu tür masrafları karşılamadıklarını serkurenaya bildirmiştir.⁵¹¹ Aynı şekilde Mâbeyn harcamaları için Hazîne-i Hassa gönderdiği meblağı ve kime verileceğini serkurenaya bildirirdi. Sürre-i hümâyûn zabitanına ita olunmak üzere bin dört yüz doksan bir liranın gönderildiği serkurenalığa bildirilmiştir.⁵¹²

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn-i Hümâyûn'un amiri olan serkurena, Mâbeyn personelinden de sorumluydu. Harem-i Hümayun mensupları da sıkı bir denetim altında tutuluyordu. Serkurenalık makamından izin almadan saray dışına

⁵⁰⁵ BOA, HH.d., 4751.s.69, 1328/1910. Bu defterde Hazîne-i Hassa'nın başkitâbet dairesi vasıtası ile takdim ettiği maruzatın özetleri mevcuttur.

⁵⁰⁶ Örükağasızâde, a.g.e., s. 173. Tebliğ olunan irade örneği için bkz. BOA, HH.d. nr. 4222. s.3. 23 Ş 1310/12 Mart 1893.

⁵⁰⁷ BOA, HH.d., 2965. s.5, 1307/1890.

⁵⁰⁸ BOA, HH.d., 2965. s.5, 307/1890.

⁵⁰⁹ BOA, HH.d., 4222, 23 Ş 1310/12 Mart 1893.

⁵¹⁰ BOA, Y.PRK. SRN.5/9, 14 C 1313/2 Aralık 1895.

⁵¹¹ BOA, HH.d., 2965. s. 2.

⁵¹² BOA, HH.d., 2965. s.4. 12 Ş 1307/3 Nisan 1890.

çıkamıyorlardı. Bu şahıslar için darüsssaade ağası tarafından jurnal alınıp serkurenalık makamına veriliyordu.⁵¹³

Tanzimat dönemini anlatırken değindiğimiz serkurena ve Hazîne-i Hümayun kethüdası ilişkisi bu bölümde de belgelerde daha açık şekilde rastlanmaktadır. Hazîne-i Hümayûn Kethüdası Enderun-ı Hümayûn hademeleri ile ilgili bir problem ya da sıkıntı olunca da bu durumu serkurenaya bildiriyordu. Hademelerden biri uygunsuz davranışlarından dolayı Hazîne-i Hümayûn Kethüdası tarafından zabıtaya gönderilmiş ve gerekli görülen muamele yapılmıştır. Buna benzer sıkıntılar direk olarak serkurenaya bildiriliyordu.⁵¹⁴ Ayrıca Enderûn-ı Hümayûn'a alınan personelin kaydının yapılması için Hazîne-i Hümayûn Kethüdası'na haber verilirdi. Ali adındaki zatın Enderûn-ı Hümayûn hademesi silkine kaydının yapılmasını ve gerekli bilginin Hazîne-i Hassa'ya da verildiğini bildirmiştir.⁵¹⁵ Mâbeyn personelinden biri vefat ettiğinde geride kalanlara bağlanacak maaş ve ihtiyaçlarıyla da serkurena ilgilenirdi. Has Oda Kethüdası vefatından sonra maddi sıkıntı içerisinde olan hanımına ev alımı ile serkurena ilgilenmiştir.⁵¹⁶

Serkurenanın diğer bir önemli vazifesi de vilayetlerden Mâbeyn'in ihtiyaçlarının temin edilmesi işlemlerini takip etmesidir. Nitekim bu padişah için alınan özel eşya olabildiği gibi saray mutfağına alınacak erzak, revgan-ı zeyt, tereyağı, kavun ve kahve gibi ürünler olabiliyordu.⁵¹⁷

Serkurenaların yanı sıra II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn'de kurenalar da aktif rol oynuyorlardı. II. Abdülhamid'in gözde mâbeyncileri Emin Bey, Arif Bey, Ragıp Bey ve Besim Bey idi. Bu mâbeyncilerine kabiliyetlerine göre görevler verirdi. Emin Bey selamlık resmini organize eder ve izlemeye gelen yabancı diplomatlara Selâm-ı Şâhâne'yi tebliğ ederdi.⁵¹⁸ Padişah, Emin Bey'i bazı konularda özel olarak da görevlendiriyordu. Mesela özel bir görev ile Ertuğrul Sancağına gönderilmiştir. Oradaki muhacirlerin durumunu tespit edip neler yapılabileceğine dair bir layiha

⁵¹³ BOA, MB.İ.32/41, 8 N 1893/27 Eylül 1876.

⁵¹⁴ BOA, MB.209/62, 13 M 1296/7 Ocak 1879.

⁵¹⁵ BOA, TS.MA. E.627/75, 17 N 1307/7 Mayıs 1890.

⁵¹⁶ BOA, MB. 181/67, 12 S 1294/26 Şubat 1877.

⁵¹⁷ BOA, MB. 195/8; 4 M 1295/8 Ocak 1878.; BOA, MB.195/146, 27 S 1295/2 Mart 1878; BOA, MB.205/6, 7 ZA 1295/2 Kasım 1878.; BOA, MB.181/69, 15 S 1294/1 Mart 1877. Vilayetlerden padişah için özel olarak kısarak gönderilirdi. Bkz. BOA, MB.200/66, 27 Ş 1295/26 Ağustos 1878.

⁵¹⁸ Osman Nuri, a.g.e., s. 500.

yazmıştır.⁵¹⁹ Siyasî konularda da kurenalara vazife verildiği olurdu. Girid Erkanı Harbiye Feriki, Kurena Besim Bey'e, Girid'e gönderilen fermanın sonra Girid'in durumu hakkında bilgi vermektedir.⁵²⁰ Padişah, serkurena veya kurena vasıtasıyla sefaretlere ya da vilayetlere telgraf gönderebiliyordu.⁵²¹ Tahran Sefiri, Kurena Arif Bey'e Samarra vakasından sonra bölgedeki durum hakkında bilgi vermektedir.⁵²²

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn'e gelen ziyaretçi sayısı oldukça fazlaydı.⁵²³ Mâbeynciler Mâbeyn'e gelen bu ziyaretçilerin ve diğer devlet erkânın maruzatını padişaha arz eder, bunun yanı sıra istizan (izin) için gönderilen maruzatı hünkâra okur ve irade-i seniyyeleri başkitâbet dairesine yazılı olarak tebliğ ederler.⁵²⁴ Bazen de irâde-i seniyyeleri ait oldukları makama şifahen de bildirirlerdi.⁵²⁵ Özellikle Kurena Arif Bey siyasi işler için görevlendirilirdi. Padişahın iradelerini üst düzey devlet ricaline tebliğ ederdi.⁵²⁶ Ancak Sadrazam Cevad Paşa başkitâbet dairesine bir tezkire gönderir, borçlanma için istediği izin daha kendisine gelmeden Avrupa'ya çekilen bir telgrafta borç için anlaşma yapılmasına padişahın müsaade ettiği yazılmıştır. Bu konudaki iradeyi Arif Bey başkitâbete tebliğ etmeden farklı yollardan Avrupa'ya bildirilmesini sağlamıştı. Bu olay üzerine iradelerin mâbeynciler tarafından tebliğ edilme usulü lağvedilmiştir.⁵²⁷

II. Abdülhamid döneminde de kurenalar diğer Mâbeyn personeli gibi Mâbeyn'de gece nöbetine kalırlardı. Yıldız Sarayı'nın merasim dairesi denilen binanın üst katında başmâbeynci ve ikinci mâbeyncinin odaları bulunmaktaydı. Diğer mâbeyncilerin odaları ikinci kattaydı. Bunlar nöbetçi oldukları günün gecesi odalarında yatarlardı.⁵²⁸

⁵¹⁹ BOA, Y.A.RES/39/21, 24 ZA 1304/14 Ağustos 1887.

⁵²⁰ BOA, Y.EE.86/91, 10 CA 1307/2 Ocak 1890.

⁵²¹ BOA, YPRK. SRN.4/18, 17 S 1296/10 Şubat 1879.; BOA, YPRK. SRN. 4/11, 9 L 1300/13 Ağustos 1893.

⁵²² BOA, Y.EE.10/69, 26 B 1311/14 Ağustos 1894.

⁵²³ Mâbeyn'e gelen ziyaretçilerin isimleri ve haftanın hangi gününde geldiği saat ve dakikası ile birlikte kaydı tutulurdu. Bkz. Y.EE.d. 729, 27 S 1301/28 Aralık 1883.

⁵²⁴ Tahsin Paşa, a.g.e. s. 24.

⁵²⁵ Kurenaların tebliğ ettiği irade örnekleri için bkz. BOA, Y.EE.d., 798, s.13-14-24-; 1298/1881, BOA, Y.EE.d., 803. s.14-17, (1300/1883), Sultan II. Abdülhamid döneminde iradeler sadece mâbeynciler tarafından tebliğ edilmezdi serkileri, serseccadeci gibi Mâbeyn görevlileri tarafından da tebliğ edilirdi. Bkz. BOA, Y.EE.d. 803/17, s. 17.

⁵²⁶ *Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri*, s. 67-69.

⁵²⁷ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 180.

⁵²⁸ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 24.

Çalışmamızın bu kısmında serkurena ve kurenaların Mâbeyn’de kurulan komisyonlarda görev almaları ve serkurenanın II. Abdülhamid dönemi ceyb-i hümayun sorumluluğu ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

2.2.2.1. Serkurena ve Kurenaların Mâbeyn’de Kurulan Komisyonlarda Görevlendirilmesi

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn-i Hümayûn’da birçok komisyon kurulmuştu. Bu komisyonlarda serkurena, mâbeynciler, başkâtipler ve kâtipler de görev almışlardı. Padişahın riyasetinde oluşturulan İane Komisyonunda Gazi Osman Paşa, Başkâtip Rıza Bey de aza sıfatıyla görev almıştır. İane Komisyonunda Serkurena Hamdi Paşa da aza sıfatıyla görev almıştır.⁵²⁹ Benzer şekilde Mâbeyn Islahat Komisyonu’nda Başkâtip Ali Fuat Bey ile birlikte o dönemde ikinci kâtip olan Süreyya Bey ve İkinci Kurena Osman Bey yer almıştır.⁵³⁰ Mâbeyn-i Hümayûn ve Hazîne-i Hassa’nın şubelerince fazla görülen masraflarının tetkiki ve ıslahı için de bir komisyon kurulmuş ve bu komisyonun reisliğine Başkâtip Süreyya Paşa tayin olunmuş, azaları içerisinde İkinci Kâtip Kadri Bey ve kurenalardan Ragıp Bey ve Emin Bey de görev almaktaydı.⁵³¹

Ayrıca saray fırınlarında pişirilen ekmeğin sayısının çok fazla olmasından dolayı bu fırınlarda ekmek konusunda suistimal yapılıp yapılmadığının araştırılması için Mâbeyn-i Hümayûn’da bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu komisyonda sadrazam ile birlikte serkurena ve Kurena Emin Bey görev almışlardır.⁵³² Sarraf Lorando ve Tubin’in alacaklılarının tetkiki için de kâtiplik ve kurenalık görevini aynı zamanda yürüten Kurena İzzet Bey ile beraber Kurena Ragıp Bey de komisyonda yer almışlardır.⁵³³

Nitekim kurenalara Mâbeyn’de toplanan heyetlerin ve komisyonların yaptığı işler ile ilgilenme ve bu heyetlerin faaliyetleri hakkında padişahı bilgilendirme görevi

⁵²⁹ BOA, Y.A.RES.2/43, 5 N 1296/23 Ağustos 1879.

⁵³⁰ BOA, Y.EE.d., 945, V.3, 28 R/CA 1295/Mayıs-Haziran 1878.

⁵³¹ BOA, Y.PRK. BŞK. 11/90, 29 ZA 1305/ 7 Ağustos 1888.

⁵³² BOA, HH.İ. 66/23, 10 Ş 1304/4 Mayıs 1887.

⁵³³ *Arap İzzet Holo Paşa’nın Günlükleri*, s. 324.

de veriliyordu. Hem kurena hem de kâtip ünvanına sahip olan İzzet Holo Paşa ile Kurena Ragıp Bey bazı konuların tetkiki ile birlikte sarayda toplanan heyetlerin yaptığı işleri denetliyorlardı.⁵³⁴ Ayrıca Kurena Ragıp Bey'e Sultan Abdülaziz'in ölümü ile ilgili Yıldız Saray'ı mahkemelerine getirilen kişileri sorgulama görevi de verilmiştir.⁵³⁵

İzzet Holo Paşa Islahatı Maliye Komisyonu, Muhacirîn-i İslamiye Komisyonu ve Hicaz Demiryolu Komisyonu Âlîsi azasıydı. Islahatı Maliye Komisyonu maliye alanında yapılacak düzenleme ve uygulanacak politikalardan sorumluydu. Muhacirîn-i İslamiye Komisyonu ve Hicaz Demiryolu Komisyonu Âlîsi İzzet Holo Paşa'nın dairesinde toplanıyordu ki bu komisyonlarda etkindi. Muhacirîn-i İslamiye Komisyonu 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Balkanlardan göç etmek zorunda kalan muhacirlerin sorunlarıyla ve iskanları ile ilgilenirdi. Hicaz Demiryolu ise İzzet Paşa'nın projesiydi. Bu komisyonda birinci aza olarak görev yapıyordu.⁵³⁶

2.2.2.2. II. Abdülhamid Dönemi'nde Serkurena Sorumluluğundaki Ceyb-i Hümayunda Yapılan Düzenlemeler

Daha önce de belirttiğimiz gibi sekurena Mâbeyn-i Hümayun içerisinde yer alan ceyb-i hümayûndan sorumluydu. Bu dönemde Mâbeyn-i Hümayun Islahat Komisyonu'nun kurulması ile ceyb-i hümayûn için de bir talimatname hazırlanmıştır. Bu talimatnameye göre Hazîne-i Hassa'dan ceyb-i hümayûna verilen meblağın padişahın rızasına ve mevcut nizama aykırı olarak harcanmasından serkurena sorumluydu.

Mâbeyn-i Hümayûn'da yapılacak bütün harcamalar esvabi odası, kileri ve bütün gediklilerin harcamaları ve yapılacak bütün alımlar, gediklilerden sorumlu olan amir tarafından harcama veya alınacakların miktar ve cinsini ihtiva eden mühürlü pusula ile serkurenalık makamına müracaat edeceklerdi. Yapılacak masrafların gerekli olup olmadığı, satın alınacak eşyanın fiyatının uygunluğu serkurenalık makamınca araştırılacak ve gerekli görülür ise izin verilecekti. Yapılacak olağandışı harcamalar

⁵³⁴ Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri, s. 376.

⁵³⁵ Osman Nuri, a.g.e., s. 500.

⁵³⁶ Emre Gör, *Sultan II. Abdülhamid'in Mâbeyn İkinci Kâtibi Arap İzzet Paşa, Şam'dan Yıldız Saray'ına Uzan Bir Yaşamın Öyküsü (1852-1924)*, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2020, s. 76-77.

için serkurenalık makamının ıslahat komisyonundan yazılı olarak izin alması gerekiyordu.

Serkurenalık makamının izin verdiği harcamalar için gerekli olan miktar ceyb-i hümayûndan ödenecek ve bu harcamaların dökümünü gösteren cetveller hazırlanıp komisyona verilecekti. Her gün ceyb-i hümayûnda yapılan harcama ve alımları gösteren üç kıta cetvel hazırlanıp serkurenalık makamında mühürlendikten sonra komisyona sunulacaktı. Komisyon bu üç nüshayı tasdik ettikten sonra bir nüshası padişaha, bir nüshası ceyb-i hümayûna verilecek, üçüncü nüsha da komisyonda kalacaktı.

Gedikliler daha önce de belirtildiği gibi serkurenalık makamından izin almadan ne hazineden ne de dışarıdan peşin veya veresiye erzak, eşya gibi herhangi bir şey almayacaklardı.⁵³⁷

Serkurenanın sorumluluğundaki ve Mâbeyn'de bulunan ceyb-i hümayûn dairesinin içerisinde Tercüme Kalemi bulunmaktaydı. Tercüme Kalemi'ni ayrıca ele aldığımız için burada değerlendirmeyeceğiz. Tanzimat döneminde ceyb-i hümayûn dairesinde bir kâtip ile iki çantacı görev yapmaktaydı. Ancak II. Abdülhamid döneminde ceyb-i hümayûn kâtiplerinin sayısının dokuza kadar çıktığı görülmektedir.⁵³⁸ Ceyb-i hümayûn kâtiplerinin aynı zamanda farklı görevlerde bulundukları da görülmektedir. İbrahim Bey de ceyb-i hümayûn kâtipliğinin yanı sıra Bâb-ı Seraskeriye'de görev yapmaktaydı.⁵³⁹

Daha önce de belirttiğimiz gibi ceyb-i hümayûnda görevli iki çantacı bulunurdu. Mâbeyn'deki hususî küçük kasa bu görevlilere emanet idi. Serkurena tarafından tesviyesi emrolunan bütün masraf senetleri bu kasadan tesviye olunup kaydı yapıldıktan sonra senet o günün yapılan bütün masraflarını gösteren cetvel ile birlikte Hazîne-i Hassa'ya gönderilirdi.⁵⁴⁰ Hazîne-i Hassa'dan gerekli meblağ getirtilerek kasaya teslim edilirdi.⁵⁴¹ Bu çantacılar Sultan Abdülaziz döneminde gerekli görülen

⁵³⁷ BOA, MB.216; 8 Z 1296/23 Kasım 1879.; Terzi, a.g.e. s. 78-80.

⁵³⁸ BOA, Y.PRK. HH.22/69, 10 Nisan 1890.

⁵³⁹ BOA, Y.PRK. MYD.5/42, 26 ZA 1303/26 Ağustos 1886.

⁵⁴⁰ Çantacı imzalı bir senette 28 Kasım 1890 ceyb-i hümayûndan hünkâra takdim olunmak için iki yüz lira alındığı yazılmıştır. Senedin alt kısmında ise serkurenanın Hazîne-i Hassa'ya bu meblağın hemen tesviye edilmesi için yazılmış olan tezkiresi yer almaktadır. Bkz. BOA, ML.EEM. 180/10, 15 R 1308/28 Kasım 1890.

⁵⁴¹ Örükağasıâde, a.g.e., s. 141.

miktarda para ile padişahın saray dışındaki gezintilerine katılırlardı. Ancak II. Abdülhamid saray dışında gezintiye çıkmadığı için ceyb-i hümayûn personeli olan bu çantacıların saray dışında gezintiye katılmak gibi herhangi bir görevleri yoktu.

Ceyb-i hümayûn dairesinde kâtipler sıra ile gece nöbetine kalıyorlardı. Ceyb-i hümayûn dairesinin içerisinde Mâbeyn mütercimleri de görev yapmaktaydı. Gece nöbeti için bir ceyb-i hümayûn kâtibi ve iki mütercim görevlendiriliyordu.⁵⁴²

Padişah tarafından Mâbeyn personeline ve gerekli görülen kişilere verilecek madalya ve nişanlar ceyb-i hümayûn dolabında hıfzedilirdi. Bu madalyalar ile ilgili bir sıkıntı olduğunda serkurena başkitâbet dairesini bilgilendirirdi. Başkitâbet dairesi de bu durumu Bâbîâlî'ye bildirirdi.⁵⁴³ Serkurena tarafından 13 Kasım 1880'de başkitâbet dairesine yazılan tezkirede Mâbeyn Müşiri Gazi Osman Paşa'ya, Hassa Müşiri İsmail Paşa'ya ve kendisine tevcih olunan murassa mecîdî nişanlarının dolabı hümayûnda kalmadığını bunların süratle imal edilmesi gerektiğini bildirmektedir.⁵⁴⁴ Ayrıca serkurena bu nişanları tevcih edilen zata Mâbeyn personelinden birini görevlendirerek ulaştırırdı.⁵⁴⁵

Yukarıda belirtildiği gibi Mâbeyn'de yapılan harcamalar serkurena tarafından tasdik olunduktan sonra ödeme yapılıyordu. Bu dönemdeki arşiv belgelerinde yer alan senetlerin üzerinde Hazîne-i Hassa'dan ödenecek meblağın serkurena tarafından tasdik olunduğu ibaresi yer almaktadır.⁵⁴⁶ Başkâtibin yazdığı bir tezkirede bir mahalle vermek için on bin liranın gerekli olduğu yazılmaktadır. Bu meblağın Hazîne-i Hassa'dan ödenmesi için serkurena padişahın iradesini almıştır.⁵⁴⁷ Bu şekilde bütün ödemeler sıkı bir takibe alınmıştır.

Tanzimat döneminde olduğu gibi II. Abdülhamid döneminde ebniye-i seniyye inşaatlarından serkurena sorumluydu. Birinci bölümde değindiğimiz gibi ebniye-i seniyye inşaatı için yapılan masraflar serkurenanın masraf defterlerine kaydedilirdi. Bu dönemde harcamalar sıkı bir şekilde takip ediliyordu. Cetveller halinde yapılan masrafların dökümü padişaha arz edilirdi. Serkurenanın ebniye-i seniyye inşaatı için Hazîne-i Hassa'dan ve ceybi hümayundan aldığı para miktarları, aylık olarak hangi

⁵⁴² BOA, Y.PRK. HH.22/69, 19 Ş1307/10 Nisan 1890.

⁵⁴³ Örûkağasızâde, a.g.e., s.141.

⁵⁴⁴ BOA, MB. İ.67/15, 10 Z 1297/ 13Kasım 1880.

⁵⁴⁵ BOA, Y.PRK. SRN. 5/71, 24 S 1325/8 Nisan 1907.

⁵⁴⁶ Senet örnekleri için bkz. BOA, ML. EEM.418/42. 11 CA 1320/16 Ağustos 1902.

⁵⁴⁷ BOA, ML.EEM.224/29, 29 N 1313/14 Mart 1896.

tarihte ne kadar para verildiği, toplamda ne kadar masraf olunduğu bu defterlere kaydedilirdi.⁵⁴⁸

2.2.3. *Serkurena ve Kurenanın Gelirleri*

II. Abdülhamid döneminde serkurenaların maaş miktarında bir değişiklik görülmemektedir. Daha önceden olduğu gibi 1879'da 30.000 kuruş maaş alıyorlardı. İkinci kurena 14.000 kuruş, diğer kurenalar da kurenalık derecelerine 5000, 6000, 7500, 10.000 kuruşa kadar maaş alıyorlardı.⁵⁴⁹

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn'in üst düzey mevkilerinde olan personele konak tahsis edilmesi belli bir standart çerçeve kazanmıştır. Serkurenanın konağı Nişantaşı'ndaydı. Bu konakların tamir ve tefrişleri yine Hazîne-i Hassa'ya aitti.⁵⁵⁰ Ancak II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn personeline, özellikle de yakınında olan kurenalara oldukça ehemmiyet verdiği için onlara çeşitli ihsanlarda bulunuyordu ki bu kurenalar daha öncede belirttiğimiz gibi uzun yıllar padişahın yanında hizmet etmişlerdir. Bu yüzden de padişah onları çeşitli şekillerde taltif ediyordu. Kurenalara kıyafet⁵⁵¹ ve gelir getirecek mülk ihsan ediliyordu. Osman Bey'e daha ikinci kurenalık yaptığı dönemde senelik elli bin kuruş geliri olan bir yer verilmiştir.⁵⁵² Bunun yanı sıra geçici bir süre ikamet etmeleri için yazlık konak veriliyordu. Kurena Arif Bey'e Kuruçeşme'de eşyalı yazlık bir ev belli bir süreliğine ikamet etmesi için verilmiştir.⁵⁵³

Ayrıca kurenalar maaşlarını yetersiz bulduklarında arzuhal verip maaş miktarlarının artırılmasını talep ediyorlardı. Kurena Rıza Bey maddi sıkıntı içinde olduğunu ve bunun için de maaşının miktarını artırılmasını talep etmiştir.⁵⁵⁴

Kurenalara belli bir miktarda tayinat da verilmekteydi. Kurenalardan Besim Bey, Mehmed Bey, Ragıp Bey ve Emin Bey'e aylık olarak verilen tayinat miktarı şöyledir: Ekmek 349, et 90 kıyye, mısır pirinci 45 kıyye, revganı sade 50 kıyye, şeker

⁵⁴⁸ BOA, Y.MTV.19/15, 11 M 1303/20 Ekim 1885.

⁵⁴⁹ BOA, Y.EE.d. 257. s.1. 3 ZA 1296/19 Ekim 1879.

⁵⁵⁰ BOA, Y.. MTV. 22/154, 29 Z 1303/28 Eylül 1886.

⁵⁵¹ BOA, Y.PRK.HH. 9/8, 29 Z 1298/22 Kasım 1881.

⁵⁵² Eğinli Said Paşa Hâtrâtı, s. 220.

⁵⁵³ BOA, ML.EEM.219/44, 6 B 1313/23 Aralık 1895.

⁵⁵⁴ BOA, Y.PRK.AZJ.45/78, 29 Z 1320/29 Mart 1903.

50 kıyye, un 50 kıyye zeytinyağı 24 kıyye, odun 50 çeki, kömür 640, saman 5.30 kantardır.⁵⁵⁵

2.3.MÂBEYN YAVERLİK DAİRESİ

Sultan II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn personeli arasında sayısı en fazla olan yaverlerdir. Daha önce de değindiğimiz üzere padişah yaverleri *yaver-i ekrem*, *yaver-i fahri* ve *yaver-i harp* olarak üçe ayrılıyorlardı.

Seryaverin maiyetinde olan yaverler, yaver-i harp olarak nitelenen kişilerdi. II. Abdülhamid'in yakın çevresinde yer alan yaverler bu dönemde yeni bir düzen içerisini girdi. Daha önce tek kişiye verilen *yaver-i ekremlik* ünvanı bu dönemde birçok bürokrata verildi. *Yaver-i hususî* ünvanı ilk olarak bu dönemde kullanılmıştır. Padişah temsil açısından yaverlerin varlığını önemsiyordu. Ordu komutanlarından bürokratlara ya da bir memura kadar çok geniş bir kitleye yaver-i şehriyârî sıfatı vermesi aslında onları kendine bir anlamda bağlama yöntemi idi.

Bundan dolayı II. Abdülhamid dönemi Mâbeyn tarihinde padişah yaverleri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Yaverlerden işlevsel anlamda en çok yararlanıldığı bir dönemdir. Seryaverden daha ziyade Mâbeyn'de yaver-i ekrem ve yaver-i hususîler etkin rol oynamışlardır. Bu önemli devlet ricali uzmanlık alanlarına göre özel olarak görevlendirilmişlerdir. Mâbeyn'de daireler tahsis edilmiştir. Özellikle de askerî alanda uzman yabancı uyruklu şahıslar ülkeye davet edilmiş ve bu uzmanlara yaver-i ekremlik ünvanı verilerek bürokratik anlamda güçlü bir konuma getirilmişlerdir. Mâbeyn'de üst düzey görevli bir devlet erkânı oluşturan ve padişahın yakın çevresinde yer alan yaverler yeri geldiğinde siyasî ve askerî konularda da danışmanlık yapmışlardır.

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn'de sayısal olarak oldukça fazla olan yaverlere Yıldız Sarayı'nın içerisinde bir bina tahsis edilmişti. Bu binada seryaverin dairesi üst katta idi. Bu katta gece nöbeti için kullanılmak üzere bir yatak odası vardı. Orta katta ise mirlalay rütbesinde olan bir kısım yaverler ile binbaşı ve kaymakam rütbesinde bulunan yaverlerin odası bulunmaktaydı. Alt katta yüzbaşı rütbesinde

⁵⁵⁵ BOA, Y.PRK, HH.11/39, 1300/1882.

yaverler ile emir çavuşlarının odaları bulunmaktaydı.⁵⁵⁶ Ancak padişah yaverlerinin sayısı gittikçe artmış, saray içerisinde bir daire yetmemiştir. Bunun içinde Yıldız Sarayı'nın yakınında bir bina inşa edilmiştir. Bu bina özellikle de Mâbeyn'de nöbete kalan yaverler için inşa olunmuştur.⁵⁵⁷

2.3.1. Yaverlik Dairesi'nin Personeli

II. Abdülhamid döneminde genel itibari ile Mâbeyn'in üst düzey personeli uzun yıllar görev yaptığı görülmektedir. Bu dönemde ise üç seryaver görev almıştır. İlk Seryaver Mehmed Paşa, V. Murad döneminde atanmıştır. II. Abdülhamid'e iki yıl seryaverlik görevi yaptıktan sonra görevine son verilmiştir. İkinci Seryaver Halil Paşa ise altı yıl görev yapmıştır. Burada dikkat çeken bir husus II. Abdülhamid döneminin üçüncü ve son seryaveri olan Mehmed Paşa 23 yıl gibi uzun bir süre görev yapmıştır. 1870 yılında askeriye alınmıştır. Mehmed Paşa 1879'da mirliva rütbesiyle Mâbeyn-i Hümayûn'a yaver-i şehriyâri olarak atanmıştır. 1885'de ise seryaver olarak tayin olunmuş ve II. Meşrutiyetin ilanına kadar da görev yapmıştır.⁵⁵⁸

Seryaver dışında Mâbeyn'de yaver-i ekrem, yaver-i hususî ve yaver-i harp ünvanına sahip olan devlet adamları bu dönemde öne çıkmıştır. Bu sığata sahip padişahın yakın çevresinde olan ve Mâbeyn'de ön plana çıkan üç önemli şahıs üzerinden değerlendireceğiz.

Bu dönemde *yaver-i ekrem* ünvanına sahip önemli devlet adamlarından olan Fuad Paşa, 1835 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babasının görevi nedeniyle Mısır'da eğitimine devam eden Fuad Paşa İstanbul'a döndükten sonra Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriye'de görevlendirildi. 1876'da Ahmed Muhtar Paşa'nın maiyetinde gösterdiği kahramanlıklar neticesinde rütbesi ferikliğe yükseltildiği gibi *deli* lakabıyla da anılmaya başlanmıştır. 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı'nda da Rusları Bulgaristan'da Elene mevkiinde bozguna uğratarak *Elene Kahramanı Fuad Paşa* olarak da anıldı.⁵⁵⁹ Savaşın sonra Fuad Paşa'ya önce müşir rütbesi sonra da yaver-i ekrem ünvanı

⁵⁵⁶ BOA, TS. MA. e, 207/47 27 B 1301/ 23 Mayıs 1884.

⁵⁵⁷ Karaca, a.g.m., s, 1713.

⁵⁵⁸ BOA, Y.EE. d., 743, V,3, 18 C 1310/ 7 Ocak 1893.

⁵⁵⁹ Saro Dadyan, "Dört Devre Tanıklık Etmiş Bir Osmanlı Paşası; Deli Fuad Paşa", *Osmanlı Tarihi*, s. 22-23.

verildi.⁵⁶⁰ II. Abdülhamid'in ihsan ve iltifatlarına mazhar olan Müşir Fuad Paşa'ya Mâbeyn Müşiri Gazi Osman Paşa'nın vefatından sonra, resmî törenlerde padişah tahtının yanında durarak tahtın saçağını tutma vazifesi de verildi.⁵⁶¹ Padişahın yakınında yer alarak askerî konularda da danışmanlık yapmıştır. Ancak padişahın güvenini kazanan Fuad Paşa II. Abdülhamid'in idare tarzını her fırsatta eleştirmekten geri durmuyordu. Bu durum Fuad Paşa hakkında jurnaller verilmesine ve padişahın da ona şüpheyle bakmasına sebep olmuştur. Hafıye Fehim Paşa tarafından sürekli izlenen Fuad Paşa ile hafiyeler arasında çatışma çıkmış ve durum kontrolden çıkmıştır. Bunun üzerine II. Abdülhamid Fuad Paşa'yı Şam'a sürgüne göndermiştir. Ancak II. Meşrutiyetin ilanından sonra İstanbul'a tekrar dönmüştür.⁵⁶²

Yine Abdülhamid döneminde muhafız Sertüfengi Tahir Paşa yaver-i harp ünvanı verilen önemli isimlerdendir. Okuması yazması dahi olmayan Tahir Paşa, padişahı şehzadelikte cesareti ile etkilemiş çok itimat ettiği zatlardandır. II. Abdülhamid padişah olduktan sonra onu Yıldız Sarayı'nın Tüfenkçi Teşkilatı'nın başına getirmiş, rütbesini derece derece yükselterek askerliğin en yüksek mertebesi olan müşirliğe kadar çıkarmıştır.⁵⁶³ Sarayın güvenliği Tahir Paşa'nın idaresindeydi. Ancak ilginç olan Mâbeyn'deki yaver-i harpler seryaverin komutasındaydı. Ancak Tahir Paşa kimseye bağlı değildi, dilediğinde de padişahın huzuruna çıkma hakkına sahipti. Okuması yazması olmayan ama padişaha sonsuz sadakati olan Tahir Paşa'ya padişah da çok güvenir, sözüne itimat ederdi. II. Abdülhamid 33 yıllık saltanatı boyunca onu yakınında tutmuş görevden almamıştır.⁵⁶⁴

Hafiyeliği ile ün salmış olan Fehim Paşa II. Abdülhamid dönemi Mâbeyn'in önemli simalarındandır. Esvapçıbaşı İsmet Bey'in oğludur.⁵⁶⁵ Verdiği jurnaller ile padişahın yanında kıymetlenmiş, kendisine yaver-i hususî şehriyârî ünvanı verilmiştir.⁵⁶⁶ Özellikle de Müşir Fuad Paşa ile olan çatışmasından sonra onun Şam'a sürülmesinde etkin rol oynamış ve padişahın yanında daha çok imtiyaz elde etmiştir.⁵⁶⁷

⁵⁶⁰ BOA, İ.DH. 826/66519, 27 R 1298/29 Mart 1881.

⁵⁶¹ Mayakon, a.g.e., s. 33.

⁵⁶² İrttem, *Yıldız Kamarillası*, s. 270.

⁵⁶³ Osman Nuri, a.g.e., s. 364.

⁵⁶⁴ Tekir, a.g.e., s. 108.

⁵⁶⁵ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 84.

⁵⁶⁶ BOA, İ.TAL.273/71, 11 Z 1319/21 Mart 1902.

⁵⁶⁷ İrttem, *Yıldız Kamarillası*, c.2. s. 266.

Görüldüğü üzere II. Abdülhamid dönemi padişah yaverlerinin profilleri birbirinden oldukça farklılıklar göstermektedir. Aşağıdaki tabloda ise seryaverlerin isimleri ve görev yaptıkları yıllar kronolojik olarak verilmiştir:

Tablo: 6. Sultan II. Abdülhamid Dönemi Seryaverleri

<i>Sultan II. Abdülhamid Dönemi Seryaverleri (1876-1908)</i>					
<i>Seryaver/Rütbesi</i>	<i>Kaçıncı Seryaverliği Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görev Yaptığı Yıllar</i>	<i>Sonraki Görevi</i>	<i>Aynı Zamanda Yaptığı Görevler</i>
Mehmed Paşa Erkânı Harbiye Mirlivasi	—	—	(1876- 24 Aralık 1878) ⁵⁶⁸	—	—
Halil Paşa Ferik	—	—	(1879- 1885)	—	—
Mehmed Paşa ⁵⁶⁹ Müşir	—	—	(1885-1908)	—	—

Tabloda görüldüğü üzere II. Abdülhamid döneminde üç seryaver görev yapmıştır. Bu üç seryaverin rütbelerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Mirliva, ferik ve müşirlik rütbelerindedirler.

II. Abdülhamid tahta çıktığında padişah yaverlerinin sayısı 24'tür. Bu yaverlerin sayısı yıllar içerisinde gittikçe artış göstermiş, 1900yılıının başlarında padişah yaverlerinin sayısı 150'dir.⁵⁷⁰ 1907senesinde ise yaverlerin mevcudu 276'ya ulaşmıştır.⁵⁷¹ Ancak arşiv belgelerine bu sayıların hepsinin yansımadağı görülmektedir. 1893 yılına ait bir belgede yaver-i harplerin mevcudu 103'tür.⁵⁷² 1903 senesine ait bir defterde ise bu sayı 200'e kadar çıkmıştır. Padişah yaverlerinin iyi bir eğitim aldıkları, bir kısmının yabancı dil, Fransızca ve İngilizce, bildikleri anlaşılmaktadır.⁵⁷³

⁵⁶⁸ Y.PRK.MYD. 1/12, 29 Z 1295/24 Aralık 1878.

⁵⁶⁹ BOA, Y.EE. d., 743, s. 3, 18 C 1310/ 7 Ocak 1893.

⁵⁷⁰ Devlet Salnamesi Def'a 56. s. 95.

⁵⁷¹ Devlet Salnamesi Def'a 63. s. 121.

⁵⁷² BOA, Y.EE. d. 43 18 C 1310/7 Ocak 1893.

⁵⁷³ BOA, Y.PRK.MYD. 25/30, 18 Z 1320/18 Mart 1903.

Ancak yaver-i ekrem sıfatına haiz olan devlet ricali 1879 senesinden itibaren salnamelerde yer almaya başlamış, bu ünvanda 1879'da beş devlet adamı var iken 1907'de ise sayıları 34 yavere kadar ulaşmıştır.⁵⁷⁴ Padişahın taltif amaçlı verdiği fahri yaver sıfatı ise 1881 yılından itibaren salnamelerde yerini almaya başlamıştır.⁵⁷⁵ Bu tarihte 16 yaver-i fahri var iken 1907'de ise fahri yaver sayısı 171'e kadar çıkmıştır. Yaver-i hususîlerin varlığına ise belgelerde ilk olarak 1902 senesine ait bir defterde rastlamaktayız. Bu defterde yedi yaver-i hususînin ismi yer almaktadır.⁵⁷⁶

2.3.2. Seryaver ve Yaverlerin Tayin ve Azilleri

II. Abdülhamid döneminin bir özelliği de rütbe, ünvan ve nişan tevcihlerinin diğer dönemlere göre oldukça kolay verilmesidir. Daha önce de belirttiğimiz üzere yaver-i şehriyârî sıfatı bu dönemde birçok kişiye verilmiştir. Yaver-i ekremlik konusunda daha seçici olunmuş; ancak fahri yaver ve yaver-i harbin birçok devlet adamına verildiği görülmektedir. Bu ünvanların verilmesinde tam olarak nasıl bir kriter uygulandığı belli değildir.

Seryaver ve Damad-ı Şehriyârî Müşir Mehmed Paşa 23 yıl seryaverlik görevini yaptıktan sonra II. Meşrutiyetin ilanından sonra muhtemelen görevinden ayrılmak zorunda kalıp yerine eski Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Şakir Paşa Seryaver olarak tayin olunmuştur.⁵⁷⁷

II. Abdülhamid döneminde yaverlik daha kolay ulaşılabilen bir ünvan olduğu için padişah yaveri olmak için devlet erkânı arasında bir rekabet olduğu da görülmektedir. Bu ünvana sahip olmak için padişahın yakın çevresinde görevli olan Mâbeyn personelini aracı yapıyorlardı. Yanya Jandarma Kumandanı Esed Paşa'ya fahri yaverlik II. Abdülhamid'in güvendiği yakın adamlarından olan Sertüfengi Tahir Paşa'nın tavsiyesi ile verilmiştir.⁵⁷⁸ Ordu kumandanları yaver-i şehriyârî olma isteklerini Mâbeyn'de görevli yaveran vasıtası ile padişaha arz ediyorlardı. Yaver Ferik Vehbi Paşa, Üçüncü Ordu Redif Fırkaları Kumandanı Seyfullah Paşa'nın

⁵⁷⁴ Devlet Salnamesi Def'a 63. s. 122.; Devlet Salnamesi Def'a 34. s. 39.

⁵⁷⁵ Devlet Salnamesi Def'a 36. s. 116.

⁵⁷⁶ BOA, Y.PRK.MYD. 25/30, 18 Z 1320/18 Mart 1903.

⁵⁷⁷ BOA, Y.PRK.BŞK.79/22, 21 B 1326/19 Ağustos 1908.

⁵⁷⁸ BOA, Y.PRK. BŞK. 59/34, 20 ZA 1316/1 Nisan 1899.

kendisine fahri yaverlik verilme isteğini padişaha bir tezkire ile arz etmiştir.⁵⁷⁹ Ayrıca yaver-i fahri ünvanı Mâbeyn'de görevli personele de verilmiştir. İkinci Mâbeynci Nuri Bey'e fahri yaverlik verildiği görülmektedir.⁵⁸⁰ Aslında padişahın devlet ricalini bu şekilde taltif etmesi bir bakıma kendine bağlı kılma yöntemi idi.

Şehzadelerin hizmetinde bulunan yaverler genel itibarı ile yaver-i harp şehriyârîydi. Ancak şehzadelerin muallimliği görevinde bulunan Miralay Refet Bey ve Kaymakam Nuri Bey fahri yaver idiler. Yaver-i harplerin tahsisatı fahri yaverlere göre daha fazlaydı. Bu durumdan pek memnun olmayan bu iki yaver, şehzadelerin hizmetindeki yaverlerin yaver-i harp olduğunu gerekçe göstererek kendilerine yaver-i harp ünvanı verilmesini talep etmişlerdi.⁵⁸¹

Bunların dışında devletin farklı dairelerinde yaveri-i şehriyârî sıfatına sahip yaverler bulunmaktaydı. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi'nin ikinci şubesine Memur Miralay Hayri Bey, mirlivalık rütbesi tevcih edilerek İnşaat Dairesi Reis-i sânilîğine tayin olunmuştur.⁵⁸² Yaver-i harp ünvanı alan kişilerin içerisinde devlette önemli görevlerde bulunan kişilerin akrabalarının yanı sıra Mâbeyn personelinin de yakınları bulunmaktaydı. Gazi Osman Paşa'nın oğlu, Mâbeynci Bekir Bey'in oğlu, Muhasebat Dairesi Reisi Ferik Sadettin Paşa'nın oğlu, Jandarma Dairesi Reisi Ferik Hakkı Paşa'nın torunu, Defterhane Nazırı Merhum Rıza Paşa'nın oğlu gibi devlet işlerinde önemli mevkilerde görev yapan zatların yakınları vardı.⁵⁸³

Yaver-i şehriyârî sıfatına sahip olup taburlarında görev yapan yaverler de vardı. Bunlar: Yanya Merkez Kumandanı Ferik Mehmed Zeki Paşa, Zinciriye Kapı Karakolhanesinde görev yapan Süvari Miralay Rıza Bey, Taşkılla Kumandanı Piyade Miralay Osman Bey, Alay Kumandanı Piyade Kaymakamı Ali Rıza Bey, Piyade Binbaşı İsmet Bey, İkinci Tabya Yedinci Bölük Yüzbaşı Piyade Yüzbaşı Mehmed Halid Bey'dir.⁵⁸⁴ Bu şekilde çok geniş bir kesime yaver-i şehriyârî ünvanı verilmiştir.

2.3.3.Seryaver ve Yaverlerin Görevleri

⁵⁷⁹ BOA, Y.PRK.ASK.130/89, 15 RA 1310/7 Ekim 1892.

⁵⁸⁰ BOA, İ.TAL.164/25, 17 N 1316/29 Ocak 1899.

⁵⁸¹ BOA, Y.MTV.189/133, 20 Z 1312/14 Haziran 1895.

⁵⁸² BOA, İ.AS. 13/47, 13 C 1313/1 Aralık 1895.

⁵⁸³ BOA, Y.PRK.MYD.25/30, 1320/1902.

⁵⁸⁴ BOA, Y.PRK.MYD.1/72, 1297/1880.

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn-i Hümayûn'da padişah yaverleri farklı görevler üstlenmişlerdir. Padişah, seryaveri ve yaverleri bazı önemli olayların tetkiki için görevlendirebiliyordu. İstanbul'a gelen muhacirlerin durumunun perişanlığı hakkında söylentilerin dolaşması üzerine Seryaver Mehmed Paşa'yı muhacirlerin durumunu öğrenip ve gerekli tedbirleri alması için görevlendirmiştir.⁵⁸⁵ Seryaver 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ordu komutanlıklarının durumunu tetkik edip bilgi vermesi için gönderilmiştir.⁵⁸⁶ Ayrıca 1897'deki Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında Yaver Ferik Mehmed Said Yunan hududundaki birliklere padişahın iradesini tebliğ için gönderilmiştir.⁵⁸⁷ Yaverler İstanbul'a padişahı ziyaret için gelen yabancı misafirlerin maiyetine de veriliyorlardı. Bu yaverler yabancı misafirler gidinceye kadar onlara eşlik ediyorlardı.⁵⁸⁸ Yaverlere Mâbeyn içerisinde farklı vazifeler veriliyordu. Yaverlerden Süleyman Paşa, Müzikay-ı Hümayûn'da görevli emir ve zabitanın haiz oldukları rütbeleri gösteren bir defter hazırlaması için görevlendirilmiştir.⁵⁸⁹ Bunların yanı sıra seryaver ve serkurena birlikte padişahı temsilen sefirlerin verdiği yemek davetine katılabiliyorlardı. İran Sefiri'nin yemek davetine serkurena ve seryaver birlikte katılmışlardır.⁵⁹⁰

Padişah yaverlerinin Mâbeyn'de önemli bir konumda olduğunun bir diğer göstergesi de Mâbeyn-i Hümayûn'da kurulan Askerî Teftiş komisyonunda görev almalarıdır. Bu komisyonun görevi askerî konulardaki yenilikleri araştırmak ve padişaha askerî ve güvenlik alanlarında raporlar sunmaktır.⁵⁹¹ Komisyonun bir dönem reisliğini yapan Ahmed Muhtar Paşa yaver-i ekrem ünvanı verilen askerî konularda yetkin önemli devlet adamlarından biridir.⁵⁹² Ayrıca dikkat çeken önemli bir husus da bu komisyonun bütün azaları padişah yaverlerinden oluşuyordu.⁵⁹³ Bu komisyonda padişah yaverleri ile ilgili alınan önemli bir karar da yaver-i şehriyârîlerden uygun

⁵⁸⁵ BOA, Y.EE. d. 1096. s. 16. 16 M 1295/20 Ocak 1878.

⁵⁸⁶ BOA, İ.DH.746/60984, 16 RA 1294/31 Mart 1877.

⁵⁸⁷ BOA, Y.PRK.MYD. 18/29, 24 N 1314/16 Şubat 1897.

⁵⁸⁸ BOA, Y.PRK.MYD.4/39, 5 Ş 1302/20 Mayıs 1885.

⁵⁸⁹ BOA, Y.EE.72/ 173, 10 C 1309/11 Ocak 1892.

⁵⁹⁰ BOA, Y.PRK. BŞK. 4./65, 16 Mart 1881.

⁵⁹¹ Âdem Ölmez, "Askerî Teftiş Komisyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Tarih Dergisi*, sayı 43 (2006), s. 115.

⁵⁹² BOA, Y.MTV.221/145 26 C 1319/10 Ekim 1901. Gazi Ahmed Muhtar Paşa için bkz. Rifat Uçarol, *Gazi Ahmed Muhtar Paşa*, İstanbul, Derin Yayınları, 2015.

⁵⁹³ Devlet Salnamesi, Def'a, 61. s.120-121.

vasıfta olanların seçilip orduları teftiş için görevlendirilmesidir. Bunun için de komisyon tarafından hangi yaverin hangi orduyu teftiş edeceği belirlenmiş ve bu yaverler orduları teftiş için gönderilmiştir.⁵⁹⁴

Bunların dışında Mâbeyn'de sayıları oldukça fazla olan yaverlerin uzmanlık alanları dışında görevlerde de istihdam edildikleri görülmektedir. Arzuhalci görevini gören altı Mâbeyn personelinin yerine 19 Ekim 1879 tarihinden sonra yaverlerin getirilmesi karar veriliyor. Bu tarihten sonra uygun görülen yaverler arzuhalcilik görevini yapmışlardır.⁵⁹⁵

Padişah yaverleri Mâbeyn-i Hümayûn'da diğer Mâbeyn personeli gibi gece nöbetine kalırlardı. Gece nöbetini padişahın hususî hizmetinde bulunanlar ya da özel bir görev ile başka bir yere gönderilenler dışında kalan yaverler tutuyordu.⁵⁹⁶ 20 Mart 1903 tarihli bir nöbet jurnaline göre Mâbeyn-i Hümayûn'da 5 yaver, yaverlerin dairesinde de 5 yaver gece nöbetine kalmaktaydı.⁵⁹⁷ Gece nöbetine genelde üst rütbeli ferik ya da mirliva rütbesine sahip bir yaver kalıyordu. Eğer gece nöbetine ferik ya da mirliva rütbesine sahip bir yaver kalmadıysa bu durum jurnalın altına not olarak düşülüyordu.⁵⁹⁸ Bazı jurnallerde yaverandan toplam kaç kişinin Mâbeyn'de nöbete kaldığı belirtilmektedir.⁵⁹⁹ Jurnallerde ise Mâbeyn'de nöbete kalanlar nöbette kaldıklarını “...bu gece mâbeyn-i hümayûn-ı cenâb-ı mülûkânelerinde nöbetçi bulunduğumuz ma‘ruzdur...” altında isimlerini yazarak mühürlerini bastıkları görülmektedir.⁶⁰⁰

Padişah yaverleri Mâbeyn'de nöbetlerini düzenli bir şekilde tutmadıklarında ya da uygunsuz davranışlar sergilediklerinde yaptırım uygulanıyordu. Bunun bir örneği

⁵⁹⁴ BOA, Y.MTV. 29/46,29 RA 1305/15 Aralık 1887.; Orduları teftiş edecek yaver-i şehriyârîlerin isimleri ve teftiş edecekleri ordu: Erkanı Harbiye Miralayı Ferid Bey, ikinci Ordu, Erkanı Harbiye Miralayı Arif Bey Üçüncü Ordu: Selanik Kosova Manastır Erkanı Harbiye Kolağası Rıza Bey Üçüncü Ordu: Yanya İşkodra, Piyade Kaymakamı Yakup ve Topçu Yüzbaşısı Rıza Bey Dördüncü Ordu, Piyade Miralayı Hüsnü Bey ve Piyade Binbaşısı İsmail Bey Beşinci Ordu, Süvari Kolağası Hüseyin Bey Altıncı Ordu, Piyade Binbaşısı Yedinci Ordu, Piyade Binbaşısı Rıza Bey; Hicaz Fırka-i Askeriyesi, Piyade Binbaşısı Sadık Bey, Trablusgarp Fırka-i Askeriyesi, Piyade Miralayı Nişan Bey Girid, İzmir ve Cezair Fırka-i Askeriyesi, bkz. BOA, Y.MTV. 36/59, 7 R 1306/11 Aralık 1888.

⁵⁹⁵ BOA, Y.EE.d., 257, 1296/1879.

⁵⁹⁶ BOA, Y.MTV.204/156, 21 RA 1318/19 Temmuz 1900.

⁵⁹⁷ BOA, Y.PRK.BŞK.68/36, 20 Z 1320/20 Mart 1903.

⁵⁹⁸ BOA, Y.PRK.MYD.12/18, 10 CA 1326/10 Haziran 1908.

⁵⁹⁹ BOA, Y.PRK.MYD.25/94, 18 ZA 1321/5 Şubat 1904.

⁶⁰⁰ Jurnalın altında nöbete kaldıklarını belirten kişiler yaver-i husûsî ünvanına sahip olan yaverlerdir. Bkz. BOA, Y.PRK.MYD.25/114, 18 RA 1322/2 Haziran 1904.

23 Ağustos 1900'de görülmekte, bazı yaverlerin gece nöbetleri konusunda tembellik göstermeleri ve uygunsuz davranışlarda bulunan bir kısım yaverler için seryaver nasıl bir ceza uygulanması gerektiğini Birinci Fırka-i Hümayûn Kumandanı ile görüşmüş ve bu görüşmenin sonucunda suistimalde bulunan yaverler, divan-ı harbe sevk edilmiştir. Ancak ağır ceza alanların Mâbeyn'deki görevlerine devam edemeyeceği anlaşılmış bunun için de görevlerinden ihraç edilmeleri uygun bulunmuştur. Ayrıca görevlerinde tembellik gösterenlerin bu şekilde davranmalarının sebebinin terfi etmek istemelerinden kaynaklandığı anlaşılmış, bunun için padişah yaveri olarak hizmet görenlerin vazifesinin ağır olduğu göz önünde bulundurularak bu kişilerin rütbe ile taltif edilmesine karar verilmiştir. Nitekim yaverlerin tahsisatı düzenli ödenmediğinden seryaver ile Birinci Fırka Kumandanı yaverlerin tahsisatlarını düzenli ödenmesi için Maliye Nezareti ile görüşmüştür. Ayrıca padişah yaşanan bu problemler üzerine seryaverden yaverlerin derecelerini ve göreve devamlılıklarını gösteren bir defteri kendisine arz etmesini istemiştir.⁶⁰¹

Ayrıca Mâbeyn'de sayıları oldukça fazla olan yaverleri belli bir nizam ve düzen içerisine almak maksadıyla Sultan II. Abdülhamid her altı ayda bir padişah yaverlerinin künyesini gösteren bir defterin kendisine takdim edilmesini istiyordu. Tanzimat döneminde yaverler ile ilgili böyle bir uygulamaya rastlamadık. Ancak 13 Ocak 1893'de bu künye defteri üçüncü defa olarak padişaha sunulmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla bu uygulama ilk olarak 1892 senesinin ocak ayında başlamıştır.⁶⁰² Daha sonraki yıllarda yaver-i harplerin künyelerinin yanında fotoğraflarının da yer aldığı defterler padişaha takdim edilmiştir.⁶⁰³

Birinci bölümde seryaverin maiyetinde yaverlerden başka çavuşların olduğunu belirtmiştik. Tanzimat döneminde bu çavuşların sayısını tespit edemedik. Ancak II. Abdülhamid döneminde bu çavuşların sayıları defterlerde verilmektedir. 18 Ekim 1879 tarihli bir defterde 12 çavuş olduğu görülmektedir.⁶⁰⁴ Nitekim 1880 tarihli bir deftere göre bu çavuşların sayısı 22'dir. Mâbeyn'de çavuşluk aynı zamanda yaver-i şehriyârî olmak için bir basamak olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yaver-i Ekrem

⁶⁰¹ BOA, Y.MTV.204/ 156, 21 RA 1318/19 Temmuz 1900.

⁶⁰² BOA, Y.EE.d., 743, 18 C 1310/ 7 Ocak 1893.

⁶⁰³ BOA, Y.MTV.115/98. 29 Ş 1312/25 Şubat 1895.

⁶⁰⁴ BOA, Y.EE.d. 257, 1296/1879.

Fuad Paşa'nın oğlu önce Mâbeyn'e çavuş olarak girmiştir.⁶⁰⁵ Birkaç ay sonra da arzuhal verip yaver-i şehriyârî silkine dahil olmuştur.⁶⁰⁶

Bu çavuşlar ihtiyaç olduğunda Mâbeyn'de görevli diğer bir personelin maiyetine de görev yapabiliyorlardı. Kurenadan Kazım Bey'in maiyetinde bir çavuş bulunmaktaydı. Çavuşlar şehzadelerin maiyetinde de istihdam ediliyorlardı. Şehzade Mehmed Selim Efendi'nin maiyetinde iki çavuş olduğu görülmektedir.⁶⁰⁷ Daha önce de belirttiğimiz gibi seryaverin belirlediği bir yaver bu çavuşlardan sorumluydu.

2.3.3.1. Özel Olarak Görevlendirilen Yaverler

Bu başlık altında padişahın kişisel yetenek ve kabiliyetlerine göre Mâbeyn'de görevlendirdiği yaver-i şehriyârîleri ele alacağız.

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn'de görev alan önemli devlet adamlarından olan İbrahim Derviş Paşa, 1830 senesinden itibaren askerî ve sivil memuriyetlerde bulunduktan sonra 1883 senesinde yaver-i ekrem ünvanını almıştır.⁶⁰⁸ Derviş Paşa'ya Mâbeyn'de bir daire tahsis edilmişti. Bu dairenin görevi Arnavutluk'ta olan olayları tetkik etmek ve duruma göre de tedbirler düşünerek padişaha arz etmektir.⁶⁰⁹ Ancak bunun dışında Ermeni isyanları, Mısır meselesi gibi birçok konuyla da ilgileniyordu.⁶¹⁰ Bu dairede kendisine yardımcı olması için Derviş Paşa'nın maiyetinde dört yaver, üç kâtip, bir tercüman, muhasebeci ve veznedar istihdam ediliyordu.⁶¹¹

Yaver-i ekrem ünvanı verilen Şakir Paşa ise bürokraside önemli mevkilerde bulunmasının yanı sıra askerî konularda yeteneği bilinen önemli bir bürokrat idi. II. Abdülhamid kendisine danışmanlık yapması maksadıyla 1890 senesinde yaver-i ekrem sıfatı da vererek Mâbeyn'e aldı. Mâbeyn'de çalışmalarını rahat yürütebilmesi için bir daire tahsis edilmiştir. Aslında Şakir Paşa'nın aldığı en önemli görev Anadolu Islahatı Umum Müfettişi olarak atanmasıdır. Bu dönemde Anadolu'daki Ermeni

⁶⁰⁵ BOA, HH. İ, 225/39, 13 S 1314/24 Temmuz 1896.

⁶⁰⁶ BOA, HH. İ, 103/46, 3 R 1314/11 Eylül 1896.

⁶⁰⁷ BOA, Y.PRK.MYD. 1/72. s.3. 1297/1880.

⁶⁰⁸ Karaca, a.g.m., s.1719.

⁶⁰⁹ Sedat Kanat, *II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümayûn ve Görevleri*, Ankara, Gece Akademi, 2019, s. 92.

⁶¹⁰ Karaca, a.g.m., s. 1719.

⁶¹¹ BOA, Y.MYD. 10/86, 17 Eylül 1891/12 S 1309.

sorunu nedeniyle kararlaştırılan reformları denetlemek üzere görevlendirilmiştir. Bunun yanı sıra aşiretler ile ilgili problemler, Mısır ve Bulgaristan meselesi gibi çeşitli konular ile ilgilenmiştir.⁶¹²

Bu dönemdeki Mâbeyn’de padişah yaverleri ile ilgili önemli gelişmelerden biri de yabancı uyruklu alanında askerî konularda uzman şahıslar ülkeye davet edilmiştir. Bu uzmanlara yaver-i şehriyârî sıfatı verilerek konumları güçlendirilmiştir. Fransız uyruklu emekli Binbaşı Dreyse Paşa padişahın daveti üzerine ülkeye gelmiştir. Önce bir yıl kalması için anlaşma yapılmıştır.⁶¹³ Ancak yaptığı icraatlerden memnuniyet duyulması onun altı yıl görev yapmasına sebep olmuştur. Binbaşı Dreyse Paşa gitmek istemesine rağmen padişahın bunu uygun görmemesi üzerine hizmetine devam etmiştir.⁶¹⁴ Siyasî ve askerî konularda danışmanlık yaptığı gibi Fransa sefiri ile siyasî konularda haberleşmeyi sağladığı görülmektedir.⁶¹⁵ Yine uzmanlık alanlarına göre askerî konularda Alman uyruklu Süvari Feriki Von Hobe Paşa ve Goltz Paşa danışmanlık yapıyorlardı.⁶¹⁶ Goltz Paşa padişahın ordunun yeniden organize edilmesi isteği doğrultusunda Osmanlı’daki Alman Askerî Heyetinin başına geçmiştir.⁶¹⁷

Padişah yaverleri kabiliyetlerine göre de görevlendiriliyorlardı. Padişah, yaver-i şehriyârîlerden Mehmed Nuri Paşa’dan açılması planlanan aşiret mektebi için bir layiha yazmasını istemiştir. Bunun üzerine bir layiha hazırlayan Mehmed Nuri Paşa mektebin inşa edilecek mahalden ders müfredatına kadar nasıl olması gerektiğini anlatan bir layiha hazırlamıştır.⁶¹⁸

Daha önce de değindiğimiz üzere Mâbeyn-i Hümâyûn’da *yaver-i hususî hazreti şehriyârî*⁶¹⁹ ünvanına sahip yaverler vardı. II. Abdülhamid tarafından bu sığata haiz bazı yaverleri özel olarak görevler verildiği anlaşılmaktadır. Serhafiye Kabasakal Mehmed Paşa’nın yaver-i hususî ünvanına sahip olduğu görülmektedir.⁶²⁰ Yine hafiyelik yapan Fehim Paşa da yaver-i hususî olarak görevlendirilmiştir.⁶²¹ Ayrıca

⁶¹² Ali Karaca, “Şâkir Paşa (1838-1899)”. *DİA*, İstanbul, 2010, s.307-308. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmed Şâkir Paşa (1838-1899)*, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993.

⁶¹³ BOA, Y.MYD. 1/11, 24 Aralık 1878/29 Z 1295.; BOA, Y.MYD. 2/19, 22 Mayıs 1879/30 CA 1296.

⁶¹⁴ BOA, Y.PRK.MYD. 8/53, 31 Ağustos 1885/20 ZA 1302.

⁶¹⁵ BOA, Y.PRK.MYD. 6/73 2 Kasım 1887/15 S 1305.

⁶¹⁶ BOA, Y.MTV. 27/49, 14 Mayıs 1888/3 N 1305; BOA, Y.MTV.68/108, 12 Ekim 1892/20 RA 1310.

⁶¹⁷ Karaca, a.g.m., s. 1721.

⁶¹⁸ BOA, A.) DVN.MKL. 33/17, 22 Haziran 1892/26 ZA 1309.

⁶¹⁹ BOA, ML.EEM.510/89, 21 R 1324/14 Haziran 1906.

⁶²⁰ BOA, Y.PRK.ASK, 174/134, 16 Ocak 1902/6 L 1319.

⁶²¹ ML.EEM. 556/9 24 Temmuz 1904/ 11 CA 1322.

yaver-i hususîlerden biri her hafta sefaretlere gönderilir, selamlık resmine katılacak şahısların isim listesini alır ve padişaha arz ederdi.⁶²²

2.3.4. Seryaver ve Yaverlerin Gelirleri

İlk bölümde de belirttiğimiz gibi seryaver ve yaverlerin askeriyeden ve Hazîne-i Hassa'dan ayrı ayrı tahsisatları vardı. Seryaver bu tahsisatlar için her ay, her bir yaverin istihkakını gösteren bir cetvel düzenleyip bu cetvel ile birlikte düzenlenen senetleri seraskeriyeye gönderirdi. Tanzimat dönemi için bu cetvellerden elimizde bir örnek yoktu. Ancak Sultan II. Abdülhamid döneminde elimizde bulunan bu cetvel örneğinde; padişah yaverlerinin nizamiye hazinesinden alacakları istihkakı, alacakları maaş miktarı, cetvelin sonunda nizamiye hazinesinden toplamda ödenecek miktar ve alta da seryaverin mührü yer almaktadır.⁶²³ Yaverlerin maiyetinde Hazîne-i Hassa'dan ve Nizamiye Hazinesi'nden olan aylıkları takip etmesi için alay ve tabur kâtibi rütbesinde memurlar vardı.⁶²⁴

Seryaverin Hazîne-i Hassa'dan aldığı maaş miktarı 18 Ekim 1879'da 15.000 kuruştur. Yaverlerden Hademe Mirlivası Süleyman Paşa'nın maaşı 1000 kuruş, diğer yaverlerin maaşı 500 kuruş, yaverlerin maiyetinde olan çavuşların maaşı ise 250 kuruştur.⁶²⁵

Yaverlerin Nizamiye Hazinesi'nden aldıkları maaş miktarı ise rütbelerine göre değişiyordu. Buna göre Ocak 1880 tarihinde, seryaverin maaş miktarı 8167 kuruştur. Miralay rütbesinde bulunan yaverlerin maaşı 6450 kuruş, kaymakam rütbesinde bulunanların 1233 kuruş, binbaşı rütbesinde bulunanların 1225 kuruş, piyade sağkolağası rütbesinde bulunanların 653, piyade solkolağası 490 kuruş, topçu solkolağası, 490 kuruş, topçu yüzbaşısı 327 kuruş, süvari yüzbaşısı 351, piyade mülazım evvel 245, piyade mülazım sâni 204 kuruş, hademe mülazım sâni 294 kuruş,

⁶²² BOA, Y. PRK. MYD. 26/22, 24 M 1323/31 Mart 1905.

⁶²³ BOA, Y.PRK.MYD. 1/8, 29 S 1297/11 Şubat 1880.

⁶²⁴ Seryaverin maiyetinde yaverlerin tahsisat işlerini takip eden Esvâbi Emini Miralay İbrahim Bey, Kâtip Binbaşı Adil Bey ve Evrak Memuru Mülazım Nuri Bey bulunmaktaydı. Bkz. Devlet Salnamesi Def'a 61.s.119.; Örikağasızâde s. 148.

⁶²⁵ BOA, Y.EE.d., 257, 3 ZA 1296/19 Ekim 1879.

hademe şahane yüzbaşısı 539 kuruş, hademe-i şahane mülazımı 292 kuruş, çavuşların maaşı ise 191 kuruştur.⁶²⁶

Yaver-i ekrem ünvanına sahip olan devlet erkânının aldıkları maaş miktarları birbirinden farklıdır. Namık Paşa'nın maaş miktarı 20.000 kuruş, Zeki Paşa ve Derviş Paşa'nın ise 10.000 kuruştur.⁶²⁷ Yaverlerin üniforma masraflarının bir kısmı Maliye Hazinesi'nden bir kısmı da vilayetlerden karşılanıyordu.⁶²⁸

Padişah yaverleri diğer Mâbeyn personeli gibi arzuhal yazarak maaş miktarlarının artırılmasını veya bir ev ihsan edilmesini talep edebilmekteydiler. Yaver-i şehriyârîlerden Ferik Ahmed Bey'in yazdığı arzuhalde kendisine bir ev ihsan edileceği söylendiği, ancak evinin uzakta olduğu ve bunun için saraya gidip gelmekte zorlandığını, Nişantaşı'nda boş arsalardan birinde ev inşa etmesi için kendisine ihsan edilmesi ile birlikte maaşına zam yapılmasını talep etmiştir.⁶²⁹

Mâbeyn-i Hümayûn'un diğer üst düzey personeline konak tahsis edildiği gibi Seryaver Halil Paşa'ya da konak tahsis edilmiştir. Yaver-i Ekrem Şakir Paşa ve Yaver-i Ekrem Derviş Paşa'ya da Nişantaşı'nda ikamet etmeleri için konak tahsis edilmiştir.⁶³⁰ Aynı şekilde Yaver-i Hususî Mehmed Paşa'ya konak tahsis edilmiştir.⁶³¹ Yaver-i Hususî Ahmed Fehim Paşa'ya benzer şekilde arazi ihsan olunmuştur.⁶³² Yaver-i harp şehriyârîlerden Sırrı Bey'in de ev kirasının bedeli ödenmiştir.⁶³³

Padişah yaverlerine birçok imkanlar sunuluyordu. Önemli bir gelir kaynağı olan maden işletme imtiyazlarının da verildiği görülmektedir. Yaver-i Ekrem Fuad Paşa'ya Hüdavendigâr Sancağı'nda çıkan borasit madeninin imtiyazı verilmiştir.⁶³⁴ Yaver-i Ekrem Derviş Paşa'ya da Selanik'teki madenin işletme imtiyazı verilmiştir.⁶³⁵

⁶²⁶ BOA, Y.PRK.MYD. 1/8, 29 S 1297/11 Şubat 1880.

⁶²⁷ BOA, Y.EE.d., 257, 3 ZA 1296/19 Ekim 1879.

⁶²⁸ BOA, Y.MTV.229/53, 20 B 1318/13 Kasım 1900.

⁶²⁹ BOA, Y.PRK.MYD.9/95, 8 RA 1308/22 Ekim 1890.

⁶³⁰ BOA, ML.EEM. 179/43, 23 Şubat 1892/24 B 1309.; Y.PRK.MYD. 10/85, 3 S 1309/8 Eylül 1891.; TS.MA.e. 207/55, 3 M 1302/23 Ekim 1884/3 M 1302.

⁶³¹ BOA, ML.EEM. 649/78, 6 Z 1323/1 Şubat 1906.

⁶³² BOA, ML.EEM.965/14, 18 B 1321/10 Ekim 1903.

⁶³³ BOA, ML.EEM.665/1, 3 Ş 1323/3 Ekim 1905.

⁶³⁴ BOA, İ.DH. 1150/89653 26 Z 1306/23 Ağustos 1889.

⁶³⁵ BOA, İ.DH. 1157/90484 17 S 1307/13 Ekim 1889.

2.4. MÂBEYN BAŞKİTÂBET DAİRESİ

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn-i Hümayûn Başkitâbet Dairesi oldukça düzenli ve hızlı bir şekilde çalışırdı.⁶³⁶ Bu çalışma düzeni ve disiplini Bâbîâli ve diğer nezaretlerin muamelatına göre oldukça üstündü.⁶³⁷ Bu konuda diğer devlet dairelerine örnek teşkil ediyordu. Ayrıca bu dönem Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nin kurumsal anlamda değişimi ve gelişimi açısından bir dönüm noktası yaşanmış ve daireye yeni bir nizam ve düzen verilmiştir. Başkitâbet Dairesi'ne nizamnamesine uygun olarak yeni personeller eklenmiş ve yapacakları görevler belirlenmiştir. Aşağıda dairenin çalışanları, görevleri, atama kriterleri ve maaşları ile ilgili bilgiler müstakil başlıklar altında incelenmiştir.

2.4.1. Başkitâbet Dairesi'nin Çalışma Disiplini

Başkitâbet Dairesi'nin çalışma disipliniyle ilgili öncelikle bir nizamnâme hazırlanmıştır. Bu nizamnâme tarihsizdir. Ancak II. Abdülhamid döneminin başlarında uygulanmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bu nizamnâmeye göre Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nin görevi: Bâbîâli, devlet daireleri ve vilayetlerden gelecek bütün tezkirelerin ve yazışmaların ve padişaha takdim olunacak arzuahallerin kayıtlarının tutulmasıydı. Yapılması gereken özetler ile maruzat üzerine re'sen sadır olacak irade-i seniyye ait olduğu mahalle tebliğ edilecekti. Resmî ya da hususî olarak yazılacak tezkire ve yazışmaların müsveddesini temize çekme, evrakı kaydetme ve muhafaza etme, başkitâbet dairesinin esas görevi olarak belirlenmiştir.⁶³⁸

636 Hakan T. Karateke, "II. Abdülhamid Devrinde Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne Kitâbet Dairesi", *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, c. 29, sayı: 169 (Ocak 1998), s.54.

637 Tahsin Paşa, a.g.e., s.5.

638 Yıldız Evrakı içerisinde olan bu nizamnamenin Sultan II. Abdülhamid dönemi başkitâbet dairesine ait bir nizamname olduğu anlaşılmaktadır. Bu nizamnameyi ilk olarak, Atilla Çetin, "Yıldız Arşivi'ne Dair" *Tarih Dergisi*, sayı 32 (Mart,1979), s.563-586. isimli makalesinde yayınlanmıştır. Yıldız Esas Evrakı içerisinde 1405 mükerrer numara ile kayıtlı göstermiştir. Ancak bizim elimizdeki belge başkitâbet dairesi perakende evrakı BOA, Y.PRK BŞK.80/64 ve BOA, Y.EE.10/28 numarası ile kayıtlıdır. Bu fonun eski arşiv fon numarası ise 14-26/1405'tir, Nizamname madde 1.

II. Abdülhamid'in saltanatından evvel resmî mâruzat sadece sadaretten ve meşihattan takdim olunurdu.⁶³⁹ II. Abdülhamid döneminde ise, resmî maruzatı sunma imtiyazı genişletilmiştir. Mülki işleri sadrazam, ilmiye ile ilgili işleri şeyhülislam, bahriyeye ait maruzatı bahriye nazırı, askeriye ile ilgili maruzatı serasker, tophane ve askeriyeeye ait olan evrakı tophane müşiri, Hazîne-i Hassa'ya ait işleri Hazîne-i Hassa nazırı takdim ederdi.⁶⁴⁰ Bundan dolayı da evrak Tanzimat dönemine göre oldukça fazlaydı. Bu durum yeni bir çalışma disiplinine ihtiyacı zorunlu kılmıştır.

Mâbeyn Başkitâbet Dairesi vasıtasıyla padişaha takdim edilen maruzat iki kısma ayrılırdı: resmî maruzat ve hususî maruzat. Resmî maruzatı daireler ve meclisler aldıkları karar üzerine izin almak için gönderirlerdi. Resmî maruzat, Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'ne hitaben büyücek tek kağıtlara, tabakanın yarısından aşağısına başlamak üzere yazılır ve rütbeye göre ünvanı yazılırdı. Resmî tezkîreler şeklinden ve ünvanından anlaşıldı.⁶⁴¹

Hususî maruzat nezaretlerden ve diğer makamlardan çoğunlukla bilgilendirme maksadıyla, nadiren de hususî bir mesele hakkında Mâbeyn Başkitâbetine hitaben yazılırdı. Hususî maruzat, genellikle küçük kağıtlara yazılır ve tafsilat arzı için bazen büyük hatta iki tabaka kâğıda yazılsa bile yine ünvansız olurdu.⁶⁴²

Yukarıda değindiğimiz üzere resmî maruzatı padişaha sunma hakkı verilen makam sayısı fazlaydı. Bundan dolayı da evrakın sayısı da artmıştır. Maruzatın Mâbeyn Başkitâbet Dairesine gelişi şu şekildeydi: Maruzat daireye sabah saat on birden sonra gelmeye başlayıp gece bire kadar sürmekteydi. Maruzatın takdimi ise akşam saat beşten sonra başlayıp saat yediye kadar devam etmekteydi.⁶⁴³

Sadaretten, merkezî dairelerden, vilayetlerden ve sefaretlerden gelen ve arz olunan maruzatların yıllık cetvelleri tutulmaktaydı. Bu cetvellerde resmî maruzat ve hususî maruzatın sayısı ayrı ayrı yazılırdı. Bir ayda toplamda kaç maruzat geldiği aylık olarak yazılmaktaydı. Aynı şekilde sadarete, merkez dairelere, vilayet ve sefaretlere gönderilen irâde-i seniyyelerin cetvelleri de tutulmaktaydı. Böylece bir yıl içerisinde

⁶³⁹ Bolayır, a.g.e., s. 353.

⁶⁴⁰ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 6. Meşihata gönderilen irade örneği için bkz. BOA, Y.EE. d. 803. s. 17. Hazîne-i Hassa ve Bahriye Nezaretine gönderilen irade örneği için bkz. BOA, Y.EE.d. 798.

⁶⁴¹ Bolayır, a.g.e., s. 353.

⁶⁴² Bolayır, a.g.e., s. 353.

⁶⁴³ BOA, Y.PRK. BŞK.26/50, 20 ZA 1309/16 Haziran 1892.

başkitâbet dairesine hangi ayda kaç resmî ve hususî tezkire gelmiş ve aynı şekilde gönderilen irade-i seniyyelerin sayısı kayıt altına alınmış oluyordu.⁶⁴⁴

Ayrıca 20 Ağustos 1888 tarihinde çıkan bir irade-i seniyye ile yazışmaların daha düzenli ve tertipli olması için bir karar alınmıştır. İradesi alınan ve başkitâbet dairesinden gönderilen bütün resmî ve hususî tezkire ile diğer yazışmaların kimin vasıtasıyla ne zaman (gün, saat ve dakikasıyla) teslim olunduğu, kim tarafından teslim alındığına dair pusulalar hazırlanacaktır. Bu tarihten itibaren, sadaretten gönderilecek resmî tezkire veya hususî tebliğ edilen pusulanın altına kaç resmî ve hususî tezkire olduğu, gündüz veya gece saat kaçta alındığına dair sadaret tarafından yazılmasına; alt kısımda sadrazamın imzasına ve tarih atılmasına karar verilmiştir. Bu pusulalar başkitâbet dairesinde muhafaza olunacaktı.⁶⁴⁵ Ayrıca her hicri yılın başında Muharrem ayında başkitâbetin bir yıllık istatistik cetveli padişaha arz olunurdu. Bu cetvel bir önceki yılın cetveliyle de karşılaştırılırdı.⁶⁴⁶

Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nde evrakın muhafazası için de tedbirler alınmıştı. Hatt-ı hümayunlara mahsus defterler dışındaki ciltli olmayan defterler, her sene sonunda birleştirilip ciltlenirdi. Notların alındığı müsveddeler dışında müsveddeler ile hükmü kalmayan evrak ayrı ayrı torba ve zarflara konularak hepsi mühürlü bir sandığın içine konularak muhafaza edilecektir. Notlar önceki senenin evrak sandığı içinde muhafaza için mahzene gönderilecektir.⁶⁴⁷

Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nin ilginç bir görevi de üstlendiği görülmektedir. Mâbeyn personelinin devlet daireleri veya vilayetlere bir işi düşmesi halinde ya da kendi işlerinin görülmesi için ayrıcalık yapılmasını talep ederler ise bu durum hemen Mâbeyn Başkitâbet Dairesine bildirilecekti. Yapılacak tahkikat neticesinde bir mahzur

⁶⁴⁴ Bu cedvel örnekleri için bkz. BOA, Y.PRK. BŞK. 22/94. 29 Z 1308/5 Ağustos 1891.

⁶⁴⁵ BOA, Y.PRK. BŞK.13/58, 12 Z 1305/20 Ağustos 1888. Sadaretten teslim alınan resmî ve hususî tezkirelerin kayıtlı olduğu pusula örneği için, bkz. BOA, Y.PRK. BŞK.16/5, 9 L 1306/8 Haziran 1889. Sadaretten gönderilen pusula örneği için bkz. BOA, Y.PRK.MBC. 98/9, 7 M 1312/11. Temmuz 1894. Bahriye Nezareti'ne gönderilen pusula örneği için bkz. BOA, Y.PRK.BŞK.58/37, 28 L 1316/11 Mart 1899.

⁶⁴⁶ Başkâtip Süreyya Paşa tarafından 1891 senesinin takdim edilen istatistik cetveli şu şekildedir: Bir yılda padişaha arz olunan maruzatın toplamı 19954 adettir. Başkitâbet dairesinden yapılan tebligat 15454 adettir. Maruzatın ve tebligatın bir yıllık toplamı 35408 kıtadır. Tebligatın 12641 adedi maruzat üzerine sadır olan irâde-i seniyyedir. Re'sen şerefsâdır olan irade-i seniyye 2813 adettir. Bu rakamlar daha önceki senenin rakamlarıyla karşılaştırılmaktaydı. Önceki yılın istatistiğinde maruzat ve tebligat toplamı 28504 adettir. Bu rakam istatistiğinde evvelki senenin toplamından 6904 kıta fazladır. BOA, Y.PRK.BŞK.27/15, 19 M 1310/13 Ağustos 1892.

⁶⁴⁷ Aynı nizamnâme madde 9.

görülmediği takdirde, başkitabet dairesinden onay verildikten sonra Mâbeyn personelinin devlet dairesi ve vilayetlerdeki işleri görülecekti.⁶⁴⁸ Bu şekilde Mâbeyn personelinin devlet dairelerini suistimal etmelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

2.4.2. Başkitâbet Dairesi'nin Personeli

II. Abdülhamid döneminde resmi maruzatın diğer dairelerden gelmesi ile Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nin iş yükü ağırlaşmıştır. Bundan dolayı özellikle personel sayısında belirgin bir artış olmuştur.

II. Abdülhamid'in ilk Mâbeyn Başkâtibi (Küçük) Said Paşa eski Tahran Maslahatgüzarı Ali Namık Efendi'nin oğludur. 1838 senesinde Erzurum'da doğmuştur. İyi bir eğitim gören Said Paşa yabancı dil olarak da Fransızca biliyordu. Devletin çeşitli kademelerinde görev yapmıştır. 1868'de Şûrâ-yı Devlet Adliye Dairesi başmuavinliğine tayin edilmiştir. 1871 senesinde Devairi Muhakemat kâtibi iken sırasıyla Ticaret, Sadaret, Maarif Mektupçuluğu görevlerinde bulunmuştur. 1874 senesinde ise Meclisi Ticaret ve Ziraat Azalığına tayin olmuştur. Sultan II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra 1 Eylül 1876'da Mâbeyn-i Hümayûn Başkitabet Dairesi'nde başkâtiplik görevine tayin olunmuştur. Dönemin önemli siyasi aktörlerinden biri olan Said Paşa, II. Abdülhamid döneminde yedi kere sadrazamlık görevini yapmıştır.⁶⁴⁹

Bu dönemin önemli Mâbeyn başkâtiplerinden birisi de Sadrazam Âli Paşa'nın oğlu Ali Fuat Bey'dir. İstanbul'da 1846 senesinde doğmuştur. İyi bir eğitim görmüş olan Ali Fuat Bey; Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini biliyordu. Özellikle de o dönemin birçok bürokratı gibi kusursuzca Fransızca konuşuyordu. Amedi divanı hulefâlığı görevini yaptığı sırada Sultan Abdülaziz'in 1867 senesinde Avrupa seyahatinde kâtiplik yapmıştır. Babası gibi Hariciyede de görev almıştır. 1874'de Şûrâ-yı Devlet azalığı görevine tayin olunan Ali Fuat Bey, bu görevde 1878 senesinde Mâbeyni Hümayûn başkitabetine tayin edilinceye kadar kalmıştır. İki defa başkâtiplik yapan Ali Fuat Bey ilk başkâtipliği altı ay kadar sürmüştür. Tekrar Şûrâ-yı Devlet

⁶⁴⁸ BOA, DH.MKT.2001/80, 18 M 1310/12 Ağustos 1892.

⁶⁴⁹ BOA, DH. SAİD.MEM.34/7, 22 R 1332/20 Mart 1914., Ayrıca geniş bilgi için bkz. Zekeriya Kurşun, *Küçük Mehmed Said Paşa: Siyasi Hayatı, İcraatı ve Fikirleri 1838-1914*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991.

azalığı görevine tayin olunmuştur. Bu görevde altı ay kadar kaldıktan sonra 29 Temmuz 1879 tarihinde tekrar Mâbeyni Hümâyûn başkitâbetine tayin olunmuştu. Ancak ikinci başkâtiplik görevi de 28 Haziran 1880'ne kadar yaklaşık bir yıl sürmüştür.⁶⁵⁰

Padişaha olan sadakati ile bilinen ve temiz ahlaklı⁶⁵¹ olarak da tarif edilen Mâbeyn Başkâtibi Ali Rıza Paşa vükelâdan Mümtaz Efendi'nin oğludur. 1857 yılında doğmuştur. Arapça ve Farsça dillerini bilmekteydi. İki defa Mâbeyn başkâtipliği yapan Ali Rıza Paşa Meclis-i Maliye başkâtibi ve Adliye Mektupçusu gibi önemli görevlerde bulunduktan sonra ilk başkâtiplik görevini Kasım 1878-Temmuz 1879 tarihleri arasında yapmıştır.⁶⁵² Yine padişahın yakınındaki bir göreve Hazine-i Hassa Nazırı olarak atanmıştır.⁶⁵³ Aynı sene içerisinde Ayan Meclisi azası olmuştur. Ancak bu görevde de uzun süre kalmamış, Haziran 1880 senesinde tekrar Mâbeyn başkâtipliği görevine tayin olmuştur.⁶⁵⁴

II. Abdülhamid dönemi başkitâbet dairesi tarihinde önemli bir yeri olan ciddiyeti ve vakurluğu ile bilinen Başkâtip Süreyya Paşa 1846 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Babası yüzbaşılıktan emekli Mustafa Efendi'dir. Devlet kadrolarına memur yetiştirilmek için açılan Darül Ma'arif'te okumuştur. Yabancı dil olarak Farsça ve Arapça dillerini biliyordu. Klasik Osmanlı mülkiye basamaklarını takip eden bir memurdur. Mülazemetle⁶⁵⁵ başladığı memurluk hayatına Mâbeyn Daşkitabet Dairesi'ne girinceye kadar devletin önemli dairelerinden Nafia Nezareti Mektupçuluğu ve Şûrâ-yı Devlet ikinci kitâbetin gibi devlet dairelerinde görev yapmıştır. 18 Nisan 1878 tarihinde Mâbeyn-i Hümâyûn ikinci kitâbetine tayin olundu. Bu görevde iki sene yaptıktan sonra 1880 Şûrâ-yı Devlet azalığına atanmıştır. Ancak 1882 senesinde Vergi Emaneti Meclis Riyaseti'ne tayin, Ekim 1885 Mâbeyni Hümâyûn başkitâbetine başkâtip oldu.⁶⁵⁶ Başkâtip Süreyya Paşa'nın mesleğini en iyi

⁶⁵⁰ BOA, DH. SAİD. 3/90, 29 Z1262/18 Aralık 1846.

⁶⁵¹ Bolayır, a.g.e., s. 328.

⁶⁵² Kunalp, a.g.e., s. 64.

⁶⁵³ BOA, İ.DH.788/64059, 9 Ş 1296/29 Temmuz 1879.

⁶⁵⁴ Kunalp, a.g.e., s. 64.

⁶⁵⁵ Mülazemet: Terim olarak medrese mezunlarının müderrislik ve kadılık almak için sıra beklemeleri, bu arada mesleki tecrübe kazanmaları ve belirli kontenjanlardan istifade ile göreve başlamalarını ifade eder. Ancak mülâzemet sadece ilmiyeye has bir terim olmayıp yine "staj" anlamında Osmanlı idarî ve askerî tekişâtında da kullanılmıştır. Bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Mülazemet", *DİA*, Ankara, 2020, s. 536.

⁶⁵⁶ BOA, DH. SAİD. MEM. 35/9, 29 Z 1262/18 Aralık 1846.

şekilde icra ettiği söylenmektedir. Bolayır, vaktin şöhretli şairi Mahmud Paşa'nın bile Süreyya Paşa kadar açık ve seçme yazamadığını başkitâbet dairesinde buna herkesin kanaat getirdiğini, Başkâtibin yazılarını Mekteb-i Mülkiye'den birincilik, ikincilik ile mezun olan kâtiplerin bile taklit ettiğini söylemektedir.⁶⁵⁷ Vazifesini itina ile yapan Süreyya Paşa, kâtiplerin kıymetlerini takdir eder, haklarını korur ve kendilerini teşvik ederdi.⁶⁵⁸ Nizama aykırı gördüğü konuları Sultan II. Abdülhamid'e söylemekten de çekinmezdi.⁶⁵⁹ Süreyya Paşa yazılan tezkirelerde yanlış bir anlama sebep verecek kelime ya da cümleyi kaldırır, yerine anlamlı bir cümle veya kelime koyardı.⁶⁶⁰ Başkâtib Süreyya Paşa görevini 1895 senesinde vefat edinceye kadar sürdürmüştür.

Mâbeyn'de önemli bir isim olan "Kara Tahsin Paşa"⁶⁶¹ olarak da bilinen Başkâtib Tahsin Paşa İstanbul'da doğmuştur. Rüşdiye Mektebi'nde tahsil görmüştür. Sultan II. Abdülhamid'in güvenini kazanmış olduğundan döneminin önemli başkâtiplerindendir. Aslında rüştiyeden mezun olan Tahsin Paşa diğer Mâbeyn başkâtiplerinden farklı olarak yabancı bir dil bilmiyordu. Ancak sadaret ve nezaretlerde görev almış, devlet bürokrasisinde tecrübeliydi. Mâbeyn başkâtiplik görevine ise 1885 senesinde tayin olmuştur.⁶⁶² İddalara göre Tahsin Paşa memuriyetinin ilk yıllarında resmi görevinin dışına çıkmamış, padişaha yalnız başkâtiplik yapmıştır. Ancak mâbeyncilikle birlikte ikinci kâtiplik ünvanı verilen Arap İzzet Paşa ile olan rekabetinden dolayı zamanla değişmiştir.⁶⁶³ İkinci Kâtib Arap İzzet Holo Paşa'nın öne çıkması Tahsin Paşa'yı da olumsuz yönlerden etkilemiştir. Tahsin Paşa, padişahın nabzına göre hareket etmeye gayret etmiş ve hünkârdan aldığı iradeleri imla hataları ihtiva etse bile hiçbir ihtarda bulunmayarak olduğu gibi yazmaktaydı. Padişah ile olan ilişkilerini geliştirebilmek için padişahın kime nasıl davrandığına

⁶⁵⁷ Bolayır, a.g.e., s. 336.

⁶⁵⁸ Bolayır, a.g.e., s. 342, Biren, 45. Kâtiplerden Edhem Bey Paris'e tahsile gitmek için padişah'tan izin istemiştir. Kendisine padişahın hizmetinde bulunanların tahsil için Paris'e gönderilemeyeceği söylenince Edhem Bey'in kendi imkanlarıyla kitaplarını satıp gideceğini söylemesi üzerine, Başkâtib Süreyya Paşa araya girip padişah'tan müsaade alır. Ayrıca maaşına zam ve bir miktar atıyye de verilir. Başkitâbetten ayrılmadan Kâtib Edhem Bey Paris'e tahsile gitmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra tekrar Başkitâbet Dairesinde çalışmaya devam etmiştir. Bkz. BOA, Y.PRK.BŞK.31/108, 29 Z 1310/14 Temmuz 1893.

⁶⁵⁹ *Ali Cevad Bey'in Fezlekesi*, s. 4.

⁶⁶⁰ Bolayır, a.g.e., s. 341.

⁶⁶¹ Tahsin Paşa, a.g.e., s. XX.

⁶⁶² Tahsin Paşa, a.g.e., s. XIX, İbrahim Alaattin Gövsa, *Meşhur Adamlar; Hayatları, Eserleri*, c.4, haz. Sedat Simavi, İstanbul: 1936, s. 1504.

⁶⁶³ *Ali Cevad Bey'in Fezlekesi*, a.g.e., s. 4. Osman Nuri, a.g.e., c.2, s. 510.

dikkat ettiği söylenmektedir⁶⁶⁴ İzzet Holo Paşa da günlüklerinde Tahsin Paşa'yı padişahın üzerinde etkin olmaya çalışmak ile suçlar.⁶⁶⁵ II. Abdülhamid'in yakın çevresindeki önemli şahsiyetlerden olan ve döneme damgasını vuran Başkâtip Tahsin Paşa II. Meşrutiyetin ilanına kadar görevine devam etmiştir.

Ayrıca başkâtipler dışında Mâbeyn kitâbetinde tanidik simalardan Namık Kemal'in oğlu şair ve yazar Ali Ekrem (Bolayır) Mâbeyn kâtibi olarak tayin olmuştur. Padişah, Namık Kemal vefat ettikten sonra oğlu Ali Ekrem'i babasına hürmeten kâtipliğe tayin etmiştir. Ancak Ali Ekrem'in iddasına göre kendisinin bir bakıma kontrol altında tutulması için padişahın yakındaki bir göreve, Mâbeyn kâtipliğine alındığını belirtmektedir.⁶⁶⁶

Görüldüğü üzere II. Abdülhamid dönemi Mâbeyn başkâtipleri iyi bir eğitimin yanı sıra belli bir bürokratik tecrübeye sahiptiler. Yukarıda bahsi geçen başkâtiplerin isimleri ve görev yaptıkları yıllar tabloda verilmiştir.

Tablo: 7. Sultan II. Abdülhamid Dönemi Başkâtipleri

<i>Sultan II. Abdülhamid Dönemi Başkâtipleri (1876-1809)</i>					
<i>Başkâtip/rütbesi</i>	<i>Kaçıncı Mâbeyn Başkâtipliği Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görev Yaptığı Yıllar</i>	<i>Sonraki Görevi</i>	<i>Aynı Zamanda Yaptığı Görev</i>
Said Paşa Vezir	1	Meclis-i Ticaret ve Ziraat Azalığı	1 Eylül 1876-11 Ocak 1878 ⁶⁶⁷	Hazine-i Hassa Nazırlığı ⁶⁶⁸	Hazine-i Hassa Nazırı ⁶⁶⁹
Lebib Bey I/I	1	Mâbeyn İkinci Kâtipliği	Ocak-Nisan 1878 ⁶⁷⁰	Adliye Temyiz Azası	—
Ali Fuat Bey	1	Şûrâ-yı Devlet Azalığı	Nisan-Kasım 1878 ⁶⁷¹	Şûrâ-yı Devlet Azalığı	—

⁶⁶⁴ Biren, a.g.e., s. 46.

⁶⁶⁵ *Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri*, s. 232-233.

⁶⁶⁶ BOA, BEO, 2955/221617; BOA, Y.PRK.BŞK. 23/4; Geniş bilgi için bkz. Bolayır, a.g.e., s.351.

⁶⁶⁷ BOA, DH.SAİD.MEM.34/7, 22 R 1332/20 Mart 1914.

⁶⁶⁸ BOA, DH.SAİD. MEM.34/7.

⁶⁶⁹ BOA, DH.SAİD. MEM.34/7.

⁶⁷⁰ Süreyya, a.g.e., c.4, s. 731.

⁶⁷¹ BOA, DH.SAİD. 3/90, 29 Z1262/18 Aralık 1846.

Bala					
Ali Rıza Paşa Bala	1	Adliye Mektupçusu	Kasım 1878- Temmuz 1879 ⁶⁷²	Hazine-i Hassa Nazırlığı ⁶⁷³	—
Ali Fuat Bey Bala	2	Şûrâ-yı Devlet Azalığı	Temmuz- 1879-28 Haziran 1880	Maarif ve Vergi Emaneti ⁶⁷⁴	—
Ali Rıza Paşa Vezir ⁶⁷⁵	2	Meclis-i ‘Ayan Azalığı	Haziran 1880- 1885 ⁶⁷⁶	Defteri Hakani Nazırlığı	—
Süreyya Paşa Vezir	1	Vergi Emaneti Meclisi Reisi	1885-1895 ⁶⁷⁷	—	—
Tahsin Paşa Vezir	1	Bahriye Mektupçuluğu	1895-1908 ⁶⁷⁸	—	—

Tabloda görüldüğü üzere II. Abdülhamid döneminde başkâtiplerden en uzun süre görev yapan 13 sene ile Tahsin Paşa’dır. Görev süresi dört ay gibi kısa bir süre olan başkâtip ise Lebib Bey’dir. Başkâtiplerin rütbelerine bakıldığında ise başkâtiplerden sadece Lebib Bey’in rütbesinin rütbe-i ulâ sınıf-ı ulâ olduğu görülmektedir. Diğer başkâtipler rütbe-i bâlâ ile tayin olunuyorlardı. ⁶⁷⁹ II. Abdülhamid döneminde rütbeleri Tanzimat dönemi başkâtiplerinden farklı olarak vezirliğe kadar terfi olunmuşlardır. Devletin en büyük hizmet ve vazifelerine memur olduklarını bu rütbeler ile belirtilmiştir. Aslında bu rütbe mülki memurların terfi edildikleri son derecedir. Askeriyedeki müşirlik rütbesine denktir. ⁶⁸⁰

II. Abdülhamid döneminde başkâtâbet dairesinde görevli kâtiplerin sayısı 1879 tarihinden sonra gittikçe artmıştır. Bu artışın sebebi de bu dönemde resmi mâruzatın

⁶⁷² Kuneralp, a.g.e., s. 64.

⁶⁷³ BOA, İ.DH.788/64059, 9 Ş 1296/29 Temmuz 1879.

⁶⁷⁴ BOA, DH.SAİD. 3./90.

⁶⁷⁵ Süreyya, a.g.e., c.4. s. 731.

⁶⁷⁶ Kuneralp, a.g.e., s. 64

⁶⁷⁷ BOA, DH. SAİD. MEM. 35/9, 29 Z 1262/18 Aralık 1846.

⁶⁷⁸ Tahsin Paşa, a.g.e. s. XIX.

⁶⁷⁹ Said Paşa tayin olunduktan sonra rütbe-i bâlâ ve birinci rütbeden mecidi nişanı verilmiştir. Bkz. BOA, DH.SAİD.MEM. 35/7.

⁶⁸⁰ Başkâtip Said Paşa’nın rütbesi 7 Mart 1877 tarihinde vezirliğe terfi olunmuştur. Bkz. BOA, İ. DH. 742/60695, 21 S 1294/7 Mart 1877.; Başkâtip Ali Rıza Paşa’ya 2 Ağustos 1882 tarihinde vezirlik rütbesi verilmiştir. Bkz. Süreyya, a.g.e., c.4. s.731. Başkâtip Süreyya Paşa’ya 17 Ocak 1886’da vezirlik rütbesi verilmiştir. Bkz. BOA, DH.SAİD.MEM. 35/9, 29 Z 1262/18 Aralık 1846.

sadaret ve meşihat dışında bazı nezaretlerden de gelmesidir. Aşağıdaki tabloda 1908 senesine ait kâtiplerin isimleri, görev süreleri, mezun oldukları okullar ve mensup oldukları aileler ile ilgili bilgi mevcuttur.

Tablo: 8. 1908 Senesi Mâbeyn-i Hümâyûn Kâtipleri

<i>1908 Senesi Mâbeyn-i Hümâyûn Kâtipleri</i>					
<i>Kâtipler</i> ⁶⁸¹	<i>Pederleri</i>	<i>Kaim Pederleri</i>	<i>Mezun Oldukları Okul</i>	<i>Hizmet Müddetleri</i>	<i>Rûbeleri</i>
Başkâtip Ali Cevad Bey	—	—	—	—	—
Hakkı Bey	Enderun-ı Hümâyûn Hademesinden Merhum Halil Efendi	Seccadeci Baş Merhum Hafız Efendi	Mekteb-i Askeriye	25 Yıl	Bâlâ
Ahmed Refik Bey	Cisr-i Cedid Tahsildarlarından Merhum Hüseyin Efendi	Ulemadan Malik Efendi	Mekteb-i Mülkiye	18 Yıl	Bâlâ
Fethi Bey	Mülkiye Tekaüd Sandığı Nuri Bey'in Oğludur.	İkinci Daire-i Belediye Müdür Muavini Ziya Bey	Mekteb-i Sultani	17 Yıl	Bâlâ
Şefik Bey	Ketebeden Merhum Abdullah Efendi	Mekteb-i Tıbbiyye Muallimlerinden Ferik Mazhar Bey	Dartüşafaka	17 Yıl	Ûlâ
Abdullah Zeki Bey	Divan-ı Muhasebat Müstahdemi Merhum Mehmed Efendi	Masraf Nazırı Merhum Zühdü Paşa	Mekteb-i Mülkiye Mezunu	16	Ûlâ
Yahya Seza Bey	Kale-i Sultan-i Feriki Hacı Mehmed Paşa	Mesarif Nazırı Merhum Sadettin Paşa	Mekteb-i Mülkiyeden	16 Yıl	Ûlâ
İsmail Hakkı	Diyarbakirli Merhum Ahmed Efendi	—	Mekteb-i Mülkiye	16	Ûlâ
Mehmed Refet Bey	Seccadeci Baş Merhum Hafız Efendi	Ulemadan Merhum Ahmed Muhaffa Efendi	Mekteb-i Mülkiye	16 Yıl	Ûlâ

⁶⁸¹ BOA, Y.PRK.BŞK.79/60 2 L 1326/ 28 Ekim 1908.

Ecved Bey	Tabib Merhum İsmet Paşa	Yıldız Hastahanesi Sertabibi Merhum Rasim Paşa	Mekteb-i Mülkiye	15 Yıl	Ülâ
Mehmed Emin Bey	Kitapçı Başı Hacı Hasbi Efendi	—	Mekteb-i Hukutan	13 Yıl	Ülâ Sâniye
Tevfik Bey	Manastır Eşrafından Nazif Efendi	Ferik Merhum Yusuf Paşa	Medreseden	13 Yıl	Ülâ
Vasıf Bey	Müşir Tatar Osman Paşa	Binbaşı Merhum Faik Bey	Mekteb-i Sultani	11	Ülâ Sâniye
Münir Bey	Hamlacıardan Müteveffa Hamid Bey	Muhasebe-i Celileden Merhum Mehmed	Bir müddet Mekteb-i Sultani'de bulunmuştur.	11	Ülâ Sâniye
İsmail Hakkı Bey	Defteri Hakani Merkez Kalemi Başkâtip Atta Bey	Birinci Fırka Kumandanı Ferik Ferid Paşa	Mekteb-i Mülkiyeden Mezun	7	Ülâ Sâniye
Hüseyin Naim Bey	Feyaniye Hanımın Zevci Rıza Efendi	Tüccardan Şamil Ahmed Abid Efendi	Mekteb-i Rüştiyeden	11	Ülâ Sâniye
Ömer Lütfi	Taş Köprü Ahalisinden Merhum Abdullah	Taş Köprü Ahalisinden Merhum Ahmed Efendi	Mekteb-i Mülkiyeden	11	Ülâ Sâniye
Ali Bey	Tiblis Valisi Merhum Hüsni Bey	—	Erzurum Asker-i İdadisi	5	Sâniye
Ali Necip Bey	Başkâtip Merhum Süreyya Paşa	Cemiyeti Rüsum Azasından Ragıp Bey	Mekteb-i Sultani	4	Sâlise
Mehmed Kemal Bey	Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa	—	Bir müddet Mektebi Sultani'de bulunmuştur.	4	Sâlise
Sadettin Bey	Çatalca Mutasarrıfı Said Bey	Maliyede Merhum Necip Bey	Bir müddet Mektebi Sultani'de bulunmuştur.	3	Sâniye
Nizameddin Bey	Esvapçı Saffet Bey	İzmir Duyunu Umumiye Nazırı Merhum Azimet Bey	Mülkiye İdadisi	1	Sâlise
İbrahim Bey	Osman Ağa	Zevcesi Harem-i Hümâyûndan çıkıştır	Beşiktaş Mülkiye Rüştiyesinden	Üç Hafta	Ülâ Sâni

Tabloda görüldüğü üzere Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nde görevli olan kâtiplerin sayısı başkâtip ile birlikte 23'tür. Dikkat çeken bir husus da kâtiplerin babalarının ne iş yaptığı kadar kimin damadı oldukları da önemseniyordu. Genel itibarı ile bürokrasinin çeşitli kademelerinde görev yapan ailelerin çocuklarıdır. Yine Başkâtip Süreyya Paşa'nın oğlunun da Mâbeyn kitâbetinde çalıştığı görülmektedir. Aynı şekilde üst düzey mevkilerde görev alan devlet ricalinin damatlarıdır. Kâtiplerin eğitim gördükleri okullar ise Mekteb-i Mülkiye'nin yanı sıra Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i Askeriye'dir.

Kâtiplerin rütbelerine bakıldığında ise rütbe-i sâniye ile tayin olunuyorlardı. Kâtiplerin rütbelerinin mülki memurların aldıkları üst düzey bir rütbe olan ve vezirlik rütbesinin altında bulunan bâlâyâ kadar terfî olunduğu da görülmektedir. Mâbeyn kitâbetine tayin olunan kâtipler uzun yıllar görev yapmaktaydı: Hakkı Bey 25 yıl, Refik Bey 18 yıl, Şefik Bey 17 yıl, Fethi Bey 17 yıl, Mehmed Tevfik Biren 13 yıl görev yapmışlardır.

Mâbeyn başkitâbetindeki kâtiplerin iş yükü fazla olduğu için 13 Nisan 1880 tarihinde, askeri hususlarla ilgili Mâbeyn'e takdim edilecek maruzat ve tezkirelerin yazışmaları ve kaydıyla ilgilenecek askeri kökenli bir kâtip başkitâbete çalıştırılmak istenmektedir. Bunun için de önce askeriye'nin birçok şubesinde çalışan Faiz Bey önerilmekte; ancak onun komisyonda görevli olmasından dolayı yerine Harbiye Nezareti Muhâkemat Dairesi Muavini Ahmed Efendi önerilmiştir.⁶⁸²

Ayrıca Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'ne Tanzimat döneminden farklı olarak kâtiplerin yanı sıra memur ünvanıyla personel alımı yapılmıştır. İlk olarak 1878 yılında dört memur alınmıştır. Bu dört memurdan üçünün bir yıl sonra *kâtip* ünvanı aldıkları görülmektedir. Anlaşılan bu memurlar mesleklerinde belli bir tecrübe kazandıktan sonra kâtiplik vazifesi verilmiştir. Başkitâbet dairesine memur alımı 1884 yılına kadar yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda memur olarak görev yapan şahıslar yoktur.⁶⁸³ Ayrıca mukayyitlik vazifesiyle görev yapan kişiler mevcuttur. Bu konu kâtiplerin görevleri kısmında daha detaylı olarak ele alınacaktır.

⁶⁸² BOA, Y.PRK.KOM. 2/52.

⁶⁸³ Devlet Salnamesi, Def 'a 33, s.90.; Devlet Salnamesi Def 'a 39. s. 114.

Bunların dışında yazışmaların daha düzenli ve hızlı şekilde yürütülmesi için Mâbeyn’de kâtiplikler ihdas edilmiştir. Biz bu birimleri de yine başkitâbet dairesinin personeli içerisinde ele alacağız. Bu birimlerin görevi de Mâbeyn yazışmalarını kapsadığından dolayı bu konu içerisinde ele almayı uygun bulduk. Bunlar başkitâbet dairesi içerisinde yer alan Tahrirat-ı Ecnebiye Kâtipliği ve müstakil olarak çalışan ama kâtibi başkitâbet dairesinden atanan Kâtib-i Husûsî ve Şifre Kâtipliğidir.

2.4.2.1.Tahrirat-ı Ecnebiye Kâtipliği

II. Abdülhamid döneminde 1879 senesinde Mâbeyn Başkitâbet Dairesi’nin içerisinde Tahrirat-ı Ecnebiye Kâtipliği ihdas edilmiştir.⁶⁸⁴ Bunun birkaç sebebi vardı. Bunlardan biri sefaretlerin çoğunun doğrudan Mâbeyn-i Hümayûn’a müracaat etmeleri idi. Ayrıca daireye gelen Fransızca yazıların tercüme edilmesi esasen ceyb-i hümayûn dairesi içerisinde yer alan Mâbeyn mütercimlerin vazifesi olmasına rağmen başkitâbet dairesinde tercüme edilmekteydi. Bunların yanı sıra hükümdarlara gönderilen mektup, tebrik, telgraf ve benzeri yazılar da başkitâbet dairesinden gönderilmekteydi.⁶⁸⁵ Anlaşıldığı kadarıyla bu birim başkitâbet dairesinin yazışmalar bakımından iş yükünün artması ile birlikte Mâbeyn mütercimleri ile başkitâbet dairesi arasındaki görev bakımından bir kargaşayı önlemek için ihdas edilmiştir.

Tahrirat-ı Ecnebiye Kâtipliği’nin görevi nizamname ile belirlenmişti. Buna göre hükümdara arz olunacak bütün yabancı dildeki yazıları arz etmek ve bunlar üzerine sadır olan iradeyi Fransızca yazıp gereken yere tebliğ etmekti. Bir diğer görevi de yapılan tercümenin müsveddelerini hazırlayıp onları temize çekmekti. Tahrirat-ı Ecnebiye Kâtipleri’nin yardımı ihtiyaçları olduğunda ise başkitâbet dairesindeki kâtipler onlara yardımcı olacaktı.⁶⁸⁶ Tahrirat-ı Ecnebiye Kâtipliği’nde Başkâtip Münir Bey⁶⁸⁷ dışında iki kâtip görev yapıyordu.⁶⁸⁸

2.4.2.2.Şifre Kâtipliği

⁶⁸⁴ Devlet Salnamesi, Def’a, 34. s.38.

⁶⁸⁵ *Said Paşa’nın Hatıratı* c.1.Dersaadet Matbaası; 1337, s. 15; Biren, a.g.e., s. 23.

⁶⁸⁶ Bu nizamname tarihsizdir. Nizamnâme için bkz.BOA, Y.PRK.BŞK. 80/64.

⁶⁸⁷ BOA, Y.PRK.TKM.7/79, 28 ZA 1301/19 Eylül 1884.; BOA, Y.EE.114/87.

⁶⁸⁸ BOA, Y.EE. 114/87, 5 RE 1319/22 Haziran 1901.; BOA, İ.DH 937/74213, 8 RE 1302/26 Aralık 1884.

Sultan II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn-i Hümayûn'da ihdas edilen önemli kurumlardan biri de şifre kâtipliğidir. Aslında Mâbeyn telgrafhanesi de haberleşme için kullanılıyordu. Ancak bunun dışında şifreli telgraflar ile haberleşme sağlanmıştır. Mâbeyn'de n doğrudan vali, ordu müşiri, kumandan, mutasarrıflar, elçi ve konsolos gibi yabancı memleket bulunan memurlar ile haberleşilirdi. Padişah talimat verir ve hızlı bir şekilde cevap isterdi. Bunun için de şifre kâtipliğini ihdas etmiştir. Şifre kâtibi İstanbul dışında mülki ve askeri makama sahip olan kişilerden gerekli görülenlere hususî birer şifre anahtarı verir ve o anahtar ile padişahın emirlerini tebliğ ederdi. Gelen telgrafları da hemen padişaha bildirirdi.⁶⁸⁹

Bu memuriyete önce Müşir Derviş Paşa'nın kâtibi Bosnalı Kamil Bey tayin edilmişti. Kamil Bey'in vefatından sonra ise şifre kâtiplerinin sayısı artırılmıştır. Önce Asım Bey ve Esad Bey tayin edilmiştir.⁶⁹⁰ 5 Mart 1905 tarihinde Enderun-ı Hümayûn hademesinden Mehmed Ali Bey tayin edilerek kâtiplerin sayısı üçe çıkarılmıştır.⁶⁹¹

Şifreli telgraflar başkitâbet dairesine de gelirdi. Ancak bu telgraflar umumi şifre anahtarı ile yazılırdı.⁶⁹² Anlaşıldığı kadarıyla şifreli telgrafların çok fazla gelmesi kâtiplerin iş yükünü artırmış, sıkıntıya sebep olmuştur. Başkâtip Süreyya Paşa şifreli telgrafların kâtiplerin çok fazla vaktini aldığını belirtmiştir. Tabiidir ki bu durum asli vazifelerini geciktirmelerine sebep olmaktaydı. Bundan dolayı bütün şifreli telgrafların da şifre kâtipliğine yazılmasını istemiştir.⁶⁹³

2.4.2.3. *Kâtib-i Husûsî*

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn kâtipleri dışında başkitâbet dairesinden ayrı olarak padişahın husûsî kâtibi bulunurdu. “*Kâtib-i Husûsî Hazret-i Şehriyârî*” ünvanına sahip olan bu kâtip, padişah tarafından özel olarak elçiler nezdine bir iş için göndermek, yine padişahın belirlediği konularda sadrazama veya diğer büyük

⁶⁸⁹ Biren, a.g.e., s. 21.; Şifreli telgraf örneği için bkz. Y.EE.KP. 6/577, 6 C 1314/12 Kasım 1896.

⁶⁹⁰ Biren, a.g.e., s. 21.; Tahsin Paşa, a.g.e., s. 362.

⁶⁹¹ BOA, HH.İ 232/141, 27 Z 1323/22 Şubat 1906.

⁶⁹² Biren, a.g.e., s. 21.

⁶⁹³ BOA, Y.BŞK.26/50, 20 ZA 1309/16 Haziran 1892.

makamlara şifahî ve tahrirî tebligatta bulunmak gibi işlerde kullanılırdı. Başkitâbete bağlı olmayıp müstakil olarak çalışmaktaydı.⁶⁹⁴

II. Abdülhamid'in ilk husûsî kâtibi Reşid Bey'dir.⁶⁹⁵ Reşid Bey padişahın yakınında kendine ait bir odada çalışmaktaydı. Reşid Bey vefat ettikten sonra yerine Hüseyin Kazım Bey Mâbeyn kitâbetinden tayin edilmiştir. Ancak Hüseyin Kazım Bey'in odası padişahın bulunduğu odaya yakın değildi. Başkitâbet dairesinin alt katında bir oda tahsis edilmişti.⁶⁹⁶ Kâzım Bey her düşündüğünü söylemekten çekinmeyen ve kendi fikirlerini de ekleyen bir kişiliğe sahipti. Sultan II. Abdülhamid Kâzım Bey'i Alman Sefirine göndermiştir. Sefirin kendisine söylediklerini padişaha arz ederken meselenin vahametini anlatmak maksadıyla *"bu işin tac ve tahtından mahrum kalmasına müncer olabileceği yolunda"* kendiliğinden bazı fikirler ilave etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla padişah bu sözleri şüphe ile karşılamıştır. Durumu araştırıp sefirin bunları söylemediğini öğrenince Kazım Bey'i Bükreş Sefirliğine tayin etmiştir. Bu memuriyet Kazım Bey'in Bükreş Sefiri olarak atanmasından sonra lağvedilmiştir.⁶⁹⁷

2.4.2.4. Diğer Personel

Mâbeyn-i Hümâyûn bilindiği üzere padişahın en yakınında bulunan personelden oluşuyordu. Bu personelin maiyetinde istihdam olunacak hademeler titizlikle seçiliyordu. Bu konuda da bir düzenlemeye gidilmiştir. İstihdam edilecek hademeler için nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamnameye göre hademelerin seçimi komisyon tarafından yapılacaktı. Bu komisyon bir reis ve dört azadan oluşmaktaydı. Komisyon haftanın bir günü Mâbeyn-i Hümâyûn'da toplanmaktaydı. Bu komisyonun iki görevi vardı: Birincisi Mâbeyn-i Hümâyûn'da hademe olarak vazife yapacak kişilerin önce soruşturmak daha sonra da istihdam edilen hademelerin tercüme-i halini defterlere kaydetmekti. Bu soruşturma için memurlar görevlendirilecekti. Soruşturma

⁶⁹⁴ Biren, a.g.e., s.48.

⁶⁹⁵ Reşid Bey, Belgelerde de "Kâtib-i Husûsî Hazret-i Şehriyârî" olarak geçmektedir. Bkz. BOA, Y.MTV.32/59, 26 Ş 1305/8 Mayıs 1888.

⁶⁹⁶ Biren, a.g.e., s. 16. ve 48.

⁶⁹⁷ Osman Nuri, a.g.e., c.II, s. 510; Biren, a.g.e., s. 48.

yapıldıktan sonra hademe olarak belirlenen kişilerin uygunluğunu gösteren bir şehadetname verilecekti.

Nizamnamede Mâbeyn-i Hümâyûn personelinin maiyetinde istihdam edilecek hademenin vasıfları da belirtilmiştir. Buna göre hademe olarak istihdam edilecek kişinin hiçbir suç işlememiş olması gerekmektedir. Yani sicilinin temiz olması gerekiyordu. Aynı şekilde daha önce hizmet ettiği zatın da bir suç işlememiş olması gerekmektedir. Halihazırda çalışan hademelerin de suç işleyip işlemediği araştırılacak ve eğer bir suç tespit edilecek olur ise de görevine son verilecektir. İstihdam edilecek hademenin mutlaka bir kefil olması gerekmektedir. Bu kefil senedi hademelerin kaydının tutulduğu deftere kaydedilirdi.

Seçilen hademeler işe başladıktan sonra da belli bir prosedür uygulanıyordu. Komisyon tarafından hademelerin görevini suistimal edip etmediğinin takibi yapılacaktı. Görevinden ayrılmak isteyen hademe komisyonun huzuruna gelecek ve ayrılma sebeplerini açıklayacaktı. Komisyon bu sebepleri araştırdıktan sonra daha önce Mâbeyn’de hademelik yapabilmesi için verdiği şehadetnameyi elinden alacaktı. Ayrıca şehadetnamesi olmayan hademeyi saray-ı hümâyûn bekçileri saraya almayacaktı.⁶⁹⁸

Mâbeyn’de diğer personelin hizmetinde hademe olduğu gibi başkıtâbet dairesinde de temizlik, yemek, intizam gibi hizmetleri yerine getirmek için hademeler vardı. Başkîtâbet dairesinde iki odacı ve bir kahveci, gece nöbetçi kalan kâtiplerin hizmetlerini görmek için devamlı olarak kalırlardı. Bunların dışında sadece kâtiplerin hizmetini yapan hademeler bulunmaktaydı. Başkâtibin hizmetinde olan hademenin vazifesi, başkâtibin başkîtâbet dairesine gelmesi ile başlar ve başkâtibin vazifesini bitirip eve gitmesine kadar devam etmekteydi. Başkâtibin dairede kaldığı gecelerde bu hademe de onunla birlikte kalırdı. Ayrıca kâtiplerin hizmetini gören hademe vardı. Genel olarak bakıldığında daha kıdemli kâtiplerin hizmetinde birer hademenin görev aldığı görülmektedir. Daha kıdemli olan Fazıl Bey ve Ali Cevad Bey’in birer hademesi vardı. Ancak Tevfik Bey, Ekrem Bey, Reşid ve Refik Bey’in hizmetine sadece bir hademe bakmaktaydı.⁶⁹⁹

⁶⁹⁸ Mâbeyn-i Hümâyûn personeli maiyetinde istihdam edilen hademe nizamnamesi için (bu nizamname tarihsizdir.) bkz. BOA, A) DVN.MKL.71/56.

⁶⁹⁹ Bu hizmetkâr Kırımlı Kerim ibni Cebbar adlı kişiydi. Bkz. BOA, Y.PRK.BŞK.23/4, 1 M 1309/7 Ağustos 1891.

2.4.3. Başkâtip ve Kâtiplerin Tayin ve Azilleri

Sultan II. Abdülhamid döneminin genel özelliği yakınında istihdam edeceği Mâbeyn personelini kendi seçmesi ve kimsenin bu görevliler üzerinde etkin olmasına müsaade etmemesidir. Sultanın bu politikası başkitabet dairesinde belirgin bir şekilde görülmektedir.

II. Abdülhamid tahta geçmeden önce Mithat Paşa ve arkadaşları ile yaptıkları görüşmelerde V. Murad'ın başkâtibi olan Sadullah Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal Bey'lerden birinin başkâtip ve Mâbeyn kâtipliğine atanması yönünde şartını ileri sürmüşlerdir. II. Abdülhamid'in bu şartı kabul ettiği söylenmektedir. Ancak II. Abdülhamid padişah olduktan sonra Ticaret ve Ziraat Meclisi üyelerinden olan Said Paşa'yı Mâbeyn başkâtipliğine, Cinayet İstinaf Mahkemesi Reisi Lebîb Bey'i de ikinci kâtip olarak tayin etmiştir.⁷⁰⁰

Ancak iddalara göre padişah Said Paşa'yı şehzadelîği döneminde Ticaret Nazırı Cemile Sultanın Zevci Damad Mahmud Celaleddin Paşa'nın aracılığıyla tanımıştır.⁷⁰¹ Said Paşa Mâbeyn başkâtipliğine tayin edildikten sonra Sadullah Paşa, padişah ile olan yakınlığını öğrenmek için kendisine “*Zatı şahaneye mensubiyetiniz ne zamandan beridir?*” diye sorduğunda, “*Cevabım bu gündendir.*” olmuştur. Daha sonra II. Abdülhamid'in karşısına çıkan Said Paşa, “*Başkitâbet için farklı isimler arz olundu. Ancak padişah kendisini bizzat seçtiğini belirtmiştir.*”⁷⁰² Aslında bu padişahın genel politikasıydı. Kendi yakınında görevlendireceği Mâbeyn personelini bizzat seçtiğini yani herhangi bir makama minnet duymamalarını ve direkt olarak padişaha bağlı olmalarını sağlamak içindir. Ayrıca serkurenelerin profillerini anlattığımız kısımda da değinmiştik. II. Abdülhamid genel itibarıyla yakınında ki devlet adamlarını daha önceden tanıdığı, güvenilirliklerini ispatlamış kimselerden seçiyordu.

Ancak padişah, Süreyya Paşa'nın ölümünden hemen sonra Mâbeyn başkâtiplik görevine atamayı düşündüğü Tahsin Paşa için gerekli tahkikatları yaptırırken bir başkâtipte bulunması gereken vasıfları bileceğini, inandığı ve ilk Mâbeyn başkâtibi olan Sadrazam Said Paşa'ya aralarında Tahsin Paşa'nın isminde olduğu bir pusula

⁷⁰⁰ Osman Nuri, a.g.e., c.II, s.106-107; Tahsin Paşa, a.g.e., s. 34.

⁷⁰¹ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1985, s. 317.

⁷⁰² *Küçük Said Paşa'nın Hatıratı*. c.1. s. 8.

gönderir. Padişahın yakınında görevlendireceği personelin seçiminde titiz davrandığı herhangi bir devlet adamının üzerinde etkisi ya da fikir bile belirtmesinden hoşlanmadığını bilen Said Paşa ise padişah hangisini seçerse uygun olan odur, anlamında bir cevap gönderir. Ancak II. Abdülhamid bu cevaptan memnun kalmayınca tekrar pusulayı Sadrazam Said Paşa'ya gönderir ve bir isim seçmesini istemiştir. Bunun üzerine Said Paşa, Tahsin Paşa'nın ismini seçmiştir.⁷⁰³

Tahsin Paşa bazı kaynaklara göre başkâtiplik görevine Müsahip Lutfü Ağa'nın tavsiyesi ile tayin edilmiştir.⁷⁰⁴ Bir diğer görüşe göre ise Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa, Tahsin Paşa'yı başkâtipliğe önermiştir.⁷⁰⁵ Anlaşıldığı kadarıyla padişah başkâtibi atamadan güvendiği devlet adamlarının fikirlerine başvurmuştur. Ancak Tahsin Paşa atanmadan önce saraya davet edilmiş ve Mâbeyn'de bir odada yirmi dört saat bekletilmiştir. Tahsin Paşa bu durumu hatıratında, Mâbeyn'de az çok ehemmiyetli bir vazifeye alınacak kişiler ilk önce davet olunur ve misafir edilir. Bu sırada haklarında tahkikat yapılır ondan sonra tayin olunduğunu söyler. Tayin olduktan sonra Sultan Abdülhamid'in huzuruna çıkarılan Tahsin Paşa; Hünkâr'ın kendisine *"Hüsnühâlinizi işittim ve sizi başkâtipliğe kendim intihap ettim."* demiştir. Tahsin Paşa bunun II. Abdülhamid'in siyaseti olduğunu söyler.⁷⁰⁶ Aslında yukarıda değindiğimiz üzere II. Abdülhamid Said Paşa'yı da başkâtipliğe tayin ettiğinde *"Sizi ben seçtim."* demiştir. Ayrıca Mâbeyn başkitabet dairesi gibi devletin yüksek bir makamının mensuplarının herhangi bir siyasi bağlantısı olmayan bir kalemiye sınıfının olmasını istiyordu.

Nitekim Sadrazam Hayreddin Paşa (4 Aralık 1878-29 Temmuz 1879) sekiz aylık süren sadareti döneminde Bâbîâli'nin konumunu saraya karşı güçlendirmek istiyordu. Bunun için takdim ettiği bir maruzatta Mâbeyn'deki büyük memurların sadrazama muhalefet etmeyen ve uyumlu bir şekilde çalışacak şahıslardan seçimini özellikle başkâtibin seçiminde sadrazamın görüşüne başvurulması gerektiğini belirtir.⁷⁰⁷ Aslında Sadrazam Hayreddin Paşa başkâtiplik görevini yapan Ali Rıza Bey'in görevinden azledilmesini talep etmiştir. Bu talebini devlet işlerinin tanzim

⁷⁰³ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 4.

⁷⁰⁴ Osman Nuri, a.g.e., c. II, s. 509.; İrtem, *Bilinmeyen Abdülhamid*, s. 176.

⁷⁰⁵ Naim Ürkmez, Uğur Bulut, "Sultan II. Abdülhamid'in Başkâtibi Tahsin Paşa" *BELLETEREN*, c.86, Sayı 306 (Ağustos 2022), s. 648.

⁷⁰⁶ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 4.

⁷⁰⁷ İ.E.M.K., a.g.e., c. 6, s. 906-907.

edilmesi için yaptığı teklifler arasında belirtmiştir. Bunun üzerine padişah, Başkâtip Ali Rıza Bey'e "Bu âdem senin de tebdilini istiyor. Başkâtip mesul memurlardan olmadığı halde bundan maksadı nedir? Git benim namıma olarak istizah et." Ali Rıza Bey sadrazama gidip bu konuya açıklık getirmesini istemiştir. Hayreddin Paşa kendisine "Bu şahzınıza ait bir mesele değildir. Başkitâbette bulunan zat vükelâ ile hem fikir olmalıdır. Sizde bu cesareti göremediğimden tebdilinizi talebe mecbur oldum." Der.⁷⁰⁸ Ancak Sultan II. Abdülhamid böyle bir talebi kabul etmemiştir. Daha önce Mâbeyn Müşiri Eğinli Said Paşa ve Mâbeyn Başkâtibi Lebib Bey'i (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı sonrası oluşan baskıdan dolayı azletmiştir.⁷⁰⁹ Ancak 1879 senesine gelindiğinde II. Abdülhamid daha etkin bir konuma gelmiştir. Padişah en yakınında istihdam ettiği bu zümrenin, hariçten herhangi bir devlet adamının üzerlerinde etkin olmasına fırsat vermemiştir. Bundan dolayı sadrazamın bu isteğini reddetmiştir.

Ancak Mâbeyn tarihinde ilk defa bir başkâtip padişaha tavrı olarak istifa etmiştir. Başkâtip Ali Fuat Bey, padişahın Mâbeyn kâtiplerinden Nuri Bey ve Hasan Bey'i kendisine danışmadan azletmesini kabul etmemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla haklarında verilen bir jurnal yüzünden padişah ikisinin de görevine son vermiştir. Ancak iki kâtibin jurnal yüzünden azledilmesini kabul etmeyen Başkâtip Ali Fuat Bey padişah tarafından görevine dönmesi için davet edildiği halde dönmemiştir.⁷¹⁰

Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'ne istihdam edilecek kâtiplerin de lekeli bir geçmişe sahip olmamaları faziletli ve ahlaklı olmalarına dikkat edilirdi.⁷¹¹ II. Abdülhamid Mâbeyn-i Hümayûn kâtiplerinin özellikle de Mekteb-i Mülkiye'den birincilikle mezun olanları gerektiğinde değişmek kaydıyla alınmasını istemiştir. İlk olarak Mekteb-i Mülkiye'den 1879 yılında Reşit Bey, Kazım Bey ve Kamil Bey başkitâbet dairesine alınmıştır.⁷¹² Bir sonraki yıl da Mekteb-i Mülkiye birincisi ve ikincisi Mâbeyn kitâbetinde istihdam edilmiştir.⁷¹³

Başkitâbete atanacak bazı kâtiplerin de başkâtipler gibi saraya davet edilip Mâbeyn kitâbetine atandıkları tebliğ ediliyordu. Mekteb-i Mülkiye birincisi İsmail Hakkı (Müştak Mayakon) ve ikincisi Edhem Bey saraya davet edilir ve yirmi dört saat

⁷⁰⁸ İ.E.M.K., a.g.e., c. 6, s. 920.

⁷⁰⁹ Eğinli Said Paşa Hâtrâtı, a.g.e., s. 214.

⁷¹⁰ Bolayır, a.g.e., s. 328.

⁷¹¹ Bolayır, a.g.e., s. 326.

⁷¹² Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, s. 2.

⁷¹³ BOA, Y.A.RES. 8/4, 23 L 1297/28 Eylül 1880.

Mâbeyn'de bir odada misafir edildikten sonra İsmail Hakkı Bey Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'ne, Edhem Bey'in ise şifre kâtipliğine atandığı tebliğ edilmiştir.⁷¹⁴ Mülkiye mezunlarına da özellikle ayrıcalık tanınıyordu. Mehmed Tefvik Bey (Biren) Mekteb-i Mülkiye'den mezun olduktan sonra iş bulma kaygısıyla arkadaşları ile birlikte topluca bir memuriyete görevlendirilmek üzere verdiği arzuhal üzerine Mâbeyn kitâbetine alınmıştır.⁷¹⁵ Aslında Tanzimat döneminde kalemlerde tecrübeli personel Mâbeyn'e alınıyordu. Ancak II. Abdülhamid döneminde özellikle de Mülkiye mezunları herhangi bir iş tecrübesi olmadan doğrudan Mâbeyn'de istihdam ediliyordu.

II. Abdülhamid döneminde daha önce de değindiğimiz üzere Mâbeyn kâtipleri kitâbete tayin olunduktan sonra genel itibariyle uzun süre görev yapıyorlardı. Ancak hastalık nedeniyle görevlerinden ayrılmak zorunda kalan kâtipler olabiliyordu. Mesela Mâbeyn Kâtibi Said Bey arzuhal vererek başkitâbet dairesinin yazı işlerinin çok olmasının gözlerindeki rahatsızlığı etkilediğini söyleyerek başka bir göreve tayin olmak istemiştir. Bunun üzerine 2 Mart 1898 Maliye Nezareti Müşavir Muavinliği'ne tayin olunmuştur.⁷¹⁶

2.4. 4. Başkâtip ve Kâtiplerin Görevleri

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn-i Hümayun Başkitâbet Dairesi'nin ve personelinin görevleri daha önce de değindiğimiz üzere nizamname ile belirlenmiştir. Bu nizamname başkâtip ve kâtiplerin görev ve yetkilerini anlama açısından büyük önem taşır. Mesela kâtiplerden birisi mazeretli olarak kitâbete gelemeyecek ise başkâtibe ya da ikinci kâtibe haber göndermesi gerekmektedir. Ayrıca başkâtibin birkaç günlüğüne özel bir görev ile bir yere gitmek veya bir mazeretten dolayı başkitâbet dairesinde bulunamayacak ise padişahın vekâleten görev yapması için görevlendirdiği zat başkâtibin görevini yapacaktır.⁷¹⁷ Ancak başkâtibin birkaç saatliğine makamında olmaması halinde vazifesini ikinci kâtip ve ikinci kâtibin olmadığı durumlarda bu vazifeyi üçüncü kâtip ifa edecektir.⁷¹⁸

⁷¹⁴ Mayakon, a.g.e., s. 22-23.

⁷¹⁵ Geniş bilgi için bkz, Biren, a.g.e., s. 63; BOA, Y.PRK.BŞK. 23/4.

⁷¹⁶ BOA, İ.ML.25/41, 8 L 1315/2 Mart 1898.

⁷¹⁷ Ali Fuat Bey, 1879'da Mısır Hidiv'ine ferman götürmek için Mısır'a gönderildiğinde yerine o dönemde ikinci kâtip olan Süreyya Paşa 15 gün vekalet etmiştir. Bkz. BOA, DH. SAİD.MEM. 35/9 s.8. 29 Z 1262/18 Aralık 1846.

⁷¹⁸ Aynı nizamname 11. madde.

Başkitâbet dairesinde yazılan her evrakın belirlenen imla kurallarına göre yazılması gerekirdi. Bu kuralların uygulanmasından da başkâtip sorumluydu. Kâtipler tarafından yazılan tezkîre ve irade-i seniyye müsveddelerini tashih ederdi. Başkâtip Süreyya Paşa kelime tashihini şu şekilde yapardı. Mesela kelime “*olduğundan*” yerine “*olmasında*” yazılacak ise başkâtibin ilk üç harfini bırakıp geri kalan harflerin üzerini kırmızı kalem ile çizirdi. Eğer harflerin yazımında yanlışlık var ise yanlış yazılan harfin üzerinden müsveddenin kenarına kadar kırmızı kalem ile bir hat çekilirdi.⁷¹⁹ Süreyya Paşa yazılan tezkirelerde yanlış bir anlama sebep verecek kelime ya da cümleyi kaldırır, yerine anlamlı bir cümle veya kelime koyardı.⁷²⁰ Bunların yanı sıra başkâtiplerin zaman zaman başkitâbet dairesine gelen tezakîr ve mahallerine gönderilecek irade-i seniyyelerin müsveddelerini de çıkardığı olurdu.⁷²¹

Genel kaideye göre başkâtipler sık sık padişahın huzuruna çağrılmazlardı. Başkâtiplerden sadece Said Paşa’nın daha fazla huzura çağrıldığı rivayet edilmektedir. Padişah maruzata bakarken başkâtiplerin huzurda bulunmaları usulden değildi. Maruzat okunduğu esnada hünkâr ile beraber mâbeynci bulunurdu. Re’sen çıkan iradeleri de daha çok mâbeynciler başkitâbet dairesine tebliğ ederdi. Ancak Tahsin Paşa zamanla padişahın huzuruna maruzat çıkardığı gibi, re’sen sadır olan iradelerin birçoğunu bizzat padişahın alarak kısa ve ayrıntılı olmayan iradelerin müsveddelerini kendi yazar, diğerlerini kâtiplere yazdırmaktaydı.⁷²²

İkinci kâtibin başkitâbet dairesindeki vazifesi de belirlenmiştir. Telhisler ile diğer evraklar başkitâbet tarafından açılırdı. Telhis ve arz edilecek evrakın özeti ve kaydı yapılırdı. Bunların gerekli şekilde icra edilmesi ikinci kâtibin sorumluluğundaydı.⁷²³

İkinci kâtip, Bâbîâlî’nin ve diğer devlet dairelerinden gelen resmi tezkireleri özel defterlerine *aynen* kaydettirir. Husûsi tezkirelerin de özetlerini kaydettirirdi. Resmi ve husûsi tezkireler için özel yaprak basılarak her biri üzerine ayrı ayrı özet

⁷¹⁹ Bolayır, a.g.e., s. 338-339,

⁷²⁰ Bolayır, a.g.e., s. 341.

⁷²¹ Tevfik Biren, Başkâtip Ali Rıza Paşa’nın yazdığı müsveddelere eski dosyalarda rastladıklarını ve iyi bir el yazısı olduğunu söylemektedir. Bkz. Biren, a.g.e., s.45.

⁷²² Biren, a.g.e., s. 46.

⁷²³ Aynı nizamname 3. madde

tanzim ettirilerek ve her tezkirenin özetine konulan sıra numarası tezkirenin arkasına da konulacaktı. Bu şekilde özet ve evrakı beraber başkitâbete takdim edecekti.⁷²⁴

Bu özetler evrakıyla beraber başkitâbet tarafından padişaha takdim edilerek bunların üzerine sadır olacak irade-i seniyyenin hükmünü tebliğe dair resmi ya da hususi olarak not veya re'sen yazılacak tezkirenin müsveddeleri başkitâbet tarafından ikinci kâtibe yaptırılırdı.⁷²⁵

İkinci kâtip tezkirelerin ve muharrerâtın müsveddelerini çıkarma, temize çekme işleminin bir kısmını kendisi, geri kalanını da diğer kâtiplere yaptırırdı. Temize çekilen evrakı ikinci kâtip başkitâbete takdim ederdi.⁷²⁶ Daha önce de belirttiğimiz gibi başkâtibin birkaç saatliğine makamında olmaması halinde vazifesini ikinci kâtip ve ikinci kâtibin olmadığı durumlarda bu vazifeyi üçüncü kâtip ifa ederdi.⁷²⁷ Eğer kâtiplerden birisi mazeretli olarak başkitâbete gelemeyecek ise başkâtibe ya da ikinci kâtibe haber göndermesi gerekiyordu.⁷²⁸

Mâbeyn kâtiplerinin de başkitâbet dairesindeki görevi bahsi geçen nizamnamede belirtilmiştir. Buna göre daire-i kitâbette görevli kâtipler, irâde-i seniyye olmadıkça yahut başkitâbet tarafından uygun görülmedikçe Mâbeyn-i Hümâyûn'da başkitâbet dışında ve heyeti kitâbete ait vazife dışında gayr-ı resmi ve husûsî hiç kimsenin bir yazı işini yapamazlardı.⁷²⁹ Ayrıca başkitâbetin kırtasiye masraflarının idaresi kâtip beylerden birinin idaresine verilmiş ve kırtasiye masraflarının hesabından bu kişi sorumluydu.⁷³⁰

Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nde kâtipler dışında sadece mukayyitlik vazifesini icra etmesi için de memur alınırdı. Mukayyit kalemler de gelen giden evrakı kayıt etme işiyle görevliydi. Maaşları kâtiplerden daha düşük idi. Kâtipler gibi cuma selamlık resmine katılamazlardı. Sultan Abdülaziz döneminde kitâbete alınan Fazlı Bey'in mukayyitlikten başka görev yapmadığını görmekteyiz. Ancak daha önce de değindiğimiz üzere kitâbete gelen evrakın fazla olması bunun dışında başka mukayyitlerede ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. II. Abdülhamid döneminde

⁷²⁴ Aynı nizamname 4. madde

⁷²⁵ Aynı nizamname 5. madde

⁷²⁶ Aynı nizamname 6. madde.

⁷²⁷ Aynı nizamname 11. madde

⁷²⁸ Aynı nizamname 19. madde

⁷²⁹ Aynı nizamname 13. madde

⁷³⁰ Aynı nizamname 10. madde

mukayyitlik görevi ile alınan ilk personel 1880 yılında Kamil Bey'dir.⁷³¹ 3 Eylül 1891 tarihinde ise Mekteb-i Sultani mezunu olan Fethi Bey başkitâbete mukayyitlik vazifesiyle tayin olunmuştur. Ancak mukayyitler de bir üst kademe olan kâtipliğe geçmek arzusundaydılar. Anlaşıldığı kadarıyla Fethi Bey bu görevinden memnun değildir. Fethi Bey verdiği bir arzuhalde Mekteb-i Sultani'de Fen İlimleri eğitimi gördüğünü, Türkçesinin de iyi olmasının yanı sıra Fransızcasının çok iyi olduğunu ve bir buçuk yıldan beri başkitâbette çalıştığından dolayı dairedede diğer vazifeleri de icra edecek kadar liyakat sahibi olduğunu iddia etmektedir. Emekli edilen Kâtip Yusuf Bey'in yerine onun maaşıyla kâtip olarak başkitâbet dairesinde çalışmak arzusunda olduğunu belirtmektedir.⁷³² Ancak Fethi Bey'in kâtipliğe geçmesinde karar bu dairenin amiri olan Başkâtip Süreyya Paşa'ya bırakılmıştır. Süreyya Paşa ise Fethi Bey'in mukayyitliğe alındığından beri bir ilerleme kaydetmediğini ve Mekteb-i Mülkiye mezunları olan kâtipler kadar kabiliyetli olmadığını belirtmiştir. Ancak Kâtip Yusuf Bey'in yerine Mekteb-i Mülkiye'den ya da başka bir yerden biri alınmayacak ise Fethi Bey'e kâtiplik ünvanı verilmesini istemiştir. Burada dikkat çeken bir husus Mekteb-i Mülkiye mezunlarının daha başarılı bulunduğudur. Süreyya Paşa Fethi Bey'in yine de hususi görevinin mukayyitlik olarak kalmasının yanı sıra mukayyitlerin maaşına zam yapılması, cuma selamlığına katılmalarına da izin verilmesini istemiştir.⁷³³ Ancak anlaşıldığı kadarıyla kitâbetin muamelatında tecrübe kazandıktan sonra 1893 senesinde Fethi Bey mukayyitlikten kâtipliğe terfi etmiştir.⁷³⁴

Mâbeyn'de oturmuş bir gece nöbeti sistemi vardı. Diğer Mâbeyn personeli gibi başkitâbet dairesinin kâtipleri de gece nöbetine kalırlardı. Başkâtip ve ikinci kâtip her sabah daireye gelir ve maruzatın takdiminden sonra gece yarısı giderdi. Diğer kâtipler iki kafiye ayrılarak gece nöbetçi olarak kalırdı. Nöbete kalacak kâtip başkitâbetin vekili demek olduğundan, gece arz etmeğe değer bir evrak gelirse onu bir zarfın içine koyarak üzerini kendi mührüyle mühürleyerek takdim ederdi. Bir mahalle irâde-i seniyye gereği bir tezkere veya telgrafnâme ve mektup yazılması gerekir ise onu yazıp imzalayarak ertesi günü nöbet gecesi arz olunan ve yazılan evrak hakkında başkitâbete

⁷³¹ BOA, İ.DH.820/66165, 2 M 1298/5 Aralık 1880.; BOA, İ.DH. 861/68955, 1 L 1299/16 Ağustos 1882.

⁷³² BOA, Y.PRK,BŞK. 28/104.

⁷³³ BOA, Y.PRK.BŞK.28/92, 6 C 1310/26 Aralık 1892.

⁷³⁴ BOA, Y.PRK.BŞK. 32/25, 12 M 1311/26 Temmuz 1893.

bilgi verirdi. Nöbetçi bulunan şahıs vazifesi dahilinde Mâbeyn-i Hümayun personeli tarafından çağrılmadıkça kalem odasından ayrılması yasaktı.⁷³⁵

Nöbetçi olarak bulunan kâtip, başkitâbette diğer kâtipler dağıldıktan sonra bütün defterleri, müsveddeleri ve diğer mühim evrakı dolaplara koyup, kilitleyip anahtarlarını ve başkitâbet makamına mahsus olan mührü kendisi muhafaza ederdi.⁷³⁶

Başkitâbetin iş yükü çok fazla ve evrakın muamelesinin süratle haledilmesi gerektiğinden çoğu zaman kâtipler sabaha kadar çalışmak zorunda kalırlardı.⁷³⁷ Bundan dolayı da nöbetçi kâtipler ertesi gün öğleden sonra tatil ederdi. 1891 senesinde günlük nöbete kalan kâtip sayısı dört kişidir.⁷³⁸ Ancak bir sene sonra 1892’de Başkâtip Süreyya Paşa başkitâbette gelen evrak sayısının çok fazla olduğunu bunun için de nöbete kalan kâtip sayısının sekiz-on kişiye çıkarılmasını istemiştir. 1896 tarihine gelindiğinde nöbete kalan kâtip sayısının sekiz ile on kişi arasında değiştiği görülmektedir. Bu da Süreyya Paşa’nın önerisinin kabul edildiğini göstermektedir.⁷³⁹ Her nöbetin en kıdemli kâtibi nöbetin amiri olurdu. İsmail Hakkı (Mayakon), kendi döneminin 1903’te nöbetlerinde amirlik yapan kâtiplerinden birinin Ali Cevad Bey diğerinin de Faik Bey olduğunu söyler.⁷⁴⁰

Mâbeyn Başkitâbet Dairesi’ne giriş ve çıkışlar sıkı bir şekilde takip ediliyordu. İrâde-i seniyye tebliğine memuren gelen zevat dışında Mâbeyn personelinden veyahut herhangi birinin sohbet ya da iş için içeri girmesi yasaktı. Kâtiplerin dışarıdan birisiyle görüşmesi gerektiğinde ise bunun için başkitâbetin içerisinde teneffüs odasında görüşeceklerdi.⁷⁴¹

Mâbeyn kâtiplerine başkitâbet dairesindeki görevlerinin yanısıra bazı görevler verilirdi. Bunlardan birisi de menşur götürmekti. Daha önce de değindiğimiz üzere menşuru mâbeynciler, Mâbeyn kâtipleri yahut yaverler götürmekteydi. Mâbeyn başkâtipleri ise hatt-ı hümayun götürmekteydi.⁷⁴² Menşur kâtipler tarafından nöbet şeklinde sırayla götürülmekteydi. Başkâtip Süreyya Paşa imzalı bir belgede menşur

⁷³⁵ Aynı nizamname 18. madde.

⁷³⁶ Aynı nizamname 22. Madde.

⁷³⁷ Bolayır, a.g.e. s. 343, Biren, a.g.e., s. 20; ve nizamnamenin 18. maddesi

⁷³⁸ BOA, Y.PRK.BŞK.20/79, 2 Ş 1308/13 Mart 1891.

⁷³⁹ BOA, Y.PRK. BŞK.45/27, 26 Ş 1313/11 Şubat 1896; Süreyya Paşa’nın maruzatı için bkz. Y.PRK.BŞK.26/50, 20 ZA 1309/16 Haziran 1892.

⁷⁴⁰ Mayakon, a.g.e., s. 27.

⁷⁴¹ Aynı nizamname 14. Madde.

⁷⁴² İ.E.M.K. a.g.e., c. 6, s. 814.

götürme sırasının kâtiplerden Osman Kâzım Bey’de olduğu ve henüz menşur götürmemiş altı kâtibin bulunduğunu belirtmektedir.⁷⁴³ Mâbeyn kâtipleri hükümdarlara nişan götürme veya bazı önemli merasimlerde padişahı temsil etme amacıyla yabancı devletlere gönderilirdi.⁷⁴⁴

Başkâtipler ve kâtipler yukarıda bahsettiğimiz görevleri dışında padişahın yanında bazı merasim ya da protokollerde görev alırlardı. Ramazan ayında huzur derslerinde Sultan II. Abdülhamid derse devam ettiği müddetçe yüksek bir mevkide bulunur; Mâbeyn Müşiri, başkâtip, ikinci mâbeynci kitapçıbaşı, seryaver gibi Mâbeyn erkânı huzur-u hümayûnda ve diğer mâbeynciler ile bendegan salona bitişik odada minderler üzerinde bulunurdu.⁷⁴⁵ Padişahın “saç kesme merasimi” sırasında başkâtip bulunurdu. Tahsin Paşa, başkâtiplik yaptığı süre içerisinde Sultan II. Abdülhamid’in saç kesildiği sırada yanında bulunduğunu söyler.⁷⁴⁶

Ayrıca kâtiplerin hepsi cuma selamlığında ve katılmaları gereken diğer merasimlerde bulunmak zorundaydılar. Mazeretli olarak katılmayacak olan kâtiplerin daha önceden başkitâbete bildirmeleri gerekmektedir.⁷⁴⁷ Bayram alaylarında Mâbeyn kâtiplerinin yeri padişahın arabasının arkası idi. Mâbeyn başkâtibi arabanın hemen arkasında kâtipler onun arkasında dururlardı. Kâtipler Muâyadenin ikinci kısmında Mâbeyn erkânı arasında ilk sırada tebriklerini gerçekleştirirlerdi. Muâyadeden sonra da başkitâbet dairesine vazifelerinin başına dönerlerdi. Bunun nedeni başkitâbet dairesi personelinin tatilinin olmamasıydı.⁷⁴⁸

2.4.5. Başkâtip ve Kâtiplerin Gelirleri

II. Abdülhamid’in ilk Mâbeyn Başkâtibi Said Paşa 30.000 kuruş maaş ile tayin edilmiştir.⁷⁴⁹ Fakat Süreyya Paşa, Said Paşa’dan daha sonra başkâtiplik görevine tayin edilmesine rağmen bu göreve 24.000 kuruş ile tayin edildiği görülmektedir.⁷⁵⁰ Süreyya

⁷⁴³ Y.PRK.BŞK.29/93, 4 N 1310/22 Mart 1893.

⁷⁴⁴ Biren, a.g.e. s. 20.

⁷⁴⁵ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 178.

⁷⁴⁶ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 216.

⁷⁴⁷ Aynı nizamname, 20. madde.

⁷⁴⁸ Mayakon, a.g.e., s. 31.35.

⁷⁴⁹ BOA, DH. SAİD.MEM.34/7 s. 6.

⁷⁵⁰ BOA, DH. SAİD. MEM.35/9.

Paşa'dan sonra Başkâtip olan Tahsin Paşa aynı şekilde 30.000 kuruş maaş almaktaydı.⁷⁵¹

Mâbeyn kâtipleri Tanzimat dönemindeki gibi farklı maaş miktarlarıyla tayin olunuyordu. Kazım Bey'in 1880 senesinde 2000 kuruş maaş ile tayin olduğu görülmektedir.⁷⁵² Ancak kıdemlerine göre 1200 kuruş maaş alan kâtiplerin olduğu da görülmektedir.⁷⁵³ Kâtiplerin maaşları ilerleyen yıllarda kıdemlerine göre değişiyordu. İkinci kâtibin maaşı 19.000 kuruş diğer kâtipler de 15.000 ve 10.000. kuruş maaş almaktaydılar. Tahrirat-ı Ecnebiye Kâtibi'nin maaşı 5000 kuruştur.⁷⁵⁴ Şifre kâtibinin maaş miktarı ise 1000 kuruştur.⁷⁵⁵

Ayrıca Mülkiye mezunlarına özel bir ihtimam gösteren padişah 1894 senesinde Mâbeyn kitabetine tayin olunan kâtipler için altın işlemeli, dipçikli, sim donanımlı kılıç imal ettirmiştir. Bir takım sivil elbise ve cuma selamlığında giymeleri için birer forma ihsan etmiştir.⁷⁵⁶ Mâbeyn Başkitabet Dairesi'nde yoğun mesaileri olan ve vazifelerini itina ile yapan kâtipler zaman zaman taltif edilirdi. 1900 senesinde kâtiplere padişah tarafından biner lira ihsanda bulunmuştur.⁷⁵⁷ Kâtipler padişaha ihtiyaç ve isteklerini başkâtip vasıtasıyla ya da kendileri arzuhal vermekteydiler.⁷⁵⁸

Mâbeyn başkâtibine diğer Mâbeyn üst düzey personeli gibi görev süresince kulanmaları için Nişantaşı'nda konak tahsis ediliyordu. İhtiyaç oldukça bu konağın tamir ve döşemeleri Hazine-i Hassa tarafından karşılanırdı.⁷⁵⁹

⁷⁵¹ HH.d.1346/16.

⁷⁵² BOA, MB.İ.62/37, 19 B 1297/27 Haziran 1880.

⁷⁵³ BOA, Y.PRK.BŞK. 79/60, Ş 1326/ Ekim 1908.

⁷⁵⁴ BOA, HH.d.1346/16.

⁷⁵⁵ BOA, HH.İ 232/141, 27 Z 1323/22 Şubat 1906.

⁷⁵⁶ BOA, Y.MTV.89/23, 14 Ş 1311/ 20 Şubat 1894.

⁷⁵⁷ Kâtipler kendilerine yapılan ihsan için padişaha teşekkür etmişlerdir. Bkz. BOA, Y.PRK.BŞK. 61/25, 28 N 1317/30 Ocak 1900.

⁷⁵⁸ Mâbeyn kâtiplerinden Reşid Bey verdiği arzuhalde, maddi sıkıntı içerisinde olduğunu bundan dolayı da kendisine ev kirası ihsan edilmesini talep etmiştir. Bkz. BOA, Y.PRK.BŞK.40/10, 2 N 1312/ 27 Şubat 1895. Ali Ekrem (Bolayır) verdiği arzuhalde, 16 yıldır kâtip olarak çalıştığını, hala kirada oturduğunu ve ev sözü verildiği halde yerine getirilmediğini belirtmiştir. Ayrıca ikamet etmekte olduğu evin Hazine-i Hassa'nın kendisi için satın almasını istemektedir. Bkz. BOA, HSD .AFT. 11/90, 30 RA 1333/15 Şubat 1915.

⁷⁵⁹ BOA, TS.MA.e. 207/19. 16 RA 1301/15 OCAK 1884.

2.5. MÂBEYN TERCÜME DAİRESİ

Mâbeyn Tercüme dairesi II. Abdülhamid döneminde oluşturulan kurumlardan biri olarak karşımıza çıkar. Bu dairenin tesis edilmesi II. Abdülhamid'in dünya siyasetini yakından takip etmek istemesiyle ilgilidir. Bu başlık altında Mâbeyn Tercüme Dairesi'nin kuruluş aşamasıyla birlikte burada bulunan personelden sözedilecektir. Yeni kurulan bir kurum olarak Mâbeyn Tercüme Dairesi personelinin atama koşulları, görevden alınmaları, aldıkları maaşlar ve görevleri gibi hususlar müstakil başlıklar altında incelenmiştir.

2.5.1. Mâbeyn Tercüme Dairesi'nin İhdası

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn tarihinde ilk olarak oluşturulan kurumlarından biri de Mâbeyn Tercüme Dairesidir. Aslında Tercüme dairesinin ihdası ile Mâbeyn'de tercüme işleri ile ilgilenen iki yapı ortaya çıkmıştır. Hatırlanacağı üzere Mâbeyn Başkitabet Dairesi'nin içerisinde Tahrirat-ı Ecenebiye Kâtipliği vardı. Başkitabet dairesine gelen Fransızca yazıları tercüme edilmesi için kurulmuştu. Ancak Tercüme Kalemini'nin teşkil edilmesinin temel sebebi ise II. Abdülhamid yabancı basında şahsı ve devlet ile ilgili çıkan haberleri bilmek isterdi. Bundan dolayı da yabancı gazetelerde yer alan Osmanlı ile ilgili haberlerin, dünya siyasetine dair makalelerin günü gününe tercüme edilip kendisine takdim edilmesini istiyordu. Bunların yanı sıra padişah tarafından yabancı devletlere gönderilen mektup, layiha, risale, kitap ve ilanları da tercüme etmek bu dairenin göreviydi.⁷⁶⁰

Mâbeyn mütercimleri kurumsal olarak başlangıçta serkurenaya bağlıydılar. Yine serkurenanın bağlı olan ceyb-i hümayûn dairesinin içerisinde vazifelerini görmekteydiler. Ancak daha sonraları başmâbeyncinin maiyetinden çıkarılmışlardır. Yine başka bir yere naklolunmayıp ceyb-i hümayûn dairesi içerisinde bir oda tahsis edilerek görevlerine devam etmişlerdir.⁷⁶¹ Belgelerde ise “*Mâbeyn-i Hümayûn-ı Tercüme Kalemi*”, “*Mâbeyn-i Hümayûn-ı Tercüme Dairesi*”, “*Ceyb-i Hümayûn-ı Mülûkâne Tercüme Kalemi*”, *Mâbeyn-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Mütercimliği*

⁷⁶⁰ Örûkağasızâde, s. 142.

⁷⁶¹ Örûkağasızâde, s. 142-143.

ifadeleri yer almaktadır.⁷⁶² Görüldüğü üzere bu daire belgelerde Tercüme Kalemi ve Tercüme Dairesi ifadeleri ile geçmektedir.

2.5.2. Tercüme Dairesi'nin Personeli

II. Abdülhamid'in Mâbeyn'deki gözde kurumlarından biri olan Tercüme Dairesi'nde istihdam edilen bazı mütercimlerinin profilleri bize bu hususta fikir vermektedir. Burada mütercim olarak çalışan İbrahim Hakkı Bey, Şehir Emaneti Meclis Reisi Merhum Mehmed Remzi Efendi'in oğludur. 1883 tarihinde padişahın Mektebi Mülkiye'den mezun birinin Mâbeyn Tercüme Dairesi'ne alınması için iradesi sonucunda Tercüme Dairesi'ne ilk atanan mülkiyelidir.⁷⁶³

Mâbeyn mütercimliğine mülkiyelilerin dışında dönemin önemli ailelerinin mensublarının da atandığı da görülmektedir. Osmanlı'da siyasi olarak önemli rol üstlenen Azmzade ailesinin bir üyesi olan Şefik Müeyyid Bey, Eski Mısır Valisi Azmzadelerden Nasuh Paşazade Ahmed Müeyyid Bey'in oğludur. Beyrut Amerikan Darülfünunu'ndan mezun olmuştur. 1878'den 1886 yılına kadar Suriye vilayetinde bürokrasinin çeşitli kademelerinde çalışmıştır. 1886 senesinde Şefik Müeyyid Bey babası ile birlikte bazı önemli konular için padişahın huzuruna birlikte gelmiştir. Padişah bu önemli ailenin üyesine ihsan olarak Mâbeyn-i Hümayûn mütercimliğine atamıştır.⁷⁶⁴

Mâbeyn mütercimlerinin önemli isimlerinden Abdullah Bey ise Suriye'nin kadim hanedanından Hac Emini Mütefeffa Hilmi Efendi'nin torunu, eski Samsak Kaymakamı Mahmud Bey'in oğludur. Mektebi Sultani'den mezun olmuştur. 1885 senesinde Mâbeyn-i Hümayûn mütercimliğine alınmıştır.⁷⁶⁵ Benzer şekilde köklü bir hanedanın üyesi olan Abdülhamid Hamdi Bey, Baban Hanedanından Süleyman Paşa'nın oğludur. 1884 yılında Hariciye Tercüme Odası Hülefalığı'nda çalışırken Mâbeyn-i Hümayûn Tercüme Dairesi'ne tayin olunmuştur.⁷⁶⁶

⁷⁶² BOA, Y.PRK.TKM.26/11, 15 M 1310/9 Ağustos 1892.

⁷⁶³ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s.15.

⁷⁶⁴ Y.PRK.TKM.26/11.

⁷⁶⁵ BOA, Y.PRK. TKM.21/56, s. 12.

⁷⁶⁶ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s. 10.

Mâbeyn mütercimleri arasında önemli bir isim olan Louis Sabuncu, Mardinli Süryani bir aileye mensuptur. Roma’da eğitim gören Sabuncu; Arapça, Türkçe, Süryanice, İtalyanca, Latin, Fransız ve İngiliz dillerini öğrenmiştir. Kariyerine farklı meslekler yaparak devam etmiştir. Zengibar Hükümetinin Londra Maslahatgüzarlığı’nı yaptı.⁷⁶⁷ Bu sırada Arapça ve İngilizce gazeteler yayınlamıştır. 1889 senesinde Zengibar hükümdarı vefat edince bir İngiliz şirketi ile ortak olarak Şam ve Halep arasında işletilmek üzere gemi işletme hattı imtiyazını almak için İstanbul’a gelmiş ve padişahın huzuruna çıkmıştır. Ancak gemi işletme imtiyazını alamamıştır.⁷⁶⁸ Louis Sabuncu’nun Londra’da çıkardığı gazete Osmanlıyı hedef alan yazılar yazınca II. Abdülhamid’in isteği ile muhalefetinden vazgeçirmek için farklı yollar denenmiştir. Bulunan çözümlerden birisi de onu Mâbeyn’de istihdam etmektir. Mâbeyn mütercimliğine atanan ve kıdemli bir gazeteci olan Louis Sabuncu yabancı gazetelerdeki Osmanlı ile ilgili haberleri tercüme ederdi. Diğer mütercimlerden farklı olarak bu haberleri yorumlayan raporlar da yazardı. Bunların yanı sıra farklı konularda padişaha layihalar sunardı.⁷⁶⁹ Mütercim Louis Sabuncu göreve başladığı ilk zamanlarda tercümelerini başkâtip vasıtasıyla haftada birgün padişaha takdim ederdi. Daha sonraları fikirleriyle padişahı etkilemesi ve özellikle yabancı basın konusunda uzman olması padişaha bu konuda danışmanlık yapmasıyla birlikte padişahın huzuruna haftada iki defa çıkmıştır.⁷⁷⁰ Louis Sabuncu’nun bir görevi de şehzadelere tarih dersi vermektir.⁷⁷¹ Sabuncu II. Meşrutiyetin ilanına kadar görev yapmıştır.

Görüldüğü üzere mütercimler farklı kesimlerden seçilmişlerdir. Tercüme Kalemi’nde başlarda dört mütercim görev yapmaktaydı. Zamanla personele ihtiyaç oldukça sayıları artmıştır.⁷⁷² Aşağıdaki tabloda 1892 tarihinde Tercüme Kalemi’nde görevde bulunan mütercimlerin isimleri ve görev yaptıkları yıllar mevcuttur.

⁷⁶⁷ Kasım Hızlı, *Yıldız Sarayı’nda Muhalif Bir Gazeteci; Mâbeyn Mütercimi Louis Sabuncu 1891-1908*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022, s. 9.

⁷⁶⁸ BOA, Y.PRK. TKM.26/11,s. 20.

⁷⁶⁹ Hızlı, a.g.e. s.79-80.

⁷⁷⁰ BOA, Y.PRK. TKM.26/11,s. 20.

⁷⁷¹ Hızlı, a.g.e., s. 124.

⁷⁷² BOA, Y.PRK. TKM.21/56.

Tablo: 9. Mâbeyn Mütercimleri

1892 Senesi Mâbeyn Mütercimleri ⁷⁷³					
<i>Mâbeyn Mütercimi İsim/Rütbe</i>	<i>Kaçıncı Görevi Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görev Süresi</i>	<i>Sonraki Görevi</i>	<i>Aynı Zamanda Yaptığı Görevler</i>
Hakkı Bey ⁷⁷⁴ Bâlâ	1	—	(?-1883-23 Eylül 1908)	—	Chicago Sergi Umumisi Birinci Komiseri/ Hukuk İdare Muallimliği
Veli Bey ⁷⁷⁵ Ûlâ	1	—	(?-1883- 27 Nisan-1909)	—	—
Said Bey Mütemeyyiz	1	—	(?-1883- 23 Eylül 1908)	—	—
Hasan Sırrı Bey ⁷⁷⁶ Ûlâ Sâni	1	—	(?-1883- 23 Eylül 1908)	—	Maarif Nezareti Mektupçuluğu /Mekteb-i Hukuk Muallimliği
Ancolo Efendi ⁷⁷⁷ Sâlise	1	—	(?-1885- 23 Eylül 1908)	—	Beyoğlu İtalyan Mektebi Muallimliği
Abdülhamid Hamdi Bey ⁷⁷⁸ Bâlâ	1	Hariciye Tercüme Odası Hülefalığı	(?-1883-?)	—	Hariciye Tercüme Kalemi
Abdullah Bey ⁷⁷⁹ Sâlise	1	—	(?-1883- 23 Eylül 1908)	—	Mekteb-i Sultani Muallimliği
Hüseyin Bey ⁷⁸⁰ Sâlise	1	Hariciye Nezareti Mektubi Odası Memuru	(?-1883- 27 Nisan 1909)	—	Hariciye Nezareti Mektubi Odası Memuru

⁷⁷³ BOA, Y.PRK. TKM.21/56.⁷⁷⁴ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s.15⁷⁷⁵ BOA, Y.PRK. TKM.26/11,s.14.⁷⁷⁶ BOA, Y.PRK. TKM.26/11.⁷⁷⁷ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s.9.⁷⁷⁸ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s.10.⁷⁷⁹ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s.12.⁷⁸⁰ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s. 8.

Ahmed Nermi⁷⁸¹ Efendi Sâlise	1	Mekteb-i Harbiye'de Rusça Hocalığı	(?-1884-?)	—	Mekteb-i Harbiye'de Rusça Hocalığı
Şefik Bey⁷⁸² Bâlâ	1	Suriye Defter-i Hakani Müdürlüğü	(?-1885- 23 Eylül 1908)	—	—
Memduh Bey⁷⁸³ Sâlise	1	—	(?-1885- 23 Eylül 1908)	—	—
Malyake Efendi⁷⁸⁴ Mütemeyyiz	1	—	(?-1885- 23 Eylül 1908)	—	Mekteb-i Sultani Muallimliği
Bogos Efendi⁷⁸⁵ Mütemeyyiz	1	—	(?-1886-?)	—	—
Mehmed Bey Sâlise	1	—	(?-1886-?)	—	—
Hikmet Bey⁷⁸⁶ Râbi 'a	1	—	(?-1886-?)	—	Matematik Muallimliği
Esed Bey Mütemeyyiz	1	—	(?-1887-?)	—	—
Rıza Bey⁷⁸⁷ Sâlise	1	—	(?-1887-?)	—	Şûrâ-yı Devlet Evrak Odası Hulefası
Ahmed Rasim Bey⁷⁸⁸	1	—	(?-1888- 23 Eylül 1908)	—	—
Edmon Bey Sâniye	1	—	(?-1888-?)	—	—

⁷⁸¹ BOA, Y.PRK. TKM.26/11.

⁷⁸² BOA, Y.PRK.TKM.26/11, s. 18.

⁷⁸³ BOA, Y.PRK.TKM.26/11.

⁷⁸⁴ BOA, Y. PRK. TKM.26/11, s. 19.

⁷⁸⁵ BOA, Y.PRK.TKM.26/11.

⁷⁸⁶ BOA, Y.PRK.TKM.26/11, s. 4.

⁷⁸⁷ BOA, Y.PRK. TKM.26/11.11.

⁷⁸⁸ BOA, Y.PRK. TKM.26/11,s.17.

Mehmed İzzet Bey ⁷⁸⁹	1	—	(?-1888-1908)	—	—
Louis Sabuncu ⁷⁹⁰	1	—	(Haziran-1891-23 Eylül 1908)	—	—

Tabloda görüldüğü üzere II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn mütercimleri dairesi geniş bir kadroya sahiptir. Bu dairede 21 mütercim görev yapmaktadır. Bu mütercimlerin içerisinde Osmanlı Gayrimüslim tebaasından bildikleri dillerden yararlanmak amacıyla uygun vasıfta olanlar mütercim olarak alınmıştır. Mâbeyn mütercimlerinin rütbeleri müşirlik ve vezaret rütbesinin altında olan bâlâya kadar yükseldiği görülmektedir. Mütercimler aynı zamanda iki görev yürütmektedirler. Genel itibari ile 20-25 yıl gibi uzun yıllar görev yapan mütercimler olduğu gibi en kısa süre görev yapan 17 yıl ile Louis Sabuncu’dur.

2.5.3. Mâbeyn Mütercimlerinin Tayin ve Azilleri

Mâbeyn mütercimleri klasik tarzda sadrazamın arzı üzerine padişahın iradesi ile atanmalarının yanı sıra farklı uygulamalar ile de seçiliyorlardı.⁷⁹¹ Bunun dışında II. Abdülhamid Mülkiye Mektebi’nden mezun olanların Mâbeyn Başkitâbet Dairesi’nde istihdam edilmesini istediği gibi bu mektepten mezun olan kişilerin Mâbeyn mütercimliğine alınmasını istemiştir. Padişahın iradesi ile ilk olarak Mekteb-i Mülkiye’den birincilik ile mezun olan İbrahim Hakkı Bey 1883 tarihinde Mâbeyn mütercimliğine tayin olundu.⁷⁹² İkinci olarak da bir sonraki sene Hasan Sırrı Bey padişahın Mekteb-i Mülkiye mezunlarından birinin mütercim olarak tayin edilmesini istemesi sonucu Mâbeyn mütercimliğine alınmıştır.⁷⁹³

Bilindiği üzere II. Abdülhamid’in uygulamalarından biri de kendi yakınında istihdam ettiği Mâbeyn personelini seçerken genel olarak bir tahkikat yaptırıp güvendiği kimselerin tavsiyelerini almasıydı. Bunun örnekleri Mâbeyn mütercimlerinin atamalarında da belirgin olarak görülmektedir. Önemli devlet adamlarının tavsiyesi üzerine Mâbeyn mütercimliğine tayin olunuyordu. Baban

⁷⁸⁹ BOA, Y.PRK.TKM.26/11

⁷⁹⁰ BOA, Y.PRK. TKM.26/11,s.20.

⁷⁹¹ BOA, İ.HR. 403/44. 7 Ş 1324/26 Eylül 1906.

⁷⁹² BOA, Y.PRK. TKM.26/11.

⁷⁹³ BOA, Y.PRK. TKM.26/11.

Hanedanı mensubu olan Abdülhamid Hamdi Bey, Seyyid Ahmed Bey vasıtası ile Tercüme Dairesi'ne tayin olunmuştu. Atina Darülfünun Hukuk mezunu olan Ahmed Rasim Bey, 1890 yılında eski Atina Sefiri Rıza Bey'in vasıtasıyla Mâbeyn-i Hümayun Tercüme Kalemî Rumca Mütercimliği'ne tayin olmuştur.⁷⁹⁴ Mâbeyn mütercimlerinden Abdullah Bey de 1885 tarihinde Serkurena Hacı Ali Bey ile Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın tavsiyesi ile tayin olunmuştur.

Ayrıca Mâbeyn personelinin yakınlarından uygun vasıflı olanlar da Tercüme Dairesi'ne alınıyordu. Hadaik-i Hassa'da çalışan Sucubaşı Mösyö Romeo Asfanziyan, oğlu Ancolo Bey'in Mâbeyn mütercimliğine atanmasını istemiş ve bu isteği padişah tarafından kabul edilmiştir.⁷⁹⁵ Aynı şekilde Mâbeyn mütercimliğine tayin olunan kişilerden biri de ceyb-hümâyûn kâtibi Faik Bey'in oğlu Memduh Bey 1886 senesinde babası vasıtası ile Mâbeyn mütercimliğine tâyin olunmuştur.⁷⁹⁶

Bazı mütercimler ise tercüme ettikleri kitapların beğenilmesi üzerine de işe alınmışlardır. Bunlardan Rıza Bey Şûrâ-yı Devlet Evrak Odası'nda çalıştığı sırada tercüme edip yayınladığı romanı padişahın beğenmesi üzerine işe alınmıştır. Malyake Efendi de Scalieri'nin kitabını çevirisi beğenilmesi üzerine Rumca mütercimliğine atanmıştır.⁷⁹⁷

Daha önce de Mâbeyn'de personel arasında görev değişimi yapıldığını belirtmiştik. Mâbeyn Mütercimi Rıza Bey 1899 senesinde mâbeyncilik görevine tayin olunmuştur.⁷⁹⁸

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn mütercimleri de diğer Mâbeyn personeli gibi uzun süre görevde bulunuyorlardı. Onun için de elimizde çok fazla azil örneği bulunmamaktadır. Mâbeyn Mütercimi Hikmet Bey'in yaklaşık 15 yıl görev yaptıktan sonra 30 Temmuz 1903 tarihinde görevinden azledilmiştir.⁷⁹⁹

2.5.4 Mâbeyn Mütercimlerinin Görevleri

⁷⁹⁴ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s. 17.

⁷⁹⁵ BOA, Y.PRK. TKM.26/11.

⁷⁹⁶ BOA, Y.PRK. TKM.26/11.

⁷⁹⁷ Hızlı, a.g.e., s. 76.

⁷⁹⁸ BOA, HH.İ.133/69, 18 M 1319/7 Mayıs 1901.

⁷⁹⁹ BOA, HH.İ.162/39, 5 CA 1321/30 Temmuz 1903.

Mütercimlerin çeviri yapacakları dili çok iyi bilmeri gerekiyordu. Çeviri yapacak mütercimin özellikle dili orijinal bir şekilde öğrenmiş olması önemliydi. Tercüme için iyi okullardan mezun, dili sonradan öğrenen şahıslar da alınıyordu. Ancak genel itibarı ile ülkesinde yaşamış ya da eğitim görmüş olan şahıslar daha çok tercih ediliyordu. Bunların yanı sıra bilindiği üzere tercümeler için Osmanlı gayri müslim tebaası da tercih ediliyordu. Mâbeyn mütercimleri tam gün olarak mesai yapmıyorlardı. Bunun nedeni tercümeler için belli bir zaman dilimi yeterli olmasıydı. Tam gün mesai yapmadıkları için de ücretleri yeterli olmuyordu. Padişahın iradesi sonucu Mâbeyn mütercimleri ek memuriyet yapmaya başlamışlardır.

Mâbeyn Mütercim-i evveli daha önce Hariciye Nazırlığı da yapmış olan dönemin önemli bürokratlarından biri olan Alexandre Karatodori Paşa'dır.⁸⁰⁰ Mâbeyn'de kendisine bir dairede tahsis edilen Karatodori Paşa, Fransızca evraktan önemli görülenleri tercüme ederdi.⁸⁰¹ Mâbeyn Mütercim-i sânisini yürüten Nişan Efendi⁸⁰² ise Avrupa gazetelerinden Osmanlı ile alakalı Fransızca haberleri tercüme ederdi.⁸⁰³ Fransızca yazıları tercüme eden üçüncü mütercim ise Ancolo Bey'dir. Yarı zamanlı olarak haftanın beş günü Tercüme Kalemi'nde görevini yapmaktaydı.⁸⁰⁴

Tercüme dairesinin en kıdemli kişisi olan İbrahim Hakkı Bey name-i hümayûn yazmak ile görevliydi. Mütercimlik ile birlikte başka görev yapan İbrahim Hakkı Bey sabahları öğlene kadar Tercüme Dairesi'nde görev yapıyordu. Öğleden sonraları ise diğer memuriyetine devam ediyordu.⁸⁰⁵ Mütercim Hikmet Bey, Mâbeyn-i Hümayûn Mütercimliği görevinin yanı sıra bir mektepte sabahları iki saat matematik dersleri verdikten sonra Mâbeyn-i Hümayûn Tercüme Dairesi'ndeki vazifesine gitmekteydi.⁸⁰⁶

⁸⁰⁰ DH. SAİDd. 18/257. 18 L 1312/14 Nisan 1895.

⁸⁰¹ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 27.

⁸⁰² İ.TAL 190/57, 23 C 1317/29 Ekim 1899.

⁸⁰³ Tahsin Paşa, a.g.e., s. 27.

⁸⁰⁴ Ancolo Bey, haftanın iki günü Beyoğlu'nda İtalyan Mektebinde Fransızca dersi vermektedir. BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s.9.

⁸⁰⁵ İbrahim Hakkı Bey, Mektebi Hukukta haftada iki saat, Hukuk İdare Muallimliğini yapmaktaydı. Kendisine verilen bir başka vazife de Chicago Sergi Umumisi Birinci Komiserliği'dir. Bu görevi için de haftada dört gün öğleden sonra Ticaret ve Nafia Nezareti'ne gidiyordu. BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s.15.

⁸⁰⁶ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s. 4

Yine Mâbeyn Tercüme Dairesi'nin en kıdemlilerinden olan Hasan Sırrı Bey, daireye cuma ve pazar günleri ile kendisine ihtiyaç olduğunda gitmekteydi.⁸⁰⁷ Hasan Sırrı Bey bu görevlerin yanı sıra Maarif Mektupçuluğu'na da atanmak istemiştir. Bunun için de öncelikle Mâbeyn mütercimliği görevini aksatmayacağını ve nezaretin saraya yakın olduğunu da belirterek bu vazifeyi talep etmiştir. Dikkat çeken bir husus Mâbeyn Başkitâbet Dairesi Başkâtibi Süreyya Paşa da Hasan Sırrı Bey'e Maarif Mektupçuluğu görevi verilmesini bunun Mâbeyn mütercimliği görevini etkilemeyeceğine dair kefil olmuştur. Bunun üzerine Hasan Bey'e bu görev de verilmiştir.⁸⁰⁸ Tercümanlıkla birlikte ek görevde bulunanların önceliği Mâbeyn Tercüme Kalemi'ndeki vazifleriydi. Bu ek vazifelerini kalemin çalışma disiplini bozmadan yapmaları şarttı.

Bogos Bey, ise aynı anda iki memuriyeti yürüten mütercimlerdendir. 1888'de Hazine-i Hassa Nezareti'nde memurluk görevinde iken ilave memuriyet olarak Mâbeyn-i Hümayûn mütercimlik hizmetine tayin olunmuştur. Sabahları Mâbeyn-i Hümayûn Tercüme Dairesi'ndeki vazifesini bitirdikten sonra Hazine-i Hassa Nezareti'ndeki görevine gitmekteydi.⁸⁰⁹ Mütercim Abdullah Hamdi Bey, Arapça ve Farsçadan tercüme yapmaktaydı. Tercüme dairesine öğleden sonraları gelip vazifesini yapmaktaydı.⁸¹⁰ Ayrıca dikkat çeken bir husus da Mâbeyn'deki ceyb-i hümayûn dairesi içerisinde görev yapan mütercimlerin içerisinde hem ceyb-i hümayûn kâtipliği hemde tercüme vazifesi yapan kâtip de bulunmaktaydı. Mehmed Bey bu iki kalemde kâtiplik vazifesini yapmaktaydı.⁸¹¹

Rumca yazıları tercüme için iki mütercim görev yapıyordu. Atina Hukuk mezunu olan Ahmed Rasim Bey ve Malyake Bey, Rumca yazıları tercüme etmek amacı ile kaleme alınmışlardı.⁸¹² Malyake Bey yarı zamanlı olarak haftada dört gün Mâbeyn-i Hümayûn Tercüme Dairesi'ndeki vazifesini yapmaktaydı.⁸¹³

⁸⁰⁷ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s. 13.

⁸⁰⁸ BOA, Y.PRK.BŞK.21/28. 24 N 1308/3 Mayıs 1891.

⁸⁰⁹ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s. 3.

⁸¹⁰ Abdullah Bey, haftada dört gün sabahları olmak üzere birer saat Mekteb-i Sultani'de Türkçe dersleri veriyordu. BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s. 12.

⁸¹¹ BOA, Y.MYD.8/61, 8 ZA 1306/6 Temmuz 1889.

⁸¹² BOA, Y.PRK.TKM.26/11, s. 17.

⁸¹³ BOA, Y.PRK.TKM.26/11, s. 3.19.

Sultan II. Abdülhamid yatmadan önce roman dinleyerek uyumayı alışkanlık haline getirmişti. Bundan dolayı Mâbeyn mütercimlerine roman tercüme ettirmiştir.⁸¹⁴ Lisan Mektebi'nden mezun olan Rıza Bey'in görevi roman tercüme etmektir.⁸¹⁵

Görevleri sadece kitap tercüme etmek olan mütercimler ise Corci Efendi, Mehmed İzzet Bey, Ahmed Nermi Bey, Veli Bey'dir. Mehmed İzzet Bey Fransızcadan, Ahmed Nermi Bey Rusçadan, Almanya'da iyi bir eğitim görmüş olan Veli Bey de Almancadan kitap tercüme ediyordu.⁸¹⁶

Bunlar dışında Mâbeyn'de istihdam edilen yabancı danışmanların padişaha arzları tercüme ediliyordu. Bunlardan Dreyse Paşa'nın padişaha uzmanlık alanı ile ilgili tavsiyeleri tercüme ediliyordu.⁸¹⁷

Mâbeyn mütercimlerinin yaptıkları tercümeler ilk zamanlar başmâbeynci vasıtası ile padişaha takdim olunurdu. Daha sonraları tercümeler bekçiler vasıtasıyla padişaha takdim olunmuştur.⁸¹⁸ Gazete tercümeleri kapaklı birkaç sayfalık defterlere, ilk satırda hangi gazetenin tercümesi olduğu tarihiyle birlikte yazılırdı. Tercümenin altında da mütercimin ismi yazılmaktaydı.⁸¹⁹ Resimli gazeteler tercümeleri ile birlikte, resimsiz gazetelerin ise sadece tercümeleri takdim olunurdu.⁸²⁰ Uluslararası ilişkiler konusunda yapılan tercümeler birkaç sayfaya yazılıyordu. İlk satırda tercümenin hangi ülke ile ilgili olduğu tercümenin sonunda da tarih ve mütercimin adı yazılmaktaydı.⁸²¹

2.5.5. Mâbeyn Mütercimlerinin Gelirleri

Mâbeyn mütercimleri göreve tayin olunurken farklı maaş miktarları ile tayin olunuyorlardı. Hikmet Bey 1888'de 500 kuruş maaş ile Mâbeyn mütercimliğine tayin

⁸¹⁴ Mayakon, a.g.e. s.78. Tercüme edilen gazete küpürü için bkz. Y.PRK.TKM. 2/7, 7 Ş 1295/6 Ağustos 1878.

⁸¹⁵ BOA, Y.PRK. TKM.26/11, s. 11.

⁸¹⁶ BOA, Y.PRK.BŞK. 59/53, 29 Z 1316/10 Mayıs 1899.

⁸¹⁷ BOA, Y.PRK. TKM. 11 ZA 1302/22 Ağustos 1885.

⁸¹⁸ Örûkağasızâde, s. 50.

⁸¹⁹ BOA, Y.PRK.TKM.1/8. 4 Z 1290/23 Ocak 1874.

⁸²⁰ Örûkağasızâde, s. 142.

⁸²¹ BOA, Y.PRK.TKM. 8/52, 11 ZA 1302/22 Ağustos 1885.

olunmuştur.⁸²² Aynı yıl Tercüme Kalemi'ne atanan Rıza Bey ise 800 kuruş maaş ile tayin olmuştur.⁸²³

Mâbeyn mütercimleri daha önce de belirttiğimiz üzere ek vazifeler de yapıyorlardı. Mütercimlerin başka bir memuriyet yapmalarının nedeni de maaş miktarının yetmemesidir. Her birinin maaşı yaptığı ek vazifeye göre değişmekteydi.⁸²⁴ Mâbeyn mütercimliği dışında başka bir memuriyeti olmayan Veli Bey'in 1899 senesinde maaş miktarı 4016 kuruştur. Mütercimlik dışında ek vazifesi olan Mehmed İzzet Bey 2500, Ahmed Nermi Bey ise 3500 kuruş maaş alıyordu.⁸²⁵

Mâbeyn mütercimleri maaşlarının miktarının artırılması için padişaha arzuhal yazıyorlardı. Hasan Sırrı Bey 5 Mart 1891'de yazdığı bir arzuhalde maaşının 1500 kuruştan 2000 kuruşa çıkarılmasını talep etmektedir.⁸²⁶ Anlaşıldığı kadarıyla bu isteği kabul edilmiştir. 1892 tarihli bir belgede Hasan Sırrı Bey'in maaşının 2000 kuruş olduğu görülmektedir.⁸²⁷

2.6.MÂBEYN TELGRAFHANESİ

II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn'den doğrudan haberleşme sağlamasından dolayı telgrafhane faaliyetinin en fazla olduğu dönemdir. Bu dönemde Mâbeyn'den doğrudan mülki amirler, ordu kumandanları⁸²⁸ ve sefirler ile haberleşme sağlanmaktaydı.⁸²⁹ Sultan II. Abdülhamid döneminde daha önce de değindiğimiz üzere Mâbeyn Telgrafhanesi'nin yanı sıra bir de şifre kâtipliği ihdas edilmişti. Burada şifreli telgraflar çekilirdi.

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında 9 Nisan 1877 tarihinde Mâbeyn telgrafhanesinde üç memur görev yapıyordu. Mâbeyn Telgrafhanesi'nde

⁸²² BOA, Y.PRK. TKM.26/11,s. 4.

⁸²³ BOA, Y.PRK. TKM.26/11.s. 11.

⁸²⁴ BOA, Y.PRK.TKM.21/56.s.3

⁸²⁵ BOA, Y.PRK.BŞK. 59/53, 29 Z 1316/10 Mayıs 1899.

⁸²⁶ BOA, Y.PRK.TKM.20/44

⁸²⁷ BOA, Y.PRK.TKM.26/11,s.13.

⁸²⁸ Mâbeyn Telgrafhanesi'nin Dördüncü Ordu ile doğrudan haberleşme örnekleri için bkz. BOA, Y.EE.d., 816., 13 Ş 1310/ 30 Nisan 1893. Üçüncü Ordu ile haberleşme örnekleri için bkz. BOA, Y.EE.d., 818, S 1313/Temmuz 1895.

⁸²⁹ Osmanlı Rus Savaşı (1877-78) sırasında mutasarrıflıklar ve valiler ile doğrudan haberleşme örneği için bkz. BOA, Y.EE.d.800, 3 M 1295/7 Ocak 1878.

Telgraf Müdürü Neşet Bey, Muhabere Memuru Nazım Efendi ve Reşid Efendi görevde bulunuyorlardı.⁸³⁰

Osmanlı-Rus Savaşı sırasında telgrafhane aracılığıyla orduyla doğrudan haberleşme sağlanmış ve padişahın emirleri komutanlara iletilmiştir. Padişah, telgrafhane memurlarının 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sırasında normal zamana göre daha fazla mesai yapmalarından dolayı Müdür Neşet Bey ve telgrafhane memurlarının maaşlarına zam yapmıştır.⁸³¹

İlerleyen zamanlarda Osmanlı Devleti'nin her yanından Mâbeyn'den doğrudan haberleşme sağlanması üç telgraf memurunun bu yoğun haberleşme trafiği için yetersiz kalmasına sebep olmuş ve telgrafhanede çalışan memur sayısının artmasını zaruri hale getirmiştir. Bu üç memur 13 Aralık 1883 tarihine kadar görevde bulunmuşlardır. Mâbeyn Telgrafhanesi'nin Müdürü Neşet Bey ve beraberindeki memurlar padişahın isteği ile azledilmişlerdir.⁸³²

Mâbeyn Telgrafhanesi'nde 8 Ocak 1886 tarihinde müdür ile birlikte dokuz kişi görevde bulunmaktadır. Gelen telgraflar arasında yabancı dilde telgraflar olduğu için Mâbeyn Telgrafhanesine yabancı dilde tercüme yapması için bir tane de mütercim alınmıştır. Bu tarihte Mâbeyn Telgraf Müdürü Vehbi Bey, Muhabere Memuru Hafız Efendi, memur görevinde Arif Bey, Faik Bey, Mehmed Efendi, Hulusi Efendi, Musa Efendi, Tevfik Efendi yabancı dil tercüme memuriyeti için Ohannes Papasiyan Efendi atanmıştır.⁸³³ Telgrafhane II. Meşrutiyet'in ilanına kadar mevcudiyetini bu şekilde korumuştur. Mâbeyn Telgrafhane Müdürü Vehbi Bey'in rütbesi ûlâ'dır. Diğer memurların rütbeleri ise rütbe-i sâniye dir.⁸³⁴

Mâbeyn Telgrafhane Müdürü Vehbi Bey'in maaş miktarı 1886 senesinde 2750 kuruş, memurların maaşlarının kıdemlerine göre 2450 kuruş, 1800 kuruş, 1250 kuruş ve 1150 kuruş olduğu görülmektedir.⁸³⁵ Telgrafhane memurları maaş miktarının artırılması için talepte bulunabiliyorlardı. Tercüme için görevde bulunan Ohannes

⁸³⁰ BOA, İ.DH..745/60897, 25 RA 1294/ 9 Nisan 1877.

⁸³¹ BOA, İ.DH.751/61363, 3 B 1294/14 Temmuz 1877.

⁸³² BOA, DH.MKT. 1342/37, 12 S 1301/13 Aralık 1883.

⁸³³ BOA, İ.DH.1107/86682, 2 RA 1303/8 Ocak 1886.

⁸³⁴ BOA, İ.TAL.55/25, 9 Z 1311/13 Haziran 1894.

⁸³⁵ BOA, İ.DH.1107/86682, 2 RA 1303/8 Ocak 1886.

Papasiyan Efendi maaş miktarına zam yapılmasını talep etmiştir. Bunun için de maaşına beş yüz kuruş zam yapılmış ve maaş miktarı 1500 kuruşa yükseltilmiştir.⁸³⁶

2.7.TEŞRİFAT-I UMUMİYE DAİRESİ

Osmanlı Devleti'nde teşrifat klasik dönemde Başdefterdarlığa bağlıdır. Daha sonraları ise Bâbîâli'ye bağlanmıştır. Divân-ı Hümâyûn Teşrifatçısı olarak görevini sürdürmüştür. Bu durum ise Tanzimat'a kadar devam etmiştir.⁸³⁷ Tanzimat'tan sonra 1846 senesinde Hariciye Nezareti bünyesinde Teşrifat-ı Hariciye ihdas edilmiştir.⁸³⁸

II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra ise Teşrifat-ı Umumiye Nezareti kurulmuştur. Bu daire resmen sadarete bağlıydı. Ancak fiili olarak Mâbeyn-i Hümâyûn'da görev yapıyordu. Hariciye Teşrifatı ve Divan-ı Hümâyûn Teşrifatçılığı, Teşrifat-ı Umumiye Nezareti'ne bağlıydı. İlk Teşrifat-ı Umumiye Nazırlığı'na aynı zamanda Hariciye Teşrifatçısı olan Kamil Bey atanmıştır. Kâmil Bey'den sonra 1899 senesinde göreve gelen Münir Bey'e Divan-ı Hümayun Teşrifatçılığı ile birlikte Teşrifat-ı Umumiye Nazırı görevi verilmiş ve Münir Bey'in atanmasından sonra bu nazırlık Mâbeyn-i Hümâyûn'da görev yapmaya başlamıştır.⁸³⁹ Mâbeyn'e görev yapmaya başladıktan sonra bu nezaret belgelerde Teşrifat-ı Umumiye Dairesi olarak geçmektedir.⁸⁴⁰

Esasen II. Abdülhamid birçok devlet işini Mâbeyn'e taşıdığı gibi teşrifatı da taşımıştır. Padişah teşrifatın ve merasimlerin devletin ihtişamına yaraşacak şekilde icra edilmesine özen gösteriyordu. Teşrifat-ı Umumiye Nezareti'nin Mâbeyn'ne taşınmadan önce anlaşıldığı kadarıyla ilk olarak padişah yaverlerine teşrifatçılık görevi verilmiştir. Yaver-i harplerden padişah ile görüşecek yabancı ziyaretçileri ve elçileri karşılayıp saraya getirilmeleri ve padişah ile görüştüktan sonra tekrar götürülmelerinde görevli olan Ferik Ahmed Ali Paşa'ya bu görevi için önce 1883 tarihinde Mâbeyn-i

⁸³⁶ BOA, DH.MKT.1396/104, 7 CA 1304/1 Şubat 1887.

⁸³⁷ Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarih Anabilim Dalı, (Dan. Mehmet İpşirli), İstanbul 1997, s.65.

⁸³⁸ Aydın Çakmak, *Hariciye Nezâreti (1836-1924)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, (Dan. Süleyman Beyoğlu), İstanbul 2020, s. 97.

⁸³⁹ Karaca, a.g.t. s.206.

⁸⁴⁰ BOA, Y.PRK.TŞF. 1/70, 31 Ekim 1883/19 Z 1300.

Hümayun'da bir daire tahsis edilmiştir.⁸⁴¹ Ancak Yaver Ferik Ahmed Paşa bir tezkire yazarak yabancı misafirlerin gerektiği gibi karşılanması için bazı masraflar yapmak zorunda olduğunu ancak bu masrafları maaşının karşılamaya yetmediğini bildirmiştir.

Bu ünvan için bürokratik prosedür şu şekilde gelişmiştir: Ticaret ve Nafia Nazırı, Dahiliye Nazırı, Hariciye Nazırı, Şûrây-ı Devlet Reisi ve Sadrazam bu konuyu görüşmüştür. Bu kararın sadrazamın arzıyla padişaha takdim edilmesi üzerine iradesi çıkmıştır. 12 Mart 1896 tarihinde Yaver Ferik Ahmed Paşa'ya "*misafirîn ecnebiye teşrifatçısı*" ünvanı verilmiştir.⁸⁴²

Ancak yukarıda da değindiğimiz üzere Münir Bey'in 1899 senesinde Teşrifat-ı Umumiye Dairesi Nazırı olarak atanmasından sonra bu daire Mâbeyn'e taşınmıştır. Bu dairenin personeli nazırdan ibaretti ve gerektiğinde Hariciye Teşrifatçısı ile birlikte de çalışıyordu.⁸⁴³ Daha sonraki teşrifat nazırları da aynı şekilde Hariciye Teşrifatçısı Muavinliği görevinden gelmiştir. Münir Bey'den sonra nazır olan İbrahim Bey de Divan-ı Hümayun Teşrifatçılığı ile birlikte Teşrifat-ı Umumiye Nazırı görevini birlikte yürütmüştür.⁸⁴⁴ II. Abdülhamid dönemi Mâbeyni Hümâyûn'daki son Teşrifat Nazırı Galip Bey'dir. Galip Bey'de Hariciye Teşrifatçılığı görevinden bu göreve Teşrifat-ı Umumiye Nazırı ve Divan-ı Hümayun Teşrifatçılığı olarak tayin olunmuştur.⁸⁴⁵

2.7.1. Teşrifat-ı Umumiye Dairesi'nin Görevleri

Mâbeyn-i Hümâyûn'da Teşrifatı Umumiye Dairesi genel itibariyle doğrudan padişahın iradesi ile görev yapardı. Bu iradeler nazıra başkâtip tarafından tebliğ edilirdi.⁸⁴⁶ Teşrifat-ı Umumiye Nazırı, padişahın hususi teşrifatçısı konumundaydı. Mâbeyn-i Hümâyûn'da Teşrifat-ı Umumiye Dairesi'nin merasimler ile alakalı görevleri dışında esas görevi şuydu: II. Abdülhamid yabancı ziyaretçilere ayrı bir önem verirdi. Padişahı ziyaret eden prens ve elçilerin padişah adına karşılama ve

⁸⁴¹ BOA, TS.MA.e, 206/34 7 Temmuz 1883/2 N 1300.

⁸⁴² Yaver Ahmed Ali Paşa'ya bu masraflar için aylık 7500 kuruş tahsis edilmiştir. Bkz. İ.ML.17/20, 28 Ş 1313/13 Şubat 1896.

⁸⁴³ BOA, İDH. 913/72518, 20 C 1301/17 Nisan 1884.

⁸⁴⁴ BOA,BEO, 1407/105510, 22 B 1317/26 Kasım 1899.

⁸⁴⁵ BOA, HR.SAİD. 16/1, 18 CA 1325/29 Haziran 1907.

⁸⁴⁶ BOA, Y.PRK.TŞF,6/17, 10 R 1318/7 Ağustos 1900.

Mâbeyn'de yapılacak merasim ve verilecek ziyafet teşrifat nazırı tarafından düzenlenirdi.⁸⁴⁷

II. Abdülhamid huzuruna çok fazla yabancı konukları ve sefirleri kabul ederdi. Nazır, Sefirler ve yabancı konuklar ile alakalı bütün muamelat ile ilgilenirdi. Nazır sefaretlerdeki protokole giren şahısların isimlerini belirleyip bu listeleri padişaha arz ederdi.⁸⁴⁸ Sefirler bayram tebrikleri ve yeni yıl için Mâbeyn-i Hümayûn'daki teşrifat dairesine gelip padişaha tebriklerini teşrifat nazırı aracılığı ile bildiriyorlardı.⁸⁴⁹

II. Abdülhamid döneminde cuma selamlığı etkileyici bir geçit resmi haline gelmiştir. II. Abdülhamid huzuruna yabancı resmi veya gayri resmi elçileri kabul ettiği gibi cuma selamlığından sonra yabancı konukları da kabul ederdi.⁸⁵⁰ Selamlık resmine katılmak isteyen zevat önce Mâbeyn Teşrifat-ı Umumiye Dairesi'ne başvururdu.⁸⁵¹ Cuma selamlığına katılacak sefaret mensupları ve devlet ricalinin isim listeleri teşrifat nazırı tarafından önceden padişaha arz edilirdi.⁸⁵² Selamlık resminden sonra teşrifat nazırı tarafından bazı sefaret mensupları huzura kabul edilirdi. Teşrifat nazırı bu rical ile padişah arasında tercümanlık görevini de yapardı. Bu kabullerin ardından da bazen bu sefaret mensuplarına ziyafet verilirdi. Mâbeyn'deki bu kabullerin gazatelerde ilan edilmesi Mâbeyn Teşrifat-ı Umumiye Dairesi'nin göreviydi.⁸⁵³

Bunların dışında Teşrifat-ı Umumiye Dairesi'nin muayadelerde de görevleri vardı. Bayram yaklaşırken Teşrifat-ı Umumiye Nazırı tarafından bir istizan tezkiresi hazırlanıp sadrazamın onayı da alındıktan sonra padişahın bayram namazını hangi camide kılacağı ve törenle ilgili özel isteği olup olmadığı sorulurdu. Ona göre hazırlıklara başlanırdı.⁸⁵⁴ Törende padişahın oturacağı taht Teşrifat-ı Umumiye Nazırı tarafından hazırlanırdı.⁸⁵⁵ Teşrifat nazırı muayade de salonun ortasına gelerek yerden temenna ederek törenin başladığını ilan ederdi.⁸⁵⁶ Bayramlaşma sırasında da teşrifat

⁸⁴⁷ BOA, Y.PRK.TŞF. 1/82, 29 Z 1300/31 Ekim 1883.

⁸⁴⁸ BOA, Y.PRK.TŞF. 6/118.29 Z 1320/29 Mart 1903.

⁸⁴⁹ BOA, Y.PRK.TŞF. 3/72, 1 Z 1310/16 Haziran 1893., Yeni yıl tebriki için sefirlerin Teşrifat-ı Umumiye Dairesi'ne gönderdikleri baştercümanların listesi için bkz. BOA, Y.PRK.TŞF. 5/81.1 M 1317/12 Mayıs 1899.

⁸⁵⁰ Hakan T. Karateke *Padişahım Çok Yaşa!*, s. 106.

⁸⁵¹ BOA, Y.PRK.TŞF. 8/32 25 R 1325/7 Haziran 1907.

⁸⁵² Yabancı elçilik mensuplarının isim listeleri için bkz. BOA, Y.PRK.TŞF. 7/30. 16 B 1321/8 Ekim 1903. Devlet erkanının isim listesi için bkz. BOA, Y.PRK.TŞF. 7/58. 18 S 1322/4 Mayıs 1904.

⁸⁵³ BOA, Y.PRK.TŞF. 8/88. 26 CA 1326/26 Haziran 1908.

⁸⁵⁴ Karateke, *Padişahım Çok Yaşa!*, s. 83.

⁸⁵⁵ Karateke, *Padişahım Çok Yaşa!*, s. 86.

⁸⁵⁶ Mayakon, a.g.e., s. 32.

nazırı padişahın ayakta bayramlaşacağı yüksek rütbeli erkânın bittiğini ve bayramlaşmanın birinci kısmının da bittiğini salonun ortasına gelerek birkaç defa yerden temenna ederek haber verirdi.⁸⁵⁷

Mâbeyn teşrifatçısı hüvviyetinde olan bu nezarete yabancı devletler temsilcileri vasıtasıyla padişahın doğum gününü kutlayan telgrafları Teşrifat-ı Umumiye Dairesi'ne gönderirdi.⁸⁵⁸ Aynı şekilde padişahın doğum gününü kutlayan şehbenderler Teşrifat-ı Umumiye Nezareti'ne telgraflar ile bildiriyorlardı.⁸⁵⁹ Bu daire Mâbeyn'de II. Meşrutiyet'e kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak II. Meşrutiyet döneminde II. Abülhamid döneminden önceki gibi Bâbıâli'nin bünyesinde görevlerine devam etmiştir.

Mâbeyn'de önemli bir konumda olan Teşrifat-ı Umumiye Nazırı'nın rütbesi vezirliğe kadar çıkmıştır.⁸⁶⁰ Maaş miktarı ise yirmi beş bin kuruştur.⁸⁶¹ Mâbeyn'in üst düzey personeli Nişantaşı'nda ikamet ettiği gibi Mâbeyn Teşrifat Nazırı'na da konak tahsis edilmiştir.⁸⁶²

⁸⁵⁷ Karateke, *Padişahım Çok Yaşa!*, s. 89.

⁸⁵⁸ BOA, Y.PRK.TŞF, 6/67, 1 L 1319/11 Ocak 1902.

⁸⁵⁹ BOA, Y.PRK.TŞF. 8/46 5 Ş 1325/13 Eylül 1907.

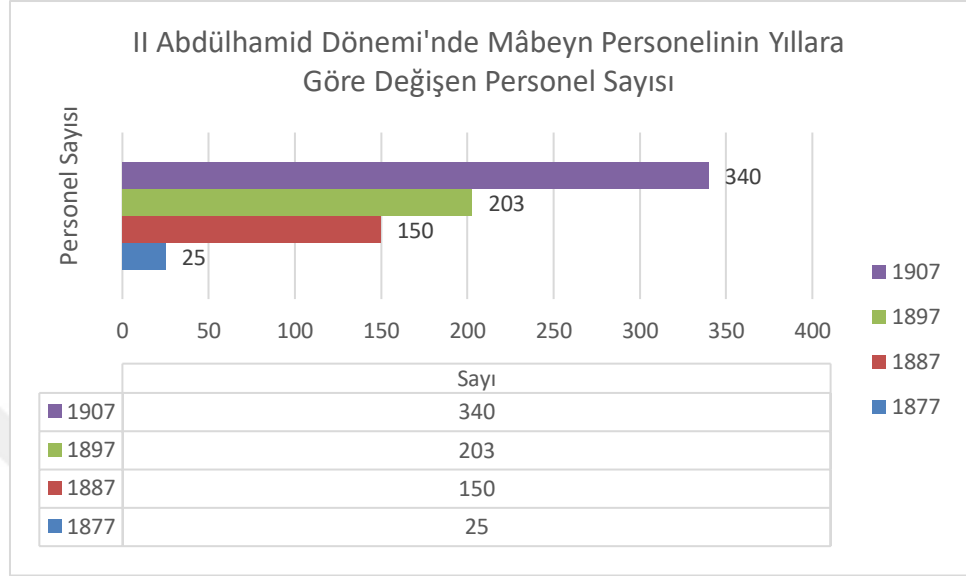
⁸⁶⁰ BOA, İDH. 913/72518, 20 C 1301/17 Nisan 1884.

⁸⁶¹ BOA, BEO, 1407/105510, 22 B 1317/26 Kasım 1899.

⁸⁶² BOA, HH.İ. 149/51.11 B 1320/14 Ekim 1902.

Aşağıdaki grafikte II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn personel sayısı belli tarih aralıkları ile verilmiştir.⁸⁶³

Garfik 2.

Garfikte de görüldüğü üzere II. Abdülhamid döneminin ilk yılı 25 olan Mâbeyn personel sayısının on yıl sonra 150'ye çıktığı görülmektedir. Ancak dönemin sonunda ise bu sayı 340'a çıkmıştır.

⁸⁶³ Grafikteki bilgiler için bkz. Devlet Salnamesi Def'a 32. s. 98-100.; Devlet Salnamesi Def'a 42. s.132-140.; ⁸⁶³ Devlet Salnamesi Def'a 53. s.89-99.; Devlet Salnamesi Def'a 63, s.126-136.

2.8. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE PERSONELİ PROFİLİ DEĞERLENDİRMESİ

II. Abdülhamid dönemi Mâbeyn-i Hümayûn tarihinde personel açısından nicelik ve işlevsellik olarak zirve noktaya ulaşmıştır. Padişah devlet işlerini Mâbeyn personeli aracılığı ile yürütmüştür. Öncelikle Mâbeyn’de etkin konumda olan Mâbeyn Müşirliği makamını Gazi Osman Paşa’nın vefatından sonra lağvetmiştir. Mâbeyn personeli üzerinde etkin bir konuma izin vermemiştir. Bu dönemde Mâbeyn Müşirleri’nden askeri ve bürokratik yönden güçlü iki kişi görev yapmıştır. II. Abdülhamid muhtemelen daha önceki dönemden çıkarımlar yaparak bu göreve kimseyi atamamıştır. Hatırlanacağı üzere Tanzimat dönemi Mâbeyn Müşirleri de bürokratik ya da askeri ve idari anlamda tecrübeli ve yetkin kişilerdi ki bu dönemde de padişahın bilinen vehmi de bu güçlü devlet adamlarını Mâbeyn’de barındırmaya engel olmuştur. Bu makam Mâbeyn’in üst düzey makamı olmak ile birlikte müşirler kabiliyetlerine göre aynı anda farklı görevler yürütüyorlardı. Padişah en yakınındaki üst düzey yetkililerden olan Mâbeyn’in bu stratejik mevkisini boş bırakarak farklı alanlarda yetkin devlet adamlarının Mâbeyn’in üzerinde etkin olmasını önlemiştir.

Özellikle de kendi yakınında istihdam ettiği Mâbeyn-i Hümayûn personelini kendi seçmiş, padişah bu seçimlerini yaparken de belli bir politika çerçevesinde yapmıştır. Öncelikle gerekli tahkiklatları yaptırmakla beraber güvendiği devlet adamlarının tavsiyesini de almıştır. Serkurenalar genel itibarıyla şehzadeligi döneminden tanıdığı güvendiği önemli şahıslardır. Mâbeyn Müşirliğinin lağvedilmesi ile bu makam Mâbeyn’in en üst makamı olarak kalmıştır. Padişah güvenmediği hiçbir devlet adamını Mâbeyn’de istihdam etmemiştir. Kurenalar açısından da aktif bir dönemdir. Padişah devlet erkanı ile iletişimde kurenalara da vazife vermiştir.

II. Abdülhamid dönemi Mâbeyn’de mülkiyeliler dönemidir. Klasik olarak kalemlerden yetişen kâtiplerin yerine aldıkları eğitim kalitesinin yeterli olduğunu göstermek amacıyla okullardan yeni mezun olan genç ve yetenekli şahıslar tercih edilmiştir. Padişah Mâbeyn’e alınacak personelin bir kısmının özellikle de Mekteb-i Mülkiye mezunları olmasını istiyordu. Bu dönemde evrakın takdim etme imtiyazının bazı nezaretlere de verilmesi başkitabet dairesine gelen evrakın çok fazla olmasına neden olmuş, bundan dolayı da dairenin kadrosu genişletilmiştir. Başkitâbet dairesinin

oldukça disiplinli bir şekilde gece gündüz mesai yapmasına sebep olmuştur. Başkâtipler padişaha sadakatli, iyi eğitim görmüş, dönemin önde gelen devlet adamlarıydı. Bu dairede devrin önemli simaları yetişecekti. Ali Ekrem (Bolayır), Mehmed Tefvik (Biren), İsmail Hakkı (Müştak Mayakon) bu kişilerden bazıları daha o dönemde gazete ya da dergilerde yazılar yazmışlardır. Hem ikinci kâtip hem de kurena sıfatıyla Arap İzzet Holo Mâbeyn'in önemli simalardan biriydi. Yeteneği ve zekasıyla padişahın yanında önemli bir mevki kazanmıştı.

Başkitâbet dairesinin iş yükü ağırlığı altında ezilmemesi için bu dairede yabancı yazıların tercüme edilmesi için bir kâtiplik kurulmuştur. Ayrıca padişah devletin her yanındaki mülki amirler ve ordu komutanlarıyla haberleşmek için Mâbeyn telgrafhanesinin memur sayısını artırdığı gibi bir de şifre kâtipliği ihdas ederek önemli konuların şifreli telgraflar ile halledilmesini isitiyordu. II. Abdülhamid döneminde yaverlik kurumu Mâbeyn tarihinde olmadığı kadar yüksek bir sayıya ulaşmıştır. Padişah yaverlere uzmanlık alanlarına göre danışmanlık yaptırmış, bu makamın temsiliyet gücünden yararlanarak birçok devlet adamını kendine bağlamıştır.

Mâbeyn mütercimliği de bu dönemde ihdas edilen önemli bir kurumdur. Mâbeyn tarihinde ilk defa bu kadar çok gazete ve kitap tercüme edilmiştir ve mütercimlerin kadrosu nerdeyse başkitâbet dairesi mevcudu kadardır. Bu da II. Abdülhamid'in yabancı basını ne kadar önemseydiğini ve ayrıca yatmadan önce okuttuğu kitapların tercümesine verdiği önemi göstermektedir. Mütercimlerden Mülkiye mezunu İbrahim Hakkı Bey II. Meşrutiyet döneminde sadrazamlığa kadar yükselecektir.

II. Abdülhamid geniş kadrolu Mâbeyn'in çalışma disiplinini sürekli kontrol ediyordu. Padişah bu konuda oldukça titizdi. Her bir birimin personeli ve çalışma usulleri düzenli bir şekilde takip ediliyor ve bu personelin isimleri ve yaptıkları işler defterler halinde padişaha arz ediliyordu. Şüphesiz ki bu geniş kadroyu bir arada tutmak zordu. Padişah, bu üst düzey devlet adamlarına zekâ ve kabiliyetlerine göre işler veriyordu. Herhangi bir Mâbeyn personelinin çok fazla öne çıkmasına izin vermemiştir. Bunların yanı sıra padişah Mâbeyn personelinin memnun etmek için imtiyazlar, ihsanlar, dolgun maaş, yüksek rütbe, nişanlar ve ünvanlar veriyordu. Serkurena ve başkâtiplerin rütbesi mülki rütbenin en üst düzeyi olan vezirliğe kadar çıkıyordu. Mâbeyn'de danışmanlık yapan üst düzey bürokratlara ve yabancı askeri uzmanlara yaver-i ekremlik gibi temsiliyet gücü yüksek olan bir ünvan verilmesinde

sakınca görülmüyordu. Önemli olan padişaha sadakat ve verilen işi en iyi şekilde yapmaktı.

Tanzimat döneminde Mâbeyn erkanının sadece üst düzey personeli Nişantaşı ve Beşiktaş'ta oturuyordu. II. Abdülhamid döneminde ise Mâbeyn personelinin büyük bir bölümü saraya yakın olan Beşiktaş ve Nişantaşı'ndaki konaklarda ikamet ediyordu. Bu semtler artık üst düzey devlet ricalinin ikamet ettiği önemli bir hüviyete sahip olmuştur. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanı her şeyi değiştirecektir. Bu değişim yeni bir Mâbeyn teşkilatı ve personeli profilini ortaya çıkaracaktır. Bu değişimi ve dönüşümü üçüncü bölümde ele alacağız.

III. BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN TEŞKİLATI VE PERSONELİ

Bu bölümde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Mâbeyn-i Hümâyûn teşkilatının yeniden yapılandırılması işlenecektir. Bu bağlamda personelin atanma kriterleri ile birlikte görev ve yetkilerinin düzenlenmesi de ele alınacaktır.

3. 1.II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN SONRA MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN'DA YAPILAN TENSİKAT

23 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilen II. Meşrutiyet, Osmanlı Devleti'nde idari, askeri ve sosyal hayatta yeni bir düzenleme ve dönemin başlangıcıydı. Padişahın en yakın çevresinde olan Mâbeyn-i Hümâyûn personeli de bu yeni dönemden en çok etkilenenler arasındaydı. II. Meşrutiyetin ilanından on üç gün sonra 4 Ağustos'ta II. Abdülhamid'in en yakınında bulunan ve padişahın çok güvendiği Başkâtip Tahsin Paşa bir suçlu gibi yakalanmıştır. Aynı şekilde padişahın yakın adamlarından olan Kurena Ragıp Paşa da tutuklananlar arasındaydı. İkisi de casusluk ve yolsuzlukla suçlanıp yargılanmış; rütbe ve nişanları alınıp mallarına da el konulmuştur. Tahsin Paşa, Sakız Adası'na; Ragıp Paşa ise İstanköy'e sürgüne gönderilmişlerdir.⁸⁶⁴ Ancak Serkurena Hacı Ali Paşa nispeten daha şanslıydı. Yaşlılığı bahane edilerek emekliye sevk edilmişti.⁸⁶⁵ II. Abdülhamid'in yine güvendiği en yakın devlet adamlarından olan Arap İzzet Holo Paşa yakalanamamış, firar edip Avrupa'ya kaçmıştı.⁸⁶⁶

Padişahın hususi yaverlerinden olan eski Serhafiye Kabasakal Mehmed Paşa, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ilk tutuklananlar arasındaydı. Padişahın çok güvendiği bu yaver-i hususi II. Abdülhamid tahtan indirildikten sonra 15 Haziran 1909'da idam edilmiştir.⁸⁶⁷ Ayrıca padişah tahtan indirilinceye kadar yanından ayrılmayan yaver sıfatı da olan Sertüfengi Tahir Paşa Hareket Ordusu'na hakareten tutuklanmış, yargılandıktan sonra altı yıl kalebend cezası almıştı.⁸⁶⁸

⁸⁶⁴ BOA, MV.128/14, 6 CA 1327/ 26 Mayıs 1909. BOA, ZB. 414/65, 28 CA 1327/17 Haziran 1909.

⁸⁶⁵ BOA, BEO,3374/253039, 16 B 1326/14 Ağustos 1908.

⁸⁶⁶ Gör, a.g.e., s. 104.

⁸⁶⁷ BOA, İ.AS. 26 CA 1327/15 Haziran 1909.

⁸⁶⁸ BOA, İ.AS. 85/9, 26 CA 1327/15 Haziran 1909.

II. Adülhamid'in yakınında güvendiği devlet adamları birer birer tutuklanırken Mâbeyn-i Hümayûn tarihindeki en ağır tensikatı yaşayacaktı. Aslında II. Meşrutiyetin ilanından sonra ek görev yapan memurların aynı anda iki maaş alması ciddi rahatsızlık oluşturmuştur. II. Meşrutiyetin ilanından yaklaşık 18 gün sonra, 10 Ağustos 1908'de Rumeli'den hükümete yapılan tebligatta askeri ve mülki memurların aynı anda yaptıkları kanuna aykırı olarak aldıkları maaş vurgulanmış ve bunun bir çözüme kavuşturulması için tahkikatların başlatılması istenmiştir.⁸⁶⁹ Bunun üzerine Mâbeyn'in bütün birimleri için gerekli işlemler başlatılmıştır.

14 Ağustos 1908 günü Serayaver Mehmed Paşa azledilerek yerine yaver-i şehriyârilere eski Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Şakir Paşa atandı.⁸⁷⁰ Seryaver Şakir Paşa aldığı direktifler gereği aynı anda maaş alan padişah yaverlerini tesbit etmek için bürokratik prosedürü başlatmıştır. Seryaver Şevket Paşa 14 Eylül 1908 tarihinde yazdığı bir tezkirede, müşir rütbesine sahip yaverlerin yaver-i ekrem ünvanına sahip olması gerekirken bu ünvana sahip olan bazı yaverlerin yaver-i harp sırasında kayıtlı olduğunu ve bunların yaver-i harp gibi tahsisat da aldıkları; ayrıca herhangi bir nöbet tutmadıkları gibi farklı memuriyetlerde bulunduklarının da tespit edildiğini belirtmiştir. Seryaver Şakir Paşa yaver-i şehriyârilere mevcudunun çok fazla olduğunu 217 yaverden 116'sının kadro dışı kalmasının gerektiğini belirtir.⁸⁷¹ Bu şekilde önce sayıları oldukça fazla olan yaverlerin yapılacak tensikatla yarıya indirilmesi düşünülür.

Aynı şekilde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra başkitâbet dairesinde de tensikat uygulanmıştır. Mâbeyn-i Hümayûn'da disiplinli ve düzenli bir çalışma prensibi olan başkitâbet dairesinde yeniden bir düzenleme yapılmıştır. Kadro harici kalan personel sayısı şöyledir: Ahmed Bey, Abdurrahman Zeki Bey, Ecved Bey, Mehmed Emin, Vasıf Bey, Münir Bey, İsmail Hakkı Bey, Hüseyin Naim Bey, Ömer Lütfi Bey, Ali Bey, Ali Necip Bey, Mehmed Kemal Bey, Sadettin Bey, Nizameddin Bey, İbrahim Bey'dir. Mevcudu başkâtip ve kâtipler ile 23 kişi olan başkitâbet dairesi yapılan düzenlemede 8 kâtip görevine devam ederken 15 kâtip kadro dışı kaldı. Görevlerine son verilen kâtipler içerisinde Tahrirat-ı Ecnebiye Kâtipleri de vardır. Bu birimde bu

⁸⁶⁹ Erkan Tural, *II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu*, (Dan. Ergun Aybars), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2006, s. 46.

⁸⁷⁰ İ.AS..73/12 16 B 1326/14 Ağustos 1908.

⁸⁷¹ BOA, Y.PRK. MYD. 26/104, 17 Ş 1326/14 Eylül 1908.

şekilde lağvedilmiştir. Ayrıca kadro dışı kalan bu kâtiplerin mağdur olmamaları için başka bir işte istihdam edilinceye kadar maaş bağlanmıştır.⁸⁷² Şifre kâtipliği ise lağvedilmiştir.⁸⁷³

Tensikatın uygulandığı ve padişahın çok önem verdiği bir başka önemli birim Mâbeyn Tercüme Dairesi'dir. Sayıları yirmi ikiyi bulan mütercimler için de harekete geçilmiş ve yazışmalar başlamıştır. Yapılan incelemeler sonucunda 23 Eylül 1908'de sayıları 22 kişi olan mütercimlerden on dört kişinin vazifesine son verilerek sayıları sekize indirilmiştir. Kadro harici kalan mütercimler ise; Hakkı Bey, Şefik Bey, Seyid Bey, Hasan Sırrı Bey Memduh Bey, Abdullah Sadık Bey, Malyake Efendi, Louis Sabuncu, Ali Haydar Bey, Mehmed Şakir Bey, Ancolo Bey, Mösyö Gui, Ahmed Rasim Bey Aram Efendi'dir. Kadro dışı kalan bu mütercimler ek vazife yaptıkları için herhangi bir mazuliyet maaşı bağlanmasına gerek görülmemiştir.⁸⁷⁴

Serkurena ve kurenalarda uygulanan tensikat ise yukarıda değindiğimiz üzere öncelikle Serkurena Hacı Ali Paşa görevden alınmış yerine İkinci Kurena Nuri Paşa serkurena olmuştu. Kurenalardan Ragıp Bey tutuklananlar arasındaydı. Bundan dolayı sayıları sekiz olan kurenalar serkurenayla birlikte toplamda altıya inmiştir.

Mâbeyn-i Hümayun'da yapılan tensikatın amacı sadece ek maaş alan memur sayısını azaltmak için değildi. II. Abdülhamid'in saltanatının sembolü olan geniş kadrolu Mabeyn-i Hümayun'u devletin yönetim merkezi olmaktan çıkarmak içindi.

3.2.MÂBEYN SERKURENALIK DAİRESİ

II. Meşrutiyet dönemi serkurenalık dairesi yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu düzenlemede öncelikle personelin göreve getiriliş kriterleri değişmiştir. serkurena ve kurenaların görev ve yetkileri yeniden belirlenmiştir. Bu bağlamda yeniden bir yapılanmaya gidilmiştir.

⁸⁷² BOA, Y.PRK.BŞK.79/60; Mayakon, a.g.e., s. 61.

⁸⁷³ BOA, ML.EEM.875/20, 17 Ş 1309/13 Ağustos 1911.

⁸⁷⁴ BOA, Y.MTV.313/19, 16 Ş 1326/23 Eylül 1908.

3.2.1. *Serkurenalık Dairesi ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde Yeniden Yapılandırılması*

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Mâbeyn-i Hümayûn'da yeni bir dönem başlamıştır. Mâbeyn'de yapılan tensikat padişahın hareket olanaklarını azaltmak ve Mâbeyni yönetim merkezi olmaktan çıkarmak için personelin sayısı azaltılmıştır. Mâbeyn'in üst düzey stratejik mevkisinde olan serkurena başkâtip ve seryaver görevlerinden azledilip yerlerine yeni şahıslar tayin olunmuştur.⁸⁷⁵

Ayrıca Mâbeyn Müşirliği Sultan II. Abdülhamid döneminde lağvedildiği için Mâbeyn'in en üst düzey görevlisi serkurenalık makamıdır. Ancak II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi Mâbeyn için tarihi bir aşamadır. Mâbeyn'in resmi kurumları başmâbeyncilik makamı, başkitâbet dairesi ve seryaverlik makamları olarak belirlenmiştir.⁸⁷⁶

Bu dönemde başkâtip ile birlikte başmâbeynci Mâbeyn-i Hümayûn'un en üst düzey statüsündedirler. Hükümet tarafından neredeyse aynı yetkiler ile görevlendirilerek bu konumu paylaştıkları görülmektedir. Bu iki üst düzey yetkili Mâbeyn-i Hümayûn'u yeniden yapılandıracak ve yeni bir Mâbeyn sistemi kuracaklardır. Özellikle Hükümetin ilk atanan başmâbeynci ve başkâtipten isteği kendilerine bağlı olarak Mâbeyn'e yeni bir düzen vermeleridir.⁸⁷⁷ Bu açıdan serkurena ve kurenalar da sistemli olarak çalışacaklardır.

3.2.2. *Serkurenalık Dairesi'nin Personeli*

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra II. Abdülhamid'in en yakınındaki Mâbeyn personeli çok ciddi bir tensikata maruz kalmıştı. Padişahın çok itimat ettiği Serkurena Hacı Ali Paşa'nın yerine İkinci Kurena Mehmed Nuri Paşa atanmıştır.⁸⁷⁸ Saltanatı boyunca kendi yakınında görevlendireceği personeli bizzat seçen II. Abdülhamid bu sefer görevlendirmeyi hariçten müdahale ile yine kendi kurenaları arasından seçim yapabilmişti.

⁸⁷⁵ Ali Cevad Bey'in Fezlekesi, s. 6- 21.

⁸⁷⁶ İzzet Ziya, a.g.e., s. 40.

⁸⁷⁷ Uşaklıgil, a.g.e., s. 52-53.

⁸⁷⁸ BOA, BEO.3374/ 253039, 16 R 1326/14 Ağustos 1908.

II. Abdülhamid'in son serkurenası Mehmed Nuri Paşa, 1850'de doğmuştur. Paris'te iyi bir eğitim gördükten sonra uzun süre Berlin Ateşeliği yaptı. Berlin'den döndükten sonra ise Mekteb-i Harbiye'de öğretmenlik yaptı. Fransızca ve Almanca dillerini iyi bilen Nuri Paşa daha sonra Taş Kışla Kumandanlığı görevi sırasında ikinci kurena olarak tayin olunmuştur.⁸⁷⁹ Nuri Paşa Mâbeyn'de *suya sabuna dokunmayan*⁸⁸⁰ biri olarak tanımlanmaktadır. II. Abdülhamid bir dönem Nuri Paşa'dan hoşnutsuz olduğu için Kastamonu Valiliği'ne tayin etmek istemiştir. İddalara göre Nuri Paşa gitmek istemediği için Tahsin Paşa'dan padişahın kendisini affetmesi için rica etmesini istemiştir. Bunun üzerine Tahsin Paşa'nın uzun uğraşları sonucunda padişah onu affetmiştir.⁸⁸¹ Muhtemelen Nuri Paşa'nın sekurena olarak seçilmesinde Mâbeyn'de nüfuzu olmaması ile birlikte II. Abdülhamid ile yaşadığı bu sıkıntılar da etkili olmuştur. Nuri Paşa'nın görevi II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi ile sona ermiştir.

II. Abdülhamid'in 27 Nisan 1909 tarihinde tahtan indirilmesiyle Mâbeyn personelinin atama kriterleri ve profili tümüyle değişmiştir. Artık daha önceki dönemlerde Mâbeyn personeline aranan Mâbeyn görevlerinde tecrübe sahibi olma, padişahın güvenini kazanma, hanedana bağlılık ve sadakat önemli unsurlar değildi. Bu dönemde Hükümetin politikasıyla uyumlu bir şekilde çalışacak devlet adamları Mâbeyn'de görev almışlardır. Tahta çıkan Sultan Reşad'ın ilk serkurenası dönemin önemli diplomatlarından ve entelektüelliğiyle tanınan İsmail Lütfi Bey (Simavi) 1862 yılında doğdu. Sultan Abdülmecid dönemi vezirlerinden Süleyman Paşa'nın oğludur. İyi bir eğitim almış, Fransızca ve İngilizce biliyordu. Mülazemet ile girdiği Hariciyede üst düzey görevlerde bulunmuş, sırasıyla Budapeşte Sefareti Kitâbeti, Roma Sefaret Kitâbeti hizmetlerinde bulunduktan sonra Petersburg Sefareti Müsteşarlığı yapmıştır. Yaklaşık otuz yıl diplomatlık yapan Lütfi Bey, Tahrirat-ı Hariciye Kâtipliği görevi sırasında serkurenalığa tayin olunmuştur. Hariciyedeki görevinin yanı sıra dönemin entelektüellerinden olan Lütfi Bey çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmış, kitaplar yayınlamıştır.⁸⁸²

⁸⁷⁹ Osman Nuri a.g.e., c.II, s. 499; BOA, İ.DH.1227/966071, 9 L 1308/18 Mayıs 1891.

⁸⁸⁰ Lütfi Simavi, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim*, 2. Baskı, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2004, s. 7.; Tahsin Paşa, s. 318.

⁸⁸¹ Nuri Paşa II. Meşrutiyet'ten sonra siyasi bir firkada yer almıştır. Bkz. Tahsin Paşa, a.g.e., s. 318.

⁸⁸² BOA, HH.SAİD.MEM.33/18,

Bu dönemin bir diğer önemli serkurenalarından olan Mehmed Tevfik Bey, Bahriye Nezareti Müsteşarlarından Nazmi Bey'in oğludur. 1860 senesinde İstanbul'da doğdu. Mekteb-i Mülkiye mezunudur. Devlet hizmetine Bâbıâli Melktub-i Hariciye Kalemi'nde başlamıştır. Roma Sefaret Müsteşarlığı daha sonra Maslahatgüzarlığı görevlerinde bulunduktan sonra Hariciye Matbuatı Dahiliye Müdürlüğü görevindeyken Sultan Reşad'ın ikinci kurenası olarak atanmıştır.⁸⁸³

Görüldüğü üzere II. Meşrutiyet'ten sonra göreve gelen ilk serkurena Mâbeynde nüfuzu olmayan biridir. II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesiyle göreve atanan diğer serkurenalarda Hariciye mesleğinden gelmiş, Mâbeyn'de herhangi bir görev ve tecrübeleri yoktur. II. Meşrutiyet dönemi serkurena profilleri daha önceki dönemlerin serkurena portreleri ile uyuşmamaktadır.

Tablo:10. II. Meşrutiyet Dönemi Serkurenaları

<i>II. Meşrutiyet Dönemi Serkurenaları 1908-1922</i>					
<i>Serkurena/Başmâbeynci</i> <i>Rütbe</i>	<i>Kaçıncı</i> <i>Görevi</i> <i>Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görev Yaptığı</i> <i>Yıllar</i>	<i>Sonraki</i> <i>Görevi</i>	<i>Aynı</i> <i>Zamanda</i> <i>Yaptığı</i> <i>Görevler</i>
Mehmed Nuri Paşa ⁸⁸⁴ Müşir	1	İkinci Kurena ⁸⁸⁵	(Ağustos- 1908- Nisan 1909) ⁸⁸⁶	—	—
Lütfü Bey Bâlâ	1	Tahrirat-ı Hariciye Kâtipliği	(Nisan 1909-Nisan- 1912) ⁸⁸⁷	—	—
Halid Hurşid Bey I/I	1	Duyun-ı Umumiye Memurin Şube Müdürü	(Nisan 1912- Temmuz 1912) ⁸⁸⁸	—	—
Mehmed Tevfik Bey I/I	1	İkinci Mâbeynci	Temmuz 1912- Temmuz-1918) ⁸⁸⁹	—	—

⁸⁸³ Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c.III, Ankara, Mars Matbaası, 1968,s. 34.

⁸⁸⁴ Osman Nuri a.g.e., c.II, s. 499.

⁸⁸⁵ BOA, İ.DH.1227/966071, 9 L 1308/18 Mayıs 1891.

⁸⁸⁶ BOA, BEO.3374/ 253039, 16 R 1326/14 Ağustos 1908.

⁸⁸⁷ Simavi, a.g.e., s. 4; Kuneralp, a.g.e., s. 88.

⁸⁸⁸ Halid Hurşid Bey'in tayin belgesi için bkz. BOA, BEO. 4067/305010, 17 N 1330/30 Ağustos 1912.

⁸⁸⁹ Türkgeldi. a.g.e., s. 138-39; Uşaklıgil, s. 420.

Lütfi Bey Bâlâ	2	—	(Temmuz 1918- Mart 1919) ⁸⁹⁰	—	—
Yaver Ömer Paşa ⁸⁹¹	1	Harbiye Nazırı 892	(Mart 1919-?)	—	—

Tabloda görüldüğü gibi II. Meşrutiyet döneminde beş serkurena görev yapmıştır. En uzun süre başmâbeyncilik görevini yapan Tevfik Bey'dir. Halid Hurşid Bey ise dört ay gibi kısa bir süre serkurenalık görevini yapmıştır. Lütü Bey, iki kere serkurenalık görevinde bulunmuş, ilk serkurenalık görevini üç yıl üç ay, ikinci görevini ise sekiz-dokuz ay gibi kısa bir süre yapmıştır. II. Meşrutiyet döneminde serkurenaların rütbeleri bâlâya kadar çıkabildiği gibi ûlâ rütbesinde olabiliyorlardı. Kurenaların sahip oldukları rütbelere mütemeyyiz ve ulâ sınıf-ı ulâ'ya kadar yükselmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde Mâbeyn tarihinde ilk defa padişahın en yakınında olan kurena sayısında önemli bir değişiklik olmuştur. Daha önceki dönemlerde kurena sayısı sekiz ila on arasında değişirken bu dönemde ise yeniden yapılandırılarak üç kurena, serkurena ile birlikte toplamda dört kurena görev yapıyordu. Bu da padişahın en yakındaki dilediğinde yanına girip çıkabilen personelin ciddi bir şekilde sayısının azaldığının önemli bir göstergesidir.

3.2.3. *Serkurena ve Kurenanın Tayin ve Azilleri*

II. Meşrutiyet'ten sonra Mâbeyn-i Hümayûn tarihinde ilk defa padişah yakınında istihdam ettiği Mâbeyn personelinin üzerinde herhangi bir söz hakkına sahip değildi. Özellikle de önceki devrin yönetimiyle ilgili şahıslar Mâbeyn'e alınmıyordu. Mâbeyn personelinin İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları seçiyordu. Serkurena ve kurenaların padişaha değil hükümete sadakatleri önemliydi. Klasik olarak sadrazamın arzı üzerine padişahın iradesi usulüyle yapılmıyordu. Ancak Kanun-i Esâsî ile yetkileri

⁸⁹⁰ Simavi, a.g.e., 259-260.

⁸⁹¹ BOA, BEO, 4562/342130, 27 C 1337/30 Mart 1919.

⁸⁹² Simavi, a.g.e., s. 347.

kısıtlanan padişahın iradesi bu dönemde Hükümetin kararlarını sadece onaylama anlamındaydı.

Sultan Reşad'ın ilk başmâbeyncisi Lütü Beydir. II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi ile artık hükümet padişahın başmâbeynci ve başkâtibinin Bâbîâlî'nin uygun gördüğü devlet ricali arasından seçilmesini istemiştir.⁸⁹³ Lütü Bey yeni devrin serkurena profiline oldukça uygundur. Hariciye mesleğinden yetişmiş diplomatlık yapmış ve hayatının büyük bir kısmını Avrupa'da geçirmiştir. Özellikle de meşrutiyet idaresinin ilk padişahının başmâbeyncisi olacak kişinin yabancı dil bilen diplomatlık mesleğinden yetişmiş birisinin olması gerektiği konusundaki görüşler Lütü Bey'i işaret etmiştir. Lütü Bey Sadrazam Tefvîk Paşa tarafından çağrılıp kendisine Vükelâ Meclisi kararıyla başmâbeyncilik görevine atandığını ve bu kararı da padişahın onayladığını bildirmiştir. Bunun üzerine saraya giden ve Sultan Reşad'ın huzuruna çıkan Lütü Bey, Sultan Reşad'ın kendisinden Avrupa saraylarında gördükleri içerisinde tatbik edilebilmesi mümkün olanların tatbik etmesini istemiştir. Padişah Lütü Bey'e bu konuda yardımlarını esirgemeyeceğini de bildirmiştir.⁸⁹⁴

Ancak hangi hükümet iş başına gelirse Mâbeyn-i Hümâyün personeli ona göre şekilleniyordu. Serkurena Lütü Bey Temmuz 1912'de görevinden azledilmiştir. Bunun nedeni Temmuz 1912'de İttihat ve Terakki Cemiyeti yerine kısa bir süreliğine Hürriyyet ve İtilaf Fırkası'nın hükümet kurmasından kaynaklanmıştır. Gazi Ahmed Muhtar Paşa padişahıtan İttihat ve Terakki yanlısı olarak bilinen Başkâtib Halid Ziya Bey ve Serkurena Lütü Bey'i azletmesini ister.⁸⁹⁵

Lütü Bey'in azledilmesinden sonra Sadrazam Ahmed Muhtar Paşa tarafından Hurşid Bey başmâbeyncilik görevine tayin edilmiştir.⁸⁹⁶ Halid Hurşid Bey'in başmâbeyncilik görevinden azli yine sadrazamın isteği üzerine olmuştur. Görevden alınma nedeni ise Beyoğlu'nda çıkardığı bir olaydan ötürüdür. Bu durum Dahiliye Nazırı Talat Bey'e bildirilince Talat Bey sadrazamın yanına giderek başmâbeyncinin azledilmesini istemiştir. Bunun üzerine sadrazam başmâbeynciyi Bâbîâlî'ye çağırarak istifa etmesini istemiştir. Başmâbeynci Halid Hurşid Bey Sultan Reşad'ın huzuruna

⁸⁹³ Türkgeldi, a.g.e., s. 34.

⁸⁹⁴ Simavi, a.g.e., s. 12. Lütü Bey'in tayin belgesi için bkz. BOA, İ.DH.1474/64, 8 R 1327/29 Nisan 1909.

⁸⁹⁵ Simavi, a.g.e., s. 215-216.

⁸⁹⁶ Halid Hurşid Bey'in tayin belgesi için bkz. BOA, BEO. 4067/305010, 17 N 1330/30 Ağustos 1912.

çıkıldığında Sultan kendisine “*Seni ben azletmedim, Bâbîâli ’den azlettiler.*” demiştir.⁸⁹⁷ Bu sözle aslında padişah Mâbeyn personelini herhangi bir şekilde seçme ve görevden alma yetkisine sahip olmadığını belirtmiştir.

Hükümet tarafından istihdam edilen Mâbeyn-i Hümayûn personelinin bütün hareketleri kontrol altında tutuluyordu. Sultan Reşad tahta çıktıktan sonra hükümet tarafından ikinci kurenalık görevine Şûrâ-yı Devlet azası olan Mehmed Tevfik Bey tayin olunmuş.⁸⁹⁸ Nitekim Tevfik Bey’in kısa bir süre sonra mâbeyncilik görevinden alınmasının sebebi hükümetin hoşuna gitmeyecek bazı davranışlarda bulunması olmuştur. Mâbeyn’e gelip padişahın huzuruna çıkmak isteyen ayandan Manastırlı İsmail Hakkı ve eski Şeyhülislam Musa Kazım Efendi eski Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey Mâbeyn’e gelerek Tevfik Bey’in odasında beklemişlerdi. Aslında Tevfik Bey bizzat onları huzura çıkarmadıysa da başmâbeyncinin odasına birkaç kere gidip bu kişilerin huzura çıkmak istediklerini söylemesi bir bakıma bunun için gayret göstermesi hükümetin hoşuna gitmemiştir. Bu durum Tevfik Bey’in mâbeyncilikten azledilmesine sebep olmuştur.⁸⁹⁹

Sadrazam Kamil Paşa tarafından Tevfik Bey’in yerine ikinci mâbeynciliğe Reşid Bey tayin olunmuştur.⁹⁰⁰ Ancak Mahmud Şevket Paşa sadrazam olunca Tevfik Bey tekrar ikinci mâbeynci olarak tayin olunmuş. Tevfik Bey padişahın huzuruna çıkınca hükümete bağlı olduğunu ifade etmek amacıyla *koyu itihadçı Tevfik kulunuz* diye kendini tanıtmıştır.⁹⁰¹

Üçüncü mâbeynci İbrahim Bey, Sultan Reşad’ın kayınbiraderiydi.⁹⁰² Seresvâbi Sabit Bey de dördüncü mâbeynci olarak tayin olundu.⁹⁰³ Aslında Bâbîâli Seresvâbi Sabit Bey’in daha sultanın şehzadeligi döneminden bendegânı olduğu için, sarayda kalmasını istemiyordu. Ancak başmâbeynci ve başkâtip Seresvabi Sabri Bey’in padişahı memleket idaresi yönünde etkileyecek bir zat olmadığı sadece “*incili çavuş*” gibi padişahı eğlendiren bir kişi olduğunu söyleyerek Mâbeyn’de kalmasını sağlamışlardır.⁹⁰⁴ Seresvâbi Sabit Bey, Sultan Reşad’ın vefat etmesiyle mâbeyncilik

⁸⁹⁷ Türkgeldi, a.g.e., s. 111.

⁸⁹⁸ BOA, MB.İ.165/58; 17 S 1331/26 Ocak 1913; Uşaklıgil, a.g.e., s. 53.

⁸⁹⁹ Türkgeldi, a.g.e., s. 71.

⁹⁰⁰ BOA, İ.DUİT.55/53, 4 Z 1330/14 Kasım 1912.

⁹⁰¹ Türkgeldi, a.g.e., s. 98.

⁹⁰² Uşaklıgil, a.g.e., s. 144.

⁹⁰³ BOA, HH.İ.245/15, 8 Z 1335/25 Eylül 1917.

⁹⁰⁴ Simavi, a.g.e., s. 30.

görevinden azledilmiştir. Yerine dördüncü mâbeyncilik görevine eski Hariciye Nezareti Umûr-ı Şehbender Müdürü İhsan Hüsnü Bey tayin olundu.⁹⁰⁵

Serkurena Mehmed Tevfik Bey ise yukarıda da değindiğimiz üzere ikinci mâbeynciydi. Tevfik Bey serkurena olduktan sonra başkitâbet dairesi kâtiplerinden Nüzhet Bey ikinci mâbeynci olarak tayin olunmuştur.⁹⁰⁶ Sultan Reşad vefat edinceye kadar altı yıl gibi bir süre serkurenalık yapan Tevfik Bey, Sultan Vahideddin tahta çıktıktan sonra yapılan biat resminde taht saçağını Serkarin Tevfik Bey'in yerine ikinci mâbeynci Nüzhet Bey'e tutturmuştu. Padişahın bu tutumundan Tevfik Bey'in görevinde daha fazla kalamayacağı anlaşılmıştı. Kısa bir süre sonrada Tevfik Bey serkurenalık görevinden azledildi.⁹⁰⁷

Aslında Sultan Vahideddin başmâbeynciliğe Ticaret ve Ziraat'te görev yapan Mustafa Reşid Bey'i tayin etmek istiyordu. Ancak bu dönemde daha önce değindiğimiz üzere hükümet tarafından padişaha yakın çevresinde olan ve dilediğinde huzuruna çıkabilen zümreyi seçme hakkı tanınmamıştır. Bu konuda da otoriter olunmuş, geri adım atılmamıştır. Sadrazam Talat Paşa eski Serkurena Lütfi Bey'i tekrar serkurenalık görevine atamıştır.⁹⁰⁸

Ancak daha sonra sadrazam olan Damad Ferit Paşa ise daha Sultan Reşad döneminde aralarında sıkıntı olan Lütfi Bey'in başmâbeyncilikten azledilmesini istemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Sultan Vahideddin de Lütfi Bey'in bazı davranışlarından memnun değildir. Padişah Küçük Mâbeyn Dairesi'nde ikamet ettiği odada koridora açılan koltuk kapısını başmâbeynci izinsiz bir şekilde odaya girdiği için kilitli tutmaktaydı.⁹⁰⁹

Lütfü Bey'in serkurenalık görevinden azledildiğini ise Başkâtip Ali Fuat Bey kendisine bildirmiştir.⁹¹⁰ Lütfü Bey'in yerine eski Harbiye Nazırı Yaver Ömer Paşa serkurena olarak atanmıştır.⁹¹¹

⁹⁰⁵ BOA, İ.DUİT. 55/53, 17 L 1336/26 Temmuz 1918.

⁹⁰⁶ BOA, HH.İ.242/74, (3 M 1332/2 Aralık 1913.

⁹⁰⁷ Türkgeldi, a.g.e., s. 138-39; Uşaklıgil, a.g.e., s. 420.

⁹⁰⁸ Türkgeldi, a.g.e., s. 140. Lütfi Bey'in tayin belgesi için bkz.BOA, İ.DUİT.55/43, 30 N 1336/9 Temmuz 1918.

⁹⁰⁹ Türkgeldi, a.g.e., s. 201.

⁹¹⁰ Simavi, a.g.e., s. 345.

⁹¹¹ BOA, BEO, 4562/342130, 27 C 1337/30 Mart 1919.

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi II. Meşrutiyet döneminde Bâbîâli serkurenaların ve kurenaların tayin ve azillerinde etkilidir. Padişaha yakınında istihdam edeceği personeli seçmek gibi bir hak tanınmıyordu.

3.2.4. Serkurena ve Kurenanın Görev ve Yetkilerinin Düzenlenmesi

II. Meşrutiyet'ten sonra serkurenaların esas görevi Kanun-ı Esâsî ile yetkileri kısıtlanmış olan padişahı “denetleyici”⁹¹², meşrutiyet sarayını düzenleyip yeni bir Mâbeyn teşkilatı kurmak ve padişahın hükümet ile uyumlu çalışmasını sağlamak için görevlendirilmişlerdir.

II. Meşrutiyet döneminde daha önce de belirttiğimiz gibi Mâbeyn personeli sayısı oldukça azaltılmıştır. Mâbeyn’de birçok daire de tasfiye edilerek sade bir Mâbeyn teşkilatı kurulmuştur. Mabeyn personelinin birisi aynı anda iki görevde bulunabiliyordu. İkinci mâbeynci Tevfik Bey’e aynı zamanda Mâbeyn müdürlüğü görevi de verilmişti.⁹¹³ Ceyb-i hümayunda bu dönemde bir kâtip görevde bulunmuştur.⁹¹⁴ Ceyb-i hümayûn kâtibi ve Mâbeyn müdürlüğü bilindiği gibi daha önceki dönemlerde serkurenaya bağlıydı. Ancak II. Meşrutiyet döneminde önemli bir değişiklik yapılarak Hazine-i Hassa’ya bağlanmıştır.⁹¹⁵

Serkurena Lütfi Bey diplomatlık yapmış yabancı dil bilen biriydi. Padişahın yabancılar ile görüşmelerinde tercümanlık görevini yapardı.⁹¹⁶ Lütfi Bey Mâbeyn’de bulunduğu zaman zarfında başmâbeyncilerin Mâbeyn ile ilgili alışveriş vazifelerinin hiçbirini üstlenmemiştir. Mâbeyn’in kuyumcuları ve diğer müteahhitlerin hiçbir şekilde odasına girmelerine müsaade etmemiştir.⁹¹⁷ Bu durum dönemin önemli simalarından olan Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa’yı rahatsız etmiştir. Hatta Mâbeyn’e geldiğinde Lütfi Bey’e başmâbeyncinin en önemli vazifelerinden birinin padişahın ve harem dairesinin alışverişiyle ilgilenmesi olduğunu söyleyerek kendisini ikaz etme gereği duymuştur. Ancak bu uyarıya rağmen Lütfi Bey Mâbeyn’in

⁹¹² Uşaklıgil, a.g.e., s. 35.

⁹¹³ BOA, HH. İ. 234/90, 19 M 1328/31 Ocak 1910.

⁹¹⁴ Uşaklıgil, a.g.e., s. 53.

⁹¹⁵ İzzet Ziya, *Saraydan Hatıralar*, yay. hazr. Ali Birinci, Yücel Yiğit, İstanbul, Kopernik Kitap, 2018. s. 40.

⁹¹⁶ Simavi, a.g.e., s. 86.

⁹¹⁷ Simavi, a.g.e., s. 54.

alışverişiyle ilgilenmemiştir.⁹¹⁸ Lütfi Bey'in Sultan Reşad döneminde serkurenalık görevini yaptığı sırada başkâtiplik görevini yürüten Uşaklıgil hatıratında, maruzatı hünkâra takdim ederken hünkârın ona harem ile ilgili siparişleri de verdiğini söyler.⁹¹⁹ Anlaşıldığı kadarıyla Mâbeyn'in ihtiyaçlarını başkâtip ve hem Mâbeyn müdürlüğü hemde ikinci kurenalık görevinde bulunan Tevfik Bey üstlenmiştir. Zira İkinci Mâbeynci Tevfik Bey Mâbeyn'in yemek düzeni ve ikram edilecek yemek ile ilgileniyordu. Aynı zamanda Mâbeyn'de bir ziyafet düzenlendiğinde de yine Tevfik Bey ilgileniyordu.⁹²⁰

Buna göre Serkurena Lütfü Bey daha önceki dönemlerdeki serkurenalar gibi ceyb-i hümayûn ve ebniye-i seniyye inşaatlarıyla ilgilenmemiştir. Ayrıca üst düzey devlet ricalini karşılama gereği de görmemiştir. Sultan Vahideddin döneminde ikinci defa başmâbeynci olduğunda, görevliler kendisine sadrazamın geldiğini haber verirler. Ancak kendisini bu durumun ilgilendirmedığını görevlilere söyleyince görevliler kendisine sizden önceki başmâbeynciler sadrazamı binek taşında karşılıyorlardı. Sözlerine karşılık Lütfi Bey yine de bu durumu önemsememiştir. Lütfi Bey kendinden önceki başmâbeyncilerin sadrazamı binek taşında karşıladıklarını ancak kendisi başmâbeynci olduğu süre zarfında hiçbir sadrazamı karşılamadığını, bu dönemde sadrazamlık yapan kişilerin Mâbeyn'e geldiklerinde, önce görevliler vasıtasıyla geldiklerini haber verip sonra odasına geldiklerini söyler. Hatta Mâbeyn'deki başhademeyi çağırıp benden önceki mâbeyncilerin uyguladıkları bütün usulleri kaldırdığını söylemiştir.⁹²¹ Muhtemelen bu dönemde Lütfi Bey dışında serkurenalık görevini yapan kişiler yine eski usulleri tatbik etmişlerdir. Çünkü Başkâtip Ali Fuat (Türkgeldi) Bey hatıratında eski Sadrazam Ahmed Muhtar Paşa'nın Mâbeyn'e geldiğinde Başmâbeynci Halid Hurşid Bey ile sadaretinde olduğu gibi onu uğurladıklarını söyler.⁹²²

Bilindiği gibi Mâbeyn-i Hümayûn'a gelen devlet ricalini padişahın huzuruna başmâbeynci çıkarırdı. Bu dönemde 28 Mart 1914 tarihinde merasim ve teşrifata tabi olan resmi kabullerden başka padişahın huzuruna kabul edilecekler için bir talimatname hazırlanmıştır.

⁹¹⁸ Simavi, a.g.e., s. 54.

⁹¹⁹ Uşaklıgil, a.g.e., s. 169.

⁹²⁰ Uşaklıgil, a.g.e., s. 285.

⁹²¹ Simavi, a.g.e., s. 298,-299.

⁹²² Türkgeldi, a.g.e., s. 66.

Bu talimatnameye göre başmâbeyncinin padişah tarafından gelmesi irade buyrulan zevat Mâbeyn'e davet ile huzura kabul edilecektir. Vekiller, Meclis-i Ayan ve Mebusan reisleri ve nazır vekilleri doğrudan doğruya başmâbeyncilik vasıtasıyla izin alıp müsaade üzerine huzura kabul edileceklerdi. Azledilen sadaret ve meşihat mazulleri doğrudan doğruya başmâbeyncilik makamına müracaat edecekler ve kendilerine padişah tarafından izin verildikçe huzura kabul edileceklerdir.

Sefirler, valiler, müdürü umumi, müsteşarları, eski vekiller ve emsali zevat Bâbîâli'ye müracaat edip izin verilmesi takdirde, gün ve saat tayiniyle ve başmâbeyncilik delaletiyle huzura kabul edilirler. Ruhani reisler hakkında aynı usul geçerli olacaktır.

Ayan azaları Ayan Reisi'ne ve Meclis-i Mebusan toplandığı zaman da Meclis-i Mebusan Riyaseti'ne müracaat eder, tayin olunan gün ve saatte yine başmâbeyncilik vasıtasıyla huzur-ı hümayuna kabul edilirler.

Sadrazam tarafından uygun görülen zevat başkitâbet makamına yazılacak tezkire üzerine verilecek izinle huzur-ı hümayuna başmâbeyncilik vasıtasıyla kabul edilir.

Meşihat makamından kimseler için başkitâbete bildirilerek başmâbeyncilik vasıtasıyla huzur-ı hümayûna kabul edileceklerdir.

Bahriye erkanı ve askeri amirlerin derecelerine ve nizamnameyi mahsuslarına göre belirlenmiş olan zevat Harbiye ve Bahriye Nezaretleri'nden başmâbeyncilik makamına bildirilerek belirlenen gün ve saatte kabul edileceklerdir.

Yabancılar ise mensup oldukları sefaretçe Hariciye Nezareti'ne müracaat edecekler ve sadarettten başkitâbete yazılacak tezkire ile izin alındıktan sonra tayin edilecek gün ve saatte başmâbeyncilik vasıtasıyla padişahın huzuruna kabul olacaklardı.⁹²³

Bu şekilde padişahın huzuruna çıkacak devlet adamları için bir düzenleme yapılmıştır. Padişahın huzuruna Bâbîâli'nin tasvip etmediği herhangi bir şahsın çıkarılmasına müsaade edilmiyordu. Nitekim hatırlanacağı üzere ikinci mâbeyncilik görevinde bulunan Tevfik Bey'in huzura kabul edilmesini sağladığı devlet ricali yüzünden hükümet Tevfik Bey'i mâbeyncilik görevinden azletmişti. Özellikle

⁹²³ BOA, İ.MBH.14/79, 29 R 1332/ 27 Mart 1914.

serkurenanın en önemli sorumluluklarından biri de huzura çıkacak zatların Hükümetçe uygun devlet adamlarının olmasını sağlamaktır. Nitekim Lütfi Bey'in ilk serkurenalık yaptığı dönemde bir görev için sarayın dışına çıktığında Selanik Kolordu Komutanı Hasan Tahsin Paşa Mâbeyn'e gelmiştir. Başkâtip onu padişahın huzuruna çıkarmıştır. Ancak Lüfi Bey Mâbeyn'e döndüğünde bu kişinin huzura çıkarıldığını öğrenince başkâtibe bazı suistimallerinden dolayı vazifesinden azledildiğini ve huzura çıkarılmasının doğru olmadığını belirtir. Ancak başkâtip bu durumdan haberi olmadığı için Hasan Tahsin Paşa'yı huzura çıkartmıştır. Lütfi Bey gerekli önlemleri alarak olayın gazetelere yansımaları engellemiştir.⁹²⁴

Ancak Sultan Vahideddin döneminde serkurena padişahın huzuruna çıkacak devlet adamlarını tümüyle belirleyememiştir. Lütfi Simavi Vahideddin'in başmâbeyncilik görevinde bulunduğu dönemde padişahın huzuruna kendisine haber verilmeden birçok ricalin kabul edildiğini söyler.⁹²⁵

Padişahın taht saçağı bayramlarda ve diğer merasimlerde daha önceleri Mâbeyn Müşiri tarafından tutuluyordu. Ancak Gazi Osman Paşa'nın vefatından sonra Müşir Fuad Paşa padişahın saçağını merasimlerde tutuyordu. II. Meşrutiyet döneminde ise mersimlerde padişahın saçağını serkurena tutuyordu.⁹²⁶

Bunların dışında serkurena padişah adına ziyafetlere protokolde yer alıyordu.⁹²⁷ Padişahın her daim yanında bulunan başmâbeynci ve başkâtip saray dışındaki bütün gezilerine de katılıyorlardı.⁹²⁸

Bu dönemde nöbet sistemi ile ilgili de önemli bir düzenleme yapılmıştır. Başmâbeynci ve mâbeynciler Mâbeyn'de gece nöbetine kalmayacaklardır.⁹²⁹

3.2.5. Serkurena ve Kurenanın Gelirleri

II. Meşrutiyet'ten sonra yapılan önemli düzenlemelerden biri de üst düzey Mâbeyn personelinin maaşlarıyla ilgilidir. Meclis-i Mebusan tarafından 10 Mayıs

⁹²⁴ Simavi, a.g.e., s. 183-84.

⁹²⁵ Simavi, a.g.e., s. 343.

⁹²⁶ Simavi, a.g.e., s. 129.

⁹²⁷ Simavi, a.g.e., s. 100; s.112-13.

⁹²⁸ Uşaklıgil, a.g.e., s. 57.

⁹²⁹ Uşaklıgil, a.g.e., s. 106.

1909'da Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nin başkâtibi ile serkurenanın maaşının vekilerin dercesinde maaş tahsisine karar verilmiştir.⁹³⁰ Bunun üzerine 7 Haziran 1909 tarihinde de Mâbeyn başkâtibine Meclis-i Vükela ve Ayan'ın kabul ettiği kararname gereğince 12.000 kuruş, Maliye Hazinesi'nden maaş verilmesine karar verilmişti. Yapılan önemli bir değişiklik de serkurenanın maaşı artık Maliye Hazinesi'nden ödenecekti.⁹³¹

II. Abdülhamid döneminde ve daha önceki dönemlerde serkurenanın maaş miktarı 30.000 kuruş iken artık 12.000 kuruş maaş verilmesi statülerinin normal bir devlet memuru konumuna getirildiğinin bir göstergesidir.

Ayrıca Lütî Bey kendisine cülus hediyesi olarak ihsan edilen 150 lirayı kabul etmemiştir.⁹³² Padişahın yaptığı bu ihsanı reddederek padişahı bir otorite olarak görmediğini hükûkûmetin atadığı bir devlet memuru olduğunu göstermiştir. Ancak Nişantaşı'nda serkurenalara tahsis edilen konakta ikamet etmiştir.⁹³³

3.3.MÂBEYN BAŞKİTÂBET DAİRESİ

II. Meşrutiyet döneminde diğer Mâbeyn dairelerinde düzenleme yapıldığı gibi Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nde de düzenlemeye gidilmiştir. Dairenin Çayılma düzeninde değişiklik olduğu gibi bu süreçte Başkâtibin ve kâtiplerin atama kriterleri, görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir.

3.3.1. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Başkitâbet Dairesi'nin Çalışma Düzeni

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra artık yeni bir dönem başlamıştır. Mâbeyn-i Hümayûn'un konumu değişmiş, devletin yönetim merkezi olmaktan çıkmıştır. Bu dönemde artık devlet işlerinde Bâbîâli etkili olduğu için özellikle maruzatı sunma imtiyazı kaldırılmıştır. Bundan dolayı başkitabet dairesine gelen evrakın sayısı azalmış ve oldukça mütevazı bir yapıya sahip olmuştur.

⁹³⁰ BOA, BEO, 3544/265766, 16 R 1327/7 Mayıs 1909; BOA, BEO, 3543/265718, 18 R 1327/9 Mayıs 1909.

⁹³¹ BOA, BEO, 3579/268372, 2 C 1327/21 Haziran 1909.

⁹³² Simavi, a.g.e., s. 15.

⁹³³ Uşaklıgil, a.g.e., s. 44-45.

Ancak II. Abdülhamid tahtan indirildikten sonra Mâbeyni Hümayun teşkilatı yeniden düzenlenmiştir. Daha önce de değindiğimiz üzere başkâtip ve serkurena İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yeni Mâbeyn sistemini oluşturmak padişahın hükümet ile uyumlu şekilde çalışmasını sağlamak için görevlendirilmişlerdir. Bu iki makamın, başkâtip ve başmâbeyncinin, Mâbeyn'in en üst makamı olarak statüleri birbirine denktir.

3.3.2. Başkitâbet Dairesi'nin Personeli

II. Meşrutiyet döneminde başkitâbet dairesinin personelinin mevcudu yapılan tensikat sonucu azalmıştır. Devletin yönetimi Bâbîâli'ye kaydığı için Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nde yeniden bir düzenleme yapılmıştır.⁹³⁴ Bu dönemin başkitâbet dairesinin personel profili de değişmiştir. Bazı başkâtiplerinin profillerini incelediğimizde ise; II. Meşrutiyet'in ilanından sonra vazifelendirilen ve II. Abdülhamid'in son başkâtibi olan Ali Cevad Bey 1858 senesinde doğmuştur. Mekteb-i Mülkiye'den 1880 senesinde ikincilik ile mezun olduktan sonra mektebin müdürü olan Abdurrahman Şeref Efendi'nin seçmesi ve Ma'arif Nezaretinde bulunan Münif Paşa'nın uygun görmesiyle ile 29 Haziran 1880 tarihinde sekizinci kâtip olarak Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'ne tayin olmuştur. Ali Cevad Bey kâtip olduğu süre içerisinde yabancı devletlere bazı siyasi konuları tebliğ için görevlendirilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yaklaşık 28 senelik kıdemli kâtip olan Ali Cevad Bey, 9 Ağustos 1908 tarihinde Mâbeyn Başkâtibi olarak tayin etmiştir. Bu görevini II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesine kadar sürdürmüştür.⁹³⁵

II. Meşrutiyet dönemi Mâbeyn-i Hümayûn'u yeniden şekillendiren ve padişahın yeni düzene uyum sağlamasına önderlik eden meşhur simalardan olan Halit Ziya (Uşaklıgil), 1869 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Servet-i Fünun edebiyatçılarından en önde gelen isimlerindendir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Reji Muhaberat-ı Türkiye ve Tercüme Kalemi Müdürlüğü'nden Reji Komiserliği'ne tayin edilmiştir. Başkâtiplik görevine tayin olunduğu zamana kadar Darülfünunda hocalık

⁹³⁴ Ali Cevad Bey'in Fezlekesi, s. 21.

⁹³⁵ Ali Cevad Bey'in Fezlekesi, s. 1-10; BOA, BEO, 3373/252957, 13 B 1326/11 Ağustos 1908.

yapıyordu. Başkâtiplik görevinden ayrıldıktan sonra da tekrar Darülfünunda hocalık görevine devam etmiştir.⁹³⁶

Bu dönemin önemli başkâtiplerden olan Ali Fuat Bey (Türkgeldi) Tanzimat dönemi ricalinden Celal Bey'in torunu ve Tercüme Odası Mühimme Müdürü Cemal Bey'in oğludur. 1867 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mekteb-i Hukuku 1895 tarihinde birinci olarak bitirmiştir. Dahiliye Mektupçusu, Sadaret Mektupçusu, Dahiliye Müsteşarı gibi devletin çeşitli kademelerinde görevlerde bulundu. Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi, iktidara geldikten sonra Mâbeyn başkâtibi görevine atanmıştır.⁹³⁷

Görüldüğü üzere, II. Meşrutiyet dönemi başkâtipleri hükümet tarafından görevlendirilmiş dönemin entelektüellerindendir. Aşağıdaki tabloda başkâtiplerin görev süreleri kronolojik olarak gösterilmiştir.

Tablo 11: II. Meşrutiyet Dönemi Mâbeyn Başkâtipleri

<i>II. Meşrutiyet Dönemi Mâbeyn Başkâtipleri (1908- 1922)</i>					
<i>Başkâtip/Rütbesi</i>	<i>Kaçıncı Görevi Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görev Yaptığı Yıllar</i>	<i>Sonraki Görevi</i>	<i>Aynı Zamanda Yaptığı Görev</i>
Ali Cevad Bey Bâlâ	—	—	(9-Ağustos 1908-13 Nisan 1909) ⁹³⁸	—	—
Halit Ziya (Uşaklıgil) I/I	1	Reji Komiserliği	(13 Mayıs 1909-Temmuz- 1912) ⁹³⁹	Darülfünun Hocalığı	Ayan Azalığı ⁹⁴⁰
Ali Fuat (Türkgeldi) Bâlâ	1	Dahiliye Müsteşarı	Temmuz 1912- 1920 ⁹⁴¹	Şûrâ-yı Devlet Maliye ve Nafia Dairesi Riyaseti ⁹⁴²	—

⁹³⁶ Uşaklıgil, a.g.e., s. 9-14.

⁹³⁷ BOA, HSD. AFT. 9/50, 29 Z 1341/12 Ağustos 1923.

⁹³⁸ Ali Cevad Bey'in Fezlekesi, s.1-10; BOA, BEO, 3373/252957, 13 B 1326/11 Ağustos 1908.

⁹³⁹ Uşaklıgil, a.g.e., s.9-14.

⁹⁴⁰ BOA, BEO,3948/296073, 21 L 1329/15 Ekim 1911.

⁹⁴¹ BOA, HSD. AFT. 9/50, 29 Z 1341/12 Ağustos 1923. Ayrıca bkz. Seyfi kenan, "Oğlu Ali Türkgeldi'nin kalemiyle Son Osmanlı Mâbeyn Başkâtiplerinden Babası Ali Fuat Türkgeldi'nin Hayatı ve Eserleri", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı,37 (2011). s.139-164.

⁹⁴² BOA, HSD. AFT. 9/50.

Rifat Bey	1	Sadaret Müsteşarı	(Nisan 1920- Kasım 1922) ⁹⁴³	—	—
-----------	---	----------------------	--	---	---

Tabloda görüldüğü üzere II. Meşrutiyet döneminde dört başkâtip görev yapmıştır. Başkâtiplik görevini en uzun süre Ali Fuat (Türkgeldi) yapmıştır. Sekiz yıl başkâtiplik yapan Ali Fuat Bey hem Sultan Reşad hem de Sultan Vahideddin döneminde görev yapmıştır. II. Meşrutiyet döneminde başkâtiplerin rütbesine bakıldığında başkâtiplerden Halid Ziya Bey rütbe-i ulâ sınıfı ulâ rütbesinde olduğu diğer başkâtiplerin rütbesi ise balâya kadar yükseldiği görülmektedir. Kâtiplerin ise göreve rütbe-i ulâ sınıf-ı sâniye ile tayin olunduğu görülmektedir. Kâtiplerin rütbeleri mütemeyyize kadar terfi olunmuştur.

3.3.3. Başkâtip ve Kâtiplerin Tayin ve Azilleri

II. Meşrutiyetin ilanından sonra daha önce değindiğimiz üzere Başkâtip Tahsin Paşa tutuklanıp yapılan baskı sonucunda görevinden azledilmiş ve Sakız Adası'na sürülmüştür.⁹⁴⁴ Tahsin Paşa görevden alındıktan sonra Sultan Abdülhamid yerine ikinci kâtip olan Ali Cevad Bey'i 9 Ağustos 1908'de Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtibi olarak tayin etmiştir.⁹⁴⁵ Daha önce değindiğimiz üzere Mâbeyn Başkâtibet Dairesi'nde yapılan tensikat sonucu sayıları yirmi üç olan kâtiplerden on dördü kadro dışı kalarak dokuz kâtip görevde kalmıştır. Başkâtip Ali Cevad Bey ile bu kâtipler II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesiyle 13 Nisan 1909'a kadar yani dokuz ay görevde kalmışlardır.⁹⁴⁶

Ancak Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle Mâbey-i Hümayûn teşkilatı tamamen değişecektir. Bu dönemin mimarları da hükümet tarafından görevlendirilen ilk başkâtip ve ilk başmâbeyncidir. Bu bağlamda 13 Mayıs 1909'da ilk tayin olunan Mâbeyn Başkâtibi Halid Ziya Bey'in tayini ise şöyle gerçekleşmiştir:⁹⁴⁷ Sadrazam Tevfik Paşa'nın başkâtip ve başmâbeynciliğine tayin

⁹⁴³ BOA, MV.261/34, 26 B 1338/15 Nisan 1920.

⁹⁴⁴ İbrahim Alaattin Gövsa, *Meşhur Adamlar; Hayatları, Eserleri*, c.4, haz. Sedat Simavi, İstanbul, 1936, s.1504.

⁹⁴⁵ *Ali Cevad Bey'in Fezlekesi*, s. 1-10.; Mayakon, a.g.e., s. 58.

⁹⁴⁶ BOA, BEO,3629/272145, 14 Ş 1327/ 31 Ağustos 1909.

⁹⁴⁷ BOA, BEO, 3550/266230, 22 R 1327/13 Mayıs 1909.; BOA, BEO,3579/268372, 2 C 1327/21 Haziran 1909.

olunacak kişilerin Bâbîâli ile uyumlu çalışacak birilerinin seçilmesi isteği üzerine Raif Paşa, Halid Ziya Bey'i hem akrabası hem de erbabı kalem olduğu için tavsiye etmiştir.⁹⁴⁸ Ayrıca Halid Ziya Bey'in başkâtipliğe tayin edilmesinde en önemli faktörlerden biri de İttihat ve Terakki'nin siyasi ideallerine yakın olması ile birlikte batılı usulleri ve dil bilmesinin yanı sıra diplomatik ilişkilerde de görüşlerine güvenilebilecek olmasıdır.⁹⁴⁹

Halid Ziya Bey başkâtiplik görevinden, siyasi çekişmelerin arttığı bir dönemde yine hükümetin isteği ile azledilmiştir. Aynı dönemde serkurenalık görevinde bulunan Lütü Bey, Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın kendisine gelerek Halid Ziya Bey'in aleyhinde gelişen olayların artık önünün alınamayacağı, bundan dolayı da padişaha azledilmesi gerektiğini söyleyeceğini belirtmiştir.⁹⁵⁰

Halid Ziya Bey'den sonra Mâbeyn'de görev alacak başkâtip de Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın teklifi ile 31 Temmuz 1912 tarihinde Mâbeyn Başkâtâbet Dairesi Başkâtipliği görevine Dahiliye Nezareti Müsteşarı Ali Fuat Bey atanmıştır.⁹⁵¹

Ali Fuat Bey'in azli ise şöyle gerçekleşmiştir: Mâbeyn-i Hümayûn'da toplantı yapan vekiller mazbata ve kararnamelerini başkâtâbete verirlerdi. Bu kararları padişaha başkâtip takdim ederdi. Ancak Sadrazam Ferid Paşa'nın da vekiller ile birlikte olduğu toplantıda alınan kararları Ferid Paşa padişaha takdim etmiştir. Daha sonraki günlerde padişah Ali Fuat Bey ile olan iletişimini seyrekletmiştir. Çok geçmeden Başkâtip Ali Fuat Bey, Damad Ferid Paşa'nın Kuvâ-yi Milliye'yi asi ilan eden hattı hümayûnuna itiraz edince daha önce de birçok icratını eleştirmekten geri kalmadığı Sadrazam ile araları açılmıştır. Bunun üzerine Sadrazam padişah'tan başkâtibin azledilmesini istemiştir. Padişah 15 Nisan 1920'de Serkurena Yaver Paşa vasıtasıyla Ali Fuat Bey'e azledildiğini bildirmiştir.⁹⁵² Ali Fuat Bey'den sonra Mâbeyn-i Hümayûn'un tarihindeki en son başkâtibi olan Sadaret Müsteşarı Refet Bey tayin olunmuştur.⁹⁵³

II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesiyle 27 Nisan 1909'da kâtip sayısında da düzenlemeye gidilmiştir. Artık devlet işleri saraydan yönetilmediği için resmi maruzat

⁹⁴⁸ Türkgeldi, a.g.e., s. 34-35.

⁹⁴⁹ Uşaklıgil, a.g.e., s. 16.

⁹⁵⁰ Simavi, a.g. e., s. 215.

⁹⁵¹ BOA, BEO,4067/305010, 17 Ş 1330/1 Ağustos 1912.; Türkgeldi, a.g.e., s. 50.

⁹⁵² BOA, HSD.AFT. 9/50; Türkgeldi, a.g.e., s. 262-64.

⁹⁵³ BOA, MV.261/34, 26 B 1338/15 Nisan 1920.

Mâbeyn'e sadece sadaret ve Hazine-i Hassa'dan gelmekteydi. Bundan dolayı da yazı işleri II. Abdülhamid dönemine göre oldukça azdı. Başkitâbet dairesinin bütün yazışmaları için başkâtip dışında 4 kâtibin görevde bulunması yeterli görülmüştü. Bu dönemde başkitâbette istihdam edilecek kâtipleri de başkâtipler gibi hükümet belirliyordu. Mâbeyn Başkitâbet Dairesine önce Sadaret Mektub-i Kaleminden Mehdi Bey (Halit Ziya Bey'in eniştesi) ve daha önceki dönemde Mâbeyn'de kâtip olarak çalışan Hakkı Bey gönderilmiştir. Ancak hükümet önceki yönetim ile alakalı herhangi bir şahsın Mâbeyn'de görevlendirilmesine izin vermiyordu. Her nasıl olduysa bu gözden kaçmıştı. Bundan dolayı da Hakkı Bey geri gönderilmiştir. Mehdi Bey de Başkâtip Halid Ziya Bey'in eniştesi olduğu bahane edilerek geri gönderilmiştir.⁹⁵⁴ Ancak bir belgede Medhi Bey ve Hakkı Bey'in hususi nedenlerden dolayı istifa ettikleri belirtilmektedir.⁹⁵⁵ Muhtemelen Mehdi Bey ittihatçıların Mâbeyn-i Hümayûn'da çalıştırmak istediği özelliklere sahip değildi. Onların yerine Sadaret Mektub-i Kalemi'nde masa amiri olan Nüzhet Bey, Amedi Divanı Hümayunu'nda görevli Murtaza Bey, Asım Bey ve İhsan Bey kâtip olarak görevlendirilmiştir.⁹⁵⁶ Görüldüğü üzere başkâtiplerin ve kâtiplerin tayin ve azilleri hükümetin isteği ile oluyordu. Padişah yakınındaki personeli seçme hakkına sahip değildi.

3.3.4. Başkâtip ve Kâtiplerin Görev ve Yetkilerinin Düzenlenmesi

II. Meşrutiyet döneminde başkâtibin bâşmâbeynci ile birlikte esas görevi yeni Mâbeyn-i Hümayûn teşkilatını oluşturmaktı.⁹⁵⁷ Öncelikle İttihat ve Terakki Mâbeyn-i Hümayûn'un personelinin ve Mâbeyn'de resmi olarak addedilen daire sayısının az olmasını istiyorlardı. Bu durum padişahın şahsi hizmetiyle yükümlü olan personelin sayısı için de geçerliydi. Bu mütevazı Mâbeyn-i Hümayûn'u oluşturmak için daha önce de değindiğimiz üzere II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra bu önemli tarihi görev için seçilen Başkâtip Halid Ziya Bey ve ilk Başmâbeynci Lütfi Bey'dir.

⁹⁵⁴ Uşaklıgil, a.g.e., s. 78.

⁹⁵⁵ BOA, MB.İ.132/52, 19 R 1327/10 Mayıs 1909.

⁹⁵⁶ Murteza Bey'in tayin belgesi için bkz. BOA, MB.İ. 132/70, 2 R 1327/23 Nisan 1909. Asım Bey'in tayin belgesi için bkz. BOA, MB. İ. 132/17, 19 R 1327/10 Mayıs 1909.; Nüzhet Bey'in tayin belgesi için bkz. BOA, HH.İ.242/65, 27 Z 1331/27 Kasım 1913.

⁹⁵⁷ Uşaklıgil, a.g.e., s. 59.

Bundan dolayı da II. Meşrutiyet döneminde başkâtibin görevi Sultan Abdülhamid dönemine göre oldukça kolay idi. Resmi maruzat Mâbeyn'e sadece sadaret ve Hazine-i Hassa'dan gelmekteydi. Sadareten maruzat için bezli arkası kırmızı mühürlü büyük bir zarfla gelmekteydi. Halid Ziya Bey maruzatı takdim için kendisine verilen çekmeceyi uygun bulmayıp, maruzatı huzura çıkarmak için değişiklik yapmıştır. Çeşitli boylarda beş tane cüzdan alıp arz olunacak maruzatı ve çıkacak irdeler için kullanmıştır.⁹⁵⁸

Başkâtip sabah erken bir saatte Mâbeyn'e gelirdi. Gece nöbetçi kalan kâtipler ile görüşerek resmi ve gayrı resmi olan evrakın kayıt defterlerini ve kâğıtlarını alır, Sadareten ve Hazine-i Hassa'dan gelen bu maruzatı inceleyip ve özetleyip hünkâra takdim ederdi.⁹⁵⁹ Maruzat hünkâra şu suretle takdim olunurdu: Sultan Reşad, maruzata bakmak için bir oda tahsis etmişti. Bu odada orta yerde üzerinde yazı takımı duran bir masa, masanın karşısında yaldızlı bir sandalye bulunurdu. Padişah koltuğa başkâtip sandalyede karşılıklı otururdu.⁹⁶⁰ Padişahın bir el işareti üzerine, başkâtip önce resmi maruzattan başlayarak, maruzatı özet olarak söyler, padişah kâğıdın arkasına bir tarih koyardı. Bu tarih *görölmüştür* anlamına gelirdi. Eğer tezkirenin muhteviyati önemli ise; mesela, Meclis-i Mebusan'dan çıkan kanunlar yahut heyet-i vükela kararı ise bunlara *mucebince* yazdıktan sonra imzalandı. Başkâtip huzurdan çıktıktan sonra bu evrakı ve aldığı notları başkitâbet dairesine teslim ederdi.⁹⁶¹

Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nde yazı işleri II. Abdülhamid dönemine göre oldukça az olduğu için de başkâtibin maruzatı padişaha takdim etmek dışında yazı işleriyle ilgilenmesine gerek kalmıyordu. Başkitâbet dairesinde görevli kâtipler bu iş için yeterliydi. Halit Ziya Bey hatıratında başkitâbet dairesinde başkâtip olarak yaptığı işi şu şekilde ifade etmektedir: “...iradesi istihsal olunan evrak için ancak bir imza atmak külfetinden başka yapacak bir işi bulamazdı....”.⁹⁶² Ancak Başkâtip Ali Fuat Bey'in hatt-ı hümayûn müsveddesi hazırladığı görülmektedir.⁹⁶³ Başkâtip tarafından imzalan evrak aynı gün içerisinde mahallerine gönderilirdi.⁹⁶⁴

⁹⁵⁸ Uşaklıgil, a.g.e., s. 164.

⁹⁵⁹ Uşaklıgil, a.g.e., s. 168.

⁹⁶⁰ Türkgeldi, a.g.e., s. 53.

⁹⁶¹ Uşaklıgil, a.g.e., s. 166-170.

⁹⁶² Uşaklıgil, a.g.e., s. 165-66.

⁹⁶³ “.... Ben hattın müsveddesini zâten hazırlamış olduğumdan nöbetçi kâtibine tebyiz ettirerek...” Türkgeldi, a.g.e., s. 67.

⁹⁶⁴ Uşaklıgil, a.g.e., s. 170.

Nitekim Sultan Vahideddin döneminde evrakın padişaha takdimi usulünde bazı değişiklikler olduğu görülmektedir. Sultan, kendi namına başkitâbet dairesine gelen evrakın mühürleri açılmaksızın ve kayıt olunmaksızın takdimini istemekteydi. Evrak bu şekilde kendisine takdim edilmekteydi.⁹⁶⁵ Aynı şekilde Bâbîâlî'den Mâbeyn'e takdim olunan resmî ve hususî maruzat başkitabete gönderilirdi. Ancak Kuvâ-yı Milliye ile ilgili telgrafları Sadrazam Ali Rıza Paşa doğrudan doğruya sultana takdim olunmak üzere gönderir, bu telgraflar başkitâbet dairesinde açılmadan padişaha takdim edilirdi.⁹⁶⁶

Evrakı takdim etmede yapılan düzenlemeler dışında Mâbeyn-i Hümayûn'da bazı değişiklikler yapılmıştır. Sadaret alayında bilindiği gibi sadrazam ve onunla birlikte atanan ya da görevine devam eden şeyhülislam ata biner ve arkalarında başkâtip ve etrafta yaverandan oluşan bir halka yavaş yavaş Bâbîâlî'ye doğru yürürlerdi. Ancak sadaret alayı için de bazı düzenlemeler yapıldı. Başkâtip Halit Ziya Bey tarafından padişaha sadaret alayının atla yapılmasının sıkıntıya sebep olduğu anlatıldıktan sonra bu usul kalktı.⁹⁶⁷ Yeni düzenlemede önde yaverleri ve başkâtibi, arkada da şeyhülislam ve sadrazamı taşıyacak “*kaleş*” denilen alay arabalarıyla sadaret alayı icra edildi.⁹⁶⁸

Mâbeyn-i Hümayûn'da nöbet sistemi de yeniden düzenlendi. Yeni sistemde başkâtip ve başmâbeynci nöbet tutmayacaktı. Başkitabet dairesinde görevli olan dört kâtip ve üç yaverden birer kişi sırayla gece nöbete kalacaktı. Nöbete kalacak Mâbeyn personeli için geniş bir yatak odası seçilmiştir. Herkes için ayrı ayrı birer karyola konuldu.⁹⁶⁹ Başkâtip ve başmâbeynci için Mâbeyn'de geceyi geçirmeleri gerektiğinde kalabilecekleri birer oda tahsis edilmiştir.⁹⁷⁰

Bu yeni düzenlemelerden biri başkâtip ve başmâbeyncinin büyük resmi kıyafetleri ile ilgiliydi. Yukarıya kadar iliklenen İstanbul setresi yerine göze daha hoş görünecek sırma işlemeli, yakalarında boyun bağları ve boyna takılan nişanlar ile birlikte beyaz gömleğin küçük bir kısmı açık bırakılıyordu.⁹⁷¹

⁹⁶⁵ Türkgeldi, a.g.e., s. 240.

⁹⁶⁶ Türkgeldi, a.g.e., s. 251.

⁹⁶⁷ Uşaklıgil, a.g.e., s. 119.

⁹⁶⁸ Türkgeldi, a.g.e., s.27.

⁹⁶⁹ Uşaklıgil, a.g.e., s.106.

⁹⁷⁰ Uşaklıgil, a.g.e., s. 106.

⁹⁷¹ Uşaklıgil, a.g.e., s. 263.

Bu dönemde başkâtip ve başmâbeynci padişahın resmi ya da hususî bütün gezilerinde yanında bulunurlardı.⁹⁷² Sultan Reşad'ın Rumeli gezisine başkâtip de katılmıştır. Aynı şekilde Sultan Reşad cuma selamlığından sonra İhlamur veya Balmumcu Köşkleri'ne giderdi. Bu gezilerde başkâtip ile seryaver padişaha eşlik ederlerdi.⁹⁷³ Dikkat çeken bir husus da Mâbeyn'in diğer personeli saraya koltuk kapısından girerken başkâtip ve başmâbeynci saltanat kapısından girerlerdi.⁹⁷⁴

Sultan Vahideddin cuma selamlığına çıkmadan önce Çit Köşkü'nün büyük salonuna çıkıp arabası hazır oluncaya kadar bir müddet beklemekteydi. Bu sırada Mâbeyn personeli de salonun önündeki medhalde iki sıra olarak dizilirdi.⁹⁷⁵

3.3.5. Başkâtip ve Kâtiplerin Gelirleri

II. Meşrutiyet döneminde yapılan önemli düzenlemelerden biri de Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtibi'nin maaşıyla ilgilidir. Daha önce de değindiğimiz üzere II. Meşrutiyet'ten sonra yapılan bir diğer değişiklik de Meclis-i Mebusan tarafından 10 Mayıs 1909'da Mâbeyn Başkâtibet Dairesi'nin Başkâtibi ile serkurenanın maaşının vekillerin derecesinde maaş tahsisine karar verilmiş.⁹⁷⁶ Bunun üzerine 7 Haziran 1909 tarihinde de Mâbeyn Başkâtibine Meclis-i Vükelâ ve Ayanca kabul olunan kararname gereğince 12.000 kuruş Maliye Hazinesi'nden maaş verilmesine karar verilmiştir.⁹⁷⁷ Böylece Sultan II. Abdülhamid döneminde Hazine-i Hassa'dan ödenen maaş artık normal bir devlet memuru gibi Maliye Hazinesi'nden ödenecektir. Önceleri 30.000 daha sonra 35.000 kuruş maaş ile başkâtibin maaş miktarının oldukça düşmesi konumunun da zayıfladığının göstergesidir. Kâtipler ise 2000 kuruş maaş ile tayin olunmuştur.⁹⁷⁸

Mâbeyn başkâtibine diğer dönemlerde olduğu gibi Nişantaşı'nda konak tahsis edilmekteydi.⁹⁷⁹ Ayrıca başkâtibe tayinat verilmekteydi. Başkâtip Ali Fuat Bey'e 1917

⁹⁷² Uşaklıgil, a.g.e. s. 57.

⁹⁷³ Türkgeldi, a.g.e., s. 265.

⁹⁷⁴ Hurşid Paşa'nın Saray Hatıraları, "Sultan Reşad'a Nasıl Başyaver Oldum?", *Hayat Tarih Mecmuası*, c.1, say1(1965), s. 5.

⁹⁷⁵ Türkgeldi, a.g.e., s. 251,

⁹⁷⁶ BOA, BEO, 3544/265766, 19 R 1327/10 Mayıs 1909.; BOA, BEO, 3543/265718, 18 R 1327/9 Mayıs 1909.

⁹⁷⁷ BOA, BEO, 3579/268372, 2 C 1327/21 Haziran 1909.

⁹⁷⁸ BOA, HH.İ.242/74, 3 M 1332/2 Aralık 1913.

⁹⁷⁹ BOA, MB.İ. 177/144, 13 ZA 1332/3 Ekim 1914.

senesinde Matbah-ı Âmire'den konağına aylık olarak verilen erzak miktarı şöyledir: un 25 kilo, et 18 kilo, kömür 487 kıyyedir.⁹⁸⁰

3.4. MÂBEYN YAVERLİK DAİRESİ

II. Meşrutiyet döneminde yeniden yapılandırılan Mâbeyn Yaverlik Dairesi diğer Mâbeyn personeli gibi mütevazı bir yapıya sahip olmuştur. Seryaver ve yaverlerin görev ve yetkileri, görev süreleri de dahil olmak üzere yeniden düzenlenmiştir.

3.4.1. II. Meşrutiyet'ten Sonra Yaverlik Dairesi'nin Yeniden Yapılandırılması

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bilindiği üzere Mâbeyn-i Hümayûn'da en ağır tensikat yaverlik dairesinde uygulanmıştı. Önce sayıları 217 olan padişah yaverlerinden 101'i tasfiye edilerek sayıları yüz on altıya yani yarıya indirilmiştir. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle bu yaverlerin hepsinin görevine son verilmiş ve yeniden bir yapılanmaya gidilmiştir. Diğer birimlerde olduğu gibi padişah yaverlerinden önceki yönetim ile alakalı olan şahıslar Mâbeyn-i Hümayûn personeli arasına alınmamıştır.

Seryaverin statüsü başmâbeynci ve başkâtibin altındaydı. Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde ünvanlar konusunda seçici olunmuştur. “Yaver-i Ekremlik” ve “Yaver-i Has Şehriyârî” ünvanı askeri konularda başarılarını kanıtlamış ordu komutanlarından bir şahsa verildiği görülmektedir.⁹⁸¹ Benzer şekilde “Fahri Yaverân-ı Şehriyârî”leri ünvanına sahip olan devlet ricali de sınırlı sayıda tutulmuş, en fazla dört ila yedi arası üst düzey devlet erkânına verilmiştir.

⁹⁸⁰ BOA, HSD. AFT.6/88, 20 M 1338/15 Ekim 1919.

⁹⁸¹ BOA, İ.MBH.17/75, 7 C 1333/22 Nisan 1915.

3.4.2.Yaverlik Dairesi'nin Personeli

II. Abdülhamid tahtan indirildikten sonra Mâbeyn Yaverlik Dairesi'nde de yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Padişah yaverlerinin sayısı seryaver ile birlikte beş yaverdir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Seryaver Şevket Paşa atanmıştır. Gerekli görülen tensikat onun önderliğinde gerçekleşmiştir. Ancak II. Abdülhamid tahtan indirildikten sonra diğer Mâbeyn personelinin profili ve atama kriterleri değiştiği gibi seryaverlerin de atanma kriteri değişmiştir. Mâbeyn-i Hümayûn tarihinde ilk defa genç bir subay olan Binbaşı Remzi Paşa seryaverliğe atanmıştır. Bu atama bu dönemdeki genç zabitlerin popüler olmasından kaynaklanmıştır. Binbaşı Remzi Bey, Hareket Ordusu ile birlikte Selanik'ten gelmiş Hareket Ordusu öncüleri arasındaydı. Ancak padişah Remzi Bey'den pek hoşnut olmadığı gibi Mâbeyn'de hal ve hareketleri beğenilmeyince, seryaverlik görevinden azledilmiştir. Bu dönemde genç zabitlere gerektiğinden fazla önem verildiğinden dolayı Mahmud Şevket Paşa, Remzi Bey'in görevine son vermek konusunda biraz tereddüt etmişse de yine de görevinden azledilmiştir.⁹⁸²

Remzi Bey'in yerine Seryaver olarak Halid Hurşid Paşa atanmıştır. Tophane Nazırlığı görevini de yapmış olan Hurşid Paşa 31 Mart Hadisesi'nde İstanbul'da ayaklanma çıkaran askerin ve onlara katılan şahısların yargılanması için kurulan Divân-ı Harb-i Örfî Reisliği'ni yapmış olmasından dolayı hükümetin Mâbeyn'de istihdam edeceği özelliklere sahipti.⁹⁸³ Ancak Hurşid Paşa bir yıl kadar bu görevi sürdürmüştür. Hurşid Paşa'nın yerine Harbiye Nezareti Süvari Dairesi Reisi Salih Paşa atanmıştır.⁹⁸⁴ Salih Paşa yedi yıl gibi uzun bir süre görev yaptıktan sonra yerine Naci Paşa atanmıştır.

Görüldüğü üzere bu dönem padişah seryaverleri yeni sistemin askeri profilindedir. Aşağıdaki tabloda bu dönemin seryaverlerinin isimleri ve görev yaptıkları yıllar kronolojik olarak gösterilmiştir:

⁹⁸² Simavi, a.g.e., s. 28.; Uşaklıgil, a.g.e., s. 401.

⁹⁸³ Zekeriya Türkmen, "Hareket Ordusu", *DİA*, İstanbul, 1997, s. 126.

⁹⁸⁴ BOA, BEO, 3946/295940, 17 L 1329/11 Ekim 1911.

Tablo 12: II. Meşrutiyet Dönemi Seryaverleri

<i>II. Meşrutiyet Dönemi Seryaverleri</i>				
<i>Seryaver</i>	<i>Kaçıncı Seryaverliği Olduğu</i>	<i>Önceki Görevi</i>	<i>Görev Yaptığı Yıllar</i>	<i>Sonraki Görevi</i>
Şakir Paşa Müşir	1	Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi	(17 Ağustos 1908-27 Nisan 1909)	—
Remzi Paşa Binbaşı	1	Hareket Ordusu'nda Binbaşı	(Nisan 1909-23 Ağustos 1909) ⁹⁸⁵	Petersburg Sefareti Askeri Ateşe
Hurşid Paşa Ferik	—	Tophane Nazırı	Ağustos 1909- 1911) ⁹⁸⁶	Bahriye Nezareti
Salih Paşa Ferik	—	—	(1911-1918) ⁹⁸⁷	—
Naci Paşa ⁹⁸⁸ Miralay	—	—	Temmuz (1918- 1920)	—
Avni Paşa	—	Bahriye Nazırı	(1920-?) ⁹⁸⁹	—

Tabloda görüldüğü gibi bu dönemde altı seryaver görev yapmıştır. Binbaşı rütbesinde seryaver olduğu gibi ferik ve müşir rütbesinde seryaver de bulunmaktadır.

3.4.3. Seryaver ve Yaverlerin Tayin ve Azilleri

II. Meşrutiyet döneminde seryaver ve yaverlerin tayini sadrazamın arzı üzerine padişahın iradesi ile oluyordu.⁹⁹⁰ Ancak tayin olunacak padişah seryaveri ve

⁹⁸⁵ BOA, İ.AS.89/33, 8 Ş 1327/25 Ağustos 1909.

⁹⁸⁶ BOA, BEO, 3626/271903; 10 Ş 1327/27 Ağustos 1909; BOA, BEO,3942/295615, 10 Ş 1329/4 Ekim 1911.

⁹⁸⁷ BOA, İHB, 99/37, 15 L 1329/ 9 Ekim 1911.

⁹⁸⁸ BOA, İ.DUİT, 55/49, 7 L 1336/16 Temmuz 1918.

⁹⁸⁹ BOA, MV.261/34, 26 B 1338/15 Nisan 1920.

⁹⁹⁰ BOA, İ.AS.89/33, 8 Ş 1327/25 Ağustos 1909.

yaverlerinin özelliklerinin hangi kriterlere göre belirleneceğine hükümet yetkilileri karar veriyordu.

Hurşid Bey seryaverlik görevine Mahmud Şevket Paşa ile birlikte Harbiye Nazırı Salih Bey'in isteği ile atanmıştır.⁹⁹¹ Anlaşıldığı kadarıyla başkâtip ve başmâbeynci ile olan anlaşmazlığından dolayı Hurşid Paşa seryaverlik görevinden azledilmiştir.⁹⁹² Hurşid Paşa Bahriye Nezareti'ne tayin olununca yerine seryaverlik görevine Süvari Feriki Salih Paşa tayin olunmuştur.⁹⁹³

II. Meşrutiyet döneminde yapılan düzenlemelerden biri de daha önce birçok devlet erkânına verilen yaver-i ekremlik ünvanı için olmuştur. II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra bu sıfat lağvedilmişti. Ancak söz konusu ünvan için yeni bir karar verilmiştir. Osmanlı Ordusu içerisinde üst düzey rütbeye sahip bir şahsa verilmek ve daima tek kalma şartıyla "yaver-i ekremlik" ünvanı yeniden ihdas edilmiştir. Bu ünvan Hareket Ordusu Kumandanı ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'ya verilmiştir.⁹⁹⁴

Ancak 3 Eylül 1919 tarihinde Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa yaver-i ekremlik sıfatını başkâtip vasıtasıyla padişah'tan talep etmiştir. Fakat yaver-i ekremlik ünvanı sadece bir devlet adamına ihsan edildiğinden ve bu ünvanda bu sırada eski Sadrazam İzzet Paşa'ya verildiğinden dolayı padişah kendisine yaver-i fahri sıfatı vermiştir. Başkâtip bu durumu sadrazama telefonla bildirir. Nitekim o sırada sadrazamın yanında Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa bulunmaktadır. Sadrazam durumu yanlış anlayarak yaver-i fahri yerine yaver-i ekremlik ünvanının ihsan buyrulduğunu söyler. Bunu üzerine Şefik Paşa yaver-i ekrem ünvanını aldığını herkese ilan eder, ertesi gün de gazetelerde yaver-i ekrem olduğu konusunda haberler çıkınca bu karışıklık düzeltilmeye çalışılır. Bunun için de padişahın iradesi ile yaver-i ekremlik ünvanının sadece bir şahsa ihsan olunabileceği hükmü kaldırılmış ve askeri hizmet konusunda başarısı olan devlet erkânına tevcih olunabileceği belirtilerek bu karışıklık düzeltilmiştir.⁹⁹⁵

⁹⁹¹ BOA, MB.İ. 136/41, 6 Ş 1327/23 Ağustos 1909.; Hurşid Paşa, a.g.m., c.1, sayı: 1. s. 5.

⁹⁹² Hurşid Paşa, a.g.m., c.1, sayı:3, s. 33-34.

⁹⁹³ BOA, BEO 3942/295615, 16 L 1329/10 Ekim 1911.; Uşaklıgil, a.g.e., s. 579.

⁹⁹⁴ BOA, İ.DUİT. 7/94, 15 Z 1337/11 Eylül 1919.; Simavi, a.g.e., s. 96.

⁹⁹⁵ BOA, İ.MBH.13/77; 5 Z 1331/5 Kasım 1913; Türkgeldi, a.g.e., s. 236-140.

Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde yaver-i ekremlik ünvanının ilk defa seryavere verildiği görülmektedir. 29 Eylül 1920’de Seryaver Avni Paşa’ya yaver-i ekremlik ünvanı verilmiştir.⁹⁹⁶

Bu dönemde fahri yaverlik sıfatı da belli başlı üst düzey devlet adamlarına verilmiştir. Ancak prosedür değişmiştir. Öncelikle verilecek şahıslar için bir kararname çıkartılmıştır. Daha sonra da sadrazamın arzı ve padişahın iradesi ile yaver-i fahri sıfatı verilmiştir. Serayaverlikten azledilen Hurşid Paşa’ya bu suret ile yaver-i fahri ünvanı verilmiştir.⁹⁹⁷ Fahri yaverlik ünvanı 22 Eylül 1918 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu, o dönemde Yedinci Ordu Kumandanı olan Mustafa Kemal’e verilmiştir.⁹⁹⁸ Fahri yaverlik verildiği diğer ordu kumandanları ise 3 Ağustos 1918’de Kafkasya Ordu Kumandanı Ferik Nuri Paşa,⁹⁹⁹ 13 Mayıs 1919 tarihinde Beşinci Kolordu Kumandanı Erkân-ı Harbiye Mirivalarından Ahmed Hamdi Paşa’dır.¹⁰⁰⁰ Ordu kumandanları dışında da fahri yaverlik ünvanı Hademe ve Muzıkay-ı Hümayûn Kumandanı İstabl-ı Âmire Müdürü Vekili Süvari Miralay-ı İbrahim Bey’e verilmiştir.¹⁰⁰¹

Yapılan önemli düzenlemelerden biri de padişah yaverlerinin görev süreleri ile ilgilidir. Yaverlerin görev süreleri iki yıl olarak belirlendi. Mâbeyn-i Hümayûn’da padişah yaverleri iki yıl görev yaptıktan sonra yerlerine başka yaverler tayin olunacaktı.¹⁰⁰²

3.4.4. Seryaver ve Yaverlerin Görev ve Yetkilerinin Düzenlenmesi

II. Meşrutiyet’ten sonra Mâbeyn-i Hümayûn personelinin sayısı bütün dairelerde oldukça az idi. Mâbeyn’in yönetim merkezi olmaktan çıkması Mâbeyn personeline de az iş düşmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı da sayıları dört ila beş arasında değişen padişah yaverlerine verilen görev de çok fazla değildi.

⁹⁹⁶ BOA, İ.DUİT. 55/63, 15 M 1339/29 Eylül 1920.

⁹⁹⁷ BOA, İHB. 99/37, 15 L 1329/9 Ekim 1911.

⁹⁹⁸ BOA, İ.DUİT.55/56, 29 Aralık 1908/5 Z 1326.

⁹⁹⁹ BOA, İ.DUİT. 55/54, 25 L 1336/ 3 Ağustos 1918.

¹⁰⁰⁰ BOA, İ.DUİT.55/59, 12 Ş 1338/1 Mayıs 1920.

¹⁰⁰¹ BOA, İ.DUİT 55/66, 3 RA 1339/15 Kasım 1920.

¹⁰⁰² Uşaklıgil, a.g.e., s. 580.

Daha önce de değindiğimiz üzere Mâbeyn-i Hümayûn teşkilatının yeniden düzenlenmesi için başkâtip ve başmâbeynci görevlendirilmiştir. Ancak Hurşid Paşa seryaver olarak atandıktan sonra yeniden yapılandırılan Mâbeyn sistemine katkıda bulunmak istemiştir. Bunun için de önce Mâbeyn için bir nizamname hazırlanmasını ve her bir personelin görevinin belirlenmesini padişah'tan talep etmiştir. Seryaver Hurşid Paşa'nın talebi padişah tarafından kabul edilmiştir. Bunun üzerine Mâbeyn nizamnamesi için Seryaver Hurşid Paşa, başkâtip ve başmâbeynci ile bir padişah yaverinden oluşan bir komisyon teşkil edilmiştir. Ancak Seryaver Hurşid Paşa'nın komisyona Mâbeyn diğer personelinin de katılması yönündeki teklifi başkâtip tarafından kabul görmemiştir. Komisyonun ilk toplantısında Seryaver Hurşid Paşa ile başkâtip ve başmâbeynci arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Bundan dolayı da komisyon bir daha toplanmamıştır.¹⁰⁰³

Ancak anlaşıldığı kadarıyla bir süre sonra Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa bir Mâbeyn nizamnamesi hazırlayacak komisyonun başına geçmiştir. Seryaver Hurşid Paşa yeniden teşkilatı düzenlenen Mâbeyn-i Hümayûn için bir nizamname hazırlayıp Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'ya sunmuştur. Bu nizamname şu şekildedir:

1. Başmâbeynci, seryaver, başkâtip, ikinci mâbeynci, üç yaver, emir-i âhur, sertabib, üç kâtip, mâbeyn erkanı denen yüksek memurları teşkil eder. Diğer mâbeyn memurları bu 12 şahsın emrindedirler.
2. Mâbeynin bütün işleri vazife taksimi esasına göre başmâbeynci, seryaver, başkâtip tarafından görülür. Emir-i âhur ve sertabib vazifelerinde müstakildirler. Diğer bütün memurlar, başmâbeynci, seryaver, başkâtipten emir alırlar.
3. Hazine-i Hassa teşkilatı müstakil olmak ile beraber Mâbeyn erkanından müteşekkil encümen tarafından hesapları kontrol edilecektir. Gerek Hazine-i Hassa umum müdürü, gerek başmâbeynci, seryaver, başkâtip doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlıdırlar ve Zât-ı Şâhâne'den başka hiç kimseden emir almazlar.
4. Başmâbeynci padişah iradelerini almaya ve bunları icra ve ifaya memur ve mezundur. Saray işlerinin her türlüşünü Zât-ı Şâhâne'ye başmâbeynci bildirir.

¹⁰⁰³ Hurşid Paşa, a.g.m., Sayı 2, s. 30.

5. Başmâbeynci, seryaverin emrindeki yaverler ve başkâtibin emrindeki Mâbeyn kâtipleri dışında bütün saray memurlarının en yüksek merciidir.
6. Başmâbeynci, saray ve köşklerin muhafaza ve bakımından da mesuldür. Yalnız para işleri ile uğraşmaz; para işleri Hazine-i Hassa'ya aittir.
7. Padişaha ait veya ona bağlı bütün saray ve köşklerin memur ve işçilerini başmâbeynci tayin eder. Yabancı misafirlerin ağırlanması işlerine başmâbeynci nezaret eder; Türk veya yabancı bütün misafirleri padişaha başmâbeynci takdim eder. Zât-ı Şâhâne'nin kara ve deniz seyahatlerini düzenler ve bu hususta alınacak tedbirler, askeri tedbirler için Harbiye Nezareti ile görüşür. Zât-ı Şâhâne'ye gönderilen istidaları önce başmâbeynci okur, münasip olanları arz eder. Mâbeyn memurlarının hareketlerine dikkat eder ve sarayın şanına layık hareket etmeyenleri işten çıkarır. Padişahın selamlarını götürmek için padişah namına sefarethanelere ve bu gibi yerlere gitmek vazife ve hakkı başmâbeynciye aittir.
8. Seryaver-i Hazret-i Padişahi, doğrudan doğruya Zât-ı Hazret-i Hilafetpenâhî'nin emrindedir. Mâbeyn'deki bütün askeri şahısların amiridir. Saraya ait olmayan askeri mevzularda doğrudan doğruya Harbiye Nazırı ile görüşmek hakkına haizdir. Padişah yaverleri, fahri padişah yaveri, maiyet-i seniyye bölük kumandanları, maiyet-i seniyye vapurları süvarileri, hademe-i hümayûn muzıka-i hümayûn kumandanları, seryavere bağlı başlıca şahıslardır.
9. Huzur-ı hümayûna çıkacak bütün askeri şahıslar, seryaver padişaha takdim eder. Yabancı ataşe militerler buna dahildir.
10. Sarayın emniyeti seryaverin mesuliyeti altındadır. Padişahın katıldığı askeri merasimlerin tanzimi seryavere aittir. Seryaver bu hususta Harbiye ve Bahriye nazırları ve müsteşarları, ordu ve diğer birlik kumandanları, Emniyet Umum Müdürü ile görüşmeye mezundur. Zât-ı Şâhâne'nin askeri birlikleri ve mektepleri ziyaretlerinin programını ve bu husustaki protokolü de seryaver düzenler. Padişahın kara ve deniz seyahatlerindeki emniyeti, seryaverin mesuliyeti altındadır. Bütün bunlar için seryaver emrindeki yaverlerden istediğini veya istediklerini mezun kılabilir ve vazifelendirebilir.

11. Başkâtip veya Mâbeyn tahrirat müdürü Bâbîâli'den padişaha sunulan hertürlü maruzatı Zât-ı Şâhâne'ye arz eder ve alacağı irâdât-ı seniye'yi, Bâbîâli'ye (hükümete) tebliğ eyler.
12. Bâbîâli'den gelen her türlü maruzatı padişahın iradesini aldıktan sonra icap ederse başmâbeynci ile seryavere de tebliğ eder.
13. İkinci mâbeynci başmâbeyncinin yardımcısıdır. Başmâbeyncinin bulunmadığı hallerde aynen onun vazifelerini yapar.
14. Emir-i âhur, "İstabl-ı Âmire" denen padişah ahırlarından, atlarından, arabalarından ve koşumlarından mesuldür. İdari meselelerde başmâbeynciden, askeri meselelerde seryaverden, mali meselelerde Hazine-i Hassa Umum Müdürü'nden emir alır.
15. Sertabib saraydaki doktorların ve eczacıların amiridir.
16. Mâbeyn Encümeni denen heyet, belirli zamanlarda başmâbeyncinin başkanlığında toplanır. En az üç aza toplantıya katılmaksızın alınan kararlar muteber değildir. Bu encümenin azası başmâbeynci, seryaver, başkâtip ve ikinci yaverdir. Bu heyet, istediği zaman hazine müdürü, hazine kethüdası İstabl-ı Âmire "emir-i âhur", sertabip mutfak müdürü, mefruşat müdürü gibi yüksek Mâbeyn memurlarını celp edip malumat alabilir. Hazine-i Hassa hesaplarının kontrolü, bu encümen tarafından yapılır.
17. Protokolde, yüksek Mâbeyn memurları şu sırayı takip ederler: Başmâbeynci, seryaver, ferik rütbesinde bulunanlar fahri yaverler, başkâtip mirliya rütbesinde bulunan yaverler, miralay rütbesindeki emir-i âhur, ikinci mâbeynci, diğer yaverler, padişah vapurlarının süvarileri, hademe-i hassa kumandanları, sertabib, Mâbeyn ikinci kâtibi ve diğer kâtiplerdir.
18. Yukarıda gösterilen memurlardan başka hiçbir memur, resmi protokole dahil değildir. Yalnız bendegân-ı şâhane denen padişahın hususi hizmetini gören memurlar, bayram tebrikleri merasimine katılabilirler.¹⁰⁰⁴

Seryaver Hurşid Paşa'nın hazırladığı bu nizamnamede dikkat çeken birkaç husus vardır. Seryaverin konumunun başmâbeynciden sonra gelmesini istemiştir. Mâbeyn-i Hümayûn tarihinde protokolde ve idari anlamda başmâbeynciden sonra başkâtip ve daha sonra seryaver gelmektedir. Özellikle de başkâtibin statüsünü düşürmüş, Mâbeyn yazı işleri müdürlüğü seviyesine getirmiştir. Padişah ile olan

¹⁰⁰⁴ Hurşid Paşa, a.g.m., Sayı,3. s. 6-8.

ilişkilerinde de başmâbeynci, seryaver ve başkâtibin aynı statüde olmasını istemiştir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Seryaver Hurşid Paşa'nın bu nizamnamesi uygulamaya konulamamıştır.

II. Meşrutiyet'ten sonra Mâbeyn personeli için nizamname hazırlama çabaları dışında yapılan önemli değişikliklerden biri de, önceki dönemlerde farklı dairelerde kalan seryaver ve yaverlere aynı oda tahsis olunmuştu.¹⁰⁰⁵ Başkâtibin ve başmâbeyncinin ayrı odalarının olması ancak seryavere bir oda tahsis edilmemesi konumunun diğer Mâbeyn personeli ile aynı seviyede tutulduğunun önemli bir göstergesidir. Seryaver Hurşid Paşa aslında bu duruma da karşı çıkmış, hatta sarayın dışında bir yer tahsis edilmesini istemiştir. Fakat bu padişah tarafından kabul görmemiştir. Nitekim hazırladığı nizamnamede özellikle de seryaverin konumunu güçlendirmeyi amaçlamıştır.

II. Meşrutiyet döneminde seryavere ek görev olarak Istabl-ı Âmire müfettişliği görevi de verilmiştir. Istabl-ı Âmire için alınacak eşya ve hayvan alımlarını seryaver takip etmiştir.¹⁰⁰⁶

Bunların dışında padişah yaverlerinin görevlerine bakıldığında hatırlanacağı üzere padişahın bütün resmî ve hususî çıkışlarında yaverlerin de bulunduğunu belirtmiştik. Ancak bu durum Sultan II. Abdülhamid Yıldız Sarayı'nın dışına gezintiye çıkmadığından II. Abdülhamid döneminde yaverlerin böyle bir görevi yoktu. Nitekim II. Meşrutiyet döneminde padişahın şehir içi gezilerinde yaverlerin eşlik ettiğini görmekteyiz.¹⁰⁰⁷

Yukarıda da değindiğimiz gibi yaverler padişahın ziyaretlerinde yanında bulunurdu. Padişah Topkapı Sarayı'na ziyarete giderken kayıkta padişahın karşısında başkâtip, başmâbeynci ve seryaver bulunuyordu. Yine Kadir Gecesi Alayı'na saltanat kayığıyla giden padişahın karşısında sadrazam, başkâtip, başmâbeynci ve seryaver bulunuyordu.¹⁰⁰⁸ Sultan Reşad'ın Rumeli seyahatinde aynı şekilde başkâtip, başmâbeynci ve seryaver yer almıştır.¹⁰⁰⁹ Bu dönemde seryaverin padişahın yanında yer aldığı görülmektedir.

¹⁰⁰⁵ Hurşid Paşa, a.g.m., Sayı 1, s. 8.

¹⁰⁰⁶ BOA, MB.İ. 190/38, 20 S 1335/16 Aralık 1916.

¹⁰⁰⁷ Uşaklıgil, a.g.e., s. 57.

¹⁰⁰⁸ Simavi, a.g.e., s. 121-122.

¹⁰⁰⁹ Simavi, a.g.e., 143.

Diğer dönemlerde olduğu gibi II. Meşrutiyet döneminde de yaverler Mâbeyn’de gece nöbetine kalmaktaydılar. Nöbete kalmalarının sebebi askeri vazife ve ihtiyaç halinde haberleşme sağlamak içindi.¹⁰¹⁰ Bilindiği gibi yaverlerin ve diğer Mâbeyn personelinin sayısı oldukça azdı. Bundan dolayı yaverlerden sadece bir kişi gece nöbetine kalmaktaydı. Gece nöbetine kalan yaverin vazifesi, ertesi sabah saat onda diğer yavere devir teslim yaptıktan sonra biterdi.¹⁰¹¹

Bilindiği üzere Osmanlı Sultanları tahta çıktıklarında, Eyüp Sultan’da *taklid-i seyf* denen kılıç kuşanma merasimi yapıldı. Sultan Vahideddin’in kılıç kuşanma alayına deniz yoluyla gitmiştir. Sultan Vahideddin’in maiyetinde Yaver-i Ekrem İzzet Paşa ve Seryaver Naci Bey bulunmuştur.¹⁰¹²

3.4.5. Seryaver ve Yaverlerin Gelirleri

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Mâbeyn personelinin maaşları Heyet-i Vükela’nın kararı ile belirlenmiştir. Bu dönem seryaverin maaşıyla da ilgili önemli bir karar verilmiştir. Daha önceki dönemlerde padişah yaverleri Hazine-i Hassa’dan ve askeriyeden tahsisat alıyordu. Ancak yaverlerin aynı anda iki yerden tahsisat alma usulü kaldırılmış, sadece karaname gereği verilecek tek maaş yeterli görülmüştür.¹⁰¹³ II. Meşrutiyet döneminde Hazine-i Hassa’dan seryavere verilen maaş miktarının 4000 kuruş olduğu görülmektedir.¹⁰¹⁴

Ancak daha önceki Kolordu Kumandanlığı’nda görevli Seryaver Ahmed Avni Paşa’ya bu görevi sırasında aldığı 3000 kuruş maaş yeterli görülmüştür.¹⁰¹⁵ Çünkü 24 Eylül 1920 tarihinde seryaverlik görevinin yanı sıra yaver-i ekremlik ünvanı ihsan edilen Avni Paşa’nın maaşına 12.000 kuruş ilave edilmiştir.¹⁰¹⁶ Muhtemelen ilave edilen 12.000 kuruş, yaver-i ekremlere verilen maaş miktarıdır. Yaverlerin aldığı maaş

¹⁰¹⁰ İzzet Ziya, a.g.e., s. 50.

¹⁰¹¹ İzzet Ziya, a.g.e., s. 50-164.

¹⁰¹² Türkgeldi, a.g.e., s. 146.

¹⁰¹³ BOA, BEO, 4671/350260, 5 R 1339/ 17 Aralık 1920.

¹⁰¹⁴ BOA, MB.İ.136/41, 6 Ş 1327/23 Ağustos 1909.

¹⁰¹⁵ BOA, BEO, 4671/350260, 5 R 1339/ 17 Aralık 1920.

¹⁰¹⁶ BOA, İ.DUİT. 55/63, 15 M 1339/29 Eylül 1920.

miktarı ise 1500 kuruştur.¹⁰¹⁷ Diğer dönemlerde olduğu gibi yaverlere kira bedeli de veriliyordu.¹⁰¹⁸

Ayrıca görevine son verilen eski Mâbeyn personeli mağdur edilmiyordu. II. Meşrutiyet'ten sonra, 7 Mayıs 1920 tarihinde, Duyun-ı Müdevvare Komisyonu'na eski seryaver Mehmed Paşa da başvurmuştur. Mehmed Paşa içeride kalan 40.000 kuruş maaşını talep etmiştir. Komisyon bu kalan paranın Hazine-i Hassa'dan değil de hakan-ı sabıkın borcu sayılıp ödenmesine karar vermiştir.¹⁰¹⁹

3.5. MÂBEYN TERCÜME DAİRESİ

Sultan II. Abdülhamid döneminde kurulan Tercüme Dairesi daha önce de değindiğimiz üzere II. Meşrutiyet'ten sonra yapılan tensikat sayıları yirmi iki olan mütercimlerden on dört mütercimin vazifesine son verilerek sayıları sekize indirilmiştir.¹⁰²⁰

Mâbeyn mütercimlerinin II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde daha önceki dönemde yaptıkları görevden farklı bir görevde bulundukları hakkında bir bilgi elimize geçmedi. Mâbeyn mütercimleri, II. Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908'de ilanından sonra Sultan II. Abdülhamid'in 27 Nisan 1909 tarihinde tahtan indirilmesine kadar geçen dokuz ay gibi kısa bir süre görevde bulunmuşlardır.

Bu dönemde mütercimlerin aldıkları maaş miktarı ise farklıdır. Zemmi Efendi'in maaşı 3500 kuruş, Mehmed İzzet Efendi'nin maaşı 2525 kuruş iken Ohannes Efendi'nin maaş miktarı 1500 kuruştur.¹⁰²¹

Saltanat değişikliğinden dolayı işsiz kalan Mâbeyn mütercimleri ve ceybi hümayûn kâtipleri mağdur edilmemiştir. Mâbeyn personelinin Hazine-i Hassa'da kalan maaşları taksitle ödenip ayrıca bu memurlardan uygun olanlar devlet

¹⁰¹⁷ BOA, MB.İ.155/33, 22 Z 1339/27 Ağustos 1921.

¹⁰¹⁸ BOA, MB.İ.183/68, 16 Z 1333/25 Ekim 1915.

¹⁰¹⁹ BOA, MV.141/11, 30 CA 1328/9 Haziran 1910.

¹⁰²⁰ BOA, Y.MTV.313/19, 16 Ş 1326/23 Eylül 1908.

¹⁰²¹ BOA, Y.MTV.313/19, 16 Ş 1326/23 Eylül 1908.

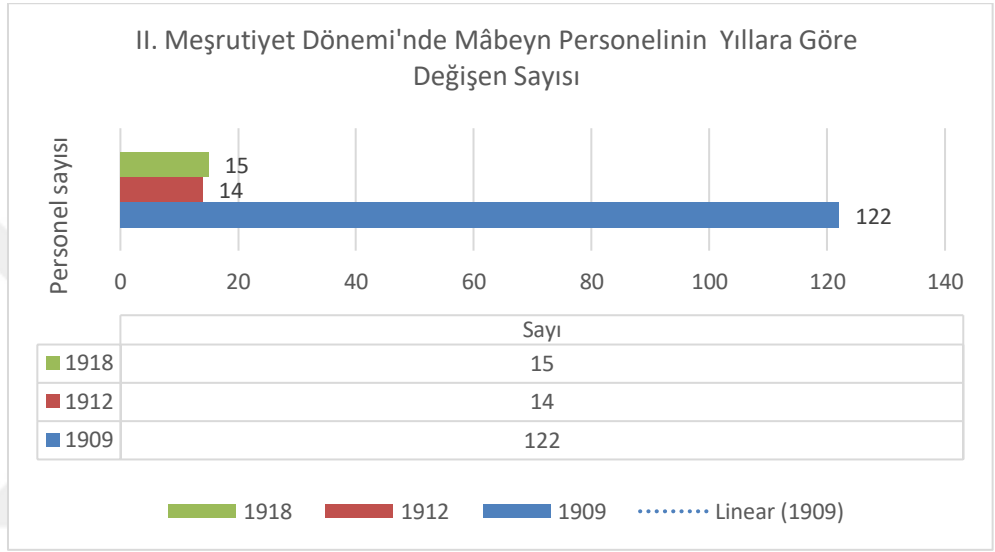
dairelerinde işe alınacaklardı. Şartları emekliye uygun olanlar ise emekliye ayrılacaklardı. Ancak bu durumun kurenaları kapsayıp kapsamayacağı daha netleşmemiştir. Sadece Kurena Refet Bey'in başvurusu üzerine mazuliyet maaşı bağlanmıştır.¹⁰²²

¹⁰²² BOA, BEO 3572/267897, 21 CA 1327/10 Haziran 1909.

Aşağıdaki garfikte II. Meşrutiyet döneminde Mâbeyn personel sayısı belli tarih aralıkları ile verilmiştir. ¹⁰²³

Grafik 3.

Grafikte de görüldüğü üzere II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan tensikat sonucu Mâbeyn personel sayısı 122'ye indirilmiştir. Ancak II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi ile mâbeyn personelinin sayısı 14 ila 15 gibi oldukça az bir sayıdır.

¹⁰²³ Devlet Salnamesi Def'a 67, s. 66-67.; Devlet Salnamesi Def'a 68, s. 94-96.; BOA, MB.İ.165/58; 17 S 1331/26 Ocak 1913.; Uşaklıgil, a.g.e., s.133.ve 144.

3.6. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE PERSONELİ PROFİLİ DEĞERLENDİRMESİ

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Mâbeyn-i Hümayûn, tarihinde görülmediği kadar bir küçülme yaşamıştır. II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi ile Mâbeyn-i Hümayûn teşkilatı için yeni bir aşama başlamıştır. Yeni oluşturulan sistemde Mâbeyn-i Hümayûn'un resmi dairelerinde çalışan personel sayısı toplamda 15'i geçmemektedir. Osmanlı Devleti'nin sonuna doğru yaklaşırken mâbeyn, tarihindeki en büyük daralmayı yaşamıştır. Padişah, en yakındaki personeli seçme hakkına sahip olmadığı gibi padişahın huzuruna çıkacakları dahi hükümet belirliyordu. Mâbeyn personeli hükümetin rahat çalıştığı ve padişahı yine hükümetin istediği gibi yönlendirme yapmaya yardımcı olan önemli şahıslardı. Başmâbeyncinin onaylamadığı hiçbir devlet erkanı huzura çıkamazdı.

II. Meşrutiyet döneminde Mâbeyn'de klasik anlamdaki görev tanımlamaları da değişmiştir. Daha önceki dönemlerde başmâbeynci Mâbeyn'in harcamaları ile ilgilenirken bu dönemde Mâbeyn'in harcamaları ile herhangi bir şekilde ilgilenmemiştir. Ancak onun yerine başkâtip Mâbeyn'in her türlü ihtiyacı ile ilgilenmiş, maruzatın takdim imtiyazı oldukça daraldığı ve bundan dolayı da gelen evrak sayısı az olduğu için başkâtip maruzatı takdim etme dışında yazı işleri ile ilgilenmemiştir. Askeri konularda dönemin siyasi fikirlerine yakın olan komutanlar seryaver olarak atanmış. Genç subaylara ne kadar önem verildiğini göstermek amacıyla binbaşı rütbesinde olan bir asker seryaver olarak atanmıştır.

Başkâtip ve başmâbeynciler dönemin önemli entelektüel simalarıdır. Özellikle de Halid Ziya (Uşaklıgil) ve Lütfü (Simavi) Meşrutiyet dönemi Mâbeyn'in e damga vuran ve yeni bir hüvviyet kazandıran iki önemli devlet adamıdır. Öte yandan Sekurena Mehmed Tevfik Bey de hariciyeden yetişmiş dönemin önemli diplomatlarındandır. Ancak Mâbeyn personelinin konumlarının önemi azalmıştır. Daha önceki dönemlerde devletin en üst düzey konumunda olan başkâtip ve başmâbeyncinin statüsü düşmüştür. Padişahın güvenini kazanmış en yakınındaki üst düzey pozisyonda olan devlet adamları yerine hükümetin seçtiği ve konumlandığı iyi yetişmiş devlet ricaliydi. Bu durum onlara verilen maaşa da yansımıştır.

Siyasi çekişmeler başkâtip ve başmâbeyncinin görevlerine son verilmeyi gerektirmiş hangi siyasi parti hükümet kurarsa o parti Mâbeyn personeli üzerinde etkili

olmuştur. Kanun-ı Esâsî ile yetkileri kısıtlanan padişahın Mâbeyn personeli üzerinde herhangi bir atama veya azletme gibi bir yetkisi de olmamıştır. Özellikle de önceki dönem ile ilgili herhangi bir Mâbeyn personelinin yeni Mâbeyn sistemi içerisinde yer almasına müsaade edilmemiştir. Mâbeyn-i Hümayûn'un bu mütevazı yapısı Osmanlı Devleti'nin sonuna dek sürmüştür.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde sarayda yer alan Enderun yapısı yerine II. Mahmud döneminde 1831 senesinde oluşturulan Mâbeyn-i Hümayûn teşkilatı yer almış ve bu teşkilat 1922 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Mâbeyn-i Hümayûn'un ilk yılları bir nevi kuruluş yıllardır. Mabeynin amiri olan Mâbeyn Müşiri, onun altında yer alan serkurenalık makamı, başkitâbet dairesi ve yaverlik kurumu üzerine sistem bina edilmiştir. Mâbeyn personeli teşkilatın oluşturulduğu II. Mahmud döneminden itibaren padişahın güvenini kazanan önemli üst düzey devlet adamlarıdır. Mâbeyn Müşiri, Tanzimat döneminde önemli devlet adamları arasından seçilmiş ve Mâbeyn'de etkin olan siyasi aktörlerdir.

Serkurena ise Mâbeyn'deki özellikle de harcamalardan sorumlu en üst düzeydeki makamdır. Serkurenalar bu dönemde genel itibarı ile Mâbeyn görevlerinde tecrübe sahibi zümreden seçilmişlerdir. Mâbeyn'in kaide ve usullerini bilmeleri seçilmelerinde etkindir. Tespit edebildiğimiz önemli kavramlardan biri de serkurenaya "Büyük Bey" sıfatının da verilmiş olmasıdır. Bu sıfat serkurenanın Mâbeyn'deki sorumluluklarını vurgulayan önemli bir kavram olarak karşımıza çıkar.

Mâbeyn Başkitâbet Dairesi'nin II. Mahmud döneminde teşekkül edilmesi ile birlikte hatt-ı hümayûnların yerine padişahın iradelerinin başkâtipler ve kâtipler tarafından yazılması Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında Mâbeyn'de yeni bir dönemin de başlangıcıdır. Mâbeyn-i Hümayun'da kalem erbabı olarak tanımlanan iyi eğitim almış başkâtip ve kâtipler bu kritik görevi üstlenmiştir. Tanzimat döneminde ihdas edilen yaverlik kurumu da daha kuruluş aşamasındadır. Seryaverler askeri kökenli önemli görevler üstlenmiş devlet adamları arasından seçiliyordu. Tanzimat döneminde Mâbeyn personelinin görev yetki ve sınırları belli çerçeve içerisindeydi.

Ancak II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn-i Hümayûn'un karakteristik özellikleri değişecektir. Mâbeyn-i Hümayûn dairelerinin en geniş kadroya ulaştığı dönem olmak ile birlikte ve fonksiyonel açıdan mabeyn personelinin en çok yararlandığı dönemdir. Padişah devleti Mâbeyn'den yönetmek için yeni birimler ihdas etmiştir. Mâbeyn personelinin atama ve azil usulleri neredeyse tamamıyla değişmiştir. Modern okullarda okuyan ve görece yükseköğrenim gören en başarılı ve yetenekli öğrenciler mabeyn personeli olarak atanmıştır.

II. Abdülhamid Mâbeyn Müşirliği'ni lağvedererek Mâbeyn-i Hümayun personeli üzerinde siyasi ve askerî açıdan güçlü bir devlet adamının etkin bir konumda olmasına müsaade etmemiştir. Esas görevi padişahın huzuruna çıkacak kişileri takdim etmek olan ve daha çok Mâbeyn-i Hümayun'a ait harcamalardan sorumlu olan serkurenalık makamı en üst düzey makam olarak kalmıştır. Bu göreve getirilen serkurenalar daha önce güvendiği etrafındaki ricaldir. Mâbeyn Başkitâbet Dairesi ilk defa iş yükü fazla ancak oldukça sistematik bir şekilde çalışmıştır.

II. Abdülhamid döneminde oldukça genişleyen Mâbeyn, görevler bakımından da çeşitlilik arz etmekteydi. Mâbeyn'de kurena da ön plana çıkabildiği gibi yaver-i ekrem sıfatı verilen alanında uzmanlaşmış bir bürokrat da önemli görevler üstlenebiliyordu. Devletin içerisindeki idari, mülki ve askeri amirler ile Mâbeyn personeli aracılığıyla doğrudan haberleşen padişah yabancı devletlerdeki basını da dikkatlice takip ediyordu. Bu bağlamda Mâbeyn-i Hümayûn'da her bir daire bağımsız çalışıyor gibi gözükse de bu zümre padişahın dış dünya ile bağlantısını sağlayan birbiriyle uyumlu ve koordineli çalışan bir sistemin parçasıydı. Bu ahengi sağlayan ise padişahın detaycı yaklaşımıydı. Ayrıca fikir hayatlarında serbest hareket eden entelektüel Mâbeyn personeli; gazete yazarlığı, çeviriler yapmış ve daha sonraları da hatıratlar yazarak döneme ışık tutmuşlardır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Mâbeyn-i Hümayûn'da nicelik ve nitelik açısından bir dönüm noktası olacak değişiklikler yapıldı. Öncelikle sayıları oldukça fazla olan Mâbeyn'in bütün resmi kurumlarında görevli personel sayısında düzenlemeye gidilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra Mâbeyn teşkilatı yeniden yapılandırılmıştır. Osmanlı Devleti sonlarına doğru yaklaşırken Mâbeyn'in resmi kurumları serkurenalık, başkitâbet dairesi ve seryaverlik makamlarıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından atanan serkurena ve başkâtip Mâbeyn teşkilatını oluşturmak ve padişahın bir meşrutiyet padişahı gibi davranmasını sağlamakla görevliydi. Mabeyn'de roller değişmiştir. Padişahın hükümetin istediği gibi davranmasını sağlamak mabeynin üst düzey personelinin birincil göreviydi. Padişah en yakınındaki personeli seçme ve yönetme hakkına sahip değildir. Mâbeyn-i Hümayûn'un üst düzey personeli olmanın da devlet içerisinde ayrıcalığı yoktu. Bu bağlamda II. Meşrutiyet dönemi Mâbeyn-i Hümayûn personeli açısından bir kırılma noktasıdır. Mâbeyn'de görevde bulunacak personelin sayısı oldukça sınırlı tutulmuştur. Mâbeyn Başkâtibi Halid Ziya Uşaklıgil bu durumu "*Sarayda görevli*

bendeganın sayısı iktidar mevkiindeki bir vezirin konak hademesinden fazla değildir.” şeklinde belirtmektedir.

Bu tezde yaklaşık yüz yılı bulan Mâbeyn-i Hümayûn kurumları ilk defa kapsamlı olarak incelenmiştir. Mâbeyn'in üst düzey personeli olan Mâbeyn Müşirleri, serkurenalar, başkâtipler ve seryaverlerin profillerini ele alırken padişaha yakınlıkları, uzmanlık ve becerileri ile birlikte ortaya konmaya çalışılmıştır. Konuyu bütüncül olarak ele almak amacıyla Mâbeyn-i Hümayûn'un üst düzey personeli kronolojik olarak tablolar halinde verilmiştir. Bu kapsamda maaşları ve onlara sunulan imkanlar ayrı olarak değerlendirilmiştir. Kaynaklar el verdiği sürece Mabeyn-i Hümayûn'un kurumlarının ve personelinin dönemsel farklılıkları ortaya konarak genel bir çerçeveye sunulmuştur.

Bu çalışmada ortaya koymaya çalıştığımız ana fikirlerden biri de Mâbeyn'in üst düzey personelinin sorumlulukları, göreve getiriliş ve görevden alınma kriterleridir. Bu bağlamda, geleneksel prosedürlerin ötesinde etkili olan faktörleri belirlemeye çalışarak, elde ettiğimiz verileri mümkün olduğunca detaylı bir şekilde açıklamaya çalıştık.

Mabeyn-i Hümayûn'da görev almak devlet adamlarının kariyerinde önemli bir basamak teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti yönetiminde söz sahibi olan birçok bürokrat Mâbeyn-i Hümayûn'da görev almıştır. Padişahın iktidar gücü en yakınındaki görevlileri seçebilme becerisiyle doğru orantılıdır. Padişahın en yakın çevresindeki devlet ricalinin profilleri de bize padişahın Mâbeyn-i Hümayûn üzerindeki gücünü, devleti yönetme şeklini ve iktidarın gücünü anlamamızı sağlayacak önemli bir göstergedir. Ancak Mâbeyn-i Hümayûn'un siyasi yönü bizim araştırma alanımızın kapsamına girmemekle birlikte; tezimizde sunduğumuz bilgiler konuyu farklı prespektiflerden ele alacak araştırmacılara bu yönden fikir verebileceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

ARŞİV KAYNAKLARI¹⁰²⁴

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-1 Asafî

Bâb-1 Asafî, A.DVN.

Bâb-1 Asafî A.DVN.MKL.

Bâbîâli Sadaret Evrakı

Sadaret Mektûbî Kalemi, Mühimme (A.)MKT.MHM.).

Sadaret Mektûbî Kalemi (A.)MKT.).

Bâbîâli Evrak Odası, (BEO)

Bâb-1 Defteri (D..)

Cevdet

Cevdet Bahriye (C.BH.)

Cevdet Saray Mesâlihi (C.SM.)

Cevdet Askeriye, (C.AS.)

Dahiliye

Dahiliye Memur Sicill Zarfları (DH.SAİD.MEM.)

Dahiliye Sicill-i Ahval İdaresi (DH.SAİD.)

Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT.)

Maliyeden Müdevver

¹⁰²⁴ Kullanılan belgelerin numaraları dipnotlarda gösterildiğinden ayrıca burda belirtilmemiştir.

Maliyeden Müdevver (MAD)

Meclis-i Vükelâ Mazbataları,(MV.)

Mâbeyn Evrakı

Mâbeyn-i Hümayûn Evrakı (MB.)

Mâbeyn-i Hümayûn İradeler (MB.İ)

İradeler

Bâb- Defter-i Darphane-i Âmire İrade (D.DRB.İ).

İrade Dahiliye (İ.DH.).

İrade Askeriye (İ.AS.)

İrade Hususi (İ.HUS.).

İrade Taltif (İ.TAL.)

İrade Mâbeyn-i Hümayûn (İ.MBH.).

İrade Maliye (İ.ML.).

İrade Mâbeyn-i Hümayun (İ.BH.).

İrade Meclis-i Mahsus (I.MMS.).

İrade Hariciye (İ.HR.).

İrade Dosya Usulü (İ.DUİT.).

Hatt-ı Hümayûn

Hazîne-i Hâssa

Hazîne-i Hâssa Defterleri (HH.d.)

Hazine-i Hassa Sicill-i Ahval Defterleri (HH. SAİD.MEM.)

Yaprak Perakende Hazine-i Hassa (Y.PRK.HH.)

Satın Alınan Evrak Ali Fuat Türkgeldi (HSD.AFT.)

Şûrâ-yı Devlet (ŞD.)

Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (ML.EEM.)

Meclis-i Vâlâ (MVL.)

Topkapı Sarayı

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.E).

Yıldız

Yıldız Perakende, Askeri Marûzât (Y.PRK.ASK.).

Yıldız Perakende, Başkitâbet Dairesi Marûzât (Y.PRK.BŞK.).

Yıldız Esas Evrak (Y.EE.).

Yıldız Esas Defter (Y.EE.d.).

Yıldız Perakende, Mâbeyn Cetvelleri (Y.PRK.MBC.).

Yıldız Perakende, Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.).

Yıldız Perakende, Sadaret Resmi Maruzat (Y.A.RES.).

Yıldız Perakende, Mâbeyn Müşiri Maruzat Y. PRK. MM.

Yıldız Perakende, Yâverân ve Maiyet-i Seniyye (Y.PRK. MYD.).

Yıldız Perakende, Serkurenalık Maruzat (Y.PRK.SRN.).

Yıldız Perakende, Tahritât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM.)

Yıldız Perakende, Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF.)

Y.PRK.AZJ.

DEVLET SALNAMELERİ

Sâlnâme-i Devlet-i Âliyye, İstanbul, 1263-1328/1847-1912.

KAYNAK ESERLER VE İNCELEMELER

ABDURRAHMAN ŞEREF, *Tarih Musahabeleri*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

Ali Cevat Bey'in Fezlekesi: **II. Meşrutiyet İlanı ve 31 Mart Hadisesi II. Abdülhamid'in Son Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi**, haz: Faik Reşit Unat, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

AHMED CEVDET PAŞA, **Maruzat**, Yay. Haz. Dr. Yusuf Hallaçoğlu, İstanbul, Çağrı Yayınları; 1980.

_____, **Tezâkir-i Cevdet**, Haz. Ord. Prof. Cavid Baysun, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.

AFYONCU, Erhan, Ahışalı, Recep "Kâtip", **DİA**, c. 25, Ankara, 2002, s.53-55.

AHMED LÛTFÎ EFENDİ, **Vak 'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, Yay. Haz. Prof. M. Münir Aktepen, c.IX-XV, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

_____, **Vak 'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi**, c.1-8, Yay. Haz. İstanbul, Tarih Vakfı ve Yapı Kredi Yayınları, 1999.

AKYILDIZ, Ali, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1993.

_____, "Sır Kâtibi" **DİA**, c.37. İstanbul, 2009, s.118.

_____, "Mâbeyn-i Hümayûn", **DİA** c. 27. İstanbul, 2003, s.-283-286.

ALTINDAĞ , Ülkü, "Dârüssaâde", **DİA**, c. 9. İstanbul, 1994 s.1-3.

ARAP İZZET HOLO, **Abdülhamid'in Kara Kutusu Arap İzzet Holo Paşa'nın Günlükleri**, haz. İbrahim Küreli, c.I. İstanbul, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2019.

BOLAYIR, ALİ EKREM, **Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları**, haz. Metin Kayahan Özgül, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

BOSWORD, C.E., "Mâbeyn", **The Encyclopaedia of İslam**, V. 5, Leiden, 1986, s. 938-939.

BEYDİLLİ, Kemal, (Haz. Davut Erkan), “II. Abdülhamid’in İlk Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa’nın Hatıratı”, I-II (1876-1880), *Osmanlı Araştırmaları*, c. 37, sayı 37 (2011), s.222-227.

CERAN İrem ve Nuran Kara Pilehvarian, “Osmanlı Devleti’nde Telgraf Mektebi/Fünûn-ı Telgrafiye/Telgrafhane-i Âmire Mektebi ve Eğitim Verdiği Binalar”, *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E- Dergisi*, c.10, sayı:1,2023.s.2-31.

ÇAKMAK, Aydın, *Hariciye Nezâreti (1836-1924)*, (Dan. Süleyman Beyoğlu), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2020.

ÇANKAYA, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c.III Ankara, Mars Matbaası, 1968.

ÇELİK, Yüksel, *Râmi Kışlası: II. Mahmud Devrinde Aydın-Despotik Modernleşmenin Karargâhı*, İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2022.

DADYAN Saro, “Dört Devre Tanıklık Etmiş Bir Osmanlı Paşası; Deli Fuad Paşa”, *Osmanlı Tarihi*, s.22-28.

DAMLIBAĞ, Fatih, “Hamideye Kâğıt Fabrikası” *Ankara Üniversitesi Osmlı Tarihi Araştırma Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı:37 (2015), s.19-63.

DİYANET İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, ”Menşur”, *DİA*, c. 29. İstanbul, 2004, s.150.

DOĞAN, Muzaffer, *Osmanlı Devletinde İçişlerinin Yönetimi: Sadaret Kethüdalığı (1730-1836)*, Ankara, Türk İdari Araştırmalar Vakfı, 2000.

DÖNMEZ, Ahmed, “Bâbıâli’de Hizip Çatışmaları: Ahmed Fevzi Paşa’nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslim Olayı” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 40 (2016), s.43-57.

ERBİLEK, İsmail Nâmi, “Eski Tarihler ve Müverrihler: Mustafa Nuri ve Eserleri”, *Yeni Türk Mecmuası*, C.VIII, s.80, (Ağustos 1939), İstanbul, s.314-318.

EĞİNLİ SAİD PAŞA, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, haz. Davut Erkan, İstanbul: Bengi Yayınları, 2011.

EYYİCE Semavi, "İstanbul'da İlk Telgraphâne-i Âmire'nin Projesi (1855)", *Tarih Dergisi*, sayı,34- İstanbul, 1984. s.61-72.

FİNDLEY, Carter V., *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Babıali (1789-1922)*, İstanbul, İz Yayıncılık,1994.

GEORGEON, Farnçois, *Sultan Abdülhamid*, çeviren: Ali Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016.

GÖNCÜ, Cengiz, *Dolmabahçe Saray'ının İnşa Süreci, Mekân ve Teşkilat*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Endstitüsü Tarih Anabilimdalı Osmanlı ve Müesseseleri ve Medeniyeti Bilimdalı, (Dan. Zeynep Tarım), İstanbul, 2014.

GÖR, Emre, Sultan *II. Abdülhamid'in Mâbeyn İkinci Kâtibi Arap İzzet Paşa, Şam'dan Yıldız Saray'ına Uzanan Bir Yaşamın Öyküsü (1852-1924)*, İstanbul, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2020.

GÖVSA, İbrahim Alaattin, *Meşhur Adamlar; Hayatları, Eserleri*, c.4, haz. Sedat Simavi, İstanbul: 1936.

GÜRKAN, Tevfik, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları, (1841-1861)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

_____, "Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları", *150. Yılında Tanzimat*, yay. haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1992. s. 235-257.

GRECE, Michel de, *II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'nda 30 yıl*, Çev. Derman Bayladı, 2. Baskı, İstanbul, Milliyet Yayınları, 2006.

Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun- Letaif-i Enderun 1812-1830*, Çev: Cahit Kayra, İstanbul, Güneş Yayınları, 1987. s.35.

HATIRA-İ ÂTİF, **haz:** Nurettin Gemici- Hikmet Toker, İstanbul, TBMM Milli Saraylar, 2016,

HURŞİD PAŞA, “Hurşid Paşanın Saray Hatıraları; Sultan Reşad’a nasıl Başyaver Oldum?”, *Tarih Hayat Mecmuası*, c.1,say:1, Yıl:1965, s.1-5, s. 29-31,s-87, s.60-63.

HÜLAGÜ, M. Metin, “Gazi Osman Paşa”, *DİA*, c.13, İstanbul, 1996, s.464-465.

HIZLI, Kasım, *Yıldız Sarayı'nda Muhalif Bir Gazeteci; Mâbeyn Mütercimi Louis Sabuncu 1891-1908*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.

İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, c.1-3, c. 4-6, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1957.

İRTEM, Süleyman Kâni, *Bilinmeyen Abdülhamid Husûsî ve Siyasî Hayatı*, İstanbul, Temel Yayınları, 2003.

_____, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Kamarillası*, c.1. haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları, 2003.

_____, *Osmanlı Sarayı ve Haremin İçyüzü*, hazı, Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Yayınları 1999.

İPŞİRLİ, Mehmed “Enderun”, *DİA*, c. 11, İstanbul, 1995, s.185-18.

_____, “Harem”, *DİA*, c. 16, İstanbul, 1997, s.135-138.

_____, “Musâhib”, *DİA*, c.31, Ankara, 2020, s. 230-231,

_____, “Hâcegân” *DİA*, c.14. Ankara, 1996, s. 430-431.

_____, “Kapı Halkı”, *DİA*, c. 24. İstanbul, 2001, s. 343-344.

İZZET ZİYA, *Saraydan Hatıralar*, yay. hazr. Ali Birinci, Yücel Yiğit, İstanbul, Kopernik Kitap, 2018.

KARACA, Filiz, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, (Dan. Mehmed İpşirli), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.

KARACA, Ali “II. Abdülhamid’in İdareyi Kontrol Mekanizmalarından Yâverlik Kurumu” **XIII. Tarih Kongresi**, Ankara:1999, s.1701-1735.

_____, “Şâkir Paşa” (1838-1899)”. *DİA*, İstanbul, 2010, s.307-308.

KARATEKE Hakan T., *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüz Yılında Merasimler*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012.

KARATEKE, HAKAN T.“II. Abdülhamid Devrinde Mabeyn-i Hümayun-ı Mülûkâne Kitabet Dairesi”, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, c. 29, sayı: 169, İletişim Yayınları: Ocak 1998, ,s.50-54.

KANAT, Sedat, *II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümâyûn ve Görevleri*, Ankara, Gece Akademi, 2019, s. 92.

KUNERALP, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkanı ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1999.

KOÇU, Reşad Ekrem, “Ahmed Fevzi Paşa” *İstanbul Ansiklopedisi*, c.1, İstanbul, Tan Matbaası, 1958.s.356-357.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik), Üçüncü Baskı*, , Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

MAYAKON, İsmail Müştak, *Yıldızda Neler Gördüm?*, İstanbul, Sertel Matbaası, 1940.

MEHMED TEVFİK BİREN, *“Bir Devlet Adamının” Mehmed Tevfik Bey’in (BİREN) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, Haz: Rezan Hürmen, İstanbul, Arma Yayınları, 1993.

MÜMTAZ, Semih, “Evvel zaman içinde İkinci Sultan Abdülhamid, Mizancı Murat Bey, İzzet Paşa ve Said Paşa” *Resimli Tarih Mecmuası*, c.6, sayı.72, Aralık 1955. s.4218.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kançılıyasında Reform: Tanzimat Devri Osmanlı Diplomatasının Bazı Yönleri” *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalcık, Mehmed Seyitdanlıoğlu, İstanbul, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2011.

OSMAN NURİ, *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı*, c.1, İstanbul, Kitabhane-i İslam ve Askeri, 1327.

ÖLMEZ, Âdem, “Askerî Teftiş Komisyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *Tarih Dergisi*, sayı 43 (2006), s.115-1134.

ÖZCAN Abdülkadir, “Birun” *DİA*, c. 6. İstanbul, 1992, s. 205.

_____, “Rikâb” *DİA*, c. 35, Ankara, 2008, s.110.111.

ÖRİKAĞASIZADE, Hasan Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, haz: Ali Adem Yörük, İstanbul, Dergah Yayınları, 2007.

PAKALIN, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul, Milli Eğitim bakanlığı Yayınları, 1993.

PINAR, Hayrettin, “Ahmed Fevzi Paşa’nın Petersburg Seyahati ve Petersburg Anlaşması”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı.29, (2013), s.179-189.

SAİD PAŞA’NIN HATIRATI, Dersaadet Matbaası; c.1, 1337.

SARICAOĞLU, Fikret, “Sır kâtibi” *DİA*, c. 37, İstanbul, 2009, s117-118.

SARIYILDIZ, **Gülden**, *Sokak Yazıcıları Osmanlılarda Arzuhaller ve Arzuhalciler*, İstanbul, Derlem Yayınları, 2010.

SAĞLAM TEKİR, **Hürü**, *Sultan’ın II. Abdülhamid’in Muhafız Alayları; Muhafızları*, İstanbul, Yeditepe Yayınları,2020.

SUNAY, Serap, *Hemşinli Mehmed Ali Paşa Tanzimat Muhâlifî ve Hanedan Damadı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2023.

SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, c.5. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1317/1909

_____, *Sicill-i Osmanî*, c.1-6. çev: Seyit Ali Kahraman, yay. haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

SİMAVİ, Lütfü, *Son Osmanlı Sarayında Gördüklerim*, 2. Baskı, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2004.

ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaadet,1317.

TAHSİN PAŞA, *Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları: Sultan Abdülhamid*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1999.

TAYYAR-ZADE ATA, *Osmanlı Saray Tarihi: Tarih-i Enderun*, haz: Prof. Dr. Mehmed Arslan İstanbul, Kitabevi, 2010.

TERZİ, Arzu Tozduman, **Hazine-i Hassa Nezareti**, Ankara Türk Tarih Kurumu, , 2000.

TURAN, Şerafettin “Silâhdar”, **DİA**, c.37, İstanbul, 2009, s. 191-193.

TURAL, Erkan, **II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu**, (Dan.Ergun Aybars), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2006.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Görüp İşittiklerim**, , Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1831.

TÜRKMEN, Zekeriya “Müşir”, **DİA**, c.32. Ankara, 2006, s.160-161.

_____, “Hareket Ordusu”, **DİA**, İstanbul, 1997.

UÇAROL, Rifat, **Gazi Ahmed Muhtar Paşa**, İstanbul, Derin Yayınları, 2015.

UŞAKLIGİL, Halid Ziya, **Saray ve Ötesi, Anılar**, yay. haz. Nur Özmel Akın, İstanbul, Özgür Yayınları, 2003.

UZUN, Mustafa İsmet, “Ahmed Vesim Paşa”, **DİA**, c.2. İstanbul, 1989, s. 158-159.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devlet’inin Saray Teşkilatı**, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

ÜNAL, Mehmet Ali, **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2011.

ÜRKMEZ, Naim, Uğur Bulut, “Sultan II. Abdülhamid’in Başkâtibi Tahsin Paşa” **BELLETER**, c.86, Sayı 306 (Ağustos 2022), s. 641-682.

WHITE, Charles, *Three Years in Constantinople; or Domestic Manners of the Turks in 1884*, Vol: 1, London: Henry Colburn, Publisher Great Marlborough Street,1846.

YİĞİT, Ali Ata “19. Yüzyıl Osmanlı Halıcılık Eğitiminde Hereke Fabrika-i Hümâyûn Modeli”, *Arş Dergisi*, Sayı 5 (2011),s. 136-143.

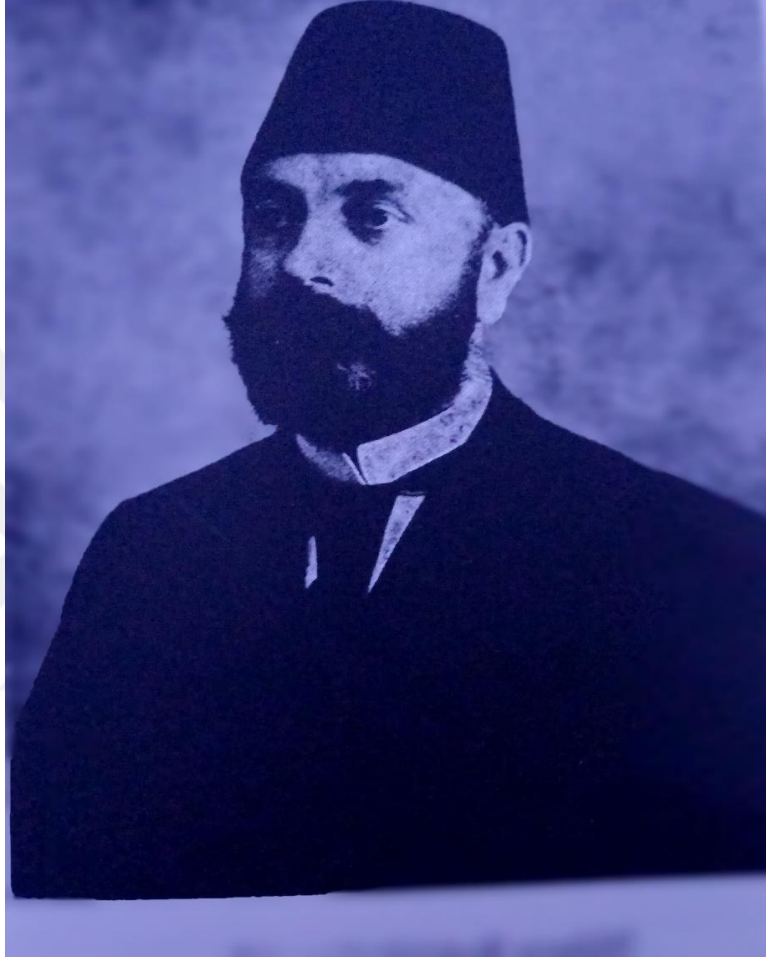
EKLER

EK-1

Mâbeyn Başkâbi Âtîf Bey

Nurettin Gemici- Hikmet Toker, *Hâtıra-i Âtîf*, , İstanbul, Milli Saraylar Yayınları, 2016,s.54.

Ek-2

Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevad Bey

Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s.295.

Ek-3

Sekurena Lutfi Bey (Simavi)

Fatih Tetik, “Osmanlı Teşrifatı Serencamı ve Başmâbeynci Lüfi Simavi’nin Bu Alana yaptığı katkı”
Milli Saraylar Sanat, Tarih, Mimarlık Dergisi, sayı:11 (2013), s.166.

EK-4

Başkâtip Ali Fuat Bey (Türkgeldi)

Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 1.

ÖZGEÇMİŞ

İlk, Orta ve Lise öğrenimini Edirne'nin Keşan ilçesinde tamamladı. 2010 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirdi. 2013 yılında Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, “Jalili Household in Ottoman Mosul, 1726-1834” adlı tezle yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2013 yılında doktora eğitimine Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Anabilimdalı'nda başladı.